

REPUBLIKA

ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST
I DRUŠTVO

KAZALO

- Radovan Tadej: *Sedam čakavskih tema s jednom varijacijom* / 3
Omer Ć. Ibrahimagić: *Pjesme* / 17
Sonja Zubović: *Nove pjesme* / 28
Ivan Klarić: *Pjesme* / 35
Nikola Đuretić: *Dvije priče* / 40
Marko Gregur: *Vošicki* / 56
Alojz Pavlović: *Zločesta djeca* / 70
Milan Hećimović: *Kava* / 82
Toma Podrug: *O jeziku je riječ* / 108

TEMA DVOBROJA

- Davor Velnić: *Vrijeme mahnita čovjeka* / 116

NOVI PRIJEVODI

- Kristian Koželj: *Izbor iz poezije*
(sa slovenskoga prevela Livija Reškovac) / 157

KRITIKA

- Lada Žigo Španić: *Ljubav s krilima na nebu i s nogama na zemlji!* (Ana Horvat, *Ljubila bih te*, Naklada Đuretić i Studio Moderna d.o.o., Zagreb, 2017.) / 164
Nikica Mihaljević: *Ideološke „žrtve“ događaja od 5. XII. 1918.* (Mislav Gabelica – Stjepan Matković: *Petoprosinačka pobuna u Zagrebu 1918. – Prva vojna akcija protiv jugoslavenske države*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2018.) / 166

- Marina Kljajo-Radić: *Jednom kroz sva vremena* (fra Miljenko Stojić, *Jednom*, Ogranak Matice hrvatske u Čitluku i Ogranak matice hrvatske u Šibeniku, Mostar, 2019.) / 169
- Vlasta Markasović: *Kulturna kartografija Mirka Ćurića* (Mirko Ćurić, *Vjera Biller, umjetnica u zenitu oluje*, Đakovački kulturni krug, Đakovo, 2019.) / 170
- Zvonko Kovač: *Hrvatski mir i srpski rat* (Maciej Czerwiński, *Drugi svjetski rat u hrvatskoj i srpskoj prozi (1945-2015)*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2018.) / 173
- Zvonko Kovač: *Hibridna obiteljska kronika. Jergovićeva obiteljska priča, i još ponešto* (uvod u *Rod*, nadopuna ili epilog?) (Miljenko Jergović, *Selidba*, Zagreb, Fraktura, 2018.) / 176
- Strahimir Primorac: *Pouzdan uvid u književnu dijasporu* (Željka Lovrenčić: *Književnosti predana: (Prikazi i eseji)*, Naklada Bošković, Split, 2018.) / 180
- Ivica Matičević: *Ljubav nije samo riječ* (Irena Matijašević, *Igra istine*, Hena com, Zagreb, 2019.) (Marko Gregur, *Mogla bi se zvati Leda*, Hena com, Zagreb, 2018.) / 183

Maja Kolman Maksimiljanović: *Kronika DHK* / 186

Radovan Tadej

Sedam čakavskih tema s jednom varijacijom

BESJEDA-BESIDA-BESED

*U početku bijaše Riječ i Riječ bijaše od Boga i Riječ bijaše Bog.
Ona bijaše u početku u Boga.
Sve postade po njoj i bez nje ne postade ništa...
(Proslov Evanđelja po Ivanu)*

Imenica besjeda, *beseda* ili *besida* javlja se unutar cjelokupnoga hrvatskog govornog prostora u svim oblicima refleksa staroslavenskoga jata. I sama je staroslavenskoga podrijetla, a njezino značenje nije samo riječ, već ona znači mnogo više od toga: i govor, i slovo, i razgovor, i Evanđelje, i propovijed, i jezik... Kako ima praslavensko ishodište, nalazimo ju u svim današnjim slavenskim jezicima, a u hrvatskome jeziku nazočna je u svim trima njegovim narječjima.

Upravo taj hrvatski lingvistički trostruki troplet (tri organska narječja, tri refleksa staroslavenskoga jata i tri pisma), uz mnoštvo dijalekata i mjesnih govora, daju hrvatskomu jeziku njegovu posebnost i samobitnost te su najbolji odgovor na nakane spajanja, pripajanja, prisvajanja, prekrajanja, svojatanja, stapanja, utapanja i negiranja hrvatskoga nam jezika. Puno-pravno uvažavanje svih hrvatskih narječja jedina je brana tomu i takvomu posizanju!

Takve jezične dragocjenosti kao što su *čakavščina* i *kajkavščina* zahtijevaju uvažavanje, vrednovanje i divljenje, a nikako prezir, omalovažavanje i diskriminaciju¹, čemu smo svjedočili, nekada više – nekada manje, u stotinu i pedest zadnjih jezikoslovnih godina.

¹ Diskriminacija: autori koji pišu na dijalektu prognani su u zasebne, izdvojene časopise, rubrike, naklade, preglede i antologije; prezir: cjelokupno dijalektalno stvaralaštvo smatra se *a priori* manje vrijednim; omalovažavanje: dijalektalne riječi kvalificiraju se kao neknjiževni izrazi, zastarjele, provincijalizmi, regionalizmi, lokalizmi i sl.

BESJEDA ZA TEBE KOJA JU NE RAZUMIJEŠ

*Ti ovo ne razumiš
Ov moj hrapav žuhak
I štur divan
Priprost za ljubavnu rič
Ma ti si mi pišće
Pak će ovo bit baš za te*

*Necješ znat ni ča j njazlo
Ni ča su črišnje i višće
Ča fijočić ča vedrenica
A ča frndalica
Škoda
Aš si ti
Se to
Za me*

Manje poznate riječi:

ov – ovaj; *žuhak* – gorak; *divan* – govor; *pišće* – pile; *njazlo* – gnijezdo; *črišnja* – trešnja; *višća* – vještica; *fijok* – mašna; *vedrenica* – ledeno hladna zimska noć, ali kristalno vedra i zvjezdana; *frndalica* – čigra, zvrk ; *aš* – jer; *se* – sve.

GOVORČIN

Današnji čakavci su najvećim dijelom Mediteranci i samim time baštiniči sredozemnoga kulturnog kruga, ali i temperamenta. To se očituje i u tome što vole pričati, besjediti, razgovarati, uvjeravati, dokazivati, polemizirati, „brstiti“ o svim društvenim temama. Blagorječivi su, zlatousti i možda ovaj mali književni prinos može biti dokaz tomu. Više ili manje, možemo za čakavce (kako mušku tako i žensku čeljad) reći da su *brontuloni*, *ćakuloni*, *frfljel/frfljine/frfljavci/frfljala/frfuljačel/frfljače*, *predikavci/predikače*, *divanjaroti*, *šprlente*, *krkljel/krkljine/krkljavci/krkljala/krkljačel/krkuljače*, *lajjavci/lajute/lajoti/lajavčine*, *prtljel/prtljavci/prtljine/prtljala/prtljačel/prtuljače*, *trtljel/trtljine/trtljavci/trtljala/trtljačel/trtuljače*, *drdljel/drldjine/drldjavci/drldjala/drldjačel/drdeljače*, *palamude*, *čampe/čanpel/čampala/čanpala/čampaloni/čanpaloni*, *ćančel/ćančala/ćančavci*, *prketažel/prketačel/prketala/prketulje*, *kljepetačel/kljepetala*, *drezgetače*, *otipače*, *klafrače*, *kreketala*, *klokotala/klokotačel/klokotavci*, *bljezgavci/bljezgetala/bljezgetačel/bljezgetuljel/bljezavice*, *blenbetala/blembetala/blembala/blenbala/blenbetuljel/blembetuljel/blebetušel/blebeki/blebetala*, *trumbetačel/trumbetala*, *tafljačel/tafljine/tafljala/tafljari...*!

Možemo ih usporediti sa *žveljarinun* (*divani kod navijen*) i *brštulinun* (*melje li ga melje, govori ni onapala ni ona stala*). I *žveljarin* i *brštulin* u prenesenome značenju označavaju onoga našeg čakavskog *govorčina* opisanoga u pjesmi *Očuvaj nas, Bože*. Slikovito rečeno, *žveljarin* ili *brštulin* je čovjek glagoljiv, koji mnogo govori, besjednik (voli *ćakulat*, *divanit*, *klokotat*, *brmboljat/brnboljat*, *ćucat*, *kuntreštat*, *klepetat/kljepetat*, *kampanat*, *žventulat*, *žvergat*, *kukurikat*, *kokodakat*, *krkljat*, *ćanćarit*, *čagatat*, *kreketat*, *frfljerit*, *prtljat*, *blenbetat/blembetat/blebetat/blembat/blenbat/blembarit/blenberit*, *šćaborit*...) mnogo toga prosuđuje i osuđuje (uvijek je spreman *brontulat*, *beštimat*, *kritikat* i *predikat*), zna i ogovarati (*kljepetat*, *otipat*, *klafrat*, *nastat babarije*, *tafljat*) i lagati (*fafljat*, *fajtat*, *tafljat*, *fadigat/padigat*). Neki puta ti razgovornici govore mudro i razborito pa nešto i *dokunćaju*, ali neki puta njihovo je govorenje nerazumno (*palamude*, *blastamare*, *ćampaju*, *ćanćaju*, *tlape*, *paljuzgaju/baljuzgaju/baljezgaju/bljezgaju/bljezgetaju/bljezgare/bljezgetare*, *bubaju*, *trabunjaju*, *drezgetaju*, *žventulaju*, *brštulaju*, *bulazne*, *pendekuju*, *nastoje ćamparije*), viču i prijetu (*brontulaju*, *krakore*, *bliju*, *laju*, *tule*, *rule*, *breću/obreću se*, *roču*). Kada govore glupo i ishitreno, može se reći kako je njihov govor *šup divan*, *ča to*, da *prtljaju*, *trtljaju*, *prkeću*, a ako im je govor još i nerazgovjetan, onda *frfljaju*, *šveljkaju* i *krkljaju*. A možda se i za pjesnike može reći da su nešto od naprijed napomenutoga?! Pogotovo za one čakavske vrste!

Slikoviti su ti čakavski oratori (ali i pjesmotvorci), pa ćemo ih pokušati na isti način i oslikati. U tome će nam pomoći nabrajalica ispjevana na tradicionalan način, čest u usmenoj, čakavskoj književnosti sjevernojadranskoga područja.

OČUVAJ NAS, BOŽE

*Očuvaj nas Bože
 Huntava prtljavca šupa divana
 Divanjarote ki paljuzga ča to
 Trtljine ka frflje
 Frfljine ka trtlje
 Krkljine ka prtlje
 Prtljine ka krklje*

*Bog nas čuvaj
 Žveljarina sključavca
 Brštulina jecavca
 Lajute kad brontula
 Prketalote kad prediče
 Predikavca kad prkeće
 Prketaže kad krakori i
 Govorčina kad palamudi*

Manje poznate riječi:

tlapina je osoba koja *tlapi*, bunca, *bulazni*; *huntav/ac* – onaj tko govori kroz nos; *skljucavac* – štućanje, zamuckivanje; *jecavac* – čovjek koji muca, *jeca* ili *penta*, *žveljarin* – budilica, budilnik; *brštulin/broštulin* – naprava u kojoj se prži sirova kava.

MOJA ZEMLJA – HRUSTE I KAMIJI

Kamik do kamika
Kamiji
Kamiji
Kamiji
Škalj skalje skalnice
Kave gromače
Griže gomile gromuši
Grohoti gruši grušine
Škrape škrače skasi
Škrpeline
Škarpe parapeti
Kakor kakovi puntapeti

Prezidi japnenice
Kemenice prezdanice
Umejki lazi mašune
Dolčići lišice
Škrile pljoče
Bovani babuji
Kabi pešnjaki takalice
Kvadruni čuni kogulice

Hruste
Hruste
Hruste
Hrusta do hruste
Kadi sledić po sledić
Voda prihaja
I rič odzvanja
Stisno²

² Ne tako mali broj čakavskih pjesnika okušao se u slaganju stihovlja koji govore o toj *domaćoj*, čakavskoj grudi. Podosta tih pjesama ima isti naslov (*Moja zemlja* ili *Moja zemja*). Prva je Gervaisova, poznata i pod nazivom *Pod Učkun*.

Manje poznate riječi:

brusta, kamik – kamen (u množini *kamiji*), a *brusta* je veći, „živi“ kamen, oštra i visoka stijena; *škalj* – kamen tučenac, kameni ocjepak, otpad koji nastaje obrađivanjem kamena; *škalja* – omanji kamen koji služi za podzidanje, umeće se u šupljine suhozida između većeg kamena; *škalnica/škaljnica* ili *kamenica* – udubljenje u kamenu gdje se zadržava voda, stvoreno ili čovjekovom rukom ili djelovanjem prirodnih sila; *kava* – kamenolom; *gromača* ili *prezid* – kameni suhozid, ograda od neobrađena kamena i bez vezivne tvari; *griža* – kamen živac, „živo“ kamenje; *gomila* ili *grohot/gruh/grušina/grušji* – kup naslagana kamena; *gromuš* – veliko kamenje, stijenje; *škrapa* – kraška pukotina, procijep u stijenama; *škrača* – neprohodan krš; *skas* – kamen živac; *škrpelina* – kamenito područje bez zemlje; *škarpa* – suhozidom podzidana kosina na nasipu ili prosjelinu u kršu; *parapet* – kameni zid uz cestu; *kakor* – kao; *puntapet* – broš; *japnenica* – vapnenica; *prezdanica* – bezdan, ponor; *umejak* – zemljišni posjed (najčešće pašnjak) omeđen suhozidom; *laz* – sjenokoša duboko u šumi, nastala krčenjem šume i kamena; *lišica* – mala lijeha, nevelika obradiva zemljišna čestica, krčevina, ako je ogradena suhozidom tada se naziva *mašuna*; *dolčić, dolac* – krčevina iskrčena u dolu, ogradena z *gromačun* (riječi *dolčići* i *lišice* su preuzete iz Gervaisove *Moje zemje* „... Beli zidići, črjeni krovci / na keh vrapčići / kantaju, / mići dolčići, još manje lešice / na keh ženice kopaju...“); i *umejki, i lazi, i mašune, i dolčići, i lišice* su poljoprivredne površine nastale na jedinstven način: mukotrpnim krčenjem šume, šikarja (*graje, dirake, ostruge*), stijenja i kamena; *škrila* ili *pljoča* – plosnato kamenje; *bovan* – veliki kamen, stijena; *babuj* – okrugli kamen veličine šake; *kabi* – veće kamenje plosnata oblika koje se slaže na vrhu suhozida tako da sitnozubo blago ne bi moglo prelaziti preko *gromače* u tuđi posjed; *pešnjak* – kamen nešto veći od pijeska; *takalica* – kamen u obliku valjka; *kvadrin* – oveći kamen četverokutna oblika; *čun* – kameni stup ugrađen uz rub ceste, graničnik; *kogul* – kamen ovalna oblika; *kadi* – gdje; *sledić* – malo, neznatno; *prihaja* – dolazi; *stisno* – šparno, skrbno.

PIZDOGLJED, PIZDOHALJAC, PIZDOHRANČIĆ

Čakavski leksik bogat je složenicama. To su samo su u niže navedenoj pjesmi koja ilustrira naslov: *krivogljed, tretognjet, smrznoritni, srborit, smrzlorit, hudohaljan, lahkoprdac, mehkoprdac* te, naravno, same naslovne riječi *pizdogljed/pizdogljedac, pizdohaljac i pizdohrančić*; a možemo pridodati još, primjera radi, i ove riječi: *mastihljust, govno kopina, ritomelja, golomačast, gorirožice, pizdošvik, podguzovat, podlesnica, pizdoglav, vragodrtan, rukopružan, samosvoj/samohoj/samohojina, starokrajac, blagoberina, črvojidina, dragomaljan, drivojidina, lahkodelec, bezgajbar, halabura, svetopetka, sajo-*

metlar, samoglav, travovabac, hudodavac, dušogubac, naglobrzan, priburac, strahoprdaclstrašiguzica, šupoglav, vrtiprah, podmućec, seznało... Takve igre riječima starih čakavskih govornika imaju bliskost s homerovskim kovanicama i stvaranjem ukrasnih pridjeva u *Ilijadi* i *Odiseji*³.

*Tri dvosložne riječi iz naslova povezuje imenica pizda*⁴ koja im daje pomalo slikovito, ali i tajanstveno-prostačko značenje. No i negda je bilo voajera i transvestita, ali se za ove „stručne“ riječi nije znalo. Nije bilo ni rječnika stranih riječi, ni enciklopedija, ni leksikona. I kako onda koristiti „pristojne“ riječi? Nemoguća misija. Tu pomaže jedino domišljatost negdanjih čakavaca koji su skovali posebne izraze za označavanje osoba ovih sklonosti – voajera (*pizda + gljedat*) i transvestita (*pizda + halja*). Tako su nastale savršene kovanice kojih se ne bi postidio ni sâm Bogoslav Šulek, glavom i bradom.

A što reći za *pizdohrančića* i kako ga objasniti? Izvorno je nastao spajanjem imenice *pizda* i glagola *hranit* (spremiti, sačuvati, pohraniti), a u razgovornome jeziku se češće spominje kao *pizdofrančić*. Raščlambom osnovnih riječi iz kojih je iskovana, otkriva se i značenje ove složenice. To je zet koji je došao živjeti u kuću tasta i punice. Mora biti manji od makova zrna, pa se zato ova imenica koristi jedino u deminutivu. Zasigurno se ne bi moglo pripizdeka/došopica/priženjača zamisliti kao *pizdohrančinu*. Posve neprimjereno. Tomu i takvom čovjeku priliči se biti samo *pizdofrančić*! I tu se vidi logičan slijed čakavskoga nazivlja, jer *priženja/domazet* pod krovom tasta i punice ne može biti goropadni i *netorajan pizdofrančina*! Nikad, nigdje i nikako!

K I J Č A

Krivogljedni pizdogljed
Neograban tretognjet
Smrznoritni srborit
Srboritni smrzlorit
Pizdohaljac hudohaljan
Pizdofrančić netorajan
Lahkoprdan mehkoprdac
Mehkoprdni lahkoprdac

³ Sjajnošljamac, dugosjen, konjogrivni, brzokonjik, vjetronoga, konjokrot, ružoprsta, krasnohaljka, daljnometan, srebrnoluki, mjedenhalja, crnooblačan, mnogoglava, krivorog, glasno-grli, volooka, munjobija, zlatotrona, kopljometnik, krasnopoasna, konjogojan, poznorođenac, lozoplodni, ljudomor, krivonokti, visokovratni, kopitonog... (prema prijevodu Tome Maretića i Stjepana Ivšića).

⁴ Imenica vrlo inspirativna za tvorbu riječi, leksema i fraza. Primjeri su ovdje opjevani *pizdohrančić*, *pizdogljed*, *pizdohaljac*, pa zatim hidronim *Pizdina* (izvor pitke vode u Bakarskome zaljevu), nadimak *Pizdiriko* (zabilježen u Hreljinu), pridjevi *pizdoglav*, *pizdast*, glagoli *pizdit*, *popizdit*, *zapizdit*, *raspizdit*, *opizdit*, imenice *pripizdina*, *pizdun* i *pizdarija*, fraza *ne vridiš pizde vode* itd.

Manje poznate riječi:

krivogljedan – slabovidan, škiljav, onaj tko *škilji* (razrooko gleda „u križ“); *neograban* – nekulturan, neuljuden; *tretognjet* – čovjek koji se gura tamo gdje nije pozvan i gdje mu nije mjesto; *smrznoritni* – zimogrozni; *smrzlorit* – zimogroz; *srborit* – plod šipka; *hudohaljan* – loše odjeven; *netorajan* – tvrdoglav; *lahkoprdan/lahkoprdac* – plačljiv, cendrav, cmoljav, cmizdrav; *mehkoprdan/mehkoprdac* – preosjetljiv, nježan.

SANJA

Sanja je prekrasno žensko ime, ali u čakavskome dikcionaru to nije osobno ime, već imenica koja znači san. Svi pjesnički uradci su, u biti, *sanje* snivača na javi, pjesnika sanjara koji nisu ništa drugo nego tragači za snovima. U pjesmi koja slijedi, ovaj poeta sanjalac pokušat će dočarati jednu svoju *sanju*, san koji nije sanjan na javi, već san koji je došao negdje iz snova. No moram podsjetiti čitatelja na jednu općepoznatu činjenicu kako se snovi teško mogu nacrtati i teško prepričati, pa molim da se ne sudi prestrogo ovomu pjesničkom oblikavanju snova.

Isprija sam ovu pjesmu pokušavao ispjevati na književnome jeziku. Neuspješno. Nakon što sam ju uobličio u čakavskoj inačici namjeravao sam ju „prepjevati“ na standardni hrvatski jezik, ali i taj pokušaj nije dao zadovoljavajuće postignuće. Iz ovoga primjera vidimo ograničenje čakavske poezije, ali istovremeno i njezinu posebnost, jedinstvenost i vrednotu. No možda ja nisam uspješan „prevoditelj“?! Stoji i ta mogućnost, ali čitatelj ima pojašnjenje manje poznatih riječi, pa može pokušati i sâm prepjevati ovu pjesmu. Možda tkogod i uspije, tko zna!?

SANJA PUSTA JEDNOG SANJALICE

Pavunčice fr
Pavunčice fr fr fr
Pavunčice fr
Na rascunfrani ščrb Ščrbca
Kadi kragulji kebre
Žabe pokrovate vuke i pavuke
Cincalaju
Kolo kolo janjca
Ko po polju tanca
Cincale
Š njimi
Kunj i kobileš

Gunjar i kurbeš
Metuljav smdreljuh
Metulj požeruh
Gušćeri mrcine
Piju vino z vrčine
Šćikuni preložinu mrkunelu
Smdreljike i rmanj siju
Brinjavke bazak i šmrikulje šćoplju
A šoje šedrke i glogulje zoblju

Celcate omrše
Celcamente zikve
Na škamblah
Črez Švergerinovo šveraju
A brez brižice
Črvi čepeč črče čriva črčkaju

Kolo kolo janjca
Kolo kolo janjca
Ko po polju tanca
Cincale

Manje poznate riječi:

pavunčica – kukac bubamara, djeca bi običavala držati ovoga kukca na dlanu te govoriti *pavunčice fr pavunčice fr fr fr pavunčice fr* sve dok, kao nekom čarolijom, bubamara ne bi poletjela; *rascunfran* – raščihan; *šćrb* – otkinuti, otkrhnuti, krnjavi vršak (npr. zuba, brijega i sl.); *Šćrbac* – planina u katastarskoj općini Drivenik (područje koje prema sadašnjemu teritorijalnom ustroju RH pripada Vinodolskoj općini sa sjedištem u Bribiru), vrh je 957 metara iznad mora vizualno *šćrbast*, pa od tuda vjerojatno dolazi i sâm oronim; *kragulj* – jastreb; *kebar* – hrušt; *žaba pokrovata* – kornjača; *pavuk* – pauk; *cincalanji* – čučanje u kolu na uzvik *cincale*; *kolo kolo janjca ko po polju tanca babinoga janjca cincale* – pjesmica koju djeca pjevaju plešući u kolu, držeći se međusobno za ruke, a svi čučnu na riječ *cincale*; *ko* – koje; *kunj* – konj; *kobileš* – skakavac; *gunjar* – osoba jakog spolnog nagona; *metuljav* – bolestan, kukavan, slabašak; *smrdeljuh* – kukac „smrdljivi martin“, „smrdljiva stjenica“; *metulj* – leptir; *gušćer* – gušter; *vrčina* – noćna posuda; *šćikun* – zeba; *prelog i mrkunela* – vrste korova; *smrdeljika* – joha, vrsta bjelogoričnog drveta; *rmanj* – stolisnik, hajdučka trava; *brinjavka* – drozd; *bazak* – bazga; *šmrikulja* – plod *brinje*; *šćopat* – uzimati zrno po zrno; *šoja* – šojka; *šedrka* – divlja trešnja; *glogulja* – sitni plod gloga; *celcata* – cijela; *omrša* – duša; *celcamente* – cjelokupne; *zikva* – zipka; *škambla* – oniski stolac bez naslona na četiri noge; *črez* – kroz; *Švergerinovo*

– toponim za predio u k. o. Zlobin (područje koje prema teritorijalnome ustroju RH sada potpada pod Grad Bakar kao jedinicu lokalne samouprave); *šverat* – nezgrapno hodati na način da se cipele vuku po tlu; *brez* – bez; *črv* – crv; *čepeć* – čučeci, u čučnju; *črčak* – cvrčak; *čriva* – crijeva.

SOST

Najjaskonskije svirale bile su dvojnice⁵. One su početni i osnovni glazbeni instrument svih indoeuropskih pastirskih kultura. Nakon njih, u sâm osvit čakavskoga svemira, pojavljuju se još *sopile/sopele* (velika i mala)⁶ i mijeh⁷. Sve su to puhaća glazbala i na njima se *sope*, tako da je u početku ovaj glagol označavao ono sviranje u kojemu je osnovna radnja bila puhanje u napravu koja proizvodi zvuk. U suvremeno doba ovaj se čakavski glagol koristi u širemu značenju, tj. kada se svira glazbalo ma kojeg tipa ili vrste⁸.

Kada bi se vratili, u glazbenome smislu, u sâm osvit čakavske kulture i osnovali neki zamišljeni orkestar koji svira samo izvornu čakavsku glazbu, to bi bio puhački orkestar, a sačinjavale bi ga *fidulice*, *vela sopila*, *maća sopila* i *mih*.⁹ *S njima i uz njihovu svirku naši su se stari radovali, bodrili, jadovali, suosjećali, tješili, slavili, veselili, tugovali, svetkovali, žalovali, samovali, ispraćali, dočekivali, dolazili, othodili, ljubovali, pjevali i plesali. No nije bilo sviraca na svakome koraku i u svakome času. Za posebne prigode angažirali bi se sopci iz drugih krajeva Primorja, pa čak i Istre. Tako su znali na primorskim piremima svirati istrijski sopci Luka i Janko (prezime, nažalost, narodna predaja nije pamtila). A što bi se činilo kada su momci i cure željeli plesati, a ni instrumenata ni sviraca nije bilo pri ruci? Starije bi žene preuzele stvar u svoje ruke i počele *taninajkat* (*traninajkat*, *trajnaninajkat*, *trananaajkat* ili *tarakat*). Oponašale bi sviranje velike i male *sopile* uz stalno ponavljanje slogova *ta-na-na-ni-ne-na* i istodobno udarale nogom po zemlji u ritmu *taninajkanja*. Čak bi, oponašajući *sopnju sopil*, prizivale Janka i Luku da zasviraju: *sopi-janko-sopi-luka-sopi-sopi*! A plesati se na taktove *taninajkanja* moglo bilo gdje, *tancurica*¹⁰ je mogla biti i pod vedrim nebom!*

⁵ Diple, frula, svirala, sviralo, čakavski *vidulice/fidulice*.

⁶ Istarski *roženice*.

⁷ Gajde (čakavski: *mih*, *meh*, *mišina*, *mešina*, *mišnjice*, *mešnjice*, *mišnica*, *mešnica*).

⁸ Zanimljivo je kako su orgulje prvo glazbalo s kojim su se sreli naši predci, nakon *vidulica*, *sopila* i *mih*. Vjerojatno se taj susret našega čovjeka s ovim crkvenim instrumentom dogodio u kasnome srednjem vijeku. Čakavski naziv za orgulje je *organ*, a svirati na orguljama bilo bi *organat*. Tako je ta riječ, nakon praiskonskoga glagola *sost*, bila druga istoznačnica koja je označavala svirku, muziciranje, sviranje.

⁹ Sva ta puhaća glazbala mogli bi se skupno nazivati i pojmovima kao *švikalice/švikaljica/švikaljica/švikalo/švikalac/švik*, *fikalice/fikaljica/fikalof/fikalac*, *trumbetica/trunbetica*, *sopelica*...

¹⁰ *Tancurica* – u osnovnome značenju plesačica, ali u ovome kontekstu dvorana za ples, sala koja ima plesni podij.

OTE TANCAT ĆEMO TANINAJKAT

Upute za taninajkanji-trajnaninajkanji-trananajkanji-tarakanji

*ote-ote-tancat
ćemo-taninajkat
sopi-sopi-sopi
zasopi-zasopi
sopi-sopi-sopi
zasopi-zasopi
ta-na-na-ni-ne-na
ta-na-na-ni-ne-na
ta-na-na-ni-ne-na
ote-ote-tancat
ćemo-traninajkat
sopi-sopi-sopi
sopi-sopi-sopi
zasopi-zasopi
zasopi-zasopi
tra-na-naj-ni-ne-na
tra-na-naj-ni-ne-na
tra-na-naj-ni-ne-na
ote-ote-tancat
ćemo-tararakat
sopi-sopi-sopi
sopi-sopi-sopi
zasopi-zasopi
zasopi-zasopi
ta-ra-ra-ni-ne-na
ta-ra-ra-ni-ne-na
ta-ra-ra-ni-ne-na
ote-ote-tancat
ćemo-trajnanajkat
sopi-sopi-sopi
sopi-janko-sopi
zasopi-zasopi
zasopi-zasopi
traj-na-naj-ni-ne-na
traj-na-naj-ni-ne-na
traj-na-naj-ni-ne-na
sopi-sopi-sopi
sopi-luka-sopi
zasopi-zasopi
zasopi-zasopi*

*ote-ote-tancat
ćemo-taninajkat
ote-ote-tancat
ćemo-traninajkat
ote-ote-tancat
ćemo-tararakat
ote-ote-tancat
ćemo-trajnanajkat
sopi-sopi-sopi
zasopi-zasopi
ote-ote-tancat
ta-na-na-ni-ne-na
tra-na-naj-ni-ne-na
ta-ra-ra-ni-ne-na
traj-na-naj-ni-ne-na
ote-ote-tan-cat
ta-na-na-ni-ne-na
tra-na-naj-ni-ne-na
ta-ra-ra-ni-ne-na
traj-na-naj-ni-ne-na
ote-ote-tan-cat
ta-na-na-ni-ne-na
tra-na-naj-ni-ne-na
ta-ra-ra-ni-ne-na
traj-na-naj-ni-ne-na
ote-ote-tan-cat
oj-na-na-ni-ne-na
oj-na-na-ni-ni-na
ta-na-ni-ne-na-oj
ta-ra-ni-ne-na-oj
tra-na-ni-ne-na-oj
tra-na-naj-ni-ne-na
o-o-o-o-o-oj*

TOTINA

*kad me već potežeš za zajik
unda ti moran dopovidat
da nisi samor tripasti cok
črivasti čep zrizani njok
i tuščahni kvartin
ljev si k semur tomu ložina*

*i ritomeljasta totina
ka se nikad ne more
ni skekoljit ni odljaljit*

*poseljutare potepani
jedino biš hodila
va selo i sido
na kafe i jido
pritrepat tepat
i otipat seznalo*

*zadrnjohana guko
dotožna kofo
rini me simo
rini me tamo
tubasta krepušo
tustilo nijedno*

*razvezana vričina krumpira
to si i jušto takova si*

A TKO JE I KAKVA JE TOTINA?

(cok-štrupac-čep-njok-kvartin-ložina-guka-kofa-vričina-čriplja)

Cok, *štrupac*, *čep*, *njok*, *kvartin*, *ložina*, *guka*, *kofa* i *vričina* – sve su to mogući posprdni nazivi za zdepastu osobu niska rasta, zbitoglavu, glave nasadene na trup, bez struka, podeblju, koja je *šira ljech dalja*. Još se pogrđno za takva čovjeka kaže da je *čriplja/čripljina/čripljast*¹¹.

Takva osoba nalik je na *cok*¹², *štrupac*¹³, *razvezanu vriču krumpira*, *kvartin*¹⁴, *ložinu* ili *kofu*¹⁵, *pa se može reći da je cokasta, štrupasta, vričasta, ložinasta ili kofasta*.

Sliči i na *guku*¹⁶, *njok*¹⁷ i *čep*, pa bi se reklo da je *tubasta*. Ako je k tomu i trbušasta, tada ju možemo ukrasiti i pridjevima *črivat-a*, *črivast-a* i *tripast-a*.

¹¹ Posuda u kojoj se peče kruh na ognjištu, plitka je oblika, široka, a nevisoka, pa je postala i pogrđnica za čovjeka malena rasta, a široka obujma tijela.

¹² Raspiljeno, ali još nerascjepkano drvo.

¹³ Omanji panj.

¹⁴ Bočica zapremine četvrt litre.

¹⁵ Koš spleten od ljeskova pruća, služi za nošenje tereta na leđima.

¹⁶ Okruglica napravljena od papira, vune, tkanine i sl.

¹⁷ Valjušak, nokl.

Kada je već takva, tada se zacijelo može reći još da je i *tušćahno tustilo* i *puzdrasti puzdrun*¹⁸.

Neuredna, nečista, prljava, blatna i zamazana *guka/štrupac/kofa/čriplja/vričina/ložina/kvartin/njok/čep/cok* je *totina*. Eto, na samome kraju otkrili smo i značenje naslovne riječi iz uvodne pjesme!

Ostale manje poznate riječi:

zajik – jezik; *unda* – onda; *dopovidat* – dokazati, ukazati; *samor* – samo; *zrizan* – isti, potpuno sličan, istovjetan (u doslovnome značenju izrezan); *tušćahan* – tust; *ljeh* – nego; *semur* – svemu; *ložina* – kravlja posteljica, košuljica, plodva; *ritomeljast* – spor, teško pokretan, nespretni i lijen; *skekoljit* – teško se dignuti, sporo se pokrenuti, jedva ustati i pokrenuti se; *odljajit* – otpremiti, spremati, pripremiti; *poseljutar* – osoba koja obilazi seoske kuće, sklona ogovaranju; *potepan* – onaj tko se odao skitnji i nemoralu; *selo* – sijelo, večernje okupljanje i druženje; *sido* – kućno druženje sa čašćenjem; *kafe* – kava; *jido* – jelo; *pritrepat* – znatiželjno se zagledavati u nekoga ili u nešto, gledati i slušati što se zbiva ili što se govori; *tepat/test* – lutati, skitati, hodati od kuće do kuće, ići po selu i ogovarati; *tepat/otipat/potipat* – ogovarati, olajavati, tračati; *seznalo* – imenica koja uvijek dolazi u srednjemu rodu, a odnosi se na radoznalnu osobu koja želi sve znati i sa svime biti upoznata; *zadrnjohat* – odmah tvrdo i čvrsto zaspati; *dotožan* – spor, lijen; *rini* – gurni; *simo* – ovamo, amo; *tubast* – tupast, okruglast; *krepuša* – lijenčina, imenica koja dolazi jednako i u muškome i u ženskome rodu; *tustilo* – prevelike debljine, ugojen; *vrića* – vreća.

ČAKAVSKE VARIJACIJE NA NERUDINU TEMU

„... Drugome. Drugome će pripasti. Kao prije mojih poljubaca.
Njen glas, tijelo nježno. Njene beskrajne oči.

Odista, sad je više ne volim, ipak, možda je volim.
Ljubav je tako kratka, a zaborav tako dug.

U noćima kao što je ova u mom je naručju bila,
moja je duša tužna što ju je izgubila.

Mada je ovo posljednja bol koju mi ona stvara,
ovo su posljedni stihovi koje joj pišem.¹⁹“

¹⁸ Dežmekast, žlundrast.

¹⁹ Završni stihovi iz pjesme „Mogu napisati stihove najtužnije“ čileanskog pjesnika Pabla Nerude (1904. – 1973.), objavljene u zbirci *20 ljubavnih pjesama i jedna očajnikova*, prepjev Jordan Jelić, Euroknjiga, Zagreb, 2004. godine.

*Drugoga drugoga drugoga će dopast
Drugi će na nju celu svoje ruke klast
Radi toga pišin ove skradnje stihe
Aš ne ću ranjenoga sopetar ranit*

*Drugoga drugoga drugoga će dopast
Drugi će milovat njeje člinke i zrast
Radi toga pišin ove skradnje stihe
Da 'vu zmučenu dušu više ne ridin*

*Drugoga drugoga drugoga će dopast
Drugi će njeje priraslice popast
Drugi će na nju celu svoje ruke klast
Drugi će milovat njeje člinke i zrast*

Manje poznate riječi:

klast – staviti, položiti; *skradnje* – zadnje; *aš* – jer; *sopetar* – opet, iznova;
člinak – članak na prstima, prstni zglob; *zrast* – prepona, granični predio
što dijeli trup od bedra; *zmučena* – izmučena; *ridit* – ponovno pozlijedi-
ti ranjeni dio tijela; *priraslica* – bradavica, uopće svaka izraslina na koži;
popast – zgrabiti.

Omer Ć. Ibrahimagić

Pjesme

OČI VIDE, DUŠA OSJEĆA, RUKA ZAPISUJE

Na prvi pogled ništa te ne tjera da kročiš
niti da, ako uđeš, zasjedneš i ostaneš.
U caffeu *Havelka* sulunari crne preostalu svjetlost.
Gusto je tkanje i koprena smeta.
Zidovi čađavi, valjda je to dopadljivo.
Odbljeske u mraku naslućujem, kušam *melange*, srčuć'.
Jer, jezik se moj plaši vrelosti.

Za stolom uz naš, ćelav cvikeraš kurika džepni sat i podvlači oglase.
Na sofa preko puta njih dvoje, u samo svojoj alkemiji, na istoj deredži.
Piju nešto k'o čemer gorko, jedva se vide.
Sigurno vlasnik ne plaća račune za struju.
U tami šuščaju glasovi. Živa je jedino riječ ljudska.
Kroz mutan izlog sjaj grada nazirem.

Sva je svjetlost grada oko tebe dok u Mozartova bijela leđa gledaš
iz *caffea Palmenhaus*.
Staklen je sav, kao posuda sa Suncem, gruntovana.
Memle nema.

Golubovi zobaju zrna iz dlanova dokonih umirovljenika.
Svjetlo mami oči da vlaže kao da ih špena tjera na to.
Pivo je medno i jantarno, zapazio bih, u suglasju s okolinom.
Sve je utihlo.
Perivoji i valeri uspavljaju subesjednike.
Oni se čine onijemjelim, a nisu.

Pekinezer, a Jumbo.
Freudova misao i Hitlerovo žezlo.
Mrak i brborenje.
Svjetlo živorodno i bezglasje.
I Beč je, poput drugih čaršija,
od pluseva i minusa sazdan.

GOSPODIN I MAČKE

Znam gospodina koji ima sve više mačaka,
i sve manje raje.
Oko njega puno upitnika, malo tačaka,
i nema graje.

Što ga vuče da čini tako?
Možda ne dobija ono što želi.
Vjerujem, bolje bi bilo 'vako,
jer kroz život valja gurati. Bezbeli.

A kada ga pitam što nije kako valja,
i misli li tako dovijeka,
malo šuti, pa će mudro, poput kralja:
„Razočaran sam, bolan, u ČOVJEKA!“

NJOJ

Zagrli me očima,
i kad roda počiva,
ukradi me od rode.
Napiši mi pjesmu,
odvedi me na česmu,
i napi' me vode.

Narasti me velika,
čvrsta, k'o od čelika,
uljepšaj moj san.
Jutra kad me probude,
nek u tebi pobude,
sreću širu no dan.

Učini mi sreću,
a kad sreće kreću,
stavi me kraj njih.
Ocrtaj mi zore
osmijehom k'o more,
pročitaj mi stih.

Gledaj kako stasam,
i kad sporo kasam,
požuri me lako.
Gledaj kako pitam,
kad život ne čitam,
pouči me kako.

Postanem li čovjek,
shvati me, mati!

OCU – JEDNOM I JEDINOM

Često te se, stari, na trenutak, sjetim,
makar da te vidim, ja bih da se nadam,
pa u svojoj sinovskoj želji maštam, letim,
digne me visoko, ne vidim da padam!

Sjetim se izraza, pokreta i gesta,
i dobrote tvoje i širine tvoje,
naših auto-skitanja od mjesta do mjesta,
dugo toga nema, tako stvari stoje!

Kroz svaki tvoj savjet, pogled strog il' blag,
s tobom kroz djetinjstvo raslo je sve moje,
gledao si naprijed, kao drevni mag –
Što je otac? Eto, to je!

Da li bi ti teško palo ovo vrijeme,
niklo poistih đavolovo sjeme.

Mnogo si mi bio, sad mi mnogo fališ,
tvoja mi u glavi opomena zvoca:
„Zelen si i mlad, treba da se kališ!“ –
imao si sina, ja druga, pa oca!

KRAJNOSTI RATA I PORATJA

Mržnja i neprijateljstvo postaju sasma otvoreni,
ogoljeni, iz kušnje u djelo prelaze.
Prijateljstvo i ljubav se čvrste,
prekonoć, od gusa postaju.

Zlo narasta do neslućenosti,
u geometrijskoj progresiji.
Dobrota osvaja dotad neosvojivo,
gnijezdi se gdje nikada nije.

Fine gradske porodice
ostaju na 100 maraka. Ili 50.
Dojučerašnji prosjaci
kupuju mercedese.

LAGUNA MATERADA

Jedan od onih aprilskih pred akšama
kada te nešto ponese mada ne znaš ni što ni kako ni gdje.
Puše vjetar a shvatiš da je hladan
tek kad te prođu srsi ili prosto i glasno kihneš.
Razbaruši i friz i travu, poslagane i guste poput pažljivo spremanog kadaifa.
Obori pokoju šišarku, povija' ruzmarin,
šešire i stolnjake ne štedi.
Ošine, važan, i more pa je ono nalik ribljoj čorbi dok se krčka.

Po horizontu, brodice kao šangajske čačkalice
zabodene u komade sudžuke, nabrzinu spravljanje.
Za tili čas preskočim vodu pogledom i lijeno *ponton* prebacim na Poreč,
grad naoružan strpljenjem, ali nenaviknut na ravnodušne oči.
Gledanje *kvare* lastavice koje salijetaju muhe i slijeću pticama,
u gnijezda što na grudnjake punašnih pipničarki sjećaju.
Izbliza su laste poput brka surovog ličkog žandarma,
udalje li se, tek su *moustache* Dalijev.

Velike palme su kao mali korneti sa sladoledom od pistača,
a male palme kao veliki ananasi.
Svjetiljke, čisti bijeli štapovi mažoretkinja,
u crvenoj istarskoj zemlji što je poput smrvljene cigle,
na travnjacima poput versajskih.

Englezi skijaju po vodi bez štapova, Njemice hodaju sa štapovima bez skija.
Crvene Austrijanke i pjegavi Poljaci, ozbiljni Slovenci i *briga ih* Talijani.
Crnogorci, začudo, trče, a Francuzi to isto, ali na biciklu.
Švabe, humorom nenasmijane, vojnički, pet na pet,
već čitav sat *po mađaru* igraju odbojku na pijesku,
a Mađari mimo njih, dolje u crnogorici, jedu kobasice za zahladu ručku.

Što radim u ovom svijetu nalik rajskom za njih?

Dižem pogled na balkon sobe u kojoj privremeno boravim i masno plaćam.
Vidim li otvorena vrata, to bit će *signum* da su Azra i Benjamin prestali sanjati.

Zatim ću i ja tamo, da pozdravim oči tek probuđene djece, a do tada:
„Konobar, molim, može li još jedna bočica Merlota?“

SVAŠTA NEŠTO (SVE MOŽE)

Kinezi prodaju ramazanske lepinje faleći ih da su *mašala*.

Turci ispijaju prave bosanske kahve iz fildžana na kojima piše: *Made in China*.

Eskimi jedu taze hamburgere i piju ledenu Coca-Colu.

Čečeni gospodare moskovskim podzemljem.

Crna je gospodarica Bijele kuće.

Bijele su gospodarice Crne Afrike.

Šeici prave *kristijanije* na skijalištu u srcu pustinje.

Afroamerikanci listom prelaze na islam.

Reisu-l-ulema nosi leptir-mašnu i zaneseno govori o profitu.

Papa daje ostavku.

Vladika sokoli na mržnju i ubijanje.

Prinčevi gube abdeste pred plejbojevim zečicama.

Nelson Mandela predvodi JAR.

Kenijski sin predvodi SAD-e.

Engleski stadioni nose arapska imena.

Ne mijenja se samo: Propali k'o Grčka!

ZMAJ

Oči su mu u potaji opasne, mada naoko mirne.
Eno ga, kao u sagama, ispušta plamenove do u beskonačnost.
Čuje se frktanje i mrmor šejtanski.

Ulaštena zvijer otima moje potomstvo,
odnoseći ga u sve daljim cirk(ul)usima,
u nepravilnim krivuljama, u prostore gdje se gatke čine normalnim.

Zveči dok se pokreće, jezdi kroz moj strah,
neuhvatljiva, s mojom bespomoćnom djecom.
Oni se, čudno je, ne doimaju uplašenima već odveć radoznalim.

Osobe, meni nesklone, ne namjeravaju pomoći i nasrnuti na neman.
Nezainteresirane, prezrive, ponašaju se kao da zvijer nije tu, tik pored nas.

Pružam ruke, iskajući nedostajuću pomoć za um zakovan strahovima.
Ali, avaj, hrabrosti niotkuda.
Onemoćao, briznem u bjesomućan plač.
I u porazu, čudno je, podižem ruke,
pripremajući dlanove za pokrivanje očiju prepunjenih biserima u kojima se
ogleda ala.

Bez valjane najave, kretanje zvijeri prestaje i kao da tone u san.
Umjesto junaka koji ju je savladao prežem samo vlasnika cirkusa koji poziva *mladost*
da kroči u kompoziciju na čijem čelu je glava zmaja, a na zadnjem vagonu rep.
Zagrmi neki herlav napjev, zrak onečiste rasturajuće turbo-strahote,
gradeći sasma očekujući trans u većini gledatelja ovog nadrealnog sukoba.

Zmaj čeka na ponovni elektrošok koji će ga povratiti iz usnulosti,
postupno pripremiti za odrođivanje nove djece
ili barem raspolučivanje njihovog djetinjstva.
Sve mi se doima kao vrlo uspjela varka mene – neživotinje,
sretne jer je preživjela još jedan životinjski pokušaj brutalne otmice potomstva.

Snažno grlim sina i kćer koji kao da ne slute što se to zbiva oko njih,
i stiješnjeni,
nakon katarze,
zajedno jezdim, vijoreći barjacima spašenog carstva,
u tminu naše *pećine* koja nam, bar za sada, pruža sigurno okrilje.

ORNAMENTI

Ispili ste mlijeko, ubijelili zube i ušli u pidžame.
Postelje djetinjstvom ispunili.
Sobu snovi prekrili.

Kosu Vam diram, prsti moji glavice miluju.
Zaustavim dah, ćutim mirise.
Čuvam mir u sebi, u ruke pakujem mala tijela.
Dok raspunim, noć mine.

Toplina kojom se gomilam nije ni nalik nekadašnjim.
Grije dušu, iako ne znam gdje je u meni duša.
Možda s Vama, možda i u Vama.

Učini mi se da sam bio snažniji dok ne usniste.
Samo bi spili da znate što osjećam,
od čega se topim,
kako se dragom Allahu zahvaljujem.

U Vašim snovima svoje snove snujem.

Vani, automobili prolaze i kiša rasipa kolonu.
Grad je gotovo progutao noć.
Čujem žice gitare kako negdje u blizini tiho jecaju.
I ja plačem.

A sve mi je potaman.

BRODOVI U PLOČAMA

Vreća puna ljetnih stvari, pokoja džepna knjiga,
bordo američka majica kao relikvija, *masterke* ili *starke* pod tolama.
Mahrama za vrat i kosu – zaštita od crnila i nečistoće vagona.
Očeva skrivena briga, majčini sendviči s ajvarom i Dove za *hairly* povratak.
U džepu teksas-košulje: cvike, *članska ferijalnog* i knjižica poštanske štedionice.
Ubrzani iz Tuzle put toplog juga – čini mi se u 3 i 40.

Povratne karte pregledaju polupijani kondukteri,
razdrljenih svijetloplavih košulja,
s nakrivljenim kapama, masnim kravatama i osmijesima od premalo zuba.
Štambilje *udaraju* naopako.

E pericoloso sporgersi!
Nicht hinauslehnen!
Ne pas se pencher au dehors!
Ne nagingi se kroz prozor!

Znatizeljni pogledi, ispitivanje svijeta, 'ko li će prvi spaziti more?!

Ulazak u Ploče, mjesto kroz koje se vavijek samo prolazilo.
Pipanje bila vele luke, destinacije za dalje.
Brodovi, kao prava uspavana čudovišta.
Oko njih, lanci poput moje noge, čuvali ih da se od zemlje ne otkinu.
I sidro, da ne uzmanjka, vuklo ih dnu, u vodu, zemlji opet.
Alge među crtale.

Galije im se podavale, ma samo maličuk, tek toliko da se svi namire.
Nikad nisam mogao shvatiti kako stoje, baš kao da su od flispapira sačinjene.
Pa i poslije dva dana ukrcavanja robe.
Znao sam da imaju aerodinamičan oblik,
da su šuplje, izrađene od specijalnih materijala.
Ma, eto, sve bih to nekako prekabulio, ali mi ona njihova hrđa stalno pred očima!

Dok bi raja pila pivo i mineralke, ja bih *iznova i opet* uzimao kamen ili novčić,
strmoglavljujuć' ih tik pored plovećih *frankensteina* u sinje more.
Tonuli bi strelovito, tek da pokažu galijama kako se to radi.
A ove bi mirno stajale. Hrđajuć' – ne posustajuć'.

Tako sve iz ljeta u ljeto.

Slični *problemi* bi me sustizali i osvajali u Splitu i Puli.
Bilo mi je, škole mi,
normalnije da avion poleti,
nego da brodovi, uspravljeni u vodi,
stoje postojano,
kano klisurine.

Danima.
I noćima, kad se ne vidi.
Iako sam uvijek imao 4 ili 5 iz fizike.

.....

Kanim, godinama već, ponovno skrenuti u Ploče,
mjesto kroz koje se i sada, k'o vavijek, samo prolazi,

kako bih začuđen promatrao metalne grdosije u vodi do *kukova*.
Od te ideje, ljetima već, uspješno bježim
jer bi me Benjo i Azra mogli upitati kako to da ovolika plovila stoje i ne tonu,
a da im ja to ne znam objasniti, kao ni sebi, godinama već.
Bar ne na način da riječi prihvate *zdravo za gotovo*.

Eto, vidiš, sudeći po brodovima, veće sam dijete nego njih dvoje!

DIVERZANTI

Azri i Benjaminu

Ponovno i ponovno se dešava isti scenarij:
jučer Vam kupimo igračku,
Vi ju već danas onesposobite.

Marljivo učeći i ponavljajući da je bivstvovanje u Bosni,
uzimajući kao eklatantan primjer tek puki odnos djece prema igračkama,
jasna i potpuna dekonstrukcija.

Zato su Vam kutije pune nečega što najčešće sliči na nešto.

Iskusniji me hametice uvjeravaju da Vaš rasturački *posao*
nije ništa drugo do *biser* nepatvorene inteligencije.
Znaš li samo koliko je umova sudjelovalo u smišljanju ovakvog proizvoda?! – kazuju,
pokazujući na gomilu kojoj, najpoštenije, ne znam ni kako bih nadjenao ime.

A moja ga Azra (mislim na proizvod), spremna kakva jest,
za tili čas – pokvari zasvagda.
Vrati cijelo u sastavnice, pa i dalje, k molekulama.

Dobro, dumam ja, neka vam bude, sijede glave,
ma kako će ova moja djeca, koliko sutra, podići vlastite domove!
Brinem se, nego što.

Ovako, nastave li, tješim se da će bar jedan posao u životu raditi kako valja.
Diverzantski.
Ali, tek ću onda svisnuti od brige.

Kako ćete naučiti da gradite kada ste se navikli da kršite i da skršite?!

Može biti da će se stvari, jednostavno, preokrenuti u glavama.
Uklopiti i namjestiti.

Tako postavljene ideje bi Vas povele *naopako*,
od pojedinačnih dijelova do konačne sublimacije u zamišljeno.

Dok ja pretačem što i kako dalje uz mene se priljubi moj mali veliki Benjo.
Zagrli me toplim rukama,
važno mi se unese u lice, pogleda očima što su poput komadića ugljena
i svečano izjavi: *Tajo, nema te igračke na svijetu koju ja ne umijem obataliti!*

Ispari se, ponosan i važan, iz sobe,
a ja nešto mislim
kako mi jedino preostaje
da bezuslovno prihvatim
ono u što me iskusniji uvjeravaju.

DRAGOCJENA KERAMIKA

Kupali bi Vas bojažljivo, prstima koji drhte, nadnoseći se nad tekne,
u strahu da nam ne iskliznete iz ruku nenaviklih na ovo dunjalučko blago.
Poslije bi Vam posušivali tijela, ručnicima k'o bisagama,
i pažljivo utrljavali Pavlovićevu kremu*,
kao da laštimo prastaru kinesku vazu iz dinastije Ming.

Unoseći Vam se u lica,
pokušavali smo otkriti nova podudaranja,
uočiti što više detalja koji nas približavaju, ovjeriti kaleme.
Obrve smo skupljali htijući odjednom obuhvatiti nastavke.

Sustizalo nas je vrijeme,
odmicali smo draga lica od svojih, poboranih i zabrinutih,
sve kako bi Vas bolje vidjeli jer ste nam,
tu, odmah pred očima, postajali isuviše magloviti.
Uživali smo u Vašoj ljepoti tek onda kada je bila na pristojnoj udaljenosti,
radujući se pronalasku žile sa suhim zlatom.

Roditeljske su ruke bile sve kraće kako bi stigle obgrliti almas-grane*.
S pogledom se one više nikada nisu dogovorile.

Danas dočekujemo plivače,
sve Vas grdeći kada je kosa mokra.

* Pavlovićeva krema je blagotvorna za dječju kožu

** Almas-grana je nakit velike vrijednosti, od suhog zlata i dragog kamenja

Uza se i dalje, samo zatvorenih očiju,
bojažljivo privijamo tijela koja sve više liče na čovječja,
jer dragocjenosti,
bez obzira na starost i kvalitetu,
ne trpe nemar, tlaku i grubost.

CARIGRADSKA ČEŽNJA

Ameli

Bila je jedna kosa,
oči i obrve k'o kavkaski mačevi.

Bila su jedna usta,
zubi sedefom sakriveni, jagodice.

Bila je jedna ruka,
uho otvoreno za glas, koža podatna.

Falio je jedan poljubac,
šapat nehajan i dodir pažljiv.

Falile su riječi,
koje naizust izgovaraju djeca kada oponašaju odrasle.
Ili one,
koje izgovaraju odrasli,
kada podjetinje.

Sonja Zubović

Nove pjesme

Beethovenova deveta

Zgušnjava se trajanje,
usporavaju koraci
pritišće nos u tlo,
zrnovlje zemlje,
grudice, prosapine,
pepeo.
Nema kraja,
samo idemo
prema svjetlosti,
možda
anđeli sviraju
Beethovenovu devetu
dok se pretvaramo
u prašinu.

O ljubavi

Mogu zaiskrit'
u trenu,
razlit' se
kao poplava,
jurnut'
niz livadu,
raspršit' se
zrakom,

zapjevat', zaplesat',
zaronit', izronit',
prije i poslije
svitanja,
pretvorit' se
u snove o ljubavi
i nestati
samoj sebi
pred očima.

Meki bijeli jastuci

Naoko to su samo obični,
meki bijeli jastuci
skriveno utočište mira
na rubu svemira
i odani čuvari tajni.
Na njima nježni
poljupci snova
u trenu pretvaraju
se u meki bijeli pijesak
na plažama Santiaga,
u trenu kao plodna voda
rađaju se čuda, a
naoko to su samo obični
meki bijeli jastuci
utočište slobode
i uvijek ista
lakoća predaje
bez mogućnosti izdaje

Uramljene mrtve prirode

U tim dnevnim sobama
ulaštene pokazuju se
tobožnje topline
vitrine, sofe, komode,
zidovi bez praznine,
uramljene
mrtve prirode,
uvenulo cvijeće,

ispolirane vrline,
sve površine bez prašine.
Nitko se ne plaši
prestanka rasta
bez zraka i svježine.

Kretanje

Obična mala
predaja sunčanog
popodneva,
u šetnji s nama
igra čula
na livadi,
lelujavi lahor,
žubor potoka,
u krošnji breza
treperave nježnosti,
zvuk živog
kretanja Vječnosti.
Zar ne vidiš,
ne možemo nestati.

Put

Otisnut ću se rijekom
nizvodno prema
Crnom moru,
istočnije ranije
susreću Sunce.
Na palubi broda
uhvatit ću svanuće,
napiti se svjetlosti
do besvijesti
i sjati, sjati
sve dok me tama
ne smrvi u prašinu
i rasprši u visinu
braći i sestrama
na Mliječnu stazu.

Zaborav

Bili bi
gospodari
rijeka, mora,
gospodari sunčanog
vremena,
ptica u letu,
planina,
gospodari prava,
zaborava, promjena,
neosjetno
postaju
neki drugi,
sve više tuđi,
sve manje bližnji,
zaboravljaju
biti ljudi.

Odlazak

Te noći
padale su zvijezde
na lica
usnulih djevojčica,
mirisao je ružičnjak i
pokošena trava,
rijeka je umirivala obale
kao da ništa
ne prolazi,
kao da nitko
ne odlazi.

Neprimjetno

Sitne male radosti
postaju svečanosti,
negrljena
neprimjetno
odustaješ od ljubavi,
samoća ne strši

u gužvi,
a gle tu do nas
pored vatre
dobročudni psi
uživaju u igri,
prkose izdaji.

Godi mi širina

Godi mi širina,
šum valova,
nepredvidivi
vjetrovi,
miris borova,
ljepota rijeke
izlivena u ušće,
kiša, Sunce, oblaci,
obrisane granice
do tišine Svemira,
godi mi
pobjeći od
svekolikog Napretka
ovog svijeta.

U potrazi

Duž ulica
savijena gnijezda,
zgusnuta stubišta,
mreža antena,
nervoza zvuka
protiv prostora
raširenih krila,
gluhe daljine
u žudnji blizine,
tu i tamo breza
usred grada
i izgubljena jata
ptica
u potrazi za Nebom.

Pučina

nepregledna
glatka površina
blješti bez ogledala,
rasprostire se tišina
tajna mira vinula se
iznad krila galeba
samo u daljini
tu i tamo
proviruje obala
kao kušnja

Sretnete li djevojku

Sretnete li djevojku
zanesenu
pjesmama, plesom
poljupcima, vjetrom
dok sanjari o ljubavi
i udvaranju
poput Majakovskog
s buketima cvijeća
na relaciji
Moskva – Pariz,
sretnete li
takvu djevojku
predajte se i
pojačajte glazbu.

Srne

Na licu moje prijateljice
živi dugo, dugo čekanje,
ispod vjeđa strepnje,
uvenule nade,
ugaslo Sunce,

na tajna vrata iz nje
samo izlaze,
samo izlaze

preplašene srne,
srne,
srne

Kao šal

Treperi krošnja
rascvjetane trešnje,
tik do nje razlilo se nebo,
ovili se oblaci,
igraju se, mijenjaju lica
čas grozdovi ogrlica,
čas dugina ljeskalica,
uresiše mi vrat i
vioru,
kao sloboda,
kao šal,
polako
izlaze zatočene
ptice pjevačice
nakon dugo,
dugo vremena
lete otvorenih krila.

Ustuknuo rub proplanka

Klasje nekošene livade
valjuškaju vjetrovi,
muzika ponad krila
pčela, leptira, ptica.

Ustuknuo rub proplanka
pa i vitki mirisni borovi,
čuvari ljubavi,
klanjaju se slobodi.

Ivan Klarić

Pjesme

SLAVUJ NA KAMENITIM VRATIMA

prosinačko nebo u transu
tramvaji slijede barokne iskre na tračnicama
slavuj ulazi u moju južnu glavu
glas mu se propinje iznad krovova
sasvim je blag prilazeći mi iz apstraktne daljine
kaže mi nikad te nisam napustio
tada to nisam znao ali sad znam
nakon duge bolesti prolazim Kamenitim vratima
u izdubljenoj sjeni ne vidim nikoga
nitko mi ne prilazi čak ni vrijeme
sklupčano između kamenih blokova
samo glas slavuja okreće smjerokaze prema moru

SATI

žilavi bor nagnuo je krošnju nad morem
za oči ništa se ne događa

ali sluh eolski instrument napola usmjeren u nebo
napola u podzemnu galeriju slika vidi

ovdje su svi koje volim slijep sam
nemam dnevnih obveza

odraz moje sjene transmigrira
izvan materije i atoma

žuto-bijela svjetlost zabada se među borove iglice
intuicija me spaja u integralnu mrežu ljudi i prostora

Zagreb gospodin s naočalama dodiruje čelo
sve prozirniji tone u tamu

RAZGOVORI S HIPATIJOM

U druženju s mrtvima treba biti oprezan. Ali samo do neke mjere. Ako pri tom navrati netko od dobrohotnih pokojnika, poželjno je prepustiti im se. Zarasti u zeleno-crnu travu Carstva Mrtvih prilika je da pronađemo svoj autentični glas. Ponekad sebi dopuštam razgovore s Hipatijom. Unatoč proteku vremena, ona je i dalje vrlo zanosna. Gotovo bestežinski blaga. U kozmičkom prostoru ne rastrubljuje sramotu koju smo joj nanijeli. To razbuktava moj bijes. Kad govorimo o tome, Hipatija se smiješi.

Navečer sjedi na rubu mog kreveta. Njezine bijele haljine šume od kretanja svemirske prašine. Svladava me neki anakroni umor. Hipatija dodiruje moj dlan. Smjelo konstatira da je Zemlja mala. Ali kaže da to ne znači ništa, jer da je i svemir, zapravo, vrlo malen. Planeta, zvijezda i galaktika nema ni previše ni premalo. A to znači da na neki način ne postoje. Tvrdi to unatoč tomu što je to nevjerojatno. Opet je u sukobu s ruljom, znanstvenim establišmentom, političarima, crkvom, multinacionalnim kompanijama, demagozima, priručnim dušebrižnicima. Zna da bi ju takva tvrdnja, da je kojim slučajem izrečena na Zemlji, opet odvela u labirint njoj već poznate sudbine. Njezine riječi su lake. Podsjećaju na prozračnu tkaninu. Na proljetni madrigal. Mora da je Hipatiji u ruke palo neko zaboravljeno znanje. Njezina strast za istinom se u galaktičkim dimenzijama očito razlistala u neshvatljivu nježnost.

Biti opijen. To znači prihvatiti da je svjetlost među nama savršeno raspodijeljena. To je tako jednostavno, govori mi. Ipak, upozorava me: ne izlazi prečesto na ulicu. Sljepoća asfalta, zujanje metroa, neonskih izloga, može iscrpiti duh. U nekim kućama moguće je živjeti usprkos svemu. Predmeti tu rastu u plavetnu jeku. Kanal prema galaktičkom razglasu je otvoren. Evo, recimo, kao sad u ovoj trenutno uspostavljenoj tišini.

BUON VIAGGIO

zaspao sam na liniji za Palermo
miris kave širi se iz poluprazne čaše
Museo delle marionette oživljava u kabini zrakoplova

tisuće marioneta orijentalne boje

ali sad to već nisu boje nego tragovi duša
koje se probijaju kroz polumrak
kako bi disale zaboravljale

moguće je snimiti taj događaj
u dubini
gdje se sve događa bez nas

ovdje postoji radost bez imena

na ulazu djevojka kida moju kartu
zna svoj posao
i radi ga dobro

dobro došli u Teatro delle marionette
dobro došli na pusti otok
dobro došli u utrobu kita

profesionalni ubojica koji je primio
novac od naručitelja
razmišlja o ulaganju na burzi

gospođa Morandi ima napade panike
mjesecima ne izlazi iz kuće primjećuje
kako je aura ulice postala bolesna

sad sam osušeni leptir na suncu
tražim idealnu obalu
nemam ni svjetlost ni tamu

imam samo sluh

spavao sam na mostu s kojeg se cijedila kiša
moji prijatelji su se penjali u nebo
ali većina se rušila u ponor

flamanski majstori znali su mnogo o ljudskoj patnji
prije nego što dođe do interferencije
sve se rasipa u kaotične prizore

televizori pod vodom govore

nose u sebi bjesove udarnih vijesti
i crnih kronika

to što bismo trebali reći jedno drugomu
veće je od mudrosti
koja nam je potrebna kako bismo preživjeli

na nekoliko sekundi pojavljuju se marionete
oči su im tužne
kao na fotografijama vojnika
iz Prvog svjetskog rata

naš automobil skrenuo je iza brda
misli su poprimile oblik kiše
ravnoteža ali ironična naravno
sutra će se spustiti zastor u kazalištu

AVIONSKA PISTA

stvari su jasnije kad nema misli
jabuke na vjetru let čio pa
ovdje nešto grli vrijeme
sve je objašnjeno vlastitim mrakom

toliko je priča u morskim špiljama
kad galebovi odu svjetlost uzlijeće
ali baš to ne dolazi do nas
do betonskih zidova čuvara ispraznosti

mi s krilima zabodenim u život
polako oslobodit ćemo se svega
osjetit ćemo instinkt za let
i postati lakši od ljudi i ptica

ZIMSKI PEJZAŽ

danas se među nama rodio krvnik
nebo skupljeno u prsnoj kosti

siva prašina taloži se na tlu
obale odašilju neidentificirane signale

netko i dalje sluša kucanje sata
sunce utisnuto pod zemlju prije noći

WELTANSCHAUUNG

hodnici u Bruxellesu izložba paragrafa ubojica carstvo za fanatike
radio je u uredu br. 237 nije izlazio iz sebe ali jedne prosinačke večeri
kad nikoga nije bilo skinuo je svoj oklop samuraja zmaja i otišao
htio je nekomu darovati svoj tajni život

NACRT

brodski motor je ugašen mjesec se probija kroz okna
grije nas zaboravom pomaže nam podnijeti
težinu vlastitih života

sve je u vremenu ribarski kombinezoni mokri od vlage
stojimo na palubi naša tijela pretvorena u vjetar
nešto se otrglo od sudbine

ponekad vidim glazbu ono što čujem spaja se s nacrtom
borovi na obali mirno podižu svoje grane
u glazbi koja svira unatrag

HODNIK

e-mail se raspršio po autoputu
osvijetlio ulice i šume na ulazu u grad
hvatao me predosjećaj nečega
što se već dogodilo
bio sam pretvoren u borovu iglicu
kojoj su poreznici odrubili glavu

Nikola Đuretić

Dvije priče

PRIPOVJEDAČEVA PRIČA

Slušajući zanimljivu BBC-jevu seriju radijskih programa ili reportaža posvećenih tajnovitim smrtima i nestancima znanih i manje poznatih ljudi tijekom ove naše otužne povijesti, a na temelju koje je isti autor poslije napisao i objavio zbirku pripovijedaka, nije mi ni na kraj pameti bilo da ću jednoga dana i osobno upoznati toga čovjeka, BBC-jeva novinara i urednika čije sam pravo ime za potrebe ovih zapisa, a iz poštovanja prema njegovoj obitelji, odlučio ovdje izmijeniti. Stoga, neka mi pozorni čitatelj ne zamjeri što ću ga ovdje navoditi samo kao Nicholasa D. ili katkada tek njegove inicijale N. D. Štoviše, da mi je netko tada, kada sam ga prvi put upoznao rekao kako ću, na neki način nastaviti njegovo nedovršeno djelo, odmahnuo bih rukom na tu neozbiljnu i krajnje suspektu tvrdnju i samo se osmjehnuo laskavu sugovorniku. No čini se da moj fiktivni sugovornik ne bi bio daleko od istine jer, eto, ovdje čitatelju nudim baš svojevrstan nastavak toga davno započeta projekta rečenoga novinara, koji je on držao ni manje ni više nego samim sukusom svojega postojanja. N. D. je, naime, kako će to svojedobno pametno i točno zamijetiti i jedan kritičar pišući o knjizi nastaloj na temelju njegovih radijskih programa, pripovijedanje držao „mjerom preživljavanja, jedinicom trajanja, uvjetom opstanka“. Je li to točno, ja ne želim suditi. Ali N. D. očito je tako mislio, pa se sukladno tomu postulatu i ponašao.

Te sam davne godine koncem prošloga stoljeća doputovao na Otok kao turist, ali s nakanom da taj posjet Ujedinjenom Kraljevstvu djelomice iskoristim i u znanstveno-istraživačke svrhe. Kanio sam neko vrijeme provesti u znamenitoj knjižnici i čitaonici Britanskoga muzeja, koja se tada još nalazila u staroj zgradi u središtu grada nedaleko od Bush Housea na

Aldwychu, jednoj od nekoliko lokacija na kojima je BBC imao svoje prostorije, uredništva i studije i u kojoj je svojedobno radio sada već, predmnijevam, vremešni i umirovljeni novinar, urednik i književnik Nicholas D. Zašto kažem „predmnijevam“, bit će, nadam se, čitatelju jasno na kraju ovoga zapisa.

Sjećam se kao da je bilo jučer, dan je bio tipično londonski – siv, tmuran i otužan. Sipila je neka sitna, dosadna kišica šireći gustu i masnu melanholiju što je, činilo se, natapala sve, ulice, zgrade i ljude, pa se čak uvlačila i pod kožu smrknutih i u vlastite mračne misli utonulih žitelja toga megapolisa.

Uvukavši glavu među ramena i skutrivši se pod golemi kišobran, koraćao sam niz King's Way u smjeru Bush Housea, vraćajući se iz knjižnice i čitaonice Britanskoga muzeja, kada sam, nemalo se iznenadivši, začuo kako netko doziva moje ime. Osvrnuvši se, ugledao sam znanca još iz studentskih dana Marijana Novakovića, koji je, kako sam kasnije saznao, i sâm bio uposlen kao novinar i spiker Svjetske službe BBC-ja. Prijateljski smo se pozdravili i Marijan je odmah predložio da se sklonimo s kiše, pozvavši me u BBC-jev restoran na popodnevnu šalicu čaja i kolač. Radosno sam prihvatio poziv i stoga što Marijana nisam vidio još od studentskih dana, ali i zato što me zanimalo kako se radi u hrvatskome uredništvu Svjetske službe.

– Ovo ti je jedan od ponajboljih BBC-jevih restorana. – objasnio je Marijan na samome ulasku, dodavši: – Budući da nas ovdje ima iz svih krajeva svijeta, hrana je isto tako raznovrsna i zanimljiva, a kako je subvencionirana sindikalnim novcem, vrlo je jeftina. Stoga ćeš ovdje naći mnoštvo studenata s obližnjega ekonomskog fakulteta, koji se tu potajice hrane. No to za sada nikomu ne smeta, dapače, lijepo je vidjeti toliko mladoga svijeta.

Ušli smo u svijetlu i urednu, golemu prostoriju prepunu plastičnih stolova i stolaca, kojom su pod kutom od gotovo devedeset stupnjeva dominirala dva duga šanka od sjajnoga inoksa iza kojih su bili metalni spremnici za hranu, aparati s kavom, čajem i toplim mlijekom, posude s priborom za jelo, salvetama, kruhom, pecivom i papirnatim vrećicama šećera, soli i papra. Pod je prekrivao sivo-smeđi tepison što se protezao od zida do zida, a sa stropa su blještala jaka neonska svjetla. Prostorija je zaista bila puna mladih ljudi koji su sjedili za stolovima i blagovali.

Iz otvora u zidu na samome početku metalna šanka Marijan je izvadio jedan plastični pladanj i stao u red.

– Pa, što te dovodi u London? Turistički ili službeno? – napokon je upitao Marijan, gurajući ispred sebe pladanj s dvjema plastičnim čašama i dvama tanjurićima na kojima su bili oveći komadi kolača od sira s borovnicama.

– Malo jedno, malo drugo. Uglavnom turistički, ali koristim priliku malo i raditi u knjižnici Britanskog muzeja. Ja sam ti trenutno profesor na fakultetu u Zagrebu, na Katedri za anglistiku, pa sam došao ovamo i malo istraživati. A ti? Što ti radiš ovdje? Nisam niti znao da si u Londonu. Nismo se vidjeli još od studija.

– Da, ja sam ti kratko radio kao nekakav korespondent u jednoj turističkoj firmi u Zagrebu, pa nešto malo prevodio, a onda sam se javio na natječaj BBC-ja i dobio posao u hrvatskome uredništvu. – otpovjedio je Marijan natačući u plastične šalice čaj i mlijeko te je nastavio: – Bilo je to prije više godina. Prvo sam mislio da ću ovdje ostati godinu, dvije, da malo poboljšam svoj engleski, a onda se godina pretvorila u dvije, dvije u pet, a pet u cijelu vječnost. Ali nije mi žao. Posao je odličan. Kombinacija prevodilačkoga, novinarskog, spikerskog i uredničkog posla. Silno zanimljivo! Odvest ću te poslije gore u uredništvo da vidiš kako radimo i upoznaš ostale članove. Znam da se u domovini na nas ne gleda baš naklono i da ima onih, posebice partijskih aparatčika i poslušnika, koji nas drže gotovo državnim neprijateljima jer zagovaramo slobodu mišljenja i demokraciju, ali vidjet ćeš, ima ovdje vrlo zanimljivih, finih i pametnih ljudi. I ponajprije domoljuba koji rade to što rade baš stoga što ljube svoju domovinu i svoj narod.

Kako je obećao tako je i učinio. Poslije čaja i kolača u BBC-jevu restoranu, otišli smo do uredništva. Tada sam ga prvi put sreo – Nicholasa D. Autora radiofeljtona ili priča o neobičnim smrtima i nestancima ljudi, programe koje sam doma u Zagrebu redovito i s užitkom, iz tjedna u tjedan, slušao na svojem malenom Sonnyjevom tranzistorskom radioprijamniku, a poslije ukoričene u knjigu i pročitao. Taj prvi susret bio je gotovo nestvaran. Proveli smo u razgovoru više sati, a poslije njihove posljednje emisije toga dana spustili smo se ponovno u podrum zgrade na Aldwychu, ali sada u BBC-jev klub gdje smo se, uz pinte piva i jabukovače, u ozračju tipične engleske točionice, zadržali u ugodnu razgovoru još sat-dva. Bilo mi je vrlo neobično upoznati ondje i ljude koji se poimence spominju u već rečenoj knjizi, kao što su Martin Jesenski, hrvatski proljećarac i novinar, te bugarski daktilograf Todor Živkov. Od prvoga trenutka Nicholas D. mi se svidio. Bio je zanimljiv čovjek s još zanimljivijim pričama. Sve od tada ostali smo u kontaktu i s vremena na vrijeme razmjenjivali pisma, poneku knjigu ili čestitku, uglavnom o Božiću. Tako smo se, zahvaljujući toj korespondenciji i povremenim susretima za mojih posjeta Londonu, posve zbližili i, moglo bi se reći, postali bliski prijatelji.

A onda, jednoga dana, stigao mi je iz Londona maleni paket. Pošiljatelj je bio, pogađate, sâm N. D. U paketu nije bilo ničega osim kraćega pisma i jednoga manjeg, ali odebljeg, tvrdo ukoričenog novinarskog notesa prepunog kojekakvih bilježaka. Prateće pismo ovdje donosim u cijelosti i doslovce.

Dragi prijatelju i štovani kolega!

Oprosti mi na slobodi koju sam si uzeo odlučivši poslati Ti ove zabilješke, ali učinio sam to s nadom da ćeš baš Ti znati što s njima učiniti. Ali, prije svega, nekoliko riječi pojašnjenja. U svojevrsnoj Antologiji tekstova objavljenih u ranijim izdanjima poznate Encyclopaedie Britannice stoji i sljedeći ulomak iz napisa pod naslovom „Sloboda novinstva“ (suvremena inačica jamačno bi bila „Sloboda medija“) u kojemu, među inim, piše i sljedeće: '... Nezadovoljstvo puka jedini je način uklanjanja nedostataka okrutnih i nepravednih vladara... a slobodu novinstva, toga temeljnog sredstva stvaranja rečenoga nezadovoljstva, u civiliziranim državama svi, osim zagovornika loših vladara, drže nužnim osiguračem i najvećim zaštitnikom interesa čovječanstva'.

Sve časne i čestite riječi, složit ćeš se, ali bojim se da su i one samo floskule za lakovjerne, tek fraze bez istinskoga značenja. Naime, i u zemljama koje se diče svojom višestoljetnom demokratskom tradicijom, parlamentarizmom i, dakako, slobodom medija, stvari ni izbliza nisu tako jednostavne i jasne kako bi se željelo da svijet misli. Kako ne bih govorio tek uopćeno, pa sukladno tomu i nejasno, naglašavam da je riječ baš o ovoj zemlji koja mi je svojedobno, u najtežim trenucima mogega života, velikodušno bila ponudila utočište, posao i stanovitu sigurnost, za što ću joj ostati vječno zahvalan. Ali kako sam nekoć davno negdje zapisao, laž je svugdje ista, a nepravda jednako bolna onomu kome je nanijeta, ma gdje on bio.

Odlazeći iz zemlje koja danas, hvala bogu, više niti ne postoji, u meni su još žive bile uspomene na mračne dane partijskih kerbera koji su nam bili dolazili na snimanja emisija o kazalištu na Radio Zagrebu i 'čistili' tekstove izbacujući riječi koje su za njih bile suviše hrvatske. A to su već bila, kako se i danas voli reći, neka bolja vremena jer se nešto prije toga zbog kakve 'krive' riječi ili rečenice, izgovorene ili zapisane, moglo završiti na višegodišnjoj robiji, pa čak izgubiti i glavu. Neću nikada zaboraviti te mračne epizode moje mladosti, a posebice jednu. Još za studentskih dana napisao sam jednu priču o dječaku koji se prvi puta u životu susreće s problemom nacionalnoga identiteta. Dječak sa svojim djedom odlazi na neku livadu na obalama Drave na uranak (tako Srbi u Slavoniji zovu proslavu krsne slave Đurđevdana). Ondje je veliki kirvaj i dječak uživa u mnoštvu razdragana, šarolikoga svijeta, tim više što mu je Sveti Juraj, čija slika junaka na bijelu konju kako probada zma-ja što visi ponad bakina i djedova kreveta, pravi idol kojega dječak obožava. Ali na kirvaju u jednome trenutku njihov susjed Srbin pita dječakova djeda što je na đurđevdanski uranak doveo toga malog Hrvata. Dječak je zbunjen i upita djeda tko su to Hrvati i jesu li oni Jurjevi neprijatelji. Djed mu odgovara da zaboravi sve što je rekao njihov susjed, jer da je on pijana budala koja se sutradan ni sama neće sjećati što je rekla.

Priču sam bio poslao jednom tjedniku i bila je već u 'špaltama' (tako se nekada nazivao probni otisak pred konačno štampanje lista, a na kojemu su se obavljale posljednje korekture) kada me je nazvao urednik, inače moj dobar

prijatelj, koji mi je rekao samo jednu rečenicu: „Stari moj, šta mi to radiš!“ Ne moram posebice naglašavati da priča u tome tjedniku nikada nije objavljena. I naglašavam kako je to samo jedna od mračnih epizoda iz razdoblja mogega života u zemlji koja, kako rekoh, danas, hvala bogu, više niti ne postoji.

Stoga sam, odlazeći u egzil, u zemlju postojane demokracije, vjerovao kako ovdje takovih problema neće biti i kako mi je ovdje zajamčena sloboda misli i govora, kao i sve druge slobode kojih nije bilo u zavičaju u kojemu je tada još uvijek čvrsto vladalo jednoumlje, premda su se mnogi zanosili mislju da je cijeli sustav na izdahu i kako dolaze bolji dani.

No pokazalo se kako je i to bila samo još jedna moja zabluda. Svi politički sustavi imaju svoje kerbere, svoje dušebrižnike, samozvane čuare sustava čija je zadaća onemogućiti sve one koji imalo iskaču iz toga sustava, koji žele misliti svojom glavom, koji, napokon, misle drukčije. Samo, neki to čine suptilnije od drugih. Istinska sloboda, bojim se, tek je iluzija!

Sve ovo do sada napisano odnosi se na moj projekt reportaža o nerazjašnjenim smrtnim i neobičnim nestancima, projekt koji je ostao nedovršen i koji je, štoviše, naglo i okrutno prekinut samovoljom ljudi kojima se nije svidjelo ono što sam tim pričama želio reći, a koji su imali moć spriječiti me u dovođenju toga projekta do kraja. Ili su barem tako mislili!

Jednoga se dana, nakon što je već dobar dio rečenih reportaža bio emitiran, u našem uredništvu pojavio šef regije, inače napirlitana budalesina koja si je umislila da je novinar, a s kojim sam se već i prije, kada je bio počeo rat u Hrvatskoj, sukobio na ideološkoj osnovi te me je, pod izgovorom da sam hrvatskim medijima slao pristrane priloge, prvo suspendirao na neko vrijeme, a onda mi i posve zabranio suradnju s medijima u zavičaju. Kratko nakon toga incidenta u uredništvu se pojavio i neki opskurni tip znakovita prezimena (Gray). Predstavio se kao dužnosnik Ministarstva vanjskih poslova. Šef uredništva odmah me pozvao u svoj zastakljeni ured koji smo popularno zvali „akvarij“. Bezlični, sivi dužnosnik istočasno je prešao in medias res. Bilo je jasno da mu je netko već prije bio dostavio popis tema koje sam kanio obraditi u mojem programu. Bez okolišanja i pretjerane diplomatske taktičnosti priopćio mi je kako ne dolazi u obzir da emitiram programe o nekim pripadnicima engleskoga plemstva ni članovima kraljevske obitelji, a vrlo je dvojben i ideja programa o medijskome magnatu s viteškom titulom koji je pokrao novac mirovinskoga fonda i zatim netragom nestao, a za kojega su neki mediji tvrdili da je pao sa svoje jahte negdje u Indijskome oceanu i utopio se, premda je i taj detalj zavijen u veo proturječja i dvojbi. Otvoreno mi je rečeno da ne dolazi u obzir ni emitiranje programa o bivšem obavještajcu koji je u otvorenu sukobu s nekim istaknutim članovima establišmenta, zahvaljujući svojim kritikama na njihov račun te posebice zahvaljujući tvrdnji kako je britanska kontraobavještajna služba svojedobno bila umiješana u pokušaj svrgavanja legalno izabranoga britanskog premijera, šireći u javnosti tvrdnje da je ruski špijun.

Ovdje nema potrebe prepričavati daljnji tijek našega razgovora, dovoljno je reći kako gospodin Gray, unatoč mojemu pozivanju na slobodu govora i mišljenja, demokraciju, slobodu medija i tomu slično, nije odustao od svojega stava i meni je zabranjeno emitiranje niza priča koje su već bile pripremljene za spomenuti projekt ili u fazi priprema. No baš kao i u slučaju suspenzije glede suradnje s hrvatskim medijima, koju sam zaobišao tako što sam nastavio objavljivati tekstove, ali sada pod pseudonimom, tako sam u ovome slučaju odlučio tebi poslati ovaj notes s detaljnim opisom tema koje su, kao što rekoh, ili već gotovo posve pripremljene ili u završnoj fazi priprema. Nadam se da će sve ove bilješke biti dostatno poticajne i iscrpne da se na temelju njih ispiše tiskovna inačica priča koje bi u protivnome ostale neispričane, a čime bi ljudi, poput već spomenutoga gospodina Graya, imali posljednju riječ, što držim nedopustivim, želimo li bolji i slobodniji svijet. Dajem ti, dakako, potpunu kreativnu slobodu uobličiti ih onako kako držiš najprimjerenijim i objaviti gdje i kada to želiš. Neka mi bude dopušteno predložiti da naslov tomu projektu bude nešto poput „Nedovršene priče“, „Zbirka neispričanih priča“ ili jednostavno „Knjiga opasnih priča“.

Prihvatiš li se toga posla, dragi prijatelju, želim Ti uspjeh i sve dobro, premda znam, ili možda baš stoga što pouzdano znam, da i u našem zavičaju ima „sivih“, ili bi možda točnije bilo reći „mračnih“, ljudi poput gospodina Graya, kojima je sloboda mišljenja prihvatljiva samo onda kada se to mišljenje slaže s njihovim, a demokraciju zazivaju tek onda kada je ona u njihovu interesu. To su ljudi koji prihvaćaju samo svoju verziju istine, a povijest ispisuju po vlastitoj mjeri koju žele nametnuti svima ostalima – po svaku cijenu! Naša je zadaća da im to ne dopustimo!

Tvoj N. D.

„Naša je zadaća da im to ne dopustimo!“ Eto, tom rečenicom završava svoje pismo pravi autor priča što slijede. To je rečenica koja me godinama progonila dok napokon nisam odlučio njegovu zamisao i sugestiju provesti u djelo. I nadam se kako sam u tome barem djelomice uspio te da nisam iznevjerio duh i temeljnu poruku njegovih zabilježaka.

Moram ovdje navesti i jedan nedavni incident koji mi je bio izravni poticaj da se prihvatim ovoga teškog i nezahvalnog posla. Kako se i sâm već niz godina bavim pisanjem i ja sam, baš kao svojedobno i N. D., napisao jednu kratku novinsku priču, svojevrstu političku parabolu u kojoj sam bio dosta kritičan prema nekadašnjemu vlastodršcu i bivšoj državi. Priču sam poslao jednomu dnevnom listu, ali je urednik odlučio prozu ne objaviti. Dakako, njegovo je uredničko pravo odlučiti hoće li neku prozu objaviti ili ne i ja ga ne dovodim u pitanje. No ne mogu se oteti dojmu da je svoju odluku temeljio na ideološkim, a ne vrijednosnim kriterijima. Ali da se vremena ipak mijenjaju, i to nabolje, dokazuje i činjenica da je moja crtica, za razliku od priče N. D.-a prije tridesetak godina, ipak ugledala

svjetlo dana – objavljena je u drugome listu, pa je čak dobila i cijenjeno književno priznanje. Tako ovaj naš „gospodin Gray“ ipak nije imao posljednju riječ!

A što se dogodilo s N. D.-om, ne bih ti, dragi čitatelju, mogao reći. Naime, kratko nakon njegove pošiljke, njemu se gubi svaki trag. Unatoč pokušajima da s njim ponovno stupim u kontakt, to mi nije uspjelo. Kao da se sav pretočio u svoje priče, u svoje riječi i u njima nestao, ili bi točnije bilo reći, u njima ostao. A koliko su neka priča i riječi od kojih je sazdana pouzdani svjedoci nekoga vremena i ljudi koji su u njemu živjeli, štioče, prosudi sam. Ja bih volio vjerovati kako jesu i da će, ako ni po čemu drugome, pravi tvorac ovih zapisa ostati zapamćen tako dugo dok bude bilo onih koji će ih čitati. Ili, drukčije rečeno, da neće ostati, kako bi to pjesnik rekao, tek pepeo na rukavu nekoga starca. Jer samo ćemo tako moći nadvladati svu onu „sivu“ ili „mračnu“ gospodu koja i danas drže kako ima opasnih priča koje valja spriječiti doprijeti do pogleda javnosti ili ih žele zatrpati prahom i pepelom zaborava.

Ne uspijemo li se njima oprijeti, ne piše nam se dobro!

DO ZADNJE KAPI KRVİ

Prvi projekt, zapis, skica – nazovi to, čitatelju, kako ti drago – u notesu što mi ga je iz Londona poslao već u prvoj priči ove zbirke spomenuti kolega i prijatelj, novinar BBC-ja Nicholas D., naslovljen je „Irski domoljub – engleski izdajica“, a bavi se slučajem Sira Rogera Caseyja kojega su Englezi prvo proglasili vitezom, a potom optužili za veleizdaju i pogubili, dok ga Irци drže junakom i istinskim domoljubom, čiji su postupci pridonijeli stjecanju irske neovisnosti, ma koliko ona bila, sa stajališta irskih nacionalista, okašnjela ili nepotpuna. Štoviše, moglo bi se reći da je baš Roger Casey savršen primjer one poznate uzrečice koja glasi kako je „jedan te isti čovjek za jedne terorist, dok je istodobno za druge borac za slobodu“. No da stvari u životu, a posebice pitanja života i smrti, nikada nisu jednostavna i crno-bijela, vidjet ćemo iz ove priče.

Ovdje bih, dragi čitatelju, želio dodati još nekoliko natuknica koje su, držim, nužne za bolje razumijevanje priče što slijedi, ali i cijele ove zbirke. Ponajprije, ne mogu se oteti dojmu da se ni ova pripovijetka nikako nije svidjela gospodi koja su Nicholasa D. omela, barem djelomice, u provedbi njegova projekta, premda on u svojem pismu koje doslovce navodim u prethodnome tekstu ne spominje ovaj projekt poimence. Moje slutnje temelje se na nekoliko, vjerujem, rječitih pojedinosti. Naime, baš je nekako u to vrijeme, a riječ je o osamdesetim i devedesetim godinama dvadesetoga stoljeća, zbog otezanja tada aktualne britanske vlade, kao i svih prethodnih, oko pronalaska političkoga rješenja za problem Sjeverne Irske,

došlo do pojačane vojne aktivnosti irskih nacionalista na teritoriju same Britanije, pa je tako tijekom devedesetih godina samo u Londonu zabilježeno više od pedeset incidenata prilikom kojih je u eksplozijama bombi, podmetnutih uglavnom kod vojnih objekata, ubijen cijeli niz pripadnika britanske vojske i policije, a velik broj ih je ozlijeđen. Nešto prije toga, krajem osamdesetih godina, britanska je vlada, sa stajališta demokratskih normi, povukla i jedan krajnje dvojben, ali sasvim sigurno nepopularan i posve apsurdan potez kada je donijela zakon o zabrani nastupa u medijima brojnih predstavnika irskih političkih stranaka, zabranila prikazivanje više televizijskih programa u kojima su se pojavljivali predstavnici političke stranke Sinn Féin, što je rezultiralo čak i jednodnevnim štrajkom britanskih novinara koji su takav potez svoje vlade držali očitim i grubim udarom na demokraciju i slobodu medija. Istodobno, onodobna britanska premijerka pravdala je potez svoje vlade tvrdnjom kako 'teroristima', kako se izrazila, valja oduzeti „kisik publiciteta“. No budući da se zabrana odnosila na emitiranje glasova irskih političara, ali ne i na riječi koje su izgovarali, novinari su se brzo dosjetili kako zaobići spomenuti pokušaj cenzure. Jednostavno su angažirali glumce koji su sinkronizirali rečene programe tako što su irskim političarima posudili svoje glasove. Bila je to jedna od apsurdnijih odluka britanske vlade u desetljećima starome problemu Sjeverne Irske, koji ni danas još nije riješen.

Ali vratimo se rečenomu notesu i pokušajmo rekonstruirati ovu priču onako kako ju je, vjerujem, zamislio i sâm N. D. i kako bi ju, da mu je to bilo dopušteno, i sâm sročio. U tome poslu ja ću mu biti tek glas, ili bi preciznije bilo reći: zapisivač, odnosno: pripovjedač. Drukčije rečeno – postat ću na trenutak i za ovu prigodu sâm N. D.

Roger David Casey (1. rujna 1864. – 3. kolovoza 1916.), poznat kao Sir Roger Casey CMG, u razdoblju od 1911. do 1916. bio je diplomat i irski nacionalist. Radio je u britanskome Ministarstvu vanjskih poslova kao diplomat te je kasnije postao humanitarni aktivist, pjesnik i jedan od vođa takozvanog *Uskršnjega ustanka*. Nazivaju ga „ocem istraživanja ljudskih prava tijekom dvadesetoga stoljeća“ te je, zahvaljujući svojem izvještaju o kršenju ljudskih prava u Kongu godine 1905., odlikovan, a godine 1911. na temelju sličnoga izvješća glede ljudskih prava u Peruu proglašen viteзом. Tako otprilike stoji u šturoj enciklopedijskoj bilješci koja, dakako, ne govori baš ništa o dramatičnu životu mladoga diplomata i još dramatičnijemu i nasilnom prekidu toga života.

Rodio se u Dublinu u englesko-irskoj obitelji. Otac mu je bio Roger Casey, satnik Kraljevskoga konjičkog puka, čiji je otac bio otpremnik trgovačke mornarice, koji je, nakon što mu je tvrtka bankrotirala, napustio Belfast i emigrirao u Australiju. Satnik Casey služio je u kraljevskoj konjici tijekom rata u Afganistanu 1842., ali je poslije prešao u Europu gdje je, kao dragovoljac, nakratko sudjelovao i u Mađarskoj revoluciji 1848.

Kada se obitelj preselila u Englesku, Rogerova majka Anne Jepson, podrijetlom iz dublinske anglikanske obitelji, iz nepoznatih je razloga maloga Rogera, kada su mu bile tri godine, odvela u Rhyl u Walesu gdje ga je potajice dala prekrstiti na rimokatoličku vjeru.

Došavši u Englesku, obitelj je živjela u relativnome siromaštvu, a kada mu je umrla majka vratili su se u Irsku u pokrajinu Antrim kako bi živjeli u blizini očeve rodbine. Rogeru je tada bilo devet godina. Otac mu umire četiri godine poslije i mladi Roger ovisi o dobroti i milodarima rođaka. Obrazovanje stječe u biskupskoj školi u Ballymeni, koju napušta sa šesnaest godina i odlazi u Englesku gdje se zapošljava u jednoj brodarskoj kompaniji u Liverpoolu.

Kako je mladi Casey potkraj devetnaestoga stoljeća dospio u Afriku, povijesni sveznadari ne bilježe, ali poznato je da je od 1884. godine radio u Kongu u tvrtci African International Association koja će postati paravan belgijskoga kralja Leopolda II. pri okupaciji Konga. No mladi Casey radio je na istraživanju mogućnosti poboljšavanja komunikacija te je nadzirao zapošljavanje radnika koji su gradili pruge i ceste u donjem toku rijeke Kongo. Poznato je i kako je kroz svoj posao Roger Casey naučio neke afričke jezike.

Ovdje se ponovno moram ispričati čitatelju na maloj digresiji koja, držim, nije nevažna za kasnije razumijevanje Caseyjevih nazora i postupaka. Godine 1890. Casey je u Kongu upoznao Josepha Conrada koji se ondje našao kao kormilar jednoga trgovačkog broda. U to su vrijeme obojica mladića bila nadahnuta idejom europske kolonizacije koja će, kako su vjerovali, Crnomu kontinentu donijeti moralni i društveni napredak i osloboditi njegove žitelje robovlasništva, poganstva i drugih barbarizama. Obojica će vrlo brzo dokučiti dubinu svojih zabluda, kako će u tekstu objavljenom u New York Timesu pod naslovom „Izdajica, mučenik, osloboditelj“ zapisati Liesl Schillinger. Već 1899. Conrad će objaviti svoj glasoviti roman „Srce tame“, a Casey će nešto kasnije izabrati ponešto drukčiji oblik proze u službenim izvješćima za britansku vladu, u kojima će razotkriti neljudske uvjete života koje je zatekao u Kongu. Poznato nam je, naime, da je Casey dobio posao službenika u kolonijalnoj britanskoj službi u Britanskoj Zapadnoj Africi prije nego što će u kolovozu 1901. biti premješten u Ministarstvo vanjskih poslova i dobiti namještenje konzula u istočnome dijelu Francuskoga Konga. Samo dvije godine poslije, britanska vlada dat će Caseyju zadaću istražiti stanje ljudskih prava u toj koloniji belgijskoga kralja Leopolda II. Mladi Casey napisat će oduže i detaljno izvješće temeljeno na izjavama svjedoka u kojemu se iznosi cijeli niz kršenja ljudskih prava, od robovlasništva i fizičkoga zlostavljanja do mučenja urođenika zaposlenih na plantažama kaučukovca. Britanske su vlasti bile prezadovoljne Caseyjevim izvješćem, pa su ga kratko nakon toga premjestile u Brazil sa zadaćom istraživanja kršenja ljudskih prava unutar tvrtke

PAC – Peruanske Amazon Kompanije koja je bila registrirana u Britaniji i u čijemu su upravnom odboru sjedili neki ugledni britanski državljani koji su bili i dioničari rečene tvrtke. Kada je Caseyjevo izvješće objavljeno, izazvalo je javnu sablazan u Britaniji, a mnogi su ga opisali kao „briljantan novinarski posao“ u kojemu je Casey isprepleo izjave i žrtava i počinitelja zločina.

Vrativši se u Britaniju, Casey je nastavio svoju borbu protiv kršenja ljudskih prava i porobljavanja ljudi tako što je osnovao Proturobovlasničko Društvo te je organizirao djelovanja katoličkih misija u toj regiji.

I opet se moram ispričati strpljivu čitatelju zbog nove digresije, ali koja, držim, govori vrlo rječito o dvoličnosti i perfidiji onodobnih vladajućih krugova u Britaniji i koja je bitna za sve ono što će se Caseyju dogoditi poslije. Premda je Caseyjev izvještaj pohvaljen te će nešto kasnije biti povodom dodjele viteške titule mladomu Ircu, vlasnik tvrtke PAC Julio Cesar Artenas, koji je živio u Londonu, nikada nije kažnjen za svoja nedjela te je još godinama mirno živio u glavnome gradu Ujedinjenoga Kraljevstva, točnije do svojega povratka u Peru gdje je ostvario lijepu i uspješnu političku karijeru, pa je čak izabran i za senatora. Preminuo je u Peruu 1952. doživjevši 88 godina.

Kao što rekoh, mladi je Irac za svoja raskrinkavanja slučajeva kršenja ljudskih prava u Peruu godine 1911. proglašen vitezom, nakon što je 1905. za rad u Kongu odlikovan Redom Sv. Mihaela i Sv. Jurja (CMG).

Istodobno je, vidjevši sva zlostavljanja domorodačkoga življa u Africi i potom u Južnoj Americi, mladi Irac, što je sasvim razumljivo, nužno počeo razmišljati o položaju vlastitoga naroda u Ujedinjenome Kraljevstvu. U razdoblju od 1904. do 1905., nakon službovanja u Africi, Casey je boravio u Irskoj gdje je pristupio organizaciji nazvanoj Gaelic League, osnovanoj 1893. s ciljem obnove i očuvanja govornoga i književnog irskog jezika. U to je vrijeme upoznao i neke vodeće ljude utjecajne Irske Parlamentarne Partije (IPP). Međutim, Casey nije podržavao one koji su, kao i lideri IPP-a, zagovarali uvođenje lokalne samouprave, vjerujući da bi Gornji dom britanskoga Parlamenta uložio veto na takve zahtjeve. Casey je bio skloniji novoj stranci Sinn Féin, osnovanoj 1905., koja je zagovarala neovisnost Irske kroz nenasilne štrajkove i bojkote. Dapače, Casey je iste godine postao i član te stranke.

U ljeto 1913. Casey napušta britansku konzularnu službu. I u tome trenutku počinju njegovi problemi. Dok je radio za vladu u Londonu, sve je bilo u najboljem redu pa je mladi Irac dobio i niz priznanja i odličja. No čim se njegova borba protiv kršenja ljudskih prava okrenula irskomu narodu, a protiv vlasti u Londonu, Casey je postao nepoželjna osoba. U studenome 1913. godine Casey s Eoinom MacNellyjem osniva Irske Dragovoljce te njih dvojica pišu Manifest te organizacije. U to se vrijeme, kako bilježi povijest, na europskome nebu ominozno nakupljaju mračni oblaci

oluje što će uskoro pogoditi Stari Kontinent. Veliki rat, kako su ga zvali tada kada još nije bilo potrebe brojevima označavati svjetske sukobe, bio je za vratima.

U srpnju 1914. Casey odlazi u SAD-e kako bi promicao ideju samostalne Irske te među pripadnicima brojne irske dijaspeore prikupljao sredstva za Irske Dragovoljce. Zahvaljujući poznanstvima s vodećim ljudima, od kojih su neki bili i članovi Irskih Dragovoljaca, Casey stupa u vezu i s tajnim Irskim Republikanskim Bratstvom te posebice s članovima Clan na Gael stranke.

Već sljedeći mjesec, po izbijanju Prvoga svjetskoga rata, Casey se u New Yorku sastaje s vodećim njemačkim diplomatom za zapadnu hemisferu grofom Bernstorffom, kojemu iznosi plan od obostranoga interesa: ako Njemačka proda irskim revolucionarima oružje te im osigura vojno vodstvo, Irci će, slijedeći drevnu žudnju za neovisnošću, dići ustanak protiv Engleske, odvlačeći tako engleske vojne snage od rata s Njemačkom. Činilo se da je grof Bernstorff bio naklonjen toj ideji. Takav je dojam barem stekao sâm Casey. Stoga je u listopadu 1914. i osobno otplovio preko Norveške u Njemačku, predstavljajući se kao poklisar irske nacije. Premda je taj posjet bio njegova zamisao, cijeli put financirala je stranka Clan na Gael. U Caseyjevoj pratnji bio je i Eivind Adler Christiansen, Norvežanin rođenjem, koji je u SAD-e došao 1909. godine i dvije je godine kasnije u Philadelphiji oženio Sadie Anne Weaver. Prema nekim izvorima, bio je Caseyev batler, a prema drugima njegov vodič i čuvar. No mnogo je zanimljiviji podatak da je Christiansen ustvari otpočetak bio podmetnuti britanski agent čiji je zadatak bio kompromitirati Caseya. U tu je tezu, međutim, teško povjerovati s obzirom na činjenicu da je britanski diplomat Mansfeldt Finnley navodno ponudio Christiansenu 5000 funti, što bi u današnjemu novcu iznosilo gotovo 3 milijuna funti, plus pravni imunitet, ako pomogne pri uhićenju Rogera Caseyja. Neki izvori spominju i planove atentata na Caseya. U Britanskome nacionalnom arhivu u Kewu u dosjeu pod šifrom PRO FO 95/776, što okuplja dokumente povezano s razdobljem koje je vodilo do znamenitoga Uskršnjeg ustanka irskoga naroda, navode se i bilješke te pisma Mansfeldta Finnleyja koji je Christiansenu ponudio novčanu nagradu ako Caseya „tresne po glavi“. Isti britanski diplomat poslije će izvijestiti vladu u Londonu kako je Christiansen navodno „implicirao da je njegov odnos s Caseyjem neprirodan“, aludirajući da su u homoseksualnome odnosu. S tim u vezi Finnley sugerira da „Christiansen ima veliku moć nad Caseyjem“. Ovomu podatku vratit ćemo se kasnije u cijeloj priči.

S druge, pak, strane, New York Times u svojem izdanju od 28. ožujka 1915. donosi kratku vijest u kojoj se navodi kako je uredništvo samo dan ranije zaprimilo primjerak Hamburger Fremdenblatta od 19. veljače u kojemu je objavljena fotografska reprodukcija navodne pisane ponude

koju je norveškomu asistentu Sir Rogera Caseyja dao britanski veleposlanik u Norveškoj, a kojom mu se nudi 5000 funti ukoliko omogući Britanskoj vladi uhićenje Sir Rogera. New York Times dalje navodi pismo koje je, kako stoji u Timesu, objavljeno u njemačkome glasilu i koje je napisao ministar Finnley. U rečenome pismu stoji doslovce sljedeće:

*Britansko poslanstvo,
Christiania, Norveška.*

U ime Britanske vlade obećajem da će, bude li zahvaljujući informacijama dobivenim od Adlera Christiansena, Sir Roger Casey uhićen, sam ili s njegovim suradnicima, gore rečeni Adler Cristiansen primiti od Britanske vlade svotu od 5000 funti, koja će mu biti isplaćena prema njegovoj želji.

Adleru Christiansenu također se jamči osobni imunitet i slobodni odlazak u Sjedinjene Države, ako to želi.

*M. DE C. Finnley,
H. B. Ministar*

Premda se autor vijesti u New York Timesu ograđuje uporabom pridjevka „navodni“, kada je riječ o pisanoj ponudi nagrade Christiansenu za izdaju svojega poslodavca Caseyja, pisana ponuda je stvarna i nedvojbeni i čuva se u University Collegeu u Dublinu. Ponuda je ispisana ručno na službenome papiru poslanstva u Oslu, a pisao ju je Mansfeldt de Cardonnel Finnley, H. B. M. Ministar.

Za boravka u Njemačkoj, gdje je pokušavao unovačiti borce za irsku brigadu iz redova dviju tisuća irskih ratnih zarobljenika koji su se nalazili u logoru u Limburgu, Casey nije znao da se kuju planovi za Uskršnji ustanak dok planovi već nisu bili posve razrađeni. Nije znao niti to da su Britanci uhvatili njemačku poruku iz Washingtona iz koje su naslutili da će se pokušati dopremiti oružje u Irsku. Caseyju nije bio poznat ni podatak da je njemački brod s oružjem, pod zapovjedništvom kapetana Karla Schpendlera, otkriven i zarobljen u kasno poslijepodne na sâm Veliki petak te da je kapetan broda, prije nego što će biti odveden u luku Queenstown u grofoviji Cork, raznio brod prije postavljenim eksplozivom. No i bez svih ovih saznanja, Casey je držao kako Nijemci od samoga početka pregovora nisu iskreni prema njemu te da mu neće pružiti potrebnu potporu što bi značilo neizbježan neuspjeh ustanka. Stoga je kanio vratiti se u Irsku prije dopreme oružja kako bi uvjerio vodeće ljude pokreta za neovisnost da se odgodi ustanak. S tim je nakanama odao u domovinu Johna McGoheyja, Irca nedavno prispjela iz Amerike, čija je zadaća bila, kako će Casey zapisati i u svojem dnevniku koji se čuva u Irskoj nacionalnoj knjižnici, „da nagovori šefove u Irskoj neka otkazu ustanak te da samo nastoje iskrcati oružje i razdijeliti ga“. No McGohey nikada nije stigao u Dublin, kao ni poruka koju je nosio. Njegova sudbina bila je nepoznata sve donedavna, kada je ustanovljeno da se McGohey, umjesto da stupi u kontakt s irskim

čelništvom ustanka, pridružio Britanskoj kraljevskoj mornarici, da je preživio rat i vratio se u Sjedinjene Američke Države. Ni danas nije poznato za koga je ustvari McGohey radio.

U ranim jutarnjim satima 21. travnja 1916. godine, samo tri dana prije ustanka, njemačka je podmornica iskrcala Caseyja na obalu kod Banna Stranda u zaljevu Tralee u grofoviji Kerry. Budući da mu se vratio napadaj malarije od koje je patio sve od dana provedenih u Kongu, Casey je, preslab da putuje, otkriven kod utvrde McKenna te je uhićen pod optužbom za veleizdaju, sabotažu i špijunažu protiv Krune. Prebačen je u zatvor Brixton u Londonu gdje će mu uskoro početi suđenje.

Na suđenju Caseyju za veleizdaju, kojemu je dan golem publicitet, tužitelj je imao velikih problema u dokazivanju Caseyjevih „zločina“, ako je borba za slobodu vlastitoga naroda uopće zločin, s obzirom na to da su Caseyjevi „zločini“ počinjeni na teritoriju Njemačke, a Zakon o veleizdaji iz 1351. godine odnosi se samo na djela počinjena na tlu Engleske. Imajući na umu tu činjenicu, državno tužiteljstvo i njihov poslodavac – britanska vlada – morali su nešto smisliti kako bi osudili Caseyja. Prvo je u drevni normansko-francuski tekst zakona, koji nije imao interpunkciju, unijeta interpunkcija čime se promijenilo značenje te je primijenjeno slobodnije tumačenje slova zakona. No ni to nije bilo dostatno. Još i prije početka sudskoga procesa te tijekom njegova trajanja, britanska vlada tajno je stala raspačavati navodne ulomke Caseyjevih dnevnčkih bilježaka kako bi se Caseyja prikazalo kao seksualno perverznu osobu. Tu je, čini se, ključnu ulogu odigrala već prije spomenuta teza britanskoga diplomata Finnleyja da je Casey bio u homoseksualnoj vezi sa svojim norveškim čuvarom i vodičem Christiansenom. Dapače, u raspačavanim navodnim ulomcima Caseyjeva dnevnika navodi se niz eksplicitnih opisa seksualnih aktivnosti. Cilj je te mračne rabote bio javno mnijenje okrenuti protiv optuženika te posebice utjecati na neke ugledne i utjecajne krugove koji bi možda pokušali stati na Caseyjevu stranu. A s obzirom na onodobni opći društveni stav prema homoseksualnosti te na činjenicu da je homoseksualnost bila nezakonita, potpora Caseyju je potkopana, poglavito u vrlo konzervativnim krugovima irskih katolika.

I Sir Roger Casey osuđen je na smrt vješanjem.

Nakon što je presuda za veleizdaju izrečena, britanska je vlada odaslala navodne snimke stranica spomenutoga dnevnika osobama koje su se zalagale za promjenu smrtne kazne u kaznu zatvorom. Ovdje valja napomenuti kako do današnjega dana nije pouzdano utvrđeno je li riječ o stvarnim dnevnčkim zabilješkama ili su one samo grubi falsifikat. U kolovozu 1959. Ministarstvo unutarnjih poslova Velike Britanije nakratko je skinulo odluku stroge tajnosti i dopustilo samo osobama koje je odobrilo isto

ministarstvo uvid u navodne dnevnike. No velika većina povjesničara, biografa i stručnjaka za forenziku, čini se, drži kako su inkriminirajući ulomci Caseyjeva dnevnika – falsifikat.

Protiv smrtne kazne Sir Rogeru Caseyju izjasnio se i niz poznatih ličnosti. Za Caseyjevo pomilovanja založili su se, među inima, i svjetski poznati književnici Sir Arthur Conan Doyle, pjesnik William Butler Yeats te dramatičar George Bernard Shaw, ali ne i prijatelj iz afričkih dana Joseph Conrad. Smrtnoj presudi usprotivio se i američki Senat, ali je britanska vlada, na inzistiranje javnoga tužitelja F. E. Smitha, gorljiva protivnika irske neovisnosti, odbacila američki prigovor.

Nakon što mu je izrečena smrtna presuda, Sir Rogeru Caseyju dopušteno je da u sudnici održi govor. Ovdje prenosim ulomke toga govora:

Stovani Visoki Sude, kako mi je želja doprijeti do širega auditorija od ovoga kojeg vidim ovdje, namjera mi je pročitati ono što sam kanio izreći. Ovo što ću sada pročitati napisao sam prije više od dvadeset dana. No odmah mogu reći, Visoki Sude, kako ne prihvaćam jurisdikciju ovoga suda u mojem slučaju i glede izrečenih optužbi, a argumenti koje kanim iznijeti nisu namijenjeni ovomu sudu, nego mojim sunarodnjacima. [...]

Nisam se iskrcao u Engleskoj; iskrcao sam se u Irskoj. Vratio sam se u Irsku; u Irsku sam se i želio vratiti; i zadnje mjesto na ovome svijetu u koje sam želio doći je Engleska. No za Državnoga tužitelja Engleske postoji samo „Engleska“ – Irske nema, postoji samo engleski zakon – Irka nema prava; slobodu Irske i Iraca određuje se mjerom engleske moći. [...]

Ova optužba za veleizdaju uključuje moralnu odgovornost, budući da sâm tekst optužnice podignute protiv mene navodi, ako sam i počinio djela za koja me se optužuje, da sam „zao primjer drugima u sličnim slučajevima“. Pa što je taj „zao primjer“ koji pružam drugima u „sličnim slučajevima“ i tko su ti drugi? „Zao primjer“ je da sam branio prava vlastite domovine, a „drugi“ kojima sam se obraćao i koje sam pozivao da mi pomognu u mojim nastojanjima moji su vlastiti sunarodnjaci.

Primjer nije pružen Englezima, nego Ircima, a „slični slučajevi“ nikada se ne mogu dogoditi u Engleskoj, već samo u Irskoj. Englezima nisam pružao zao primjer jer se njima nisam niti obraćao. Nisam nijednoga Engleza molio za pomoć. Tražio sam od Iraca da se bore za svoja prava. „Zao primjer“ dan je samo drugim Ircima koji će me možebitno slijediti i u „sličnim slučajevima“ pokušati učiniti ono što sam ja učinio. Kako mi onda mogu suditi Englezi, kada se ni moj primjer, ni moj poziv ne odnosi na njih? Ako sam i pogriješio pozivajući Irce da mi se pridruže u borbi za Irsku, tada mi mogu suditi samo Irci i nitko drugi. [...]

To je toliko temeljno pravo, toliko prirodno pravo, toliko očito pravo, da je posve razvidno kako ga je Kraljevstvo bilo svjesno kada me silom i potajice dovelo iz Irske u ovu zemlju. Nisam se ja iskrcao u Engleskoj, nego je Kraljevstvo dovuklo mene ovamo, iz moje domovine kojoj sam se vratio ucijenjene

glave, odvuklo od mojih sunarodnjaka čija lojalnost nije upitna, koje me je otelo sudu meni ravnih, a čijega se suda ja ne bojim. Nijedan drugi sud, osim njihovoga, ne priznajem. Nijednu drugu presudu, osim njihove, ja ne prihvaćam. Tvrdim s ovoga mjesta da mi se sudi ne stoga što je to pravedno nego stoga što je to nepravda. Izvedite me pred porotu mojih sunarodnjaka, bili oni protestanti ili katolici, unionisti ili nacionalisti, Sinn Feinovci ili pripadnici Oranja, i ja ću prihvatiti presudu te skrušeno priznati statut i sve njegove kaznene odrednice. Ali neću prihvatiti nikakvu manje vrijednu presudu od one ljudi čiju sam lojalnost ugrozio svojim primjerom i kojima sam isključivo uputio svoj poziv. Ako me oni nalaze krivim, tada sam kriv. Njihova suda ja se ne bojim; njihova suda boji se ovo Kraljevstvo. Ako to nije tako, zašto se pribojavate testa? Ja ga se ne bojim. Ja ga zahtijevam kao moje pravo.

To je, časni sude, osuda engleske vladavine, zakona po engleskoj mjeri, engleske vlasti u Irskoj, osuda činjenice da se ne usudi osloniti o volju irskoga naroda, nego postoji usprkos njegovoj volji – da je vladavina koja ne proizlazi iz prava, nego iz sile osvajača. [...]

Tvrdi nam se da Irci, ako ih na tisuće odlazi u smrt, ne za Irsku, nego za Flandriju, Belgiju, za komad pijeska u pustinjama Mezopotamije ili za stjenoviti rov na visoravnima Galipolija, oni to čine kako bi dobili samovladu u Irskoj. Ali drznu li se položiti život u rodnoj zemlji, drznu li se čak i sanjati da slobodu mogu osvojiti u domovini samo ljudi odlučni za nju se boriti, onda ih se proglašava izdajicama zemlje, a njihovi snovi i njihove smrti tek su faze nekakve nečasne fantazije.

No u drugim zemljama povijest bilježi nešto drugo. Samo u Irskoj, u ovome dvadesetom stoljeću, lojalnost se drži zločinom. [...] Samovladavina naše je pravo, nešto što je u nama od rođenja; nešto što nam neće pokloniti niti nam uskratiti drugi narod, kao što je i samo pravo na život. Sve to uskraćuje se samo osuđeniku zbog zločina počinjenoga i dokazanog – a Irsku koja nikomu nije nanijela zlo, koja nije oskvrnula nijednu zemlju, koja ne želi vladati drugima – Irsku se danas među svjetskim nacijama tretira kao osuđenoga kriminalca.

Ako je izdaja boriti se protiv tako neprirodna usuda, onda se ponosim time što sam buntovnik i neću odustajati od svoje „pobune“ do zadnje kapi krvi... [...]

Sir Roger Casey pogubljen je vješanjem u zatvoru Pentonville u Londonu 3. kolovoza 1916. godine. Imao je samo pedeset i jednu godinu.

Na dan njegova pogubljenja Caseyju je na vlastiti zahtjev odobren posjet katoličkih svećenika. Posjetili su ga kanonik Timothy Ringlow i otac James Carney iz župe svete Marije i svetog Mihovila u istočnome Londonu. Potonji je za Caseyja rekao da je „bio svetac... mi bismo se trebali moliti njemu, a ne za njega“.

POST SCRIPTUM

Tijelo Rogera Caseyja ukopano je prvotno na zatvorskom groblju zatvora Pentonville u kojem je Casey i obješen. Desetljećima poslije njegova pogubljenja britanske su vlasti tvrdoglavo odbijale službene zahtjeve za repatrijaciju Caseyjevih posmrtnih ostataka. Napokon su 1965. godine njegove kosti vraćene u Republiku Irsku, a unatoč poništenju odluke o dodjeli viteške titule iz 1916. godine, u službenim dokumentima britanske vlade o repatrijaciji kostiju irskoga domoljuba, mučenika i borca za slobodu irskoga naroda, naziva ga se Sir Roger Casey.

Caseyjeva posljednja želja bila je da ga se ukopa u Murlough Bayu na sjevernoj obali grofovije Antrim u Ulsteru, ali je vlada onodobnoga britanskog premijera Harolda Wilsona pristala na repatrijaciju posmrtnih ostataka Rogera Caseyja samo pod uvjetom da ne budu ukopane u Ulsteru, a pod izgovorom da se vlada „prijobjava kako bi ukop ondje mogao potaknuti katoličku svečanost i protestantsku reakciju“.

Prije samoga ukopa, tijelo Rogera Caseyja ležalo je na odru vojnoga groblja u Arbours Hillu u Dublinu, gdje su pokopani još neki sudionici Uskršnjeg ustanka. Tijelo je bilo na odru pet dana tijekom kojih je Caseyju počast odalo, prema konzervativnim procjenama, pola milijuna ljudi. Poslije državne ceremonije tijelo je napokon, uza sve vojne počasti, položeno u grob na republikanskome dijelu Glasnevin groblja u Dublinu gdje su ukopani i drugi irski republikanci i nacionalisti. Svečanosti je, uz trideset tisuća građana, nazočio i irski predsjednik Éamon de Valera, koji je u kasnim osamdesetim godinama života bio posljednji preživjeli vođa Uskršnjeg ustanka.

(Iz nove zbirke naslovljene „Knjiga opasnih pripovijesti“)

Marko Gregur

Vošicki

Koprivnica, 1911.

Snijeg je uporno brisao tamu. Pahulje su drvene plotove iza hotela pretvorile u uštirkane okovratnike ulica. Svilenkasta je bjelina godila gradu, kao i svakomu, uostalom. Još i više meka tišina koja je sve činila svečanim i čarobnim. Uz vrtove prema hotelu, kao i u Varaždinskoj koja sa sjevera okomito donosi Europu prema hotelu, snijeg je još netaknut. Pomislio bi da će ta ljepota trajati danima. Ali iznutra – grad je bio itekako živ. Muškarci iz kredenaca vade boce rakije i orehovca, pa toče piće, već gotovo spremni, još samo cipele, a žene užurbano popravljaju haljine, parfemiraju se, šminkaju i friziraju. U nekim kućama već se čuje i pjesma. U krčmi pri Jembrekovima, Stjepanu i Genovevi, malo dalje od vatrogasnog doma, prema Lenišću, pije se gazdin domaći bermet, čime se tradicionalno počelo u tjednu prije Božića.

Čim je izišao iz stana, čuo je glazbu koja je povremeno snažnije dopirala iz hotela. Puštala ju je stara Švarcova otvarajući svako toliko vrata, bilo kako bi malo proluftala zadimljeni prostor ili prenijela pune zdjele drhtave hladetina ili gulaša. Prešao je stotinjak metara od stana do hotela i ušao u hodnik, pa otresao snijeg s kaputa.

„Izvolite“, javio se mladić koji je stajao iza pulta. Gazdin sin Branko, znao ga je iz viđenja. Ponekad bi došao u knjižaru kupiti nešto za školu. Došao bi s gimnazijskim društvom i dobro ih zabavljao.

„Hvala“, Vošicki mu je pružio kaput, šal i šešir.

Preuzeo je stvari i pružio mu kartonsku svinjsku glavu, veličine pola dlana.

„Da znate gdje vam je mjesto“, osmjehnuo se, a on se naklonio. Nije mu se dalo nadmudrivati.

Dvorana je bila puna. Konobarica je hodala visoko noseći poslužavnik s pićima. Gazda je išao od stola do stola, rukujući se s muškarcima,

a ženama dajući rukoljub. S lijeve strane, u jednom kutu, bio je *šaljivi rešt* – stolica okružena s nekoliko samostojećih vješalica, povezanih bogato ukrašenim girlandama. U reštu bi završio ako te je netko za nešto optužio – da si uštipnuo tuđu gospođu ili pjevao pod nekim prozorom, a izići si mogao samo tako da platiš jamčevinu; litru, a možda i više. Pune lizalica, oraha i crvenih mašni girlande su se protezale posvuda, a iznad nekih prozora i na nekim drugim mjestima stajale su ukrašene borove grane, što je prostoru davalo onaj dobro poznati, ugodni miris šume. Na lijevom zidu i sad se, unatoč ukrasima, isticao poveliki akvarel – bio je to, zapravo, grb, poput onih kakvi nadvisuju goste u plemenitaškim kućama, govoreći nasilnom tišinom nataloženih stoljeća. Bio je podijeljen na trećine, od kojih je svaka nosila određeni simbol. U gornjoj je bio grozd zaogrnut vinovom lozom, pun sokova, na vrhuncu zrelosti, s rosom na bobicama, kao da je upravo ubran. U srednjem dijelu je lira, napetih struna i zaobljena tijela, spremna se u potpunosti izviti pod vještima prstima. Treći dio kao da je sublimirao čitav život, sva nastojanja, želje i čežnje, magnet koji jedini može čitav svemir usisati u jednu jedinu točku i drži ovu kuglu zemaljsku da se ne otkotrlja u kokošinjac: ženska noga. Naslikana tik iznad gležnja, u napetoj i sjajnoj, crnoj čarapi. Gotovo da možeš čuti kako frca elektricitet kad zamisliš prste kako je, uz njezino blago nećkanje zbog straha da bi netko mogao naići, počnu rolati prema sjajnoj salonki crvene boje. Ispod svega, s jedne na drugu stranu, opasujući grb, ali ga ne gušeći, protezala se svileni vrpca s ispisanim geslom kraljevskog kavanskog roda: *Glavno da se larma!* U suprotnom, pak, kutu tiho je, kao podloga za uvertiru pozdrava i izricanja lijepih želja, prosijavanje komplimenata i zauzimanje uloga, svirala glazba. Svi su glazbenici iz iste obitelji. Sasvim po sredini i malo iza svih stoji otac, Martin. Dlanovi su mu takvi da bi njima mogao pokretati vodenice, a u šakama udaraljke omotane platnom, kojima na cimbulama izvodi najmekše tonove. Kad raširi ruke udarajući po vanjskim žicama, kao da se iz njegovih prsa i ruku raskriljuju ostali. S jedne mu strane stoji supruga Jaga, ljuljajući kontrabas, kao da dvije Mađarice plešu čardaš na sprudu pod mjesečinom, a uz njih stoje dvojica mladića, obojica visoki i jaki, njihova bi pleća mogao uzeti kao mjeru za splav preko Drave, veoma slični, ali nisu braća – zet i sin koji su isukali gudala i mašu, prijeteći se violinama kao ciganskim kurvama. Mišići su im napeti, a one mole i cvile da ti se srce stegne, a svijet se rastepe po oranici kao pepeo.

U prostoriju iznenada uleti prasac koji počne juriti između stolova, a stara Švarcova jurne za njim. Gosti pomiču stolice i priječe mu put nogama, ali mala se svinja spretno izmiče.

„Kaj već?“ poviče netko tko ga nije odmah primijetio, ali svi znaju da je šala.

„Sretna Nova godina!“ dodaje veselo drugi glas.

Konačno ga nekako ulove i Švarcova ga iznosi grdeći ga.

„Oprostite što čekate“, Švarc dođe do Vošickog, neprimjetno pogleda karticu u njegovoj ruci i povede ga prema stolu.

„Dopustite da vas upoznam...“, predstavi ga ljudima za stolom. S većinom se poznaje barem iz viđenja, ali ovdje nedostaje uzbuđenja, pa se većina predstavi.

Stjepan Zagorac, velečasni, došao je iz Jakuševca kao župnik, a prije je bio kapelan u više župa. Bio je u srednjim četrdesetim godinama, a izgledao je kao čovjek koji zna što želi i ima dovoljno iskustva to i postići. Gradski zastupnik, a 1904. i narodni zastupnik Gross mu je rekao da je mnogo pažnje dobio kad je 1905. potpisao Riječku rezoluciju. Do njega sjedi ljekarnik Fišl kojega svi ipak zovu doktor. Obrazi su mu od kašlja napeti kao jedra, uslijed čega si je prepisivao orehovac, što je bila dijagnoza s kojom se njegova gospođa teško mirila. S doktorove druge strane vrpolio se njegov prijatelj, također doktor, Milivoj Javand koji je i ovaj put u nekom čudnom stanju vesele sjete, zapravo nečemu što bismo mogli nazvati arhetipskim podravskim stanjem. Kao da je bio negdje između neostvarenih snova i jave koja je stalno rogoborila protiv drugih. S njim je, naravno, bila i gospođa Javand, toliko obična da joj nitko u gradu nije ništa zamjerao. Tako i sad, kad je dr. Javand svesrdno podržavao dijagnozu dr. Fišla i prevenirao svoje grlo, ona se u dostojanstvenoj tišini, kao da je to najprirodnija stvar na svijetu, okrenula prema gospođi Jakoba Rozmana, odbornika Saveza hrvatskih obrtnika na gradskoj razini. Čak i kad je čula kako suprugu prilazi gradonačelnik Vargović, sasvim friško smijenjen, i govori kako mu se već na ulazu učinilo da ga je vidio, ona je takvom prirodnošću zakolutala očima, *de facto* samo za vlastiti gušt, potpuno neprimjetno i avansno, jer zna da će odgovor njezina supruga, tako pijanički dosadan, biti: „Nije san, nego Javand“. Štoviše, uspije se čak nasmiješiti kad joj je gospođa Jakoba Rozmana rekla kako je on *neverovatno duhovit i kak se samo sakaj seti*.

Vošicki sjedne, izmijeni nekoliko kurtoaznih rečenica i promotri sve oko sebe. Kraj je jedne epohe, ali to nitko ne zna. Svatko je uvjeren da je središte i kako je riječ samo o njegovim razmiricama zbog kojih je sve nekako napeto. U tih nekoliko ulica koje bi se moglo smatrati gradskim i građanskim, gospođe i gospoda nadali su se da im u novoj 1912. neće biti gore, ako im već neće biti bolje, a u drugom okrugu u koji su spadale ostale ulice i naselja seljaci su znali da će im teško biti bolje, ali i gore. Tako da je, moglo bi se reći, Koprivnica bila grad na mjestu. Nešto slično pomislio je Vošicki oko sat i pol kasnije, nakon što se pobratimio s gospodom doktorima Javandom i Fišlom. Bio je na dobrom mjestu, među dobrim ljudima i sve je bilo veselo. Gledao je ljude drugim očima, alkohol i atmosfera odnijeli su ciljnik kritike u stranu te je osjetio neku ugodu kako ga škaklja u žilama dok je pomislio *ja sam Koprivničanac*. Poželio je ponosno ustati i

iz sveg glasa to priopćiti prisutnima, ali ga je preduhitrio Ivan Kraljić koji je ustao i održao zdravicu za sretnu novu godinu. Da, svi ti ljudi bili su kao i grad – na mjestu. Evo, velečasni Zagorec. Pita ga je li se već sasvim priviknuo na grad pa ga ispituje o rodnom mjestu. Samo odmahne rukom kad mu izleti kako nije katolik, već husit.

„Kao Bedřich Smetana“, kaže.

„Ili Dvořák. Znete li za njegovu orkestralnu skladbu koja se zove *Husitska uvertira*?“ jezik mu dugo nije bio opušteniji. Nedostajala mu je češka kultura.

„Ne znam, sram me priznati“, svećenik im napuni čaše.

„Živjeli!“

„Ali sjećam se sa studija, kakve čovjek samo gluposti pamti, pojma defenstracija.“

„Da, tad smo si uzeli maha“, nasmije se Vošicki. „Husitski ratovi.“

Razbješnjeli zbog nekih novih propisa i potkureni svime što se kroz duge godine dogodilo, između ostalog i pogubljenjem Jana Husa nekoliko godina ranije, grupa ljudi, husita, upala je u vijećnicu i kroz prozor izbacila sedmoricu katoličkih vijećnika. Slično se ponovilo dvjesto godina kasnije kad je car Ferdinand II. htio ograničiti autonomiju čeških protestanata. Samo što su ovaj put poletjela trojica, s visine od devet metara.

„Čudno je, kad pomisliš na slijed stvari, što dovede do potpune ludosti“, veli Zagorec.

„K tomu su ovaj put svi preživjeli.“

„Debele guzice“, veli dr. Fišl.

„Kakva sreća, preživjeti pad s takve visine!“ pljesnula je milostiva Rozman.

„Kako se uzme, jer pali su u gnoj. Što im se očito nije свидjelo jer je time počeo Tridesetogodišnji rat između protestanata i katolika.“

Milostiva strese glavom i s gađenjem kaže da neki muškarci zbilja žive u odsutnosti bilo kakve pameti.

„I to jako dobro!“ Javand pokaže na sebe pa zaradi pljesak.

Tema se zatim prebaci na Zagorčevo putovanje u Palestinu i Egipat s kojeg se nedugo bio vratio i o tome pisao u *Podravskoj hrvatskoj straži* kojoj je bio i urednik. On je spremno i skromno krenuo odgovarati, ali siromah nije dospio dalje od Zidanog Mosta i prebacivanja na brzi vlak za Trst jer se dobrohotno uključio kolar Solar koji je sjedio za drugim stolom (također i oglašivač u *Straži*), upozorivši ga da se pazi jer danas ima zbilja svega.

„Pisalo je i v cajtungima. Baš u zadnjem broju, ste čitali? Jedna ruska trgovačka lađa z Nove Gvineje dopeljala je dva čoveka ljudoždera. Zaprti su, v kavezu, al' kaj misliš da ih tak' negde sretnoš. Daju im svinjsko meso, sirovo, to još nekak' prejde jer je slično našem... Jen trgovac ih je kupil i bu ih vodil po Europi.“

„Morti i k nama dojdu!“ uzbudila se njegova mlada kćer, koja je i sama bila poput te dvojice, samo što je nju na povodcu vodio otac ne bi

li ju nekome utrapio jer je već prešla dvadesetpetu i sramota je bila na vidiku.

Zagorec se digno na zahod, a Vošicki se zagleda po prostoriji. Za jednim stolom sjedio je bivši gradonačelnik Malančec, nedaleko od njih s društvom je bio mladi član seljačke stranke Ivan Kraljić, za koga se govorilo da je u dobrim odnosima sa Stjepanom Radićem, a između njih utisnuo se Josip Vargović, kojeg su s gradonačelničkog mjesta skinuli prije nepuna dva tjedna. Ljudima se uglavnom svidjelo što je došao – onima koji su ga podupirali zato što se očito znao nositi s porazom, a onima koji ga nisu podnosili zato da bi mu mogli čestitati. Suprugu je njegovo micanje malo uvrijedilo, ali držala se uznosito, uvjerena kako će sve opet doći na svoje i da će suprug opet vladati gradom, po čemu se njezin profil te večeri pokazao proročkim. S njima je bio i sin Aleksandar. Njega nije toliko pogodio poraz, koliko rakija šljivovica. Tu s postotcima nema šale. Društvo za tim stolom rano je počelo s radom, a zna se kako ide kad se zalaufaju optužbe i runde.

„Tko je onaj?“ pita Vošicki Javanda koji je otkopčavao gumb na prsluku.

„Hermann“, kratko odsiječe.

„Mislio sam.“

„Budaletina. Drži se kao da nam je neki autoritet. Mogu ga stoput imenovati povjerenikom, ali nama neće pametovati. Tako...“, otkopčao je zadnji gumb i opustio se. „Prsti mi naoteknu“, podigne ih prema tiskaru pa se okrene prema gospođi Jakoba Rozmana i zamoli ju da mu doda sol.

„Mađaron“, izjavi doktor Fišl te kimne glavom, jer time je sve rečeno, ali se ipak predomisli pa doda: „Idiot.“

Stvar je bila u tome da je dva tjedna ranije Vargović suspendiran jer je dao zaplijeniti proglase Stranke narodnog napretka iz razloga jer su „prokleti mađaroni“. Na to je ekspresno dojurio taj Hermann koji si je siroti umislio da je neki čimbenik jer je sjeo u Vargovićevu fotelju, ne shvaćajući, siromah, da je premalen. Još je imao petlje pojaviti se na zabavi, u posljednji tren, i bahato otkloniti ponudu da sjedne za *majmunski* stol. Pokazao je na stol u sredini za kojim je godinama sjedilo društvo šnajdera Marčija.

Počelo je iza ponoći, kad je, po protokolu, u dvoranu uletjelo prase, s crveno-zelenom mašnom oko vrata. Projurilo je između stolova roktajući, što je izazivalo salve smijeha, a muškarci su se saginjali pokušavajući ga uhvatiti. Stolar Gajski, kolega odbornik gospodina Rozmana, lukavo se dosjetio iz girlande uzeti komad jabuke, pa je mahao njom prestravljenju prasetu pred očima na što se jedan od gospode, na užas punice, u pravi trenutak složio pod stol i uhvatio ga za rep, ali samo nakratko. Sve to neizmjerne je zabavljalo prase i sve okupljene koji su zdušno sudjelovali, bez razlike. Idealno društvo, moglo bi se reći. Teško je sad reći tko, ali netko je, posve bez zluradosti, udario cipelom o pod kad se Marička (prase je u međuvremenu dobilo ime) pojavila pred njegovim ili njezinim nogama,

zbog čega je posve promijenila smjer. Čitava se prostorija ljuljala u ritmu koji su pod punim gasom udarali cimbulaš Martin i njegova ekipa. Jaga je tukla po kontrabasu kao da ga tri dana nije bilo doma, a dečki su brzo, ali meko vukli po violinama. Da ti pamet stane, i nitko ne bi znao reći trči li Marička po ritmu ili ritam juri za njom. Gazda Švarc stajao je sa strane s takvim osmijehom da su mu vrhovi uvrnutih brkova škakljali oči. Marička je okrenula prema stolu povjerenika Hermanna. Bila mu je već sasvim blizu kad je polako ustao. Pričekao je trenutak da se svi okrenu prema njemu, posložio opasač, šmrcnuo tako da je svu vlagu usisao i, sasvim mirno, izvukao pištolj te otkočio otponac. Taj škljocaj sve je zaustavio. Zašutjeli su čak i oni za koje se mislilo da je to nemoguće. Švarcov brk se spustio. Gospođa Jakuba Rozmana ispustila je žlicu s hladetinom. Trajalo je to samo trenutak, ali činilo se mnogo duže. Marička je skvičala sve dok Hermannova ispružena ruka nije povukla okidač i pištolj je opalio. Svinja se srušila na bok. Krv joj je iz trbuha šiknula po podu i onda nastavila teći mirno, u potočiću. Hermann je vratio pištolj u futrolu, kucnuo člancima prstiju po stolu i zajedno sa svojom svitom izišao van. Švarc je dao znak glazbenicima, prvi takt već se nekako iskobeljao iz instrumenata kad se prvi povik nesigurno počeo šuljati za povjerenikovim leđima.

„Kaj ti je ta prasička kriva?!“

Jedan za drugim, sa svih strana javljali su se glasovi, oprezno prijeteci otišlom svinjoubojici. Sve dok nije ustao Aleksandar Vargović. Visoko je podigao ruku i prijeteci prstom povikao: „Abzug Mađari! Abzug! Dole, marš!“

Podigli su se glasovi odobravanja, a neki su čak i zapljeskali, unatoč osobama koje su uvijek i posvuda pamtile i zapisivale, a zatim je ponijelo i dr. Fišla.

„Abzug Mađari! Ab-zug! Kaj je, vi mislite da se ja vas bojim? Ha! Hodite samo!“

Vošicki je osjetio kako mu se u želudcu gnijezdi mučnina, povlači žilu kao gazda velike kuće zvono i tutnji mu u glavi, jer redarstveni povjerenik Klobučević gleda prema njima i črčka po papiru, a da stvar bude gora, ustane i dr. Javand i samo jednom, grizući svako slovo, kao prvak drame svečano ponovi: „Abzug Mađari. Fuj!“

Povjerenik Klobučević na to je po službenoj dužnosti krenuo prema njima i tko zna kako bi se sve završilo da ispred njega nije stao posve pijani Vargovićev sin i rekao da dalje ne može.

Nije to niti završilo loše, kad se sve uzme u obzir. Mladi je Aleksandar dobio tri dana rešta o kojima je mogao ponosno pričati društvu, dok su ljekarnik Fišl i doktor Javand prošli s globom, a sama je priča nekoliko puta u sve širim krugovima obišla grad dok se konačno nekom nije učinilo da je i onaj Čeh Vošicki vikao „Abzug Mađari!“.

Koprivnica, 1923.

Znalo se da se Rosenbergovi i Ružići nemaju. Falenbach, koji je proizvodio sokove po kojima je čitava kuća sa četirima stanovima divno mirisala po malinama, i Vošicki ponekad bi bili kolateralne žrtve njihova odnosa. Ako bi Ružićeva iznosila smeće, Rosenbergova bi sa zanimanjem pratila gdje će ga odložiti. Ružićeva je, pak, svaki put istim žarom pratila kako Rosenbergova prostire veš i samo je čekala da, nedajbože, prijeđe na njezinu stranu užeta. Ako bi bila posebno loše volje, brže-bolje bi namočila onu finu bluzu kako bi bila spremna izletjeti ako Rosenbergovoj slučajno padnu na pamet neke gluposti, kako to već je sa Židovima. Daske koje život znače za njih su bile one prozorske i svaka se na svojoj osjećala sigurno i samouvjereno, svjesna glavne role koju ima u životu zgrade. Kako je Rosenbergova još i prije Vošickijeva dolaska ušla u pakt s Falenbachom (ovaj joj je zapravo potvrdio kako je u pravu samo da je se otarasi, ali stvar je time bila zaključena, a strana odabrana), Ružićeva je od prvog dana svom silom navalila na Vošickog, nikad ipak u potpunosti njime zadovoljna, jer Falenbachovi su *ipak* bili domaći, zbog čega mu je ponekad ipak pokušala dokazati pravu istinu vraćajući se na sâm početak, čak i prije tog neoprostivog zauzimanja strane.

Za to vrijeme gospodin Ružić bio je zaokupljen poslom zamjenika financ-direktora u tvornici Danica, dok je gospodin Rosenberg pozornicu te svakodnevne drame napuštao kako bi se bavio trgovinom u vlastitoj prodavaonici mješovite robe, vraćajući se tek pred spuštanje zastora, tako-reći samo na naklon. Kad bi se sreli, njih bi dvojca podigli šesire, uljudno se pozdravili i razmijenili na brzinu pokoje pitanje, ne približavajući se previše jer njihove supruge ipak nisu mogle biti sasvim u krivu. Podrazumijevalo se da Rosenberg nikad ne pita susjeda zašto ne kupuje u njegovoj trgovini niti Ružić zašto susjed ne želi kod sebe držati kemijske proizvode njegove tvornice. Džentlmeni su koji znaju što je muška čast i ženska kavg-a, i gdje im je mjesto.

Kad su nekako progurali veliki rat, s dodatnom su nadom gledali budućnost u kojoj će stvari konačno sjesti na svoje mjesto i u kojoj će nadmašiti susjede. Ružićeva je bila zadovoljna jer su Rosenbergovi u tišini dali slobodno kućnoj pomoćnici kojom su se toliko *špinčili* i nije joj bilo teško nalaktiti se ranije nego inače i čekati nepopustljivu susjedu da se pojavi na dvorištu kako bi ju pitala: „A kaj se je sirota Hildica nekaj razbolela? Nikaj ju ne vidimo?“

„Da znate da je. Ova Danica na kraju nas bude sve potrovala!“ još je noćas smišljala kako će joj uzvratiti otrovnim kemikalijama, a ovo je baš lijepo sjelo.

Početni optimizam prvih poratnih godina ubrzo je splasnuo. Dvadesete se godine nikako nisu uspijevale pokrenuti. Jugoslavija se malo komu svi-

đala, osim onima okupljenim oko kralja i vlasti. Razočaranje je bilo opće. Robe nije bilo ili je bila skupa, kruna se mijenjala u nepovoljnom tečaju u odnosu na dinar i Rosenbergova trgovina išla je slabo, a ni Danici nisu cvjetale ruže, koliko god proizvodili umjetno gnojivo.

Vošicki je, pak, postao stranac i redovito je hodočastio u Grad da mu izdaju potvrdu o primitku u zavičajnu vezu. Kraljić mu je stalno obećavao, iako je to bila napeta situacija, a ni s novim gradonačelnikom nije išlo brže. Ružićeva je sad potpuno jasno vidjela da je on jedan samodopadni Čeh koji se povezao s onim starokatolicima, a Česi su joj, ne treba poricati, oduvijek pomalo išli na živce. Jedva ju je pozdravljao, a družio se samo s tima koji su se družili sami među sobom, kao da su pozobali svu pamet svijeta. Sve sami pijanci i antikristi.

„Poglejte samo, to su se dotepenci koji nama sole pamet. Židovi, Čehi, a od kud je, prosim lepo, nek mi se pove, Brozović? Mađar!“ govorila je Ružićeva u više zgoda i nezgoda, promatrajući izloge radnji.

Stvar je u tom da su piljarice, smještene uz park, već zbog same pozicije bile prisiljene buljiti u izloge radnji koje su im bile sučelice, s druge strane trga. Normalno da je vremenom ono što se nekom moglo učiniti opsadom, počelo opsjedati same piljarice. Gledale su bolji život i naravno da im je počelo smetati. Nerviralo ih je što su stranci, dobar dio njih, za kralja, a protiv ljudi, tako su si barem tumačile, ali to je samo bio povod ljutnji. Ono što ih je stvarno živciralo bila je relikvija koju je svatko od njih nosio u džepu. Neki bi ju nosili u hlačama i prilikom svakog koraka platno bi se napelo preko nje kao da želi iskočiti, a neki u džepu kaputa i ponekad bi opipali je li još na mjestu, tamo gdje je srce, kao da bi umrli ako ju izgube. Po toj su relikviji oni bili gospoda trgovci, obrtnici i gradski zastupnici, a oni seljačka sirotinja: ključu. Način na koji bi zatvorili vrata, kako bi škljocnula brava i još ta nonšalantnost kojom su ga spremali u džep, bez da ga uopće pogledaju. One su, s druge strane, svaki dan sve što bi im ostalo u košari na glavi nosile kući. Svakog ubogog jutra nanovo su spremale i teglile robu na pijac, a kasnije doma. Kako bi se podne približavalo, postajale su sve nervoznije. Tad se pojavljivala nadmoć kupaca koji su pred kraj pijaca skidali cijene do gležnjeva, gotovo kao da im čine uslugu što će nešto uzeti, pa sirote to neće morati nositi nazad.

Na toj je fronti životne stavove brusila gospođa Ružić. S te je pozicije gledala susjede kako otvaraju knjižaru i trgovinu. Smatrala se zaštitnicom napaćenih žena, bez da su ju one to tražile. Nije imala djece, a neizmjereno je željela nekoga postaviti na noge.

Vošicki izvadi ključ i otvori knjižaru, ostavivši vrata širom otvorena. Uglavnom je dolazio prvi, nestrpljiv da krene rješavati sve što mu se po noći vrzmalo po glavi. Preopteretio se, jasno mu je, i možda se previše uvalio, zbog svega ne može spavati, ali ipak osjeća pozitivno uzbuđenje kad razmišlja o svemu. Polako uspijeva na sve duže vrijeme potisnuti sjećanja

na rat. Iznenadio se kojom su brzinom u početku navirala i pritiskala ga. Na frontu je mislio o knjigama, bio uvjeren kako se sa svime odlično nosi, a onda su se kod kuće pojavile te mnogobrojne misli koje su se u snovima kovitlale u luđačkom kolažu i teško se fokusirao na knjige. Zato je radio sve više i više, kako bi im izmakao.

Nakon kongresa u Versaillesu prije nekoliko godina geopolitičke karte su ispremiješane, špil presječen i karte podijeljene. Znalo se tko je što dobio i kojim adutima raspolaže. Nova partija je krenula. Našao se u novoj državnoj tvorevini, Državi Slovenaca, Hrvata i Srba koja je puhнула tek jednu svjećicu i postala Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, brzo i brzo-pleto, uglavnom zbog Talijana koji su navaljivali po obali. Vrijeme kao da se ubrzalo. Bio je to čudan osjećaj. Dok je čitavu mladost čekao prekid strane dominacije i mislio kako bi raspadom Monarhije i slavenskim ujedinjenjem sve sjelo na svoje mjesto, sad je u sebi nosio gorčinu. Kao prvo, osjećao se strancem više nego prije. Da, stalno su mu govorili kako je to samo administrativno pitanje i kako samo još mora riješiti ovo ili ono, ali nakon toga bi uvijek došlo još nešto. Tako su prolazili mjeseci. Još prije dvije godine Kraljić mu je izdao potvrdu da će ga primiti u zavičajnu vezu čim stekne državljanstvo.

Da, na kongresu je zacrtana nova Europa, propala su carstva i nastale mnoge male republike i ova njegova nova Kraljevina u kojoj je živio već trećinu života. Kako to uvijek bude, neki su odmah počeli žaliti za starom državom jer nekakvog je reda tada ipak bilo i bilo je mirno, a sad su nastale nove tenzije. Ljudi su rogoborili protiv kralja i države, s osjećajem da ih se opet zakida, ovaj put na račun beogradskog dvora.

„Kulko naših ima v žandarmeriji ili na železnici? Tulko, figu!“ jednako se moglo čuti pri Jembreku, Križu i Caru ili za tezgama pred parkom.

„A ovi naši koji i jesu, zna se zakaj su. Ti su najgorši. Vrag mater svima koji posla oču z takvima imeti!“

„Istina! Ste čuli kaj je neki dan napravil Lujo Raizner?“

Mislio je da će nakon pet krvavih godina biti mir, ali atmosfera je bila napetija nego prije. Grad kao da je izgubio letargičnu mirnoću koja ga je obilježavala kad je dolazio, a koja mu je bila dosadna. Ako se i kvocalo na Beč ili Peštu, bilo je to kao da kokoš kljuca temelje Hofburga, provincijalno zanovijetanje iznurene muhe, koje nikom ne može ništa i ne služi ničem, osim tome da se čovjek malo pojada, ali pogledi i ljutnja koji su sad, osim prema Beogradu, bili upereni i prema nedalekoj Mađarskoj bili su drukčijeg karaktera. Jer ovaj put nije se gledala Pešta. Ne, pogledi su bili uprti odmah uz drugu obalu Drave, na Gyékényes i Berzence, Csurgó i Nagykanizsu, a ovdje je, na hrvatsko Prekodravlje i nakon rata oduzeto im Međimurje, bio uprt pogled Budimpešte. Čitavo je područje uz rijeku i granicu, od Legrada do Ždale, odjednom postalo prostor sudaranja i razdvajanja. Govorilo se da je upravo to prostor na kojem protivnici novog

režima prelaze granicu. Emigracija je bila svega tridesetak kilometara od grada, a kako je bilo mnogo dvovlasnika koji su s propusnicama mogli neometano ulaziti u Mađarsku i obrađivati polja i vinograde i koji su sad, odmah iz Gole i Gotalova, ostali u stranoj državi, preko njih su se održavali kontakti. Posve miran gradić odjednom je postao politički važan.

Kod brijača Skolibera, na početku Svilarske ulice, jednog kasnog popodneva, uz brijača tu su stolar Čelansky koji na brkovima nosi više voska od nekih košnica, Mijo Damiš koji lista stari broj *Podravskog glasnika*, u prolazu je svratio friški dopisnik *Jutarnjeg lista* Dušan Ožegović, pod laganim gasom i uobičajenom stanju neslaganja sa svima, posebno s onima koji misle kao on, a na stolici opušteno čeka Martin Nemec, dečko od 27 godina, trgovački pomoćnik kojemu se nikakvim jednadžbama ne može oduzeti određena bistrina. U uglu, odmaknut od ostalih, kao u parteru, sjedi jedan dječarac, petnaest ili šesnaest godina star, došao je s Nemecom i radoznalo upija svaku riječ. Možda baš stoga jer je udaljen od svih, a možda samo zato jer izgleda pomalo impresionirano, privuče Ožegovićevu pažnju.

„Gle maloga, kak' samo sedi i sluša. Kaj buš ti dok narasteš? Morti žandar?“

„Novinar“, odgovori dječak. Znao je za Ožegovića, a sad je prvi put razgovarao s njime.

„Kak' se zoveš?“

„Mijo Bzik, gospon.“

„Mijo Bzik, gospon“, ponovi ovaj. „Bzzzziiik, Bzzzziiik, to zvuči k'o muha.“

Svi se nasmiju, osim Nemeca, čak i dječak, da ga ne razočara.

„Mi budemo onda kolege. Ako ja prije ne crknem od sve te gluposti.“

Zatim se okrene prema Nemecu.

„Martin, čujem da ti dosta toga znaš o tome kaj se događa prek'?“

„Gde prek'?“

„Prek' prek'. Znaš ti dobro.“

„Nikaj ja ne znam. Pogotovo ne za one koji svaku reč moraju odštampati. Pitaj svoje komuniste.“

Ožegović izvježbano pljune u pljuvačnicu, makar nije žvakao duhan.

„Čujem da ti i tvoji dosta toga znate o tome kaj se događa u Mađarskoj. Onaj tvoj kompanjon, kak' se zove, Mijo, Mijo Kralj, rekel je nekim ljudi da je u Kőszegu nekakav logor u kojem tvoji pajdaši paradiraju.“

„Ako znamo, ne znamo, ako ne znamo, ne znamo.“

„Mudrijaš si ti, je l' da? Al' bumo vidli kol'ko buš dugo tak' pametni.“

„Slobodno?“ brijač s kremom priđe mladiću, između mušterije i novinara, te se ovaj odmakne u stranu.

„Ma kakav logor, dajte, molim vas! Dobro, zakaj bi Mađari to dopuštali?“ protivio se Čelansky, a Skoliber je rekao kako je u krivu i da to itekako ima logike.

„Navodno, bivši austrougarski časnici sve drže, a čul sam da su tam' nedugo stigla čet'ri dečka iz Đelekovca, dezertteri koji neću iti v ovu našu vojsku. To su isti oni koji su bili dok su ubili ona dva žandara.“

Politika je bila prisutna stalno i posvuda. Šaputalo se o ljudima koji idu preko Drave i licitiralo brojkama. Na koncu, ispalo je da s druge strane rijeke vreba čitava horda gnjevnih Podravaca koji samo što nisu navalili na prijestolje. Žandari su napeto čekali što će se dogoditi.

Vošicki je za to mario koliko za sinoć oglobanu drapu. Radio je, išao iz projekta u projekt, a za danas mu se najavio onaj mladić koji se do kraja tridesete godine uspio zamjeriti impozantnom broju ljudi. Očito je bio frustriran, ali talentiran. To s njim mogao bi biti pogodak. A za njim će doći i drugi pisci. Rizik postoji, imaju maloga ga na oku, ali mora pokušati.

Prepoznao ga je izdaleka, prije nego što je mogao sasvim razaznati zakrivljenu liniju već i tad korpulentna tijela. Mogao je osjetiti energiju čovjeka koji čvrsto i bez zadrške grabi prema onom što mu je važno, strašću osobe stopostotno uvjerene da dobiva znatno manje nego što joj po logici stvari pripada. On se veseli susretu i pomalo može razumjeti da je mladi pisac već i sâm silazak s vlaka na ovdašnjem kolodvoru doživio kao uvredu i neugodan poraz. Kao osobna golgota, svaki korak uz tezge iza kojih kao ukorijenjene stoje piljarice; gotovo ne može vjerovati da je ovdje, kao da je još prije dva koraka bio u Ilici i našao se ovdje krivo skrenuvši, netko mu je zaplotnjački izmaknuo zagrebačke ulice ispod nogu. Još je veće zlo u tom što on uopće ne dolazi iz Zagreba – ne, mladi Miroslav Krleža dolazi iz potkalničke Duge Rijeke, prilično, dakle, obeshrabrujuće perspektive, prugom iz Križevaca gdje je njegova Bela dobila mjesto učiteljice. Ima on sentimenta prema provinciji, njegova je voljena baka na kraju provincijalka, ali on nestaje kako se toj istoj provinciji približava, pogotovo s književnim tekstom u džepu. Cerekat će se, zadovoljno strići ušima, netaleantirani, ali podobni magarci nagurani oko literarnog Manduševca u koji će kao zadnji novčić bacati nadu u nove, mukom izmuzene retke kojima bi trebali nadmašiti sebe, ali važnije, sve ostale i ostati zlatnim slovima upisani u mirogojske arkade.

Odlazi zato u duge šetnje, kako bi pobjegao od tog zaseoka, mukanja krava i blejanja ovaca, i svih tih očeva koji misle da imaju temu, uvjereni dapače da su sami tema, nerijetko baš poput njega ispunjeni osjećajem kako su nasukani na krivoj hridi, ali posve bez svijesti da ni po čemu nisu osobiti i da bi i drugdje vjerojatno bili sasvim isti.

Prilično je već, možda čak deset godina, otkako je ušao u književnost, misleći kako prolazi kroz posvećena vrata, početkom 1914. Dramski komad, jednočinka *Legenda* tad je u nastavcima izlazila u *Književnim novostima*. Hodajući ulicom s časopisom u ruci u kojem je bio otisnut prvi nastavak, činilo mu se da svaki prolaznik konačno može vidjeti tko je i što je, upoznati taj novi i snažni glas koji će se kao topovska kugla otkotrljati

do Praga, Pešte i Beča te zazvoniti Europom. S tim stranicama u džepu, konačno dobivenom legitimacijom koja mu daje pravo glasa, danima je išao od kružoka do kružoka, spreman polemizirati, nikad biti u krivu te stalno iznova ponavljati priču kako je Matoš čitao njegovu dramu i poželio ga upoznati, što je odbio. Kako se samo nadimao kod tih riječi, svaki put još malo više u njih vjerujući. Mjesec dana nakon što je otisnut zadnji nastavak Matoš je umro, a priča se čvrsto ukotvila između njega i obale na kojoj su stajali čitatelji, ili barem slušatelji. Nitko više nije mogao provjeriti je li priča istina ili konfabulacija mladog, nadarenog pisca, u čijim se dugim, barokno nakićenim rečenicama ponekad bilo lako izgubiti, a teško vratiti. Jedna je veličina umrla, a druga, još veća, stupila u ring, mislio je. Bila mu je dvadeset i jedna godina i u svakom atomu kisika koji mu se uvlačio u pluća osjećao je uspjeh. Ništa mu nije moglo stati na put. Ipak je skoro sve propalo kad je ona nesretna Austro-Ugarska objavila rat Srbiji. Bio je soldat, školovan, i činilo mu se kako je odjednom sve otišlo k vragu. Tako će ostati godinama.

Evo ga, gotovo desetljeće kasnije, prolazi uz koprivnički park promatrajući ta neobično zadovoljna lica u kojima vidi samo nesebičnu glupost, neotesanost u izvornom, amorfnom obliku, jer takva je njegova književna, ali i životna optika. Kolerički nestrpljivo on ih otpisuje, čovjeka po čovjeka, ženu po ženu, kako pokraj koga prolazi, prije nego što uopće stignu progovoriti jer naposlovao se on s takvima. Lakoćom ih skicira i otpisuje kako mu nailaze. Ovog zbog špinata među zubima, taj bi mogao biti kapitalni predložak nekog liferanta, možda zastupnik britanskog Lloyda koji čačkajući noktom malog prsta te nesretne ostatke izgovara riječi koje mu se čine velikima, poput *100 funti sterlinga*, na kojima mu beskrajno zavide konjušari, a pralje se ježe dok im dahće za vratom. Onu, pak, pokušava zaboraviti i prije nego što ju je primijetio jer točno zna, duboko u želudcu predosjećajući kako bi svakog trena mogla prisloniti palac uz jednu nosnicu i daleko istisnuti zeleno-žutu žlundru, koja se ljepljivo razvlači između čeone kosti i gnjecaste sive tvari koja neodređeno pluta u otopini u kojoj nema tragova života, a zatim zauvijek iščezne u prašini iz koje sve izrasta. Za kraj će širclo m obrisati gornju usnu pa iskrenim zanimanjem pitati: „Buju gospon kaj kupili?“ premećući mrkvu i krumpire. Sva je sitna, neuhranjena za jednu piljaricu, s očima koje priglupo i zlobno zvjeraju okolo. Njezina bi sudbina u romanu svakako morala biti tragična. Ostavljena od svih, od muža koji se jednog dana jednostavno nije vratio, umire sama. Možda je čak i dijete pobjeglo od nje, sva djeca bježe od nje, jer krezuba je i zla. „Poput Maje“, zapiše Krleža u notes, „koju je oplodio Zeus pa je zamotala dijete u povoje, ali je ono pobjeglo dok je spavala. Njezin je sin Hermes lopov koji Apolonu ukrade stoku i zaštitnik je lopova.“ Zatim jedan, koji uporno ponavlja riječ *pateka*, kao da ju svaki put iznova osvježavajuću upija sa zdenca mudrosti, misleći pritom zapravo na apotekarevu

kćer. Križa ga treptajem oka, kao i sve njih koji se blesavo smiju, a da ni sami ne znaju zašto. „Kao da su vidjeli kravu na orahu“, zapiše pa spremi notes u džep. Klebere se ne skrivajući trule zube i smrdljive desni. Konačno, prije čuje nego što vidi ono koji kaže kako se jednog jutra, nekoliko dana prije Badnjaka, na Galicijskom bojištu, negdje iz daljine čuo *gramafon*, a da nitko nije znao odakle, i to je bilo nekako sveto, te note koje se rasipaju poljima itd. Vibrantno je izvlačio frazu za frazom, ordinarni kič provincijskih foringaša koji pokupe od trgovačkih pomoćnika vozeći ih s kolodvora direktnom linijom do bordela. Ta, pak, oronula kuća, odmah preko puta raspela, priča je svoje fele, s onim crvenim fenjerima zbog kojih se pitaš tko je umro, a umrli su zapravo svi ovi, makar dišu, hrčkaju i prde, krećući se kroz život intuicijom teleta koje se rodilo s dvjema glavama. Skicu ovog žalosnog mjesta mogao bi dati u tri gruba poteza. Pravedno govoreći, nije to ništa posebno drugačije od tolike naše tužne provincije, pa čemu trošiti riječi? Treba samo duboko udahnuti i što bezbolnije proći uz te Potemkinove fasade iza kojih nekoliko obitelji toliko amaterski neuvjerljivo pokušava izvesti predstavu građanskog života, kao da samo nekoliko metara od tih salona s visokim stropovima nahereni ne stoje poljski zahodi, s izrezbarenim srcima na vratima čija se škripa čuje sve do paviljona.

Bio je to on, bez sumnje, Vošicki je vidio kroz izlog, samo napola slušajući odvjetnika Malančeca. Krleža gleda gradsku vijećnicu pogledom iscrpljena, febrilnog kamata, koji po tko zna koji put mora uložiti ogroman napor i doći nekamo, kamo ni po čemu ne pripada, kako bi uzeo ono što mu pripada. Čuo je mnogo o njemu, s raznih strana. Merhaut ga je dosta dobro poznao, kao i Kukec koji ga je upoznao preko svog profesora Ljube Babića i Augusta Cesarca. Obojica su mu se divila kao nekom tko se bori za malog čovjeka i novi, pravedniji svijet. Vošicki je to uzimao s oprezom, jer Kukec je bio anarhist, a Cesarec komunist. August je ponekad satima bio kod njega u knjižari, čitajući knjige iz posudbene knjižnice, bez prebijene pare u džepu. Brat mu je ovdje bio učitelj, pa ga je posjećivao na neko vrijeme, bilo iz želje da se vide ili da se izmakne zagrebačkim prilikama i političkim neprilikama u koje je upadao. Kad bi mu dojadilo čitanje, aktivirao bi se njegov politički nerv i s uvjerenjem je satima mogao pričati o novom svijetu u kojem neće biti razlika, neizostavno spominjući prijatelja Krležu. Iznosio bi stav za stavom, sve se više žesteći, kao da govori u skupštini ili pred masom ljudi na trgu, sanjajući Internacionalu, klasnu borbu i sjajnu crvenu zoru, neprestano u klinč uzimajući kralja, a Vošicki bi ga pokušavao utišati. Apelirao bi i kod njegova brata da ne govori o tom jer si nije mogao priuštiti završiti u zatvoru, a osim toga, tu su negdje uvijek bili Viktor i Valko, nova, Krležina generacija koja je čekala urediti svijet po vlastitoj mjeri.

Gleda bradonju, Malančec kaže da mu naplati; računa i uzvraća ostatak, stalno pogledavajući van i jasno mu je da nevolja dolazi sama. Malančec osjeti tu treperavu fiksaciju koja škripi iz Vošickijevih očiju.

„Agent?“

„Moglo bi biti“, nasmije se tiskar. „Autor.“

„Tim gore!“ odvjetnik uzme stvari i iziđe, izmijenivši naklon s Krležom koji je već bio pred vratima.

Alojz Pavlović

Zločesta djeca

Mirjana i Tomislav Piturić su akademski slikari. Doselili su se iz Slavonije na Jadran. Frizura, odora, pa i ponašanje bilo im je hipijevsko. Slikali su samo tijekom noći. Njihove izložbe bile su mamac za publiku.

Imali su dva sina: Igora i Luku, blizance, koji su bili glavni razlog njihove selidbe na Jadransko more jer su bili astmatičari. Razlikovali su se od roditelja po temperamentu, radnim navikama, po oblačenju i frizurama. Vitki i visoki, a roditelji zdepasti i nižega rasta. Blizanci su uživali u brzim automobilskim vožnjama, dok su stariji Piturići vozili samo bicikle. Imali su i gliser kojim su izvodili vratolomije po moru. Roditelji su prakticirali laganu plovidbu.

Kada su krenuli u gimnaziju, bračni par Piturić otkrio im je da su usvojeni. Prešutjeli su tko su im roditelji. Blizanci su učestalo navaljivali da im to otkriju. To su potezali i na zadnjoj obiteljskoj proslavi – slavio se upis blizanaca na Likovnu akademiju.

- Zbog čega krijete tko su nam roditelji? – upita Luka.
- Zbog vašeg dobra. – odgovori Tomislav.
- Velikog li dobra! – odreagira Igor.
- Vjerujte nam, zasad je tako bolje. – izreče Mirjana.
- Recite nam bar razlog toga skrivanja. – uporan je Luka.
- Kada vi stvorite uvjete za to, reći ćemo. – uzvratila Tomislav.
- Koje uvjete? – inzistira Luka.
- Kada završite studije, osigurajte egzistenciju. – objasni Tomislav.
- Ne razumijem!? – izusti Igor.
- Bojimo se da vas to saznanje ne potrese, izbaci iz životne osi. – pojasni Tomislav.
- Jesu li živi? – sjetno upita Igor.
- Jesu! – odgovori Mirjana.
- Zaključiti nam je da su siromašni ili teški bolesnici?! – izgovori Luka.

– Saznat ćete! – odgovori Tomislav.
 Poslije ovakvih razgovora, Mirjana bi plačući znala upitati Tomislava:
 – Zašto to radimo zajedno djeci?
 – Imaju sve! Pa ih ništa ne bi motiviralo za učenje, a zapamti, ne bi nam bili ni poslušni kao sada. – rastumači Tomislav.
 – Bojim se da ih ne uništimo. – kaza Mirjana.
 – Bojim se i ja! Ali vidiš kako smo u njima probudili ljubav i odgovornost spram roditelja. – odgovori Tomislav.
 – Nadam se, Tomislave.
 Mirjana bi se poslije takvih razgovara povukla, plakala u osami. Tješila bi ju kućna pomoćnica.
 Mirjani i Tomislavu atelje je bio ne samo prostor za rad nego i spavaonica. Rijetko su spavali u spavaćoj sobi. Tijekom rada pili bi veliku količinu crne kave, a pri završetku posla, oko 5 sati izjutra, legli bi i spavali do ručka – u ateljeu su imali 2 trosjeda i štednjak s plinskom bocom.
 Igor i Luka bili su iznenađeni kada su ih ugledali za doručkom.
 – Opa, noćas se ljenčarilo?! – kaza Igor.
 – Hoćemo malo osjetiti i jutarnji život. – odgovori Mirjana.
 – Dodite s nama na brod, odmorite se. – reče Luka.
 – Ne možemo ovaj put. Moramo ići u Poreznu. – obrazloži Tomislav.
 – Uživajte sa svojim djevojkama, dragi sinovi! Pazite se! – reče Mirjana.
 – Hvala! Doviđenja, mama i tata! – kazaše Igor i Luka.
 – Bok! Čuvajte se! – rekoše Mirjana i Tomislav.
 Na putu prema brodu Luka se požali Igoru da mu se gadi zvati nekoga mamom i tatom kada to nisu. A Igora je više proganjalo što je s njihovim roditeljima:
 – Možda su jadni bolesni ili gladni!?
 – Imam plan, Igore, reći ću ti ga kada dođemo na gliser.
 Brzo su stigli na brod. Igor je postajao sve nestrpljiviji. Laknulo mu je kada je Luka izustio:
 – Moramo pronaći roditelje!
 – Kako to učiniti, Luka?
 – Igore, ovi Piturići imaju viška novaca, a naši roditelji, zasigurno, manjak.
 – Misliš li, Luka, da ga trebamo ukrasti od Piturića?
 – Ne! Nego ih trebamo ubiti!
 – Za Boga miloga, Luka, oni su nas othranili, odgojili i školovali!?
 – A što, Igore, ako su Piturići opljačkali ili ubili naše roditelje?!
 – Glupost!
 – Ti si glup, Igore! Zbog čega su pobjegli na Jadran?
 – Sve to može biti istina, Luka, ali nisam pristalica njihova ubijanja.
 – Ti ne voliš roditelje. Nije te briga da oni, možda, prose ili se raspadaju od bolesti. Ovi Piturići su sumnjivi, boje se za sebe, zato taje naše roditelje.

- Ali zašto ih ubiti, Luka?
- Igore, oni su bili hipiji, a ti su činili svašta.
- Luka, nitko ne zaslužuje da ga se ubije!
- To ću učiniti sam, a ti razmisli što će onda biti s tobom.

Rano ujutro Igor i Luka ušli su u atelje. Usvojitelji su čvrsto spavali. Na plinsku bocu, umjesto novog crijeva montirali su staro – na pregibima su ga izbušili iglom. Potom su otvorili ventil na plinskoj boci.

U 9 sati otišli su s djevojkama na more, tada su bacili novo crijevo i rukavice. A oko 13 sati kućna pomoćnica našla je Pituriće mrtve. Policija je obznanila da su se ugušili plinom.

Igor i Luka glumili su tugu. Nisu mjesec dana izlazili iz kuće. Na ruku im je išla i policija koja je izvijestila javnost da se radi o nebrizi umrlih.

Po ostavinskoj raspravi Igor i Luka postali su nasljednici. Sutkinja je raspravu zaključila riječima:

- Nadam se da ćete biti dobri ljudi i veliki slikari poput vaših roditelja.
 - Oni su nam zaista bili kao pravi roditelji. Voljeli su nas bez zadrške.
 - izreče Luka.
 - Pa i bili su vam pravi roditelji! – uzvratila sutkinja.
 - Zar ne znadete da su nas usvojili? – upita Luka.
 - Istragom je utvrđeno da su vam oni pravi roditelji. Zašto su pričali da su vas usvojili, ne znamo. – odgovori sutkinja.
 - Bože, pomози mi, oni su bili moji pravi roditelji! – urlao je Igor.
- Igoru je pozlilo, Luka se skamenio. Igor je doživio živčani slom, završio je u bolnici. Bez prestanka je vikao:
- Bili su nam pravi roditelji, a mi smo ih ugušili plinom.
- Nakon oporavka, i Igor se pridružio Luki u zatvor.

IDIN UMNI KLIK

Ida ima četrdeset i osam godina, inženjerka je tekstilne tehnologije. Udana je za pedesetogodišnjega odvjetnika Olega. Prošle su tri godine od kada su joj poginuli roditelji, ali i od kada je ostala bez posla. Jedinica je, pa joj je u vlasništvo pripao roditeljski dvosobni (prizemni) stan. Nema djece, neplodna je. Odala se za Olega još dok su bili studenti – stanovali su kod njezinih roditelja koji su ih i izdržavali. Olegovi roditelji su nepoznati. Odrastao je po domovima. Postao je vrstan odvjetnik, pa može birati stranke i predmete. Mnogo izbiva iz kuće, a kada je doma, napet je. Nezadovoljan je Idinim jelima: jedanput su mu slana, drugi put bljutava, treći put masna, četvrti put posna, peti put nisu dobro kuhana ili pečena, šesti put su, pak, previše kuhana ili pečena itd. Demonstrativno baca obroke u kantu za smeće ili proljeva u zahodsku školjku. Ida je zbunjena, ne zna više što i kako kuhati. Oleg joj predlaži neka pozove na večeru kumu i

muža joj, pa neka s njom razmijeni kuharska iskustva. Ushićeno ih pozove. Puna elana kreće peći na roštilju brancine i kuhati blitvu – kumovi su Dalmatinci. Po zgotovljenu jelu, odlazi se istuširati. Njezino odsustvo Oleg iskoristi za polijevanje brancinā šljivovicom, a blitvu zašećeri. Gosti se pojavljuju u zakazani sat. Zahvaljuju Idi i Olegu na pozivu. Priznaju da im na usta ide slina jer im je za večeru dalmatinska spiza. No kada su zagrizli prvi zalogaj, brzo ga izbacuju iz usta. Ida se zabezekne, ispriča se što je zabunom zalila brancine šljivovicom umjesto maslinovim uljem, a blitvu pošećerila umjesto zasolila. Krene u plač. Kumovi ju tješe kako se to može svakomu dogoditi. Nisu se dugo zadržali. Isprati ih Oleg. Kuma ga moli da Idu odvede psihijatru. Oleg klimne glavom. Pun srdžbe vraća se u kuću.

– Ludo jedna luđačka, osramoti me! – zareži Oleg. Ida drhti.

Od tada su zaredale i druge Olegove optužbe, jedna od njih je da užasno hrče, zbog čega ne može ni oka sklopiti. Zato se Ida svaki čas budi, boji se da ne zahrče. Ujutro, umjesto pozdrava, Oleg joj upućuje uvrede:

– Jalovico, ti nisi žena... Žene rađaju... Ti si nakaza... Zalupi vratima i ode, ostavivši Idu potresenu. I Oleg je bio neplodan, ali Olegov prijatelj ginekolog Marko, uz dogovor s njim, to je pripisao samo Idi.

Oleg je sve rjeđe jeo u kući, pa je donekle otupilo njegovo zanovijetanje zbog hrane. No uz hrkanje, Idi slaže nove mane: da stalno iz sebe pušta smrdljive vjetrove, da joj zadah iz usta smrdi, da ga budi zavijanje njezinih crijeva, da ga guši smrad koji luče njezine lojne žlijezde. Ida shvaća poruku, odlazi spavati u spavaću sobu pokojnih roditelja.

Nije bio zadovoljan niti kako mu pegla košulje i odijela. Jedne subote, kada je otišla kupiti kruh, uzeo je sako najnovijega odijela koje je bila ispeglala i nagori ga vrućom peglom. Kada se vratila, bacio joj ga u lice, urlajući da je prokleta ništarija koja uništava sve čega se dotakne. Samo ga je, suznim očima, nemoćno pogledala.

Ida je na rubu samoubojstva. Utjehu pokušava naći u vjeri. Svake nedjelje odlazi na misu. Baš na Cvjetnicu, kada se vratila iz crkve s maslinovim grančicama, Oleg je upao s ljubavnicom u stan.

– Ja sam Melita. – predstavi joj se ljubavnica. Ida se skupi kao puž i bezvoljno izgovori svoje ime.

– Što si blenula, jalovice? Ovo je prava žena, već ima dvoje djece! – reče Oleg.

– Hoćeš li ići s nama, pa da vidiš, dušice, kako se prave djeca? – zajedljivo kaza Melita. Ida zatrepće, a Oleg odvuče Melitu u spavaću sobu. Zaključa vrata. Začuje se škripa kreveta. Ida se slama. Zahvati ju bijes. Počne šakama udarati po vratima. Zagrmi:

– Van!!! Ovo je moja kuća, to je moja soba, to je moj krevet... Oleg brže-bolje nazove hitnu pomoć. Viče kako mu je žena najprije pobacala maslinove grančice koje je donio s blagoslova, a sada mu prijeti nožem, pa se morao zaključati u sobu. Zatim daje signal Meliti da izleti iz sobe kroz

balkonska vrata. Krevet još jače zaškripi. Ida urla, udara u vrata i nogama. U kuću ulijeću tri jaka muškarca iz hitne pomoći: liječnik, medicinski brat i vozač. Ova dva zadnja grubo zgrabe nježnu i van sebe Idu. Trzajući se, objašnjava im da se u njezinu vlastitom krevetu ševe suprug i ljubavnica mu. Liječnik podvikne:

– Gospodine, mi smo iz hitne službe, otključajte vrata! Oleg to čini. Ida ne vjeruje sebi da ne zatječe Melitu, traži ju ispod kreveta, u ormaru... Liječnik naređuje kolegama da ju odvedu u automobil, a Olega tješi, kazujući mu kako suosjeća s njim i moli ga da mu dade ženine dokumente. Hitro mu donosi njezinu osobnu i zdravstvenu iskaznicu. Idu odvoze na psihijatriju.

Oleg svaki dan odlazi psihijatru koji liječi Idu. Počesto s njim ide i ginekolog Marko. Međutim, Idu nikada nije posjetio, iako je u bolnici više od mjesec dana. Oleg je u tome periodu prekinuo s Melitom i hoda s bankovnom činovnicom Sarom, starijom curom. Ispostavilo se da su njih dvije sestre. Oleg je i njih maltretirao, zato ga tuže i traže pozamašnu sumu novca, tvrdeći kako im je nanio veliku duševnu bol.

Odvjetnik sestara za svjedoke pozvao je i Idu i njezina psihijatra. Ida se smirila. Duševni mir ju je potpuno prožeo. Volja za životom se vratila. To na sudu iznosi njezin psihijatar. Trebala je biti otpuštena s psihijatrije, ali je uvažio zamolbu supruga joj Olega da još ostane u bolnici jer se boji kako će joj kući biti stresno zbog njegova suđenja. Na upit tužitelja je li na psihijatriji završila zbog suprugova nasilja, odgovorio je kategorično da to nije istina. Elaborira da se Ida psihički slomila zbog smrti roditelja, zbog gubitka posla i zbog neplodnosti. Naveo je kako je Oleg svakodnevno bio u bolnici kod nje. Dovode u sudnicu i Idu. Razoružala je sestre i njihova odvjetnika, a zagrcnuo se i Oleg, zbog izjave da je Oleg bio njezina žrtva, a ne obrnuto.

Oleg je oslobođen od optužbi. Drugi dan je otišao u bolnicu po Idu. Proslavljaju njezino ozdravljenje u eminentnome restoranu. Ida je raspoložena, smijulji se. Slasno pojedju jelo. Nazdravljaju šampanjcem. U jednom momentu Oleg joj ruke koje je bila ispružila na stol pokrije svojim. Izvuče ih, zagleda mu se oštro u oči i izusti:

– Sve je istina... zbog čega su te ljubavnice tužile... I meni si to činio, samo u grubljoj mjeri. Odi se liječiti ili u suprotnom podnosim zahtjev za razvod! Oleg požuti te tihim i promuklim glasom odgovori:

– Ići ću se... liječiti...!

BRATOV KOVČEG

Miro je bio dobar kao kruh, raspjevan kao slavuj, izdržljiv kao pastuh, bistra uma i čista duha. U obitelji je naučio ne miriti se s ograničenji-

ma. Zato je učio strane jezike, povijest, tradiciju i običaje mnogih stranih zemalja. Završio je turistički studij. Odlazi raditi u visokorazvijenu alpsku zemlju.

Posao je odradivao profesionalno. Napredovao je u struci zbog svoje maštovitosti i improvizacije, iako je u toj zemlji sve bilo automatizirano i programirano. Ušao je u njihov žrvanj rada, pa čak prihvatio njihov robotizirani način života, ali ipak svoje osjećaje, emocije i ljubav prema obitelji i Bogu nije mogao svoditi na programsku rutinu. Suprotstavljao se njihovu mjerenju, nadzoru i normiranju svega i svačega.

Tražio je da njegovo *ja* bude slobodno od šablona. Tražio je podršku od drugih, ali ju nije dobivao. Ipak, poslije duže potrage našao je suputnika: viski. Njega je zavolio. Za njega je radio. S njim je spavao, s njim je ustajao, s njim je obavljao sve poslove, s njim je putovao.

Gazdu nije bilo briga što on voli, nakon izvjesnog vremena uručio mu je otkaz. To je Miru lišavalo zanosa i sreće, imao je noćne more. Nedostajao mu je novac. Ludovao je za svojom ljubavi, viskijem. Neizmjereno ga je ljubio, ali mu on nije uzvraćao, trebao je debelo plaćati da bi u njemu uživao. Istina, nije on uvijek bio vjeran jednoj ljubavi, ljubio je njih više. Imao je rečke za Ballantines, White Horse, Teachers, Kilbegan, Long John, CM. Tb7, Chivas Regal, Johnnie Walker... Ništa mu nije bilo teško učiniti za svoje ljubavi, za svoje viskije. Posuđivao je novac, radio je teške manualne poslove... na kraju je prosio.

– Gospodine, zbog prosjačenja ćete biti protjerani u svoju zemlju. – jednom prilikom zaprijetio mu je policajac.

– Molim vas, zatvorite me, ubijte me, samo me nemojte prognati! – reče Miro.

– Zašto toliko mrziš svoju zemlju, svoj rod? – upita policajac.

– Baš zato što neizmjereno volim svoju domovinu, svoje mjesto, poglavito roditelje i sestre, ne želim da me vide ovakvoga. – odgovori Miro.

– Dobro! Pružam ti još jednu priliku. – okonča razgovor policajac.

Za viski je prodavao i vlastiti bubreg. No zbog slabe kvalitete, nije ga uspio unovčiti.

Miro se pokušao othrvati ovomu grijehu, moleći Boga:

– Gospodine, vidi kako sam slab i bijedan, kako lako posrnem! Oprosti mi, daj mi, Gospodine, milost da više ne grijешim!

Ostro je i dalje živio i revnosno morio svoje tijelo.

Pronašli su ga mrtvoga nakon više dana od smrti. Raspadnuto i ucrvano tijelo bilo je rastrkano po modrim pločicama i po zelenu stolu na kojem su ležala tri otvorena obiteljska fotoalbuma. Položili su ga u željezni kovčeg. Poklopac zavarili debelim varom.

Policija je preslušala Mirinu kasetu:

– *Nemam sreće, Miro!*

– *Zašto?*

- Miro, mogla me je majka pobaciti. Mogla sam nastradati leteći zrakoplovom ili vozeći automobil.
- Imala si sreće što se to nije dogodilo!
- Naprotiv, nesretna sam zbog toga, Miro.
- Zašto?
- Miro, nastradali su sretniji, bogatiji... od mene. Je li to pravedno?
- Je, drogerašice!
- Zbog čega, Miro?
- Čovjek nema sebe.
- Nego tvoj Bog, Miro?
- Da!
- Onda nas je kaznio, Miro!
- Nije! Darovao nam je savjest i slobodu, što smo ja i ti zlorabili.
- Nije istina! Mi smo samo htjeli sebe mijenjati, Miro.
- Naš je rezultat prazan, bez plodova.
- Miro, tvoj Bog nas nije htio ispuniti svojim darovima.
- Mi nismo zavoljeli Stvoritelja jer ne volimo sebe.
- To je glupost, Miro!
- Pustimo to, vratimo se na tvoje pitanje o sreći.
- Prvi mi ti odgovori, Miro?
- Sreća je impuls koji daruješ drugome.
- Vidiš, Miro, za mene je ništa.
- Pa postani ništa.
- To već jesam, Miro.
- I ništa je nešto.
- Miro, ništa je trebalo imati sposobnost proizvesti nešto drugačije od sebe.
- Pa je!
- Nije, Miro! Ništa se proširilo u beskonačnost, pa ne postoji ništa izvan njega.
- U zabludi si! Dokaz je tomu da danas postoji izvan ništa mnogo drugih stvari – ti, ja, npr.
- Ja sam unutar te stvarnosti, Miro, a nemam nijedan element iz nje.
- Zapetljala si se u umreženo zlo droge. Miris smrti razapela si u svom srcu umjesto pravog puta.
- Miro, takav put ne postoji.
- Postoji, zove se Isus Krist!
- Einstein je kazao: „Samo su dvije stvari beskonačne: kozmos i ljudska glupost.”, a ti je, Miro, upravo izreče.
- Onda ti nećeš moći biti nešto, ali ni ništa.
- Griješiš, Miro! Ja sam u presjeku ništa i nešto, a to ti je praznina.
- I ja sam prazan, ne mogu podnijeti bolove, oćutiti Isusove muke.
- Ja ću ti pomoći, Miro.
- Kako mi ti, drogerašice, možeš pomoći, meni, alkoholičaru?!

- Korekcijom, Miro!
- Čega?
- Tvoga algoritama života, Miro.
- O čemu ti to pričaš?
- Pristupit ću mu i popraviti ga, Miro..
- Čujem ludost!
- Miro, on je satkan od duhovne sile, umne sile, životne sile, sile materije i sile informacija.
- Isuse Bože, što lamataš?!
- Može li se, Miro, doći do tvoga daha?
- Možda!
- Tako se može doći i do algoritma života, Miro.
- Odlazi, drogerašice, molim te!
- Čekaj, Miro! Imam moć zarobiti ga.
- Čak da to i je istina, što će ti moj bolesni algoritam?
- Algoritam života ne može biti bolestan, Miro.
- Kako ne može?
- Algoritam života samo je određena procedura, Miro.
- Otkud ti možeš znati tu proceduru?
- Ne samo da ju znam, Miro, nego ju mogu korigirati.
- Bože sačuvaj, što čujem!
- Miro, duhovna sila po toj proceduri puni ljude životnom energijom. Mi tu energiju prerađujemo u suptilnu, koju potom duhovna sila usisava. Na toj grani procedure intervenirat ću.
- Prestani, molim te!
- Duhovna sila, Miro, preko DNK-a naređuje ljudskom umu. Um njezine naredbe obrađuje i prosljeđuje životnoj sili koja je u materiji, u tijelu, a zadaća joj je objediniti informacije tijela s dobivenim instrukcijama iz uma.
- Ne izmišljaj više!
- Ne izmišljam, Miro! Životna sila na temelju tih objedinjenih informacija i instrukcija pakira kvantove rafinirane ljudske životne energije i šalje ih tamnoj tvari, koja ih preko svoje tamne energije transportira duhovnoj sili.
- Užas, što govoriš?!
- Duhovna sila, Miro, poslije usisavanja i obrade dobivenih informacija odašilje preko DNK-a nove naredbe i informacije umu koji tako spoznaje što mu je činiti, ali i kakvo je stanje organizma, je li bolesno, boležljivo ili, pak, zdravo, što ovisi kojom ga snagom i koliko dugo crpi duhovna sila.
- Uvlačiš se u labirint, bez izlaza.
- Nije baš tako, Miro, najprije krećem od DNK-a, pa onda do uma.
- Joj, meni, što sve moram slušati?!
- U tvome umu, Miro, korigirat ću proceduru, ali će me u tome naumu blokirati duhovna sila. Zato mi u tome boju i ti trebaš pomoći.
- Ne uvlači me u svoje maštarije.

– Miro, doskočit ćemo joj samo ako se ti budeš educirao kod nje.
 – Ludost kazuješ, tko može doći do nje?
 – Miro, preko tvojih životnih antena koje su ti u stanicama tijela, koje ću ja aktivirati.
 – Ti ćeš ih aktivirati?
 – Miro, odaslat ću tvoj um preko tih antena u tamnu energiju koja će ga prenijeti do tvoje duhovne sile.
 – To je suludo!
 – Predomislila sam se, Miro, bolje je da tvoj um ne ide na obuku kod nje. Ići ćemo u izravni obračun s njom.
 – Droga ti je isprala um!
 – Ne brini se, Miro, mogu ja to učiniti!
 – Kako?
 – Miro, neću poslati samo tvoj um, nego ću poslati s njim i cijelo tvoje tijelo u digitalnome obliku, ukodiranoga u kvant fotona i radiosignalom ga teleportirati u tamnu energiju.
 – Fantaziraš!
 – Kada, Miro, dođeš u dodir sa svojom duhovnom silom, doći će do međusobnog poništavanja, uz oslobađanje velike količine energije.
 – Nestao bih i ja.
 – Nećeš, Miro! Nestat će samo jedna tvoja digitalna kopija.
 – A što ako se ta oslobođena energija opet preoblikuje u novu moju duhovnu silu?
 – Miro, slat ću seriju tvojih digitalnih kopija sve dok ju potpuno ne iscrpimo.
 – Neće ni ona biti skrštenih ruku. Može uzvratiti i uništiti, ne samo sve moje odaslane digitalne kopije nego i moj zemaljski život, a i tvoj!
 – Jasno da može, Miro!
 – I čemu onda sav taj tvoj cirkus?
 – Nemaš drugoga izbora, Miro. Ili ćeš se pokušati spasiti ili ćeš se raspadati!
 – Bog o tome odlučuje.
 – Kakav Bog, Miro?! Postoji velika šansa da ju uspijemo uništiti ili ju bar natjerati da ti slabijim intenzitetom izvlači vitalnu energiju.
 – Drogerašice, ne diraj se u Stvoriteljev projekt.
 – Ako nas pobijedi, Miro, živjet ćemo po starome, kao dosad.
 – Bogu hvala!
 – Miro, budi jasan, hoćemo li očitati lekciju tvojoj duhovnoj sili ili ne?!
 – Ne, ne...! Bog to ne amenuje.
 – Doviđenja, Miro. Jadan si i na smrti ostaješ rob Bogu!
 – Rob je onaj tko ne prijateljuje s Bogom, sa svojom obitelji, sa svojom domovinom! Doviđenja!

...

Po Miru su došle njegove dvije sestre. Bio je u mrtvačnici na periferiji grada.

– Neka te Bog, dragi Miro, odjene u svoju milost. – plačući su izrekle sestre.

Bila su tu još tri mrtvačka metalna kovčega. Na poklopcima su, crvenom kredom, bila ispisana imena pokojnika. (Mrtvacu su bili podrijetlom s Balkana.) Sestrama su kazali da će ih baciti na smetlište za tri dana, kada ističe rok za njihovo preuzimanje.

– Gospodo, uzet ćemo ih mi! Jer lakše ćemo doći do njihovih obitelji iz naše zemlje. – rekoše sestre.

– Ne dolazi u obzir! – odgovoriše.

– Zašto? – upitaše sestre.

– Mi nismo divljaci! Kod nas je sve propisano.

– Radije ćete ih baciti, nego da ih mi zbrinemo?! – začude se sestre.

– Procedura je procedura, to je civilizacijska tekovina. – pojašniše. Sestre su se prekrizile i pomolile iznad mrtvačkih kovčega neznanaca.

S bratovim kovčegom napustile su ovu „visokociviliziranu“ zemlju.

VLADARICE

Nakon što je Zemlja postala prenapučena i što ju je zahvatila pandemija raznih zaraznih bolesti te serija potresa, poplava, požara..., Zemljani su bili prisiljeni odseliti. (Jedni su se skrasili pod zemljom, a drugi u svemiru.)

Pod zemljom svi su živjeli u jednoj državi, u Geji. Jezične barijere nisu bile problem zahvaljujući ugrađenim komunikatorima ispod kože koji su brzinom misli prevodili sve jezike u državi. Uređaj je služio i za izdavanje zapovijedi letjelicama, automobilima, robotima, za ulaženje u virtualne knjižnice, za preglede zdravstvenoga stanja...

Temperatura zraka bila je stalna, dnevna i noćna svjetlost također – uvijek je bilo proljeće. Svaki pojedinac imao je univerzalni stroj koji proizvodi što god bi pojedinac zaželio¹. Jedino je bila centralizirana proizvodnja hrane. (Proizvodile su se tablete koje su zamjenjivale hranu i piće.) Jedna tableta bila je dovoljna jednoj osobi za razdoblje od mjesec dana. Dijelilo se 12 tableta godišnje po glavi stanovnika.

U državi Geji tri puta je više bilo robota nego ljudi, a pet puta više žena nego muškaraca. Žene su vladale. One su se samooplođivale, određivale broj porođaja, spol, fizički izgled i sklonosti djeteta: umjetničke, sportske i druge. Genetskim zahvatima otklonjeni su im geni koji su bili nositelji nasljednih bolesti, a ugrađivani umjetni koji povećavaju intelektualne

¹ Ima nadzor nad jednim ili nekoliko pojedinačnih atoma, odnosno materijom; gospodareći atomima može složiti razne strukture atoma po želji naručitelja: proizvesti odjeću, obuću, računalo, letjelicu, izgraditi kuću itd.

sposobnosti, fizičku snagu i izdržljivost. Nisu se više mogle razmnožavati s muškarcima. Muškarcima su zakržljali spolni organi i ugašeni nagoni za seksom. (Žene su ih smatrale nižom vrstom.)

Žene su radile i inženjering na svojim stanicama, na uklanjanju limita zaboravljivosti stanica koje su vremenom gubile originalni obrazac po kojima se tijelo oporavljalo i održavalo. Taj nedostatak nadomješten je elektroničkim uređajima koji su kopirali optimalno stanje tijela i arhivirali ga. Jedanput mjesečno računalo je balansiralo kondiciju organizma, ažuriralo ga s izvornom kopijom – sprječavalo se otkazivanje pojedinih organa ili kolaps cijeloga organizma. Izvršile su i proširenje mozga umjetnim, mislećim računalom, koje s prirodnim mozgom radi sinkronizirano, a odgovarajući organi se povezuju radiovalovima – nastajala je bestjelesna pamet. (Vrlo talentirani uređaj na koji se može priključiti veliki broj osjetila i udova.) Omogućavao je njihovim svijestima nazočnost gdje god žele: pod Zemljom, na Zemlji ili u Svemiru.

Žene su rađale muškarce samo u iznimnim slučajevima, kada je to od njih zahtijevala Vlada (bez genetskog poboljšanja) radi zadovoljavanja potreba za pomoćnom radnom snagom. Muškarci su postali inferiorna vrsta, roboti su bili premoćni u svemu. Žene su se udavale za njih jer su bili inteligentniji od muškaraca, osjećajni, znali bolje plesati, pjevati, bolji sportaši, umjetnici... Seks s njima bio je apsolutno siguran. Roboti su uvijek bili spremni za svakojake seksualne avanture, imali su razne priključke te mogli otkriti nove stvari. (Najveća prednost robota ipak je u tome što su imali dugme za isključivanje.)

Eva i Roko izazvali su buru zbog svoje ljubavne veze. Roko je, nasuprot ostalim muškarcima, bio naočit, inteligentan, fizički jak, svestran... Lako je pobjeđivao robote i žene u sportskim, umjetničkim i u drugim vrstama takmičenja. Dok je, pak, Eva bila kopija Audrey Hepburn, najljepše žene svih vremena koja je koračala na Zemlji i ispod Zemlje. Ista joj je po izgledu i pokretu, samo što je Eva bila umno superiornija. Mediji i vlast su ovu vezu smatrali svetogrđem. Poglavitno je Eva bila na meti zbog veze s nižom ljudskom vrstom. Izopćili su ih iz društva. Oduzeti su im univerzalni strojevi i više nisu imali pravo na prehrambene tablete. U pomoć su im priskočili muškarci, zbrinuli su ih. I Roko je postao, kao i ostali muškarci, sluga robotima.

A kada je javnost države Geje saznala da je Roko potentan, da je sposoban za biološku reprodukciju jer je Eva ostala noseća, nastala je sveopća uzbuna, kako među ženama tako i među robotima-znanstvenicima. A vlast je podnijela uhidbeni nalog za Roka – navodeći da kao niža vrsta nije smio imati spolni odnos s višom rasom. A Eva je optužena za širenje nemorala.

Eva i Roko osuđeni su na izgon na Zemlju, s obrazloženjem da je to mjesto za razmnožavanje niže ljudske vrste. No prigodom izvršenja te odluke, roboti-policijci otkazali su poslušnost. Vlast je na njih poslala robote-voj-

nike. Pobunjenim robotima-policijcima, pridružili su se muškarci te dio robota-vojnika. Pobunom su zapovijedali Eva i Roko.

S obiju strana aktivirali su se sateliti za rano radarsko upozorenje – neprekidno su u zraku, sve informacije automatski su se prenosile, kompjuterski obrađivale, sortirale, vrednovale i izbacivale na zaslone zapovjednih centara. Na tim zapovjednim mjestima sjedili su ljudi (kod pobunjenika Roko i Eva, a kod Vladinih snaga predsjednica države Šimica i predsjednica Vlade Ankela), sve ostalo obavljali su roboti. Istovremeno, kompjuterski nadzorni sustavi regulirali su cjelokupni promet i pokrete svih vozila od pozadine do fronte, zapovijedi za pokret, zastoj, mijenjanje brzine i razmak vozila, tehničko stanje i količinu goriva u vozilima koja nemaju ljudsku posadu.

Roboti-transporteri, s obiju strana, prenosili su opremu i streljivo po bojišnici, dovezli na stotine i stotine tisuća tona vojne tehnike. Započeo je rat na velikome vojnom poligonu. Najprije su bespilotni avioni pobunjenika obarali Vladine efektivne, zatim vršili raketiranje njihove vojske. Vladini roboti-vojnici, njihovi proturaketni sustavi obarali su veći broj raketa pobunjenika. Roko je reagirao, lebdjelicom² zaobilazio Vladinu proturaketnu obranu, ulazio u njihov središnji vojni računalni centar, uništio ga. To su iskoristili pobunjenici i u jurišu razbili Vladinu obezglavljenju obranu. Tisuće njihovih tenkova-robota uništili su ostatke Vladinih snaga na fronti: robote i žene. Pri tome, obnovili su vlastitu zalihu goriva, skupljajući dostupni organski materijal i pretvarajući ga u gorivo. (Proždirali su tijela poginulih ljudi vojnika, bez obzira iz čijih su redova.) Tenkovi-roboti prodirali su u civilne nastambe žena. (Gutali su ih za stvaranje goriva za pogon.) Eva i Roko izdali su zapovijed da se zaustave, umjesto toga oni se okreću i nasrću na pobunjenike. Čine masakr nad muškarcima u pobunjeničkim redovima. Roko je bio prisiljen ubaciti u sve pobunjeničke vojne kompjuterske sustave računalni crv koji im uništava cjelokupni softver. Sav pobunjenički ratni stroj se zaustavlja. Vladine su se snage prestrojile i krenule u kontranapad. Eva i Roko žurno su poslali poruku Vladi da predaju nadzor nad pobunjenicima i obavijestili ih kako žele otići u izgnanstvo na Zemlju. (Mole ih da ih transportiraju na to odredište.)

² Lebdjelice nemaju fizički dodir s podlogom, zato istom lakoćom prelaze more, tekuću vulkansku lavu, led, snijeg, pijesak, močvare, oranice i ostalo. Vrlo je udobno i komforno, a i brzina im je za prirodne ljude najpodesnija (500 kilometara na sat).

Milan Hećimović

Kava

Likovi:

Klara – 30 godina, savjetnica u ministarstvu vanjskih poslova, racionalna; tri godine u vezi s Dominikom.

Dominik – 33 godine, urednik u nakladničkoj kući, piše, objavio dva romana; suzdržan, zatvoren.

Eva – 30 godina, Klaru poznaje još od fakulteta, izvršna direktorica u osiguravajućemu društvu, ne drži do konvencija.

Luka – 33 godine, predavač na Filozofskome fakultetu, Dominikov prijatelj, zaljubljen u Evu, nesiguran.

Mjesto radnje: radna soba u Dominikovu stanu

Vrijeme radnje: petak, subota, nedjelja

PETAK

U Dominikovu stanu, u radnoj sobi. Stolić s prijenosnim računalom, kauč, mali stolić do njega, polica s knjigama. Dominik gleda kroz prozor, Klara sjedi na kauču i rješava križaljku.

DOMINIK (*okreće se prema Klari*): Čini mi se kako će danas kiša. Dobro bi došla da pročisti zrak, a s druge strane... (*Zastaje na sredini sobe.*) Stvarno, jesi li pročitala kritiku koju je Janković nedavno objavio o mome romanu? (*mrzovoljno*) Nisam od njega očekivao hvalospjeve, ali to drvlje i kamenje koje je sasuo na mene, to je stvarno pretjerano. Pitam se što mu je.

KLARA (*ravnodušno*): Jesam, pročitala sam. Baš te nije te mazio. Eva smatra da bi ga trebao pozvati na dvoboj.

DOMINIK (*mršti se*): Razgovarali ste o tome? Naravno, njoj je to smiješno. Kakav dvoboj? Možda pernatim jastucima. (*razmišlja*) Nije me mazio!

Napao me. (*smiruje se*) U redu, nije na meni govoriti o svome romanu, on mora govoriti sâm o sebi, ali unositi u kritiku osobnu netrpeljivost nije sportski. (*korača po sobi*) Znaš i sama, nisam se nikada smatrao genijem s kojim počinje i završava hrvatska književnost, ali sam ipak dobio neka priznanja. (*važno*) Ne živim od pisanja, ali ne volim da se omalovažava moj rad.

KLARA (*na trenutak diže pogled s križaljke*): Ti si u pravu, ali mislim da to nije razlog zbog kojeg se moraš uzrujavati. Nađi se s njim, popijte kavu i otvoreno porazgovarajte. Vjerujem da na taj način možete riješiti taj nesporazum. (*gleda u križaljku*) Ime engleskog filozofa Bacona, sedam slova. Drugo slovo je r.

DOMINIK (*namršteno ju pogleda*): Francis. Prema jednoj od teorija, on je autor Shakespeareovih drama. (*razmišlja*) Ja u to osobno ne vjerujem jer u njegovim filozofskim djelima nema ni traga Shakespeareove duhovitosti.

KLARA (*nezainteresirano*): Je li?

DOMINIK (*živahno*): To s kavom, dobra je ideja. Kada Jankovića primi onaj njegov napad pričanja, ulit ću mu nešto u kavu da ga opametim. Možda cijankalij?

KLARA (*lagano začuđeno*): Od kuda ti cijankalij? Osim toga, kakav si, odmah bi te otkrili i završio bi na dugogodišnjoj robiji. (*priječorno*) A na mene bi prstom pokazivali na ulici. Govorili bi: to je ona ubojičina prilježnica, s njom je bolje ne imati posla.

DOMINIK (*sjeda pored nje na kauč*): Cijankalij, to je samo onako, metaforički. Imaš pravo kada kažeš da se zbog Jankovićeve kritike, koja je po mome mišljenju na prilično niskoj razini, ne bih trebao uzrujavati, ali opet, s druge strane... (*oklijeva*) Nešto me kopka. Jučer kada sam došao na posao, Danijela, naša tajnica...

KLARA: Znam tko je Danijela.

DOMINIK: Dakle, dok sam prolazio pored nje, ona se smješkala. Onako, značajno. Nemoj misliti da sam paranoičan, ali neke stvari želim sâm sebi objasniti.

KLARA: Ne čudim se da ti se smješkala. Impresionirala ju je tvoja muževna pojava.

DOMINIK: Stvarno, možeš li se uozbiljiti? Zaključio sam kako taj smijesak ima veze s Jankovićevom kritikom. Danijela i ja smo dobri, ali znaš kako je to kada nekoga snađe neka neprilika, drugi uživaju u tome. (*Ponovno ustaje i korača po prostoriji.*)

KLARA: Dragi, ne bih ti željela dodatno utrljati sol u ranu, ali tvoj roman nije najvažnija stvar na svijetu. Po mome mišljenju, on je dobar, u okviru tvojih sposobnosti, ali se zbog neke loše kritike Zemlja neće prestati okretati oko svoje osi. (*odlaže križaljku*) Pretpostavljam da se Danijela smješkala jer je jednostavno bila dobre volje, a ne zato jer je bila zadovoljna zbog toga što te Janković opraao. Ustvari, što on ima protiv tebe? Vi ste sve do nedavno bili dobri.

DOMINIK (*iznenadeno*): Dobri? Da, stvarno smo bili dobri. Kažeš da me oprao? U redu, nećemo više o tome, ali reći da je moj roman objavljen jedino zato što sam urednik u nakladničkoj tvrtki, ono, znaš, ruka ruku mije, pa ću nekomu morati vratiti uslugu, ipak je ispod svake razine.

KLARA: Točno, to nije nikakav argument. Nisi mi odgovorio na pitanje zbog čega ste se pokefali.

DOMINIK: Razlog? Nema razloga.

KLARA: Jasno ti je da mora postojati neki razlog.

DOMINIK (*slježe ramenima*): Besmislica.

KLARA: S obzirom na njegovu reakciju, ne bih rekla da je besmislica.

DOMINIK: Na to sam potpuno zaboravio dok me Lana nije podsjetila na to.

KLARA: Lana, Jankovićeva supruga.

DOMINIK: Da, njegova supruga, ne znam drugu Lanu. Sreli smo se prije mjesec ili dva u gradu. Otišli smo na kavu i nekih pola sata smo čavrljali o svačemu pomalo. Ono, što rade poznati, kakvu su nam planovi. Lana je bila zaokupljena nekom manjom estetskom operacijom i o tome je tražila mišljenje svih poznatih. Čini se da nas je netko vidio, napuhao to do neviđenih razmjera, pa mi je Lana rekla da joj je Janković priredio scenu.

KLARA: Zanimljivo. (*razmišlja*) Nisi mi spominjao taj susret.

DOMINIK: Susret kao susret. Zbog čega bih ti ga spominjao? Od tada sam se susreo s milijun ljudi. Uostalom, na njega sam potpuno zaboravio.

KLARA (*pažljivo ga gleda*): Reci mi nešto. Tko je koga pozvao na kavu? Ti nju ili ona tebe?

DOMINIK (*mršti se*): Nemoj sada i ti.

KLARA: Zanimljivo da si zaboravio upravo taj susret.

DOMINIK: Prestani.

KLARA (*smije se*): Šalim se. Janković bi morao znati da si ti bezopasan i da mu od tebe mu ne prijeti nikakva opasnost.

DOMINIK (*mrzovoljno*): Vidim da ti je danas krenulo.

KLARA: Imaš pravo, prestanimo s time. Razgovarajmo o zanimljivijim stvarima. (*razmišlja*) Na primjer, o Evinu rođendanu. Sinoć smo se dobro proveli, a Eva je sva sjajila. Trideset godina, to nije mala stvar. I pored toga, izgleda bolje nego ikada.

DOMINIK: Potpuno si u pravu.

KLARA (*zadovoljno*): A društvo je bilo odabrano. Nikakvi gubitnici, nikakvi marginalni tipovi koji se žale na svoju sudbinu. (*zastaje*) Da se razumijemo, nemam ja ništa protiv pripadnika nižega sloja, ali na takvome događaju ne volim razgovarati samo o problemima.

DOMINIK: Da, proslava je bila na visini. Možda tvoj stav prema gubitnicima nije sasvim korektan, ali se razumijemo. Tako stoje stvari, a mi nismo stvorili ovaj svijet.

KLARA: Ponavljam, nemam ništa protiv njih.

DOMINIK: U redu, ne trebamo o tome nadugačko i naširoko. Uostalom, to je rečeno među nama, između četiri zida. Samo još nekoliko riječi o Jankoviću i njegovoj kritici, pa ti obećavam da sam s time definitivno završio.

KLARA: Postaješ dosadan. Još jedna minuta i gotovo.

DOMINIK: Ma gledaj, možda mi se čini da fantaziram, no nekako osjećam kako je ta bezvezna Jankovićeva kritika utjecala i na tebe. (*brzo*) Jučer, kada sam ti govorio o planu svoga novog romana, ti me uopće nisi slušala, već si počela pričati kako raspravljate o tome tko će na petnaest dana u Bruxelles. Ne kažem da to što ti radiš u ministarstvu vanjskih poslova nije važno, no mogla si odvojiti pet minuta za moj spisateljski rad.

KLARA (*začudoeno*): Dragi, ti stvarno fantaziraš. Na temelju pet minuta proveo si dubinsku analizu mojih osjećaja.

DOMINIK (*odlučno*): Ima još jedna stvar zbog koje se pojavila ta neka moja sumnja. Promatrao sam te jučer na Evinu rođendanu, mislim, kada si ga već spomenula.

KLARA: Promatrao si me na Evinu rođendanu? Što si ti? Neki tajni agent?

DOMINIK: Možda je to što ću ti reći glupo, no stekao sam dojam da se nisi mogla odvojiti od onoga, kako se zove, Marka. (*mrzovoljno*) Ponašala si se kao šiparica. Glasno si se smijala, koketno si popravljala kosu. Došlo mi je reći ti da se bar zbog mene malo suzdržiš. U jednome trenutku učinilo mi se da ja uopće ne postojim. Tko je on uopće?

KLARA (*odlaže križaljku koju je dosad držala u ruci*): Ti si potpuno poludio. (*promatra ga*) Želiš reći da je Jankovićeva kritika utjecala na mene tako da te gledam drugim očima, pa se, ne znam, nabacujem prvomu frajeru koji je naišao i to zato jer sam te prestala cijeniti?

DOMINIK (*pomirljivo*): Ne želim nikakvu svađu niti ti bilo što predbacujem, samo analiziram činjenice. Ne znam, možda mi je ta famozna kritika otvorila oči, pa vidim neke stvari koje prije nisam primjećivao ili me ona jednostavno izbacila iz konteksta pa pričam gluposti. (*sliježe ramenima*) Ili sam postao suviše osjetljiv. (*oprezno*) Možeš li mi u dvije riječi reći tko je Marko?

KLARA (*neko ga vrijeme fiksira pogledom, a zatim odgovori preko volje*): Kao prvo, predložila bih ti da ubuduće budeš oprezniji i ne piješ kavu, ili što već radiš, sa ženama čiji ti muževi mogu napakostiti. I nisi mi odgovorio tko je koga pozvao na kavu. A što se tiče Marka, sinoć sam ga vidjela prvi put. Razgovarala sam s njim neko vrijeme, pet minuta ili pola sata, ne znam, nisam gledala na sat. (*ljutito*) Ako te baš zanima, on je zanimljiv čovjek. Putuje, poznaje različite ljude. Bio je u Africi, Japanu. Točno, nasmijala sam se nekoliko puta jer je, između ostaloga, i duhovit. (*širi ruke*) Zbog čega ti se ja uopće opravdam? A tko je on? (*sliježe ramenima*) Eva ga zna još iz srednje škole. Čini mi se da su malo mutili, a nedavno se vratio iz Francuske. (*ustaje*) Stvarno besmislen razgovor.

DOMINIK: Vjerujem ti na riječ da je zanimljiv i duhovit jer ja s njim nisam razgovarao. Ja osobno mislim da je prilično uobražen, ali to, kakav je moj sud o njemu, potpuno je nevažno.

KLARA (*mirno*): Zaključimo tu temu. Točno. Razgovarala sam s Markom. I istina je da je on vrlo zanimljiv čovjek. Kada bismo se upustili u neke spekulacije, u nekakvu dubinsku, štoviše podsvjesnu razinu analize, možda bi se pronašlo to kako je on prema meni imao neke namjere, na kraju krajeva on je muškarac a ja žena, no ja nisam učinila ništa zbog čega me možeš pribijati na križ srama. (*gleda ga izazovno*) Nadam se kako ne očekuješ da ja zbog tebe više nikada neću razgovarati ni s jednim muškarcem.

DOMINIK: Hvala ti na iscrpnome objašnjenju. Očito me ta Jankovićeve kritika pogodila više nego što sam mislio. Samo još jedan detalj. Prije nego što smo otišli vas dvoje ste nešto šaputali, onako, malo drugačije nego inače. Smijem li znati o čemu se radi ili misliš da sam pretjerao?

KLARA (*uzdiše*): Nisam znala da si pratio svaki moj korak. (*rezignirano*) Predložio je da se nađemo kako bismo nastavili naš razgovor. Ja sam mu zahvalila na pažnji. Trebala sam reći da sam blesava što imam posla s tobom, ali to je već druga priča.

DOMINIK (*ustaje*): Svaka čast Marku, taj ne gubi vrijeme. Još jedanput ti se ispričavam. Zbog toga glupog Jankovića sav sam konfuzan. Skuhat ću nam čaj. Kupio sam neku novu mješavinu koja će ti se vjerojatno sviđeti. (*gleda kroz prozor*) Pretpostavljam da će promjena vremena (*usiljeno se smješka*) Možda sam i zbog toga malo nervozan. (*odmahne nespreno rukom*) Sve to nije važno.

KLARA (*ponovno uzima križaljku*): Pretjerao si. Ali u pravu si, ne trebamo o tome do sutra. Usput budi rećemo, Eva će doći do nas pa ćemo zajedno u kazalište.

DOMINIK: Sjajno.

KLARA: Ne znam jesam li ti rekla, postat će izvršna direktorica u osiguravajućem društvu u kojem radi. Šire poslovanje na plovila, od čamaca pa do jahti. Navodno je riječ o zlatnome rudniku.

DOMINIK: Svaka joj čast. (*zastaje*) Ustvari, čuo sam od Luke za tu vijest. (*oklijeva*) Razgovarali smo o tome i o još nekim stvarima, bio je nekako neprirodno uzbuđen. Znaš da se on ne može kontrolirati kada je Eva u pitanju.

KLARA (*pažljivo*): Znam kakav je Luka. Što ustvari želiš reći?

DOMINIK: Pa to da je Luka ponekad stvarno čudan.

KLARA: Danas si nekako sav na svoju ruku. Najprije taj napadaj patološke ljubomore zbog kojeg onomu tko je opsjednut njom na pamet padaju kojekakve misli. A sada ta neka tajanstvenost, neko došaptavanje, sreo si Luku, o nečemu ste razgovarali, ali mi o tome ne želiš ništa reći. (*zamišljeno ga promatra*) Što kriješ? (*oštro*) Piješ okolo kave sa suprugama svojih

prijatelja. Neka druga žena bi na mome mjestu zaključila da ti za kaznu treba nabiti rogove. (*uzdiše*) Problem je u tome da sam ja glupa i vjerna ili obrnuto..

DOMINIK: To s rogovima nemoj spominjati ni u šali. (*usiljeno se smješka*) Samo bi mi to trebalo nakon Jankovićeve kritike.

KLARA (*oštro*): Zbog čega je Luka blesav i o čemu ste u stvari razgovarali?

DOMINIK (*naizgled ravnodušno*): Rekoh, glupost. Grize se jer misli da to što je Eva unaprijeđena ima veze s njezinim putem u Veneciju. Na nje-mu je bila s generalnim direktorom njezina osiguravajućeg društva, onoga iz Švicarske. Znaš, ono, hopa-cupa.

KLARA (*s indignacijom*): Stvarno si odvratan. Pa to je zaista besmislica. (*širi ruke*) Kako mu je to uopće palo na pamet?

DOMINIK: Nećeš vjerovati. Netko mu je poslao anonimno pismo i u njemu nadrobio svašta. Venecija, gondole, raskošni hoteli, a nakon toga unapređenje. Luka je sav drhtao kada mi je govorio o tome.

KLARA: Pa tko bi mu poslao takvo pismo?

DOMINIK (*neodlučno*): Nemam pojma. Pomislio sam na Jankovića, ali to je nevjerojatno. Mislim, ni on nije toliko poremećen.

KLARA (*usiljeno se nasmije*): Tebe će kava s Lanom skupo koštati. Ne samo tebe već i sve one koji imaju neke veze s tobom. (*ravnodušno*) Je li tvomu prijatelju Luki pala na pamet pomisao da žene možda mogu napredovati zato jer su sposobne, a da krevet tomu ne treba igrati nikakvu ulogu? (*razmišlja*) Opet, s druge strane, ona nije svetica. (*izazovno ga gleda*) Baš joj zavidim.

DOMINIK: Vidim, nisi zaboravila moje sumnje. S pravom me kažnjavaš zbog tog mog izgreda. A sada bih te molio da prestaneš. A što se tiče Luke, ne treba ga pretjerano osuđivati. U tome ludilu nesretne zaljubljenosti svašta mu pada na pamet.

KLARA: Eva mi je spomenula izlet u Veneciju, ali više s turističkog aspekta. Da je nečega bilo, vjerojatno bi se pohvalila. Uopće, u zadnje vrijeme mi malo govori o svome ljubavnom životu. Znaš ti nju. Nije nikada bila stidljiva. (*priekorno*) Zbog tog Jankovića i njegove nesretne kritike razgovaramo ispod svake razine. A ja sam blesava što u svemu tome sudjelujem.

DOMINIK: Priznajem, malo sam zbunjen.

Zvono na vratima. Ulazi Eva. U ruci nosi bocu konjaka.

EVA: Kakva gužva u gradu, ne znam što je to ljudima, kao da su poludjeli! (*Pružila Dominiku bocu.*) Španjolski konjak. Fundador. Kupila sam ga u Madridu kada sam svojedobno bila tamo na konferenciji osiguravajućih društava. Nadam se da će ti se sviđati. (*sjeda*) Pričala sam vam da sam ondje upoznala Miguela. Mislila sam da je to ljubav mogA života, no on je sve tako ozbiljno shvaćao. Ah, bilo je to davno. (*Klari*) Danas dobro izgledaš. (*smješka se*) Nadam se da vas nisam prekinula u nečemu važnom.

DOMINIK: Kuham čaj. Želiš li da ga skuham i tebi ili možda želiš kavu? Da otvorimo bocu Fundadora?

EVA: Hvala, ne bih ništa. (*Dominiku*) Znaš li da me nazvao Marko? Rekao je kako je tek kasnije shvatio da si ti onaj Dominik koji je napisao roman *Odluka*. Pročitao ga je. Kaže da znaš pisati. Žao mu je što nije iskoristio priliku više razgovarati s tobom.

KLARA: Tvoje riječi dolaze u pravi trenutak. Konačno da netko dobro misli o Dominikovu romanu. Usput budi rečeno, Dominik me optužio da sam nešto petljala s Markom. (*mrzovoljno*) Dominik je, naime, poludio zbog Jankovićeve negativne kritike.

EVA (*smješka se*): Gdje sam ono čula da si nešto petljao s njegovom ženom? Ja osobno ne vjerujem u to, ali glasine kao glasine. Naravno, nakon toga nisi mogao očekivati da će te hvaliti. A što se tiče Marka (*dvosmislen osmijeh*), on je zgodan dečko pa ako se Eva malo opustila u njegovu društvu, ne možeš joj to zamjeriti.

DOMINIK (*rukom odmiče prostor ispred sebe*): Najodlučnije odbijam te insinuacije vezane uz mene i Jankovićevu suprugu. Tebe, Eva, molim da ne širiš kojekakve tračeve. Sasvim mi je dosta neprilika koje imam zbog jedne bezazlene kave. Da se vratimo na Marka. (*mrzovoljno*) Ne sviđa mi se kako govoriš o njegovu šaputanju s Klarom. On je tvoj stari poznanik? Do sada ga nisi spominjala. Usput budi rečeno, upoznala si me s njim, a on je, čini mi se, na to zaboravio.

EVA: Daj, ne cjepidlači! Znaš kako je to na takvim susretima. Tko bi zapamtio nova lica i njihova imena! (*živahno*) A kako sam ga upoznala? To ti je duga priča. Znamo se iz srednje škole, tada smo čak malo hodali, ali ništa ozbiljno, neko vrijeme je bio u inozemstvu. U Parizu se čak oženio, ali brak nije potrajao. Francuskinja. Ponovno smo se sreli kada se zaposlio kod nas. Rastava ga je malo pogodila, ali dolazi k sebi. Tako, želim mu pomoći da se snađe, upoznajem ga s novim ljudima. (*Dominiku*) Kako ti se svidio?

DOMINIK (*iznenađeno*): Kako mi se svidio? Pa sada... (*prevlada zbuñenost*) Nismo baš mnogo pričali. Čini mi se da se dobro snalazi u društvu. (*zastaje*) Možda da pitaš Klaru kako joj se svidio.

KLARA: Molim te, saberi se.

EVA (*ležerno*): Imam teoriju da se ljudi kao on ne sviđaju muškarcima. Mislim, on je stvarno šarmantan, pa ga drugi muškarci doživljavaju kao konkurenciju. (*Klari, povjerljivo*.) Mislim, da se razumijemo, davno smo zaključili kako jedno drugomu ne odgovaramo, pa mi je zbog toga malo žao, ali, eto, to je život. Stvarno, mogli bismo popiti čašicu konjaka. A čaj možemo drugi put. (*odjednom zamišljeno*) Ne mogu vjerovati da sam navršila trideset godina. Ako tako nastavim, nema mi druge nego udati se za Luku.

DOMINIK (*ozbiljno*): Pa nije on tako loš dečko. (*Otvara bocu i donosi tri čašice*.)

EVA (*otpija gutljaj*): Misliš? Za nas žene se govori da smo ćudljive, ali vi nas itekako šijete. Kada sam jučer razgovarala s njim, ponašao se kao da sam mu nešto skrivila. Nevjerojatno. (*Slježe ramenima uz ironičan osmijeh.*) Već sam davno odustala od pokušaja shvatiti vas muškarce. (*Pogleda u Dominika.*) Možda ti o tome znaš nešto više. (*oklijeva*) Nije li ga neka upecala? Takva naivčina je lak plijen za neku iskusnu ženu koja je se odlučila skrasiti.

Klara gleda u Dominika. Eva primjećuje taj pogled.

EVA (*s dosadom*): Kakvo je to pogledavanje? Hajde, da čujem o čemu se radi!

DOMINIK: Tračevi.

EVA: Tračevi! Kako to govoriš? Pa to je upravo ono što me zanima. Da čujem tko ih je proširio, tko u njima igra glavnu, a tko sporednu ulogu.

DOMINIK: Same izmišljotine na koje ne treba trošiti riječi.

KLARA (*zajedljivo*): Razgovarali smo o tome. Eto, sada imaš priliku iz prve ruke od Eve doznati što je u svemu tome istina. (*Dominik šuti*) Luka se potužio Dominiku, misli da tvoje unapređenje ima veze sa službenim putem u Veneciju.

EVA (*začudo*): Kakav put, kakvo unapređenje? (*Pogleda u Dominika i shvati.*) Kakve ste vi svinje! (*pomalo prijeteći*) Želiš reći da sam unaprijeđena jer sam spavala s nekim? (*prezirno*) Da ti bude jasno, ja takve stvari nikad ne miješam s poslom, radim ih isključivo iz zadovoljstva.

DOMINIK (*brani se*): Naravno da ja to ne mislim, to je neka Luki-na izvitoperena konstrukcija. Čim je izrekao te optužbe, ja sam od njega zatražio da se sabere. Ma, uznemirilo ga je neko anonimno pismo.

KLARA: Ne moraš Luku shvaćati ozbiljno, znaš da je on sklon nekontroliranom ponašanju. A i ti si kriva. Daješ mu nadu, a nakon toga ga ismijavaš. (*živahnije*) Uostalom, kao što sam ti rekla, nije ni Dominik ništa bolji. Mislim na Dominikove nebulozne optužbe zbog toga što sam razgovarala s Markom

EVA (*smješka se*): Pa čuj, kada bih ja morala birati između Marka i Dominika, ne bih mnogo razmišljala. I o kakvome anonimnom pismu je riječ?

KLARA: Anonimno pismo je Luki poslala neka budala.

EVA (*začudo*): Svašta! A što se tiče Dominikova ljubomornog ispada, na to se ne trebaš obazirati. Povremeni izleti sa strane samo mogu učvrstiti nečiju vezu. (*nedužno*) Na kraju krajeva, Dominik za to ne treba znati. Ili se treba pretvarati da ništa ne vidi.

DOMINIK: Vidim, ideje ti samo naviru.

KLARA: Nadam se da Evi ne shvaćaš ozbiljno.

EVA (*odjednom ljutito*): Na temelju čega je Luka zaključio da sam s nekim spavala kako bih dobila bolji posao? Nadam se da će mi to objasniti kada ga prvi put vidim. Kakav bijednik. (*Klari*) I nemoj se praviti nevinašce.

KLARA (*trgne se*): Kakvo sam ja to odjednom nevinašce?

EVA: Znaš ti dobro.

KLARA: Molim te, nismo na placu.

EVA (*zadovoljno*): Da te podsjetim. Kada sam ti predložila upoznati te s Markom, ti si pristala.

KLARA (*zaprepašteno*): To je bila samo zafrkancija. Hvalila si ga, rekla si da će doći na tvoj rođendan, a ja sam rekla zašto ne, ako je zanimljiv frajer, rado ću ga upoznati. (*odlučno*) I to je sve. Naravno da mi Dominik ponekad ide na živce, ali... (*Evi*) Lako je svakih šest mjeseci ulaziti u novu vezu, no veći problem je zadržati onu koju imaš.

EVA: Sjajno, počeli smo se vrijeđati. Pretpostavljam da ti zajedno s Lukom misliš da sam kurva?

DOMINIK (*osjeća olakšanje jer se njih dvije svadaju*): Luku si izazvala time što se igraš s njim. Ne vjerujem u njegovu pretpostavku da si do novog radnog mjesta došla preko kreveta, nema potrebe oko toga se svađati, ako baš hoćeš, reci da je to glupost, pa da konačno krenemo u to kazalište. (*sjeti se*) Na kraju krajeva, ja bih trebao biti uvrijeđen. Podvodiš Klaru pored mene živoga.

EVA: Nisam sigurna da želim u kazalište.

DOMINIK (*odlučno*): Ako se tko treba duriti, to sam onda ja jer se očito zdušno trudiš oko toga da mi Klara nabije rogove. (*Ne obraća se nikomu izravno, uvrijeđeno.*) Stvar je sasvim jednostavna. Ako Klara misli da za nju nisam dovoljno dobar, neka kaže idi i problem je riješen. (*zahuktava se*) Nema potrebe o tome raspravljati od jutra do mraka.

KLARA: Zašto bismo išli u kazalište kada predstavu imamo ovdje, a ti igraš glavnu ulogu? Da, razgovarala sam s Markom pola sata, možda sat vremena. Nisam spavala s njim niti to namjeravam. Ne kažem da ću s tobom biti vječno, ali ti trenutno ne tražim zamjenu. Možemo li konačno završiti s time?

EVA: Sada bih ja trebala odgovoriti na pitanje jesam li u Veneciji preko kreveta zaradila unapređenje ili nisam?

DOMINIK (*preko volje*): Ako želiš o tome razgovarati, razgovaraj s Lukom.

EVA: Tebe to ne zanima?

DOMINIK (*gleda ju namršteno*): Hajde, recimo da me zanima.

EVA: Zanima te ili ne?

KLARA (*uzrujano*): Daj, konačno podnesi taj izvještaj jer se počinjem pitati o čemu mi ustvari razgovaramo.

EVA: Recimo to ovako. Do mogA unapređenja na mjesto izvršne direktorice došlo je iz čistogA mira. Zadovoljni?

KLARA: Hvala Bogu da konačno možemo u to kazalište.

SUBOTA

Subota ujutro, Klara je u kućnoj haljini, Dominik u trapericama i majici. Piju kavu u Dominikovoj radnoj sobi.

KLARA: Sasvim pristojna predstava. U početku mi je sve to izgledalo suviše nervozno, s mnogo galame, ali je vremenom sve došlo na svoje mjesto. Možda odabir glavnog glumca nije bio najsretniji. Sertić je zgodan dečko, ali nije neki glumac. To je pogotovo došlo do izražaja u kritičnim trenucima kada je trebao prikazati svoje unutarnje konflikte. Ono, kada je trebao birati između ljubavi i časti.

DOMINIK (*benevolentno*): Imaš pravo, nije neki glumac, ali mi je simpatičan. Najbolji je kada glumi samoga sebe, frajera koji se mnogo ne zamara razmišljanjem. Kada zaplovi u više sfere, onda se počinje gubiti. (*Nastavi zamišljeno, pa i važno.*) Meni smeta druga stvar. Ta potreba da se u radnju ugura djelić naše stvarnosti kako bi se pokazala društvena angažiranost, što li? Ne vidim pravi razlog za to.

KLARA (*ne naročito zainteresirano*): Ne znam na što misliš. Bilo je nekoliko dobrih štoseva, ljudi su se smijali.

DOMINIK (*na trenutak popušta*): To je točno. Ali pazi, ti, nazovimo ih politički dijelovi, mi nalikuju na prepisivanje novinskih naslova. Sto puta smo čuli priče o moralnome rasulu i kojekakvim vitezovima koji su se obogatili preko noći. To postaje monotono. Ako su baš htjeli govoriti o problemima, zašto se nisu koncentrirali na ono što je aktualno i stvarno bitno? (*razmišlja*) Da je, na primjer, rast našeg bruto proizvoda manji nego u sličnim zemljama. Zašto? Eto, ja bih htio odgovor na to pitanje. (*odmahuje rukom*) To kao usput.

KLARA: Sada si ga stvarno pretjerao. Teški razgovori za subotnje jutro. Pa to je kazališna predstava.

DOMINIK: Samo kažem.

KLARA: Prijedimo na zanimljivije teme. Jesi li primijetio kako su se Lana i Janković sinoć na predstavi pretvarali da nas ne vide?

DOMINIK: Jesam. Iako mi nije jasno zbog čega. Ako bi netko trebao biti uvrijeđen, to sam ja. Uostalom, kada sam prespavao, shvatio sam da nije važno što Janković misli o mome romanu. (*velikodušno*) Na kraju, ni to je li moj roman dobar ili nije. Napisat ću drugi.

KLARA (*gleda ga pažljivo*): Kada već govorimo o njima, mislim da Lana nije neka ljepotica. Promatrala sam ju dok je prolazila pored nas. Ima asimetrično lice. Ne znam zbog čega je Janković pomislio da si ju želio obrlatiti.

DOMINIK (*prijekorno*): Nisam ju pokušao obrlatiti. Bez obzira na sve, na te neke glupe glasine, želim reći da ima ružnijih žena od Lane. Njezina glavna prednost je ta da je normalna. (*prezirno*) Za razliku od njezina muža koji je kreten.

KLARA: U redu, to smo riješili. (*oprezno*) Nekoliko riječi o jučerašnjem incidentu.

DOMINIK (*velikodušno*): Ne bih to nazvao incidentom. Više živahnom raspravom.

KLARA: Nije važno kako ćemo to nazvati. Drago mi je da se stvar na kraju smirila i da se Eva ponašala kao da se nije ništa dogodilo. Sve je to ispalo prilično nespretno i mogli smo se ozbiljno posvađati bez pravog razloga. Na kraju krajeva, nas se nimalo ne tiče što je ona radila u Veneciji. (*oklijeva*) Pa i to s Markom.

DOMINIK: Dobro da smo to stavili na svoje mjesto. Iako moraš priznati da je ona sklona tomu da podbada ljude. (*Gleda u šalicu s kavom.*) Ustvari, nikada mi nisi točno pričala o tome gdje ste se upoznali. Znam da je to bilo na faksu, ali ne znam detalje.

KLARA: Kako si se sada toga sjetio?

DOMINIK: Pa, nakon svega onoga što se sinoć dogodilo...

KLARA: Na fakultetu je bila zvijezda. Bila je zgodna i prije i sada, ali to nije najvažnije. Oko sebe je uvijek širila aureolu koja je govorila kako je ona nešto posebno, da živi na poseban način i da se u njezinu životu uvijek događa nešto zanimljivo. A kada si s njom u društvu, dio te pozlate pada i na tebe.

DOMINIK: Shvaćam o čemu se govoriš.

KLARA: Završili smo s teškim temama, vrijeme je za opuštanje. (*strogo*) I neka ti bude jasno. Danas ne kuham, već očekujem od tebe da me izvedeš negdje na ručak.

Zaklapa oči i spaja palac i kažiprst. Dominik drži šalicu s kavom u ruci. Zvoni Dominikov mobitel, uzima ga, radoznalo gleda na monitor, a zatim se na njegovu licu javlja oprez.

DOMINIK (*objašnjava Klari*): Luka.

KLARA: Reci da nismo kod kuće.

DOMINIK (*javlja se*): Gdje si, stari prijatelju? Klara i ja pijemo kavu i ogovaramo znanice. Nakon toga Klara želi da ju izvedem na ručak. (*sluša*) Pa čuj, nije to tako hitno. (*Gleda u Klaru, pa popušta.*) U redu, ali očekuj da ćemo te se brzo riješiti. (*Završava razgovor i objašnjava Klari.*) Želi mi vratiti knjige koje sam mu posudio. U blizini je. Ni on nema mnogo vremena jer se nalazi s nekim ljudima. (*sjeti se*) Rekao je da mu dolaze kolege sa sveučilišta u Amsterdamu s kojima će surađivati na nekom projektu. Europski fondovi i te stvari.

KLARA: Neka dođe, ali u subotu ujutro ne želim nikakve dramatične razgovore. Samo dobar dan, kako si, doviđenja.

DOMINIK: Pa rekao sam ti da dolazi samo zato da mi vrati knjige.

KLARA: Rekao si, ali ja ponavljam da mi nije ni do kakvih scena.

DOMINIK (*povlađuje joj*): I ja želim da nam subota protekne mirno i u ljubavi.

Zvonjava na vratima. Ulazi Luka s nekoliko knjiga u ruci.

LUKA: Kakva oaza mira i spokoja. Predložio sam Nizozemcima pokazati im grad i nakon toga sjesti u neki zgodni restoran, ali oni žele iskoristiti svaki trenutak za rad.

DOMINIK (*slaže knjige na policu*): O kakvom se točno projektu radi? Pričao si mi, ali te nisam sasvim shvatio.

LUKA: Centripetalne i centrifugalne sile u Europskoj uniji. Tema sve aktualnija jer je sve više onih koji misle da na državne granice treba postaviti bodljikavu žicu i minska polja i da im ne treba nikakva nadnacionalna država. Ne doslovno, ali tu nekako.

DOMINIK: Čitao sam nešto o tome.

LUKA: Jesi? (*oklijeva trenutak*) Kada već govorimo o čitanju, preletio sam preko Jankovićeve kritike tvoga romana.

KLARA: Molim te, nemoj o tome. Dominik se tek oporavio od šoka koji mu je Janković nanio.

DOMINIK (*teatralno maše rukom*): Varaš se. Prebolio sam taj udarac. Čak dozvoljavam mogućnost da je Janković jedan posto u pravu. (*odlučno*) Prošlost ostavljam iza sebe kako bih se s novom snagom mogao prepustiti stvaralačkoj ognjici.

LUKA (*gleda ga*): Kada je već riječ o Jankoviću, sreo sam ga jučer. Svim je silama želio da odemo na piće. Rekao je kako je *Crni mačak* preuređen i da ga moram vidjeti.

DOMINIK (*oprezno*): Sreo si ga, dakle.

LUKA: Najprije mi je pripovijedao o odnosima u redakciji književnoga časopisa s kojim surađuje, zatim o tome da je tjedan dana bio prehladen, a onda je spomenuo tebe.

DOMINIK: Mora da je to bio neki vrlo zanimljiv razgovor. Drugo se nije moglo niti očekivati od toga tupana. Kažeš, spomenuo je mene? U kojem kontekstu?

LUKA: Zanimalo ga je koliko dugo se poznajemo. Rekao sam da smo se sreli prije tri godine na tribini koja je organizirana na Filozofskom fakultetu. (*gleda u Klaru*) Mislim da ste se ti i Dominik tada tek upoznali.

KLARA: Sjećam se te tribine. Imao si uvodno izlaganje. Dominik se zainteresirao, pa te nakon završetka tribine potražio.

LUKA: Tako je. A sada dolazi škakljivi dio. (*nervozno ustaje*) Ne znam što misliti o tome. Možda o tome ne bih trebao govoriti. S druge strane, ne znam ni sâm. Kao da me netko polio hladnom vodom.

KLARA: Zbog čega?

LUKA (*odjednom bijesno dolazi do Dominika*): Zato jer si ti đubre. (*Nervozno korača po sobi, a zatim sjeda na kauč i šuti. Rukom prelazi preko čela. Smiruje se.*) Da, to od tebe nisam očekivao.

DOMINIK (*zaprepašteno, a zatim ljutito*): Što je tebi? (*osvrće se oko sebe*) Dolaziš mi u kuću, vrijeđaš me. Kakvo đubre? Zbog čega sam ja đubre?

LUKA (*malo se povlači*): Možda sam morao prijeći preko toga, pretvarati se da se nije ništa dogodilo, no kada pomislim da si me cijelo vrijeme vukao za nos, ne znam, pitam se što da učinim i kako dalje. Zar i ja da se pravim blesav?

KLARA (*namrgođeno*): Želimo ovo prije podne provesti mirno, bez nečijih histeričnih ispada. Predlažem da se smiriš i da nakon nekoliko dana, kada ocijeniš da se možeš kontrolirati, dođeš i na suvisli način objasniš riječi koje si maloprije izgovorio.

LUKA (*nabusito*): Neće mi nitko govoriti da se smirim!

KLARA: Ako je tako, zamolila bih te da odeš.

DOMINIK: Smatram tvoje uvrede, ma kakav imao razlog za njih, potpuno deplasiranim. One mi govore o tvome potpunom živčanom rastrogstvu. To što ti Eva zagorčava život i što je ona slučajno naša prijateljica, nije opravdanje za takve tvoje ispade.

LUKA (*Klari*): Kakvo nevinašće.

KLARA: Stvarno, malo si suviše neodređen i tajanstven za moj ukus. Hoćeš li konačno reći zbog čega smatraš da je Dominik đubre?

LUKA (*ponovno ustaje i hoda prostorijom*): Objasniti ću, itekako ću objasniti. Janković mi je rekao da je moj prijatelj, a tvoj dečko, bio svojevrmeno u nježnoj, štoviše strastvenoj vezi s tvojom dražesnom prijateljicom Evom. (*dramatično*) A mi o tome nismo imali pojma. (*gubi kontrolu*) Ne znam, možda si znala. Možda vi imate neku otvorenu vezu.

KLARA (*okreće se od Luke*): Poludio si. Ne želim čuti više ni riječ. Dosta mi je Jankovićevih spletki i Dominikova romana. Rekao si da nemaš mnogo vremena. Pa ako je tako, mi te lijepo pozdravljamo. (*sve ljuća*) O kakvoj to otvorenoj vezi govoriš? I što ti je Janković sve napričao?

LUKA: Nisam slijep i ne treba mi za to Janković. Vidio sam. Na Evinu rođendan si otvoreno očijukala s Markom, a Dominik se pretvarao da ništa ne vidi. Bilo mi je neugodno zbog njega, zbog tebe, zbog mene.

KLARA (*zaprepašteno*): Ti si potpuno izgubio kompas... (*Rukom pokazuje prema vratima.*) Smijem li te zamoliti da odeš? Vрати se kada ocijeniš da se možeš normalno ponašati.

LUKA: Poludio! Zbog čega sam poludio? Zbog toga što sam rekao nešto što je slučajno istina.

KLARA: Istina? Što je istina? (*Dominiku*) O čemu taj čovjek govori, kakva je to nježna i strastvena ljubavna veza?

DOMINIK: Što da objašnjavam? To što je neki frustrirani tip rekao i to samo zato što sam s njegovom ženom popio kavu.

KLARA (*promatra ga, iznenađeno*): Čini mi se da lažeš.

DOMINIK: Zar ćeš nasjesti Jankovićevoj podvali?

KLARA: Prepoznajem taj tvoj izraz lažne sigurnosti iza kojega se krije krivica. To ne može završiti samo tako.

DOMINIK (*uvrijeđeno šuti, smješka se, mršti*): Odbijam bilo kakav razgovor o toj temi.

LUKA (*jedva čeka progovoriti*): Janković je prilično dobro obaviješten. Bilo je to dok ste ti i on radili u uredu *Izvora*. Eva je dolazila do tebe u uredu i prema vašem ponašanju i slijepcu je bilo jasno o čemu se radi i kakva je priroda vašeg odnosa.

KLARA (*Dominiku*): Što kažeš na to?

DOMINIK: Dobro.

KLARA: Što dobro?

DOMINIK: Jasno je kako Janković ne bira sredstva da bi mi napakostio. On je pokrenuo totalni rat protiv mene i u tome ratu želi me posvaditi sa svima.

KLARA: Pusti sada to. Jesi li spavao s mojom najboljom prijateljicom ili nisi?

DOMINIK: Govoriš mi kao da sam ratni zločinac.

KLARA: Jesi ili nisi?

DOMINIK: Bilo je to u vrijeme dok se ti i ja nismo poznavali. Nisam znao ni Luku niti sam znao da će se zaljubiti u Evu. Sreo sam ju u osiguravajućem društvu u koje sam došao zbog likvidacije štete nastale u prometnoj nezgodi. (*slježe ramenima*) I to je to.

KLARA (*neprirodno se nasmije*): I to je to. A kada sam te upoznala s njom, pretvarao si se da ju prvi put vidiš.

DOMINIK: Bio je to stjecaj okolnosti. Naša veza je bila davno završena i nekako smo se prešutno dogovorili da ju ne spominjemo kako ne bismo komplicirali tu novu situaciju. Mislim, to što ti i ja hodamo, a Eva je tvoja prijateljica. Nismo smatrali da je potrebno o tome govoriti na sve strane.

KLARA: Zaboravio si spomenuti: moja prijateljica i tvoja ljubavnica. (*iznenadeno*) Čekaj, pa kako ja za to nisam znala? Pa Eva i ja se družimo od faksa.

DOMINIK: U to vrijeme bila si godinu dana u Beču. Eva i ja smo hodali otprilike šest mjeseci.

KLARA: I ja to nisam znala. (*ogorčeno*) I smijali ste mi se čitavo vrijeme.

DOMINIK: Rekao sam ti da se ti i ja nismo poznavali. I što ti je Eva trebala reći? Da, hodala sam s tvojim dečkom?

LUKA: Ti si najobičnija svinja.

KLARA (*mirno sjedi na kauču, zatvorenih očiju*): Dakle, upoznali ste se u osiguravajućem društvu. Zanimaju me detalji. Kako je to išlo, što je tko rekao? Jesi li se odmah zatelebao u nju?

DOMINIK: Ne znam kakvoga smisla ima ovaj razgovor. Zar ti se moram opravdavati za svaki potez koji sam učinio u životu? Ponavljam, ja te tada nisam poznao i ne znam zbog čega bih se sada morao osjećati kao krivac.

KLARA: Dragi moj, ti si mi itekako dužan objašnjenje jer nisi bio iskren prema meni. (*zgranuto*) Pa ona je moja najbolja prijateljica, a ja uopće nisam znala da si spavao s njom.

DOMINIK: Što sam trebao, hvalisati se naokolo?

KLARA: Prestani se izmotavati. Dakle, sreli ste se u osiguravajućem društvu. Ondje si ugledao zgodno stvorenje i pomislio si: zašto ne bih okušao sreću?

DOMINIK: Ako baš inzistiraš na detaljima, ona je preuzela inicijativu. Rekla je da trenutno ne može riješiti moj predmet, no kada bih sutra došao do nje, našla bi vremena. Spomenula je kavu. Djelovala mi je simpatično. *(hvata se za glavu)* Što želiš od mene? Da ju ogovaram? Da, desilo se što se desilo. Ona je prekinula, jednako elegantno kao što je i započela, sve je to izvela bezbolno, a kada smo se ponovno sreli... kada si nas ti upoznala, nisam vidio ništa loše u svemu tome, nitko se ni na nikoga nije ljutio i nisam u svemu tome vidio nikakav problem. *(ratoborno)* Kao što je rekao Luka, možda sam svinja, možda sam ti trebao reći, ali sam zaključio da je jednostavnije ništa ne govoriti.

KLARA: Naravno, sve je jednostavno. Jedino je nezgodno to što sam u toj priči ispala budala. Morala sam se zadovoljiti otpatkom koji za Evu nije bio dovoljno dobar.

DOMINIK: Može se to i tako reći. Da sam ja otpadak. Nadam se da ti je sada lakše.

LUKA: Tjeraš svoje. Uprskao si stvar i sada bi želio da se svi mi pretvaramo kao da se ništa nije dogodilo. *(gleda u Klaru)* Nevjerojatno. Odjednom kao da sam se našao u nekoj zemlji čudesa u kojoj mi ništa nije jasno. U njoj ništa nije onako kao što je izgledalo.

KLARA *(ustaje)*: Meni je jasna jedna stvar. Ja sam s ovim gospodinom završila jednom zauvijek. *(osvrće se oko sebe)* Sutra ću doći po svoje stvari.

Dominik zašuti, Luka se nemirno osvrće oko sebe. Klara počinje plakati, Dominik joj prilazi, a ona ga gura od sebe. Kreće u drugu sobu, malo zatim vraća se odjevena. Odlazi bez riječi, Luka oklijeva, a nakon toga i odlazi i on.

NEDJELJA

Jutro je, Dominikova radna soba. On sjedi za računalom, gleda u ekran. Ulazi Klara.

KLARA: Ne želim nikakva objašnjenja i mudrovanja. Znaš li gdje je moj kovčeg? *(ogledava se oko sebe)* Rekao si da si ga negdje spremio.

DOMINIK: Ovdje je, pored kauča.

KLARA *(razmišlja)*: Kupaonica. Što imam u kupaonici? Četkicu za zube možeš baciti jer sam ionako mislila kupiti novu. A što se tiče kozmetike...

DOMINIK: U redu, donijela si odluku. To je tvoje pravo. Ali mislim kako i ja imam pravo od tebe zahtijevati da o svemu tome porazgovaramo petnaest minuta. Pretpostavljam da imaš izvjestan razlog za ljutnju, ali me ne možeš samo tako odbaciti, kao krpu.

KLARA (*ironično*): Pa ti imaš u tome iskustva. Eva je to već jednom učinila.

DOMINIK: Možemo li razgovarati ili ćeš od svoga odlaska raditi predstavu?

KLARA: Gledaj, možda je to što ću reći banalno, ali ti i ja nemamo o čemu razgovarati.

DOMINIK: Nisi me shvatila. Ja te ni za što ne namjeravam moliti. Dosta sam popuštao tvojim hirovima, pazio da te nekim svojim postupkom ne izazovem. Pa ne misliš valjda da ću to raditi cijeli život?

KLARA: Kako bijedno. Sada ću ja za sve biti kriva. (*sjeda na kauč*) Pa hajde, dajem ti tvojih petnaest minuta.

DOMINIK: Ti se vjerojatno ne sjećaš, no kada si me upoznala s Evom na onoj izložbi slika, ti i ja smo bili na početku našega poznanstva. A ti si još uvijek ocjenjivala jesam li ja vrijedan tvoje pažnje.

KLARA (*gleda ga odbojno*): Baš me zanima kako će se ta tvoja teorija dalje razvijati.

DOMINIK: Kada sam hodao s Evom, nisam znao da se poznajete niti sam tebe poznavao jer si ti u to vrijeme bila u Beču. Eva je znala jednom ili dvaput reći da njezina prijateljica radi u našem veleposlanstvu u tome gradu, ali nisam imao pojma da si to ti. Dakle, kada si me upoznala s Evom, nakon što smo ona i ja odavno prekinuli, bio sam zatečen. Eva je u toj situaciji uživala, uostalom, znaš ju bolje od mene, a ja sam zaključio da je najbolje prešutiti naše poznanstvo. Rekao sam ti, bio sam kod tebe na pokusnom roku i bojao sam se da ga neću proći ako doznaš za moju priču s Evom. (*ogorčeno*) Na kraju krajeva, ja sam se cijelo vrijeme morao dokazivati, kao da mi činiš veliku čast što si sa mnom.

KLARA: Nevjerojatno. Ako tako nastaviš, pitam se što će sve isplivati na površinu.

DOMINIK: Ja ti samo pokušavam reći kako ne postoji samo tvoj kut gledanja na ono što se događa između nas dvoje. Zbog čega ta tvoja burna reakcija na nešto u mom prošlom životu? Ja nisam daleko od pomisli na to da si ti samo čekala izgovor. Na kraju krajeva, prilično si spremno dočekala Evin prijedlog da te upozna s Markom. Bez obzira na to kakav je njezin motiv.

KLARA: To što govoriš potpune su besmislice i o tome smo toliko razgovarali da je ta tema za mene završena. Ako želiš, hajdemo se igrati postavljanja kojekakvih pitanja. Jesi li ti zaista prebolio to što te Eva ostavila? Jer gledaj! Ti si prema Evi uvijek bio super kritičan. Nije li...? (*zastaje*) Kako sam blesava bila! Smetalo ti je što koketira s muškarcima, imao si primjedbe na njezino izazovno oblačenje, na način na koji se smije. Tipično ponašanje odbačenog ljubavnika. Na kraju krajeva, što se to tebe tiče kako se ona ponaša i kako živi? A vrlo rado si sudjelovao u širenju optužbe da je do novog radnog mjesta došla preko kreveta. (*Ustaje i ljutito hoda po*

sobi.) A ja sam sudjelovala u toj predstavi. (*Vraća se na kauč.*) S tim svojim famoznim razgovorom samo pogoršavaš stvar. Rastanimo se koliko-toliko pristojno, kao normalni ljudi.

DOMINIK (*gleda kroz prozor, a zatim se okreće prema njoj*): Ja se ne želim rastati s tobom.

KLARA (*zatečeno*): Što je sada to? (*odlučno*) Na kraju krajeva, to ne ovisi o tebi. Riječ je o mojoj odluci.

DOMINIK (*ne obazire se na njezine riječi*): Kada me je Eva odabrala pored tolikih muškaraca koje je mogla imati, bio sam polaskan. Proradila je moja taština, pomislio sam da vrijedim više nego što sam mislio. U isto vrijeme bio sam svjestan kako je to samo san koji neće vječno trajati. Patio sam kada me ostavila, ali sam u isto vrijeme osjetio olakšanje. A Eva, ma koliko imala mana, ipak je drug. Spremno je prihvatila moju igru i ponašala se kao da si nas tek ti upoznala. Tu svoju ulogu dobro je odigrala jer vidim, ti nisi slutila da je između nas postojalo nešto.

KLARA: Ne znam zbog čega mi to govoriš. Među nama je sve gotovo i nikakve nategnute analize neće promijeniti moju odluku. (*dolazi blizu njega*) Shvaćaš, riječ je o povjerenju. Kako ti nakon svega mogu vjerovati?

DOMINIK: Nije gotovo. Govoriš o povjerenju. Gledaj, to što ti je Eva namještala Marka nije nikakva osveta nekadašnje ljubavnice, već je shvatila da ti, svjesno ili ne, tražiš nekog drugog. Ti si to svojim ponašanjem na njezinu rođendanu potvrdila. Luka je svojim riječima pokazao koliko je ta tvoja želja bila očita. Toliko o povjerenju.

KLARA: Ne shvaćam zašto mi to govoriš. Dakle, prevrtljiva sam. Ti se i pored svega što si rekao ne želiš rastati od mene.

DOMINIK: Ne želim.

KLARA: Pa zašto?

DOMINIK: Jednostavno ne želim. A ni ti to ne želiš.

KLARA (*smije se*): I sada ćeš mi ti objasniti što hoću.

DOMINIK: Ako me ostaviš, to znači da je Jakovićev opaki plan uspio. I ti i Luka ste samo lutke u tom njegovom igrokazu. Omalovažava me, kopa po moj prošlosti, majstorski nalazi tvoja i Lukina slaba mjesta. Zar ćeš mu dozvoliti da pobijedi? Zar ne vidiš kako nas je natjerao govoriti ono što mislimo i ne mislimo, samo zato da bismo povrijedili jedan drugoga? (*ogorčeno*) I to sve zbog jedne kave koju sam popio s njegovom ženom.

Klara je zaustila nešto reći, ali odustaje. Otvara kovčeg.

KLARA: U redu, ja ću, za razliku od tebe, biti iskrena. Da jednom i zauvijek završimo priču o Marku koji, eto, postaje neko mitsko biće. Da, svidio mi se. Neću ići u detalje, ali dok sam razgovarala s njim, kroz glavu su mi prolazile različite misli. Onako, same od sebe. Kako bi bilo uzbudljivo da se s njim nađem jednom ili dvaput, za to nitko ne mora znati, to je prilika za doživjeti avanturu sa zgodnim muškarcem, a nakon toga život kreće dalje. Bilo je to lijepo maštanje dok se nije pojavila pomisao da bi ti

za to mogao doznati. (*uzbuđeno korača po sobi*) Na kraju krajeva, čovjek ne može nikada biti dovoljno oprezan. (*poučno*) Vidiš i sâm. Odjednom se pojavio Janković koji je razotkrpio tvoju aferu s Evom. I tako sam se ja ohladila i kada je Marko rekao da će me nazvati, zahvalila sam mu na pažnji. Za mene je ta priča bila gotova. (*ponovno ljutito*) Za razliku od tebe koji si me stvarno prevario s Evom.

DOMINIK (*mlako*): Dok sam bio s njom, ti nisi postojala. (*svjestan toga što je rekla*) I otkako smo zajedno, nisam pomišljao ni na jednu drugu ženu.

KLARA (*ponovno sjeda na kauč*): Lažeš. Kako mi ti kompliciraš život! Ne mogu ti oprostiti. (*gleda Dominika*) Tko zna, možda još uzdišeš za njom.

DOMINIK (*preko volje*): Nakon toliko godina!

Klara mrzovoljno sjedi na kauču, Dominik gleda u nju. Ona uzima kovčeg, rastvara ga, a zatim ga vraća natrag.

KLARA (*naglo*): Dat ću ti još jednu priliku. Ali obećaj mi da ju više nikad nećeš vidjeti.

DOMINIK (*začudo*): Pa kako? Ti se s njom viđaš gotovo svaki dan.

KLARA: Viđat ćeš ju samo u mojoj nazočnosti.

DOMINIK: Pa drugačije ju niti ne viđam.

KLARA: Ovo ti je zadnja opomena.

DOMINIK (*neodlučno*): Što kažeš, da pripremim kapučino?

KLARA: Pripremi.

Zvono. Ulazi Luka. Kada ugleda Klaru, zastane na sredini sobe.

LUKA: Tu si. (*gleda u kovčeg*) Mislio sam...

KLARA: Da, tu sam...

DOMINIK: Pripremam kapučino. Želiš li i ti?

LUKA: Kapučino? Hvala, ne želim. Da, želim. (*i dalje zbunjeno*) Ne znam je li zgodan trenutak. Vidim, Klara je tu. Mislim...

KLARA (*preko volje*): Imala sam mučan razgovor s Dominikom. Za danas mi je sasvim dosta natezanja. Da, ja sam tu, došla sam po svoje stvari. Lakovjerna sam. Dominik me uspio uvjeriti, odnosno pokušao me uvjeriti... kako bilo da bilo, kao što vidiš, ne pakiram se. Ja i Dominik ćemo dalje živjeti u ljubavi i sreći. A sada ti..

LUKA (*sigurnije*): Došao sam se ispričati. Možda nisam ja taj koji bi to trebao učiniti, no sve je krenulo onako kako nisam želio. Trebao sam držati jezik za zubima i ne spominjati Jankovića i njegove primjedbe. Samo sam pogoršao stvar. (*ne može se zadržati na jednom mjestu*) Istina je, to me, ne znam, stvarno pogodilo. Blesav sam, zateleban sam u Evu, svi mi se zbog toga smiju. I sada se ustanovilo da netko za koga sam mislio da mi je prijatelj, meni iz leđa... Rekoh, to me ne opravdava, ali mi je teško.

DOMINIK: Shvaćam te, ali bih želio upozoriti na neke notorne stvari. To za što me optužuješ...

KLARA: Hoćeš li biti tako ljubazan i pustiti čovjeka neka govori? Cijelo jutro slušam tvoju verziju događaja i od toga mi je već pomalo muka.

LUKA (*donekle pomirljivo*): Znam što Dominik želi reći. Da ja nisam poznavao Evu dok je on imao aferu s njom, ali to ništa ne mijenja na stvari. Spavao je sa ženom koju volim, a da mi to nije spomenuo nijednom riječi. To boli.

DOMINIK (*zabuktava se*): I što bih ja sada trebao učiniti? Baciti se kroz prozor?

LUKA: Ne znam, sve mi to izgleda nekako podlo.

DOMINIK (*ratoborno*): Rekao si da si se došao ispričati. Zar ti to smatraš isprikom?

KLARA (*zaklapa oči*): Unesimo u sve to reda. Ovako možemo do sutra. Što je bilo, bilo je. (*Dominiku*) Neki tvoji postupci ti ne služe na čast, ja sam ti to, recimo, oprostila, pa taj incident više ne moramo spominjati. (*Luki*) Što je to s tobom i Evom? Meni vaš odnos nikada nije bio jasan.

LUKA: Nije ni meni. (*grčevito*) Zna što osjećam prema njoj, ali nju kao da to zabavlja. Znaš, ponekad mislim... ponekad mislim da će se nešto dogoditi, gleda me, ne znam, zamišljeno, ali to ne traje dugo, odjednom nestaje, a ja... (*sjeda na kauč pored Klare*) Razmišljao sam o tome da prekinem s tom agonijom, da se okrenem potpuno poslu ili upoznam neku drugu ženu, ali... (*Dominiku bijesno*) Ne gledaj me tako pokroviteljski, ti, kojem je najvažniji njegov mir.

DOMINIK (*samo malo manje ljut*): Ne pristajem na to da sam ja kriv za sve.

KLARA: Možeš li bar pet minuta šutjeti?

LUKA: Da, ti ne shvaćaš. Pomisao da zaboravim na nju gora je od trenutnog uvida u to da ju ne zanimam. Kada sam čuo za glasine o njezinu putu u Veneciju, na trenutak sam se ponadao da će me to uspjeti osloboditi od moje opsjednutosti. Ali nije. Spreman sam prijeći i preko toga.

DOMINIK: Smijem li reći kako je to samo trač? Mislim, to što se navodno dogodilo u Veneciji.

LUKA: Nije važno. Cmizdrim. Došao sam se ispričati, a ne jadikovati. Izdržat ću to. Na kraju krajeva, ako se trajno veže uz nekoga, uda se, što li, tada će mi vjerojatno biti jasno kako stoje stvari. (*zbunjeno se osvrće oko sebe*) Na kraju krajeva, ne može to trajati vječno.

DOMINIK: Pripremit ću kapučino.

KLARA: To govoriš cijelo jutro.

Dominik odlazi u kuhinju.

KLARA (*gleda u Luku, zatim ispred sebe*): Znam, Dominik je u pravu, to s Evom se dogodilo prije nego što me upoznao ili što si ti upoznao Evu, ali to da se cijelo vrijeme ponašao kao da se između njih dvoje nije ništa dogodilo, teško mogu prihvatiti. (*mršti se*) Prihvatila sam jer bi sve drugo bilo besmisleno. Ali bocka.

LUKA: Zaista nisam ni u jednom trenutku pomislio na mogućnost da su njih dvoje... Za Evu je to očito bila nevažna epizoda. A Dominik... njemu je stalo jedino do tebe.

KLARA (*suzdržano*): Siguran si?

LUKA: Siguran. Kada si ono očijukala s Markom, vidio sam da pati. Znaš kakav je on, ne pokazuje osjećaje, ali u toj situaciji se nije mogao suzdržati. (*oporo*) Možda to ne bih trebao reći, ali bilo mi je drago vidjeti ga kako se muči. Bio je poljuljan taj njegov uzvišeni mir koji me ponekad stvarno iritira.

KLARA: Zar će me taj razgovor s Markom od pola sata proganjati čitav život?

LUKA: Mene se ne tiče, ali nije bilo pola sata.

KLARA (*odlučno*): Marko, Eva, za mene je to gotova stvar. Znam da tuđi savjeti ljudima ne trebaju, no što se tiče tvog ponašanja prema Evi...

LUKA (*odbojno*): Što je s tim?

KLARA: Čini mi se kako ju gušiš svojim osjećajima. Shvaćam, voliš ju, ali kao da ju želiš potpuno zarobiti, odvojiti ju od svijeta. To se pogotovo ne sviđa Evi koja ne želi biti ničije vlasništvo.

LUKA: Ja se ne mogu ponašati drugačije nego kao što se ponašam.

KLARA: Koliko sam puta čula da se netko ponosi svojim manama. Ponašaj se kao muškarac i nemoj za njom trčati kao psić. U redu, voli ju i dalje, ali daj u to unesi, ne znam, više vlastitog dostojanstva. Ja ne bih voljela da me netko tako steže oko vrata, bez obzira na to radi li se o ljubavi ili ne.

LUKA (*uvrijeđeno*): Lako je tebi govoriti.

KLARA: Tako cendrav nisi ugodan drug.

LUKA (*zatvara oči*): Možda bih... možda bih sebe morao prisiliti na to da zaboravim na nju. Kada bih tu energiju koju ulažem u osjećaje usmjerio negdje drugdje... znaš i ja se osjećam sputan, kao da sam obuhvaćen kraci-ma neke emocionalne hobotnice. (*razmišlja*) Kad bih se počeo, na primjer, baviti trgovinom dionicama...

DOMINIK: Ti?

KLARA (*gubi zanimanje za taj razgovor*): Da, morao bi nešto učiniti. (*ironično*) Ponekad se pitam što vi muškarci vidite u njoj. (*preko volje*) Pa i Dominik. (*pruža ruku ispred sebe*) Ne, to je gotovo.

Dominik dolazi iz kuhinje s posudom i šalicama. Zvono na vratima. Ulazi Eva. U ruci ima kutiju kolača.

EVA: Sjajno, svi ste tu. Odlično, kapučino. Kupila sam usput kutiju suhih keksa. Netko mi je hvalio tu slastičarnu, rekao je da svakako moram probati te kolače. (*Sjeda na fotelju koja se nalazi pored kauča.*) Jučer sam imala naporno popodne. Moj nećak je slavio četvrti rođendan. Desetero djece od kojih uopće nismo mogli razgovarati. A moja šogorica, kako se udebljala! Moj brat to uopće ne primjećuje, i dalje ju gleda zaljubljen. (*Ostali šute, ona ih nekoliko trenutaka gleda pa nastavlja.*) Mislim, djeca su stvarno naporna, ali opet... Možete li zamisliti da se u meni probudilo nešto? (*smije se i gleda u Luku*) Kada bi mi ti napravio jednog klinca, što

kažeš, možda bi to moglo biti zanimljivo? Na kraju krajeva, kako se kaže za nas žene? Prijateljice, ljubavnice, majke. (*Konačno shvaća da su svi suzdržani.*) Što se dogodilo? (*Pogledom prelazi preko njihovih lica. Dominiku.*) Mislila sam da smo u petak prešli preko mog ispada. Bili smo u kazalištu i sasvim smo se lijepo družili.

KLARA (*oprezno*): Kojeg ispada?

EVA: Pa ono s Markom i te stvari. Znae vi mene, ponekad pretjerujem, prepuštam se nekim svojim konstrukcijama.

KLARA (*mlako*): To smo riješili.

LUKA (*naglo Evi*): Da, ne misliš na posljedice svojih postupaka.

EVA (*iznenađeno*): Zbog čega se ti javljaš?

KLARA: Ljudi, dosta mi je uzrujavanja. Ne zamjeramo nikom ništa i ne moraš se opravdavati. Popit ćemo kapučino i grickati kekse.

LUKA: Slažem se. Nećemo se svađati. Tek da obavijestimo Evu kako je njezina i Dominikova mala tajna izbila na vidjelo. Grickanje keksa tako će biti zanimljivije.

EVA (*Dominiku*): Izlanuo si se. (*vrti glavom*) Ne vjerujem.

KLARA: O tome smo pričali naširoko i nadugačko i zaista o tome više ne želim čuti nijednu riječ.

EVA: Pa to je bilo tako davno. Osim toga...

KLARA (*mirno*): Nijednu riječ.

LUKA: Janković vas je razotkrio.

EVA: Janković?

LUKA: Da, Janković, zna za tebe i Dominika.

EVA (*sjetila se*): Ah, tako. (*Dominiku*) Taj je očito odlučio da ti se napije krvi.

DOMINIK (*mrzovoljno*): To mu dosta dobro ide.

KLARA: Rekla sam, priča je završena.

LUKA: Za mene nije završena.

KLARA (*Dominiku*): Možeš li ti u svojoj kući uvesti red?

DOMINIK (*mlako*): Luka, molim te, smiri se.

LUKA: Ne želim se smiriti.

EVA: Dakle, bijesni smo. U redu, mogu i ja biti bijesna. (*Luki*) Kratko i jasno, dosadio si mi, nimalo me ne zanimaš i, molim te, pusti me na miru. Pokušavala sam biti pristojna, prelazila sam preko tvog ponašanja, te pri-tajene agresije, ali to više ne mogu trpjeti. I što, otkrio si veliku tajnu, ja i Dominik i ne znam što, uživaš u tome kao da je to neki tvoj veliki uspjeh?

KLARA (*rezignirano*): Dajem vam još pet minuta, a onda ću vas osobno izbaciti iz stana.

EVA (*Luki*): Ti si najobičniji mlitavac.

LUKA: Sada sam i mlitavac. Ali se bar nikom ne uvlačim u krevet da bih došao do boljeg mjesta.

EVA (*ustane i pljusne ga*): Evo, to je što ja imam reći o tome.

DOMINIK: Ako se baš morate svadati, neka to bude na određenoj razini. To s Evinim putem u Veneciju riješili smo i, molim te, Luka, ne poteži to više.

LUKA (*drži se za obraz*): Ti joj vjeruješ?

DOMINIK: Vjerujem. Prijeđi na druge primjedbe ako ih imaš. Ali kratko.

LUKA: Zbog čega sam ja mlitavac? Blesav sam, ali ne i mlitavac.

EVA: Znaš ti zbog čega.

DOMINIK: Daj, ne odugovlači! Reci zbog čega je on mlitavac, pa da konačno prijeđemo na kekse. A kapučino, on se ionako ohladio.

EVA: Rado ću objasniti. Prije tri mjeseca morala sam na Krk zbog potpisivanja ugovora o osiguranju novog hotela. Tako, bilo je lijepo vrijeme, pomislila sam kako bi to bio ugodan izlet i sjetila sam se Luke. Stalno se vrti oko mene, želi mi nešto objasniti, pa sam pomislila: zbog čega komplicirati? Zamolila sam ga neka me odveze na Krk i tako, očekivala sam da će se nešto dogoditi. Priznajem, bio je savršeno pažljiv, kako se ono kaže, pravi gospodin, potpisala sam ugovor, bilo smo na ručku, šetali uz obalu, ali, eto, nije se ništa dogodilo. Možete misliti kako sam se osjećala kada sam se vratili u Zagreb. Bijedno.

DOMINIK: Pretpostavljam da je riječ o nekom nesporazumu.

EVA: Ti si njegov odvjetnik?

KLARA: Zaista, to se nas ne bi trebalo ticati, riječ je o vašim intimnim stvarima, no kada ste nas uvukli u sve to, možeš li nam, Luka, dati svoje viđenje događaja? Naravno, ako je riječ o nečem vrlo osjetljivom... znaš na što mislim, ali takve stvari se mogu liječiti.

LUKA (*trza se*): O čemu govoriš? Sa mnom je sve u redu. (*stoji u sredini sobe*) Da, bojao sam se. Znate kako Eva zna povrijediti čovjeka. Nisam želio čuti od nje ono, stvarno si me iznenadio, nisam od tebe to očekivala, imala sam u tebe povjerenje.

EVA: I to je tebi neko objašnjenje. Pa da našim prijateljima pružim potpunu informaciju. Dopratio si me do vrata moje sobe, stajali smo na hodniku možda minutu, ti nisi ništa govorio i ja sam konačno rekla laku noć i ti si rekao laku noć i nisam nikom govorila, što ti pada na pamet, već sam šuteći čekala, a ti si bio zabavljen nekim svojim mislima. I što bih ja trebala misliti o svemu tome?

KLARA: Sve je to u redu, ali ti, Eva, znaš ponekad zaista biti odvratna. Onako, zaskočiš čovjeka nekom svojom otrovnom primjedbom i to kada se tomu najmanje nada. Pretpostavljam da je Luka pomislio na tu mogućnost.

EVA (*slježe ramenima*): Ako sam takva, neka prestane trčati za mnom i nabijati mi na nos s kime sam bila ili nisam bila. Prijeđimo na veselije stvari. Nisam došla da bih se s bilo kime svadala. Željela sam vas pozvati na ručak da proslavimo moje unapređenje.

LUKA: Hvala na pozivu, ali ja nisam raspoložen ni za kakav ručak.

EVA: Tebe nisam niti pozvala.

LUKA: Oprosti, očito sam krivo shvatio.

DOMINIK: Ako mislite nastaviti sa svojim nadmudrivanjem, molim vas da odaberete neko drugo mjesto. Meni se čini kako smo svi rekli jedno drugomu ono što smo željeli, pa predlažem da sa svime time završimo. I prijedemo na neke veselije teme.

EVA (*podrugljivo*): Na primjer?

DOMINIK: Što kažete na krstarenje Jadranom?

KLARA (*smije se*): Danas je stvarno neki neobičan dan. Kakvo krstarenje, kakvim Jadranom?

DOMINIK (*ne uzbuđuje se*): O tome razmišljam već neko vrijeme, Vjerojatno ne znate, ali ja sam svojedobno položio ispit za skipera.

KLARA: Ti, za skipera? Kakve veze ti imaš s jedrenjem?

DOMINIK: Nakon faksa sam se neko vrijeme družio s tipom čiji su roditelji imali jedrilicu. Razmišljali smo čak o plovidbi oko svijeta. U redu, mladenačke fantazije, ali smo položili ispit za skipera i išli na jednodnevne izlete po Jadranu.

KLARA: Ja očito ne znam dosta stvari o tebi. I što je dogodilo s tim tvojim prijateljem? Nisi ga nikada spominjao.

DOMINIK: Razišli smo se. Upoznao je djevojku kojoj se nije sviđalo to što se družu sa mnom.

KLARA: Zašto?

DOMINIK: Nisam bio neka faca.

EVA: Stvarno imaš ideje. Nemaš jedrilicu. Tko bi išao na krstarenje? Zbog čega?

DOMINIK (*zagrijano*): Nas četvero. Unajmit ćemo jedrilicu. To će biti pustolovina, put u nepoznato, potraga za našim granicama. Osvrnut ćemo se na ono što je bilo iza nas i ono što nas očekuje u budućnosti. Shvaćate, mi suočeni s prirodom i nama samima.

LUKA (*podsmješljivo*): I sve to na Jadranu. Da mi je znati gdje si to pokupio! U svakome slučaju, ja ne idem.

EVA: Misliš da će svijet zbog toga propasti?

KLARA: Ti to ozbiljno?

DOMINIK: Najozbiljnije.

EVA: Ti si blesav.

DOMINIK: Hajde, prestanimo se kretati u okvirima. Na svježem morskom zraku naši odnosi postati će nam jasniji. (*mudro*) Neki naši nesporazumi vjerojatno nastaju zbog toga što ne poznajemo dovoljno jedni druge, ali ni nas same.

EVA: Hvala, meni je sve jasno. Danas si sav nekako čudan. Nisi li postao pobornik nekog istočnjačkog kulta?

LUKA: Ne vjerujem u ljeovitost morskog zraka.

EVA (*Dominiku*): Možeš li mu reći neka zašuti?

KLARA: Imam prijedlog. Nema potrebe da idemo negdje na ručak. Neka Eva naruči četiri pice, pa možemo na miru razglabati o krstarenju Jadranom ili o nečem drugom. Tema kao bilo kakva druga.

EVA: Imaš pravo. Tema kao tema. Nakon toga možemo prijeći na suvremene načine liječenja impotencije.

LUKA (*promuklo*): Ja...

DOMINIK: Ne obaziri se na nju. Izaziva te.

KLARA (*Luki*): Znaš, i meni počinješ ići na živce. Daj se počni ponašati normalno! Zakačio si se za ta nekakva zbivanja u prošlosti i to već postaje zamorno. Osim toga, nauči se prihvatiti šalu na svoj račun.

LUKA: Ona me ne prestaje vrijeđati. Insinuacije o mojoj potenciji ili impotenciji ne smatram smiješnim.

DOMINIK: Mislio sam da smo se dogovorili kako ćemo razgovarati o mojoj ideji. (*s entuzijazmom*) Gledajte, to nije tako neizvedivo. Unajmit ćemo jedrilicu s četiri ležaja, recimo, na tjedan dana. To neće biti jeftino, ali ako podijelimo troškove, zbog toga nećemo bankrotirati. Hranit ćemo se plodovima mora, meditirat ćemo i u tih nekoliko dana zaboraviti na banalnu svakidašnjicu.

EVA: Četiri ležaja. Mogu misliti kako će to biti skućeno. Osim toga, što ako patim od morske bolesti? A svoju svakidašnjicu ne smatram banalnom, ona zna ponekad biti vrlo zanimljiva.

KLARA: Gledaj to ovako. Bit će to prilika doznati je li Luka impotentan ili nije.

EVA (*s indignacijom*): Nemoj biti vulgarna.

KLARA: Pa ti si sama postavila to pitanje.

LUKA: Ovaj razgovor ima sve manje smisla. Bit će najbolje da odem.

EVA: Idi.

DOMINIK: Ne želim biti dosadan. Ako mislite da je moja ideja o krstarenju Jadranom besmislena, recite. (*svi šute*) Složite li se, imam tu negdje atlas, pa možemo razgovarati o okvirnom planu putovanja. (*još neko vrijeme stoji*)

KLARA: Pa, daj, konačno donesi taj atlas!

EVA: Prije nego što nastavimo bilokakav razgovor o bilo čemu, želim da mi se Luka ispriča.

LUKA (*mlako*): Zbog čega da ti se ispričam?

EVA: Zbog toga što si širio glasine da sam se kurvala u Veneciji.

LUKA: Bio sam bijesan zbog tvog ponašanja, zbog toga što uživaš u tome da me mučiš.

EVA: To nije isprika.

LUKA: U redu, ispričavam ti se.

EVA: Nisi iskren.

LUKA (*više*): Sve to za mene nije igra! Kada sam čuo za Veneciju, to me zaboljelo, itekako me zaboljelo. Nisam vjerovao da je istina, ali nekoliko noći nisam spavao. A ti si se na sve to vjerojatno samo smješkala, kao da nije važno je li se to dogodilo ili nije.

EVA: Pričaš besmislice.

KLARA (*Evi*): Ne cjepidlači, to je isprika. Da se riješimo i Dominika jer on gori od želje da nas upozna sa svojim sjajnim planom.

DOMINIK (*na polici nalazi atlas*): Evo ga. Jadransko more. Zove ljude željne pustolovine i pročišćenja.

KLARA: Jesi li siguran da znaš upravljati jedrilicom?

DOMINIK: Nisam nikada bio sigurniji.

KLARA: Još jedna stvar. Prestani s tim mističnim poštapalicama. Idemo na izlet na kojem ćemo se kupati, sunčati i čavrljati. Nikakvo pročišćenje, nikakav dubinski uvid u ne znam što.

DOMINIK: Dobro. Samo sam želio u svoje riječi unijeti malo dinamike. Bilo je govora da će nas Eva počastiti picama. Što je s tim?

EVA: Što čekaš? Naruči tri. Meni s povrćem, a vama s čime hoćete.

DOMINIK: Tri?

EVA: Da. Koliko sam shvatila, Luka nije gladan. Ili je uvrijeđen. (*Luki ljubazno*) Boli li te trbuščić?

LUKA: Sasvim sam dobro.

EVA (*Dominiku*): Naruči četiri pice, zbog još jedne neću propasti.

Dominik telefonira i naručuje četiri pice, a zatim na stolu rastvara atlas.

DOMINIK: Krenimo iz Rijeke.

EVA: Zašto ne iz Splita?

DOMINIK: Možemo i iz Splita.

LUKA: Nisam nikada bio u Dubrovniku.

EVA: Stvarno? Pa putovanje ćemo vjerojatno tamo i završiti ako nas naš skiper uspije dovesti do njega.

DOMINIK: Čujem, ali se ne obazirem.

KLARA: Baš me zanima što će iz toga ispasti.

DOMINIK: Bit će to izlet koji ćeš se sjećati cijelog života.

Razgovaraju nad atlasom. Spominju morske struje i satelitski navigacijski sustav. Dostavljač donosi pice i oni jedu i dalje zabavljeni atlasom. Nakon nekoga vremena Klara kuha još jednu kavu i oni na kauču i naslonjaču nastavljaju s razgovorom, upadajući jedna drugomu u riječ, prelazeći s teme na temu.

EVA: Sve smo, dakle, dogovorili. Vrijeme je da krenem.

DOMINIK: Hvala na pici.

EVA (*Luki*): Ideš li i ti ili si se preselio kod Dominika?

LUKA (*brzo ustaje*): Da, da, idem i ja.

Svi se svečano rukuju.

KLARA (*kad su ostali sami*): Dakle, i to smo riješili.

DOMINIK: Misliš na Evu i Luku?

KLARA (*sprema tanjure i kutije od pice*): I na njih i na Marka. Mislim da je Eva shvatila kako je vrijeme da se smiri. A Luka...

DOMINIK: Luka. Nije on ništa gori od drugih.

Klara se vraća iz kuhinje, sjeda u naslonjač i uzima križaljku. Dominik na kauču čita.

EVA: Nogometaš River Plate, početno sa slovom R.

DOMINIK (*razmišlja neko vrijeme*): Nema pojma. Možeš li na trenutak ostaviti križaljku? (*patetično*) Odlučio sam! (*Teatralno diže ruku sa sklopljenom šakom.*) Osvetit ću se Jankoviću.

KLARA (*mrzovoljno*): Zahtijevam od tebe da na tog čovjeka smjesta zaboraviš. Nanio nam je svima dovoljno zla.

DOMINIK (*sigurno*): To je točno, ali njegov opaki plan da nas sve posvadi ipak nije uspio. No on mora biti kažnjen. (*umirujuće*) Sve je pod kontrolom. Taj bijednik neće niti znati što ga je snašlo. (*Brzo, da Klara ne stigne reagirati.*) Priznat ću ti jednu stvar. Kada si jučer odjurila od mene, onako bijesan, uzeo sam svoj roman i čitao sam ga sve dok ga nisam pročitao. Do jedan ujutro. Želio sam sebi dokazati kako je moj roman dobar i da je Janković sitna duša koja je patološki nesigurna u sebe.

KLARA: Nije li ti toga Jankovića dosta? (*preko volje*) Jesi li se uvjerio u svoju genijalnost?

DOMINIK: Ma kakvi. Zaključio sam da sam blefirao. Nakon prvog romana mislio sam kako znam pisati i da se ne trebam naročito truditi. Ovaj moj zadnji tekst je neuvjerljiv, bez prave strasti, bez razloga koji bi opravdao njegovo pisanje.

KLARA: Što ustvari želiš reći?

DOMINIK (*uzbuđeno*): Razmišljam o novom romanu. Pisat ću ga kao da je to zadnje što radim u životu, onako, iz sve snage. A kada izađe i kada ga Janković pročita, puknut će od zavisti. (*glasno*) To će biti moja osveta!

KLARA: Sjajna ideja. Možemo li ostatak dana provesti onako, u pastoralnom ugođaju, bez krupnih riječi, uz neku tihu glazbu i šum morskih valova?

DOMINIK: Gdje su ti morski valovi? Dvjesto kilometara od nas.

KLARA (*priječorno*): Nemoj biti tako prozaičan.

DOMINIK (*razmišlja*): Ustvari, nije mi jasno zbog čega sam se toliko uznemirio zbog Jankovića i te njegove kritike. (*uzima knjigu s police*) Imaš pravo. Vrijeme je da se posvetimo unutarnjem miru i razmišljanju.

KLARA: Još kada bi zašutio...

Dominik pali radio, čuje se glazba, on čita, Klara rješava križaljku.

KRAJ

Toma Podrug

O jeziku je riječ

Riječ jezik je dvoznačajna, ona označuje mišićni organ u usnoj šupljini, ali i tvorca glasovnih oblika koji stvara riječi. I sva je zasluga stvaranja riječi upravo u tome mišićnom organu. Pokušajte bez njega stvoriti riječ, pa će te vidjeti da to ne ide. Stoga je u njegovu slavu i prozvan cijeli naš simboličko-komunikativni sustav riječi kojima se sporazumijevaju kako pojedinci u razgovoru tako i cijeli jedan narod kojega ujedinjuje zajednički jezik koji ujedno izražava i njegov identitet. O njegovu su značaju brojni misleći ljudi izrazili bezbroj misli u obliku svjedočenja zajedničke domovine pojedinca, obitelji, plemena, naroda kojima jezik prožima njihovu prošlost i sadašnjost, upućenu u budućnost! On je dan čovjeku kako bi mogao posvjedočiti da je naslijedio ono što jest. Iako čovjek govori vlastitim jezikom, ali piše sebi stranim, to jest književnim standardnim u kojemu je riječ svjetlost koja rasvjetljuje svakoga čovjeka. Jezik je „kuća bitka“, ali i kuća čovjeka u kojoj on živi, on je oruđe kojim svijest ovladava svijetom, pa je i pisac zacijelo samo netko tko je njime oduševljen, jer jezik je duša naroda. Svaki jezik otvara jedinstvene prozore i smrt jednoga jezika smrt je jedne ljudske budućnosti, on predstavlja jedno cjelovito iskustvo, jedno viđenje i jednu cjelovitu konstrukciju svijeta, stoga je nestanak jednoga jezika, strogo govoreći, nepopravljiv: u duhovnome, u konkretnome smislu, to je smrt jednoga svijeta. Jezik nije sredstvo u službi misli, nego je misao pritjecanje jezika. Iako govorimo na ovome jeziku prolaznom, ipak složenost jezika nije porok, nego najprije dokaz duhovnoga bogatstva naroda koji ga je stvorio, pa je on i sredstvo izvornosti pjesnika, jer koliko jezika ima u jednom jeziku toliko je izvornih pjesnika koji kuju i stvaraju svoj svijet koji je zapravo svoj narod i svoja zemlja. Na putu k jeziku je i um naš jer tek jezik čini čovjeka sposobnim biti ono živo biće koje on kao čovjek jest, te počiva bit čovjeka u jeziku. Svaki je jezik povijestan, a put k jeziku postoji u jeziku samome te svaki jezik ima svoje bogatstvo i svoja ograničenja, ali ipak on u sebi krije i čuva ostavštinu svega bitnog i u nje-

mu je i transcendencija kao temeljna odlika naše čovječnosti. Uz to se u njega nataložilo misaono iskustvo mnogih naraštaja.

Je li meni kao hrvatskomu književniku dovoljan samo hrvatski jezik kao Domovina ili mi je još dužnost, a rekao bih i nužnost braniti hrvatsku državu koja okuplja i čuva u Domovini hrvatski narod, njegovu uljudbu, kulturu, vjeru, jezik i pismo, jer bez vlastite države – tvrdi i Hegel, narod nestaje iz povijesti? A uz to se narod bez svoje države ne može proglasiti nacijom koja će u orkestru brojnih nacija imati i svoje glazbalo kao glasnogovornika istovjetnosti izraženoga u jeziku i kulturi! Iako sam svjestan da je *primijenjeni, mišljeni, stavni znak misao, a misao je smisaoni stav – cjelokupnost, stavova je jezik* (L. Wittgenstein), ipak me drži uvjerenje kako je hrvatski jezik stvarao i oblikovao kroz dugu svoju povijest hrvatsku svijest u narodu, pa tim jezikom, pišući ga na neki način oglašavam ono spoznati meni dostupno iz toga sveukupnog jezičnog pamćenja. Time dokazujem da s jezikom i u jeziku živim s hrvatskim narodom, iako je samo neki-ma Bog udijelio milost svojim pisanjem izražavati narodni duh cijeloga naroda, noseći u sebi Domovinu do neizbrisivosti, ipak sam i ja, ako sam barem malo u sadašnjosti hrvatskoga jezika kojim izražavam sebe i Domovinu doprinio barem zarez toj beskrajnoj rečenici hrvatskoga jezika. I kako *nema kulture bez naslijeđa* (A. Camus), nastojim biti baštinik hrvatske kulture sazdane u zajedništvu sa zapadnoeuropskom kulturom latinитета kao zbiljskom baštinom, pa mi je uzlaznim ritmom nastojati produžiti njezino kretanje u toj kulturi, izvornim podrijetlom davati joj oblik sudbine. Željan sam ju nasljeđivati jezikom i nekim svojim djelom potvrditi kako sam i ja u nekome smislu bio uza svoj narod i stanovnik svoje Domovine, ne bivajući u službi s onima koji su stvarali zakone i povijest, već s onima koji su ih proživljavali i u jeziku.

Gdje su riječi jeftine, misli su bezvrijedne piše L. Wittgenstein. Na koje on to riječi misli? Je li na one koje vrline preuveličavaju, a poroke umanjuju, jer sve što se pretjera postaje nevažno. Jesu li riječi „jeftine“ koje nemaju svoj vlastiti lik, glas i zvuk, pa zvone poput praporca? Uz to „jeftine“ riječi čiji su rezultat „bezvrijedne“ misli ispisuju pisci „jeftine“ žurnalistike koje je verbalizam nadvladao, pa su im riječi neka „lijepa suhoća“ jer nisu nastale kao izraz iz osjećaja e da bi stvorile stanje, pa one nemaju snagu isijavati željene osjećaje. Te „jeftine“ riječi zaboravljaju biti začudene, pa zbog svoje mlitavosti ili lijenosti ne otvaraju prozore kroz koje bi se osjetilo jedno cjelovitije iskustvo i viđenje, a posebno jedna *cjelovita konstrukcija svijeta*, pa ta jeftinoća riječi stvara bezvrijedne misli jer nisu riječi sredstvo u službi misli, nego je misao pritjecanje riječi. A svaki onaj koji je u pisanju obuzet onim privremenim i onim u međuvremenu ispisuje žurnalistički svoje sadržaje „jeftinim“ riječima i pokušava svojom vještinom ovladati našim vremenom, a čitatelje šopati zgotovljenom hranom lakoće i rutine, nasuprot osobina velikih pisaca, knjiga velikih misli koje žive dulje od svih

tih privremenih prodavača praznine. Zbog takvih jeftinoća riječi i bezvrijednosti misli gubi se smisao odgovornosti i dospijeva se u neko sumnjivo stanje slobode, pa nam se stoga čini *da danas svaka istina dolazi na svijet razdijeljena na dvije suprotne neistine... a vrijeme u kojemu je sve dopušteno svagda je donijelo nesreću onima koji su u njemu živjeli* (R. Musil).

Postoji dokumentaristička i umjetnička proza i stihovanje. Za dokumentarističku su podatci stvarnost, dok je za umjetničku mašta jedina stvarnost. I jedna i druga mogu biti vrijedne ako su napisane tako da osvjetljavaju stvari i događaje iznutra kako bi osjećajima stvarale stanje i iz njega govorile. I jednoj i drugoj sadržaj, oblik i stil, to jest način pisanja, određuje piščeva darovitost i duhovnost. Izvornost je temeljna odlika dobrog pisca koji daje svojim djelom naglasak vremena u kojemu živi i kojega izražava *poput onih neobičnih pjesnika koji su nesposobni pisati kao drugi* (F. Pessoa) i svagda biti nov i živ, obnovljiv, pokretljiv u promjenama. Uz to mu je potrebno ovladati oblikom izražavanja kojega treba voditi do konačnog izraza, suočavajući se sa samim temeljima pisanja *to znači da pisac ne treba samo konstatirati i opisivati neki prizor na manje-više ugodan način, on ga treba pokušati i shvatiti* (P. Claudel). A već je davno Platon ustvrdio *da svijet prvo moraš poznavati, da bi ga mogao razumjeti*, pa tako i pisanje kao vrhunac svijeta pismenosti i vrste jezične igre, a posebno onoga novonastalog jezika *u kojemu se nataložilo misaono iskustvo mnogih naraštaja* (H. G. Gadamer). Piscu je iznad svega slijediti svoj svijet pod uvjetom da ga umjetničkom snagom i uspinjanjem k transcendentnomu usadi unutar ljudskih odnosa, u duh drugoga čovjeka, iako se mnoge stvari ne daju reći, u najbolju ruku dade se naslutiti što čitatelja prisiljava na aktivnije i sukreativnije čitanje, a posebno djela puna simbolike. Piscu je shvatiti da ono što istinski jest vječna je sadašnjost i tko ju izrazi, osigurava za svoje djelo dugi opstanak u znatiželjnome ljudskom duhu, pod uvjetom da to napisano sve pruža, kao mogućnost, ali ništa ne dokazuje, pa čitatelja primorava čitati ga iznova. Ali ipak je ustvrditi kako se *Klasično djelo može pojaviti samo kad civilizacija dostigne zrelost; kad jezik i književnost dostignu zrelost; ono mora biti proizvod zrele duha* (T. S. Eliot).

Pjesmu koja je sastavljena jezikom od glazbe i smisla s riječima koje tvore misli prožete osjećajima i osjeća je prožete mislima u kojima *uvijek vlada jutro svijeta* treba čitati na isti način kako je i stvorena, u tišini i samoći. Ona je kao san koji nas je vidio i nije za javno čitanje i govorenje jer joj njezino najunutrašnjije ne želi pokazivati ono što je stvoreno najskrovitije i što ostaje bit tajne kao ljudska stvarnost koja se postupno otkriva u samoći čitateljevoj, riječima koje su izabrale pjesnika. Pjesma je poput ljubavi šutljiva, ali je njezina poezija čini govoriti čitatelju i tako ga vraćati u zavičaj svojim najrasprostranjenijim snovima i hraniti ga čudesnim i neobičnim čija je hrana iznad razuma. Pjesma poput čarobnice uzdiže čitatelja iz propasti u *priznanje sna i smionosti duše* (S. J. Perse) kako bi težio tran-

scendenciji kao bitnoj ljudskoj potrebi. I Martin Heidegger je promišljao svoju filozofiju bitka kroz pjesništvo njemačkih vrhunskih pjesnika jer je u njemu pronalazio put k jeziku, tvrdeći da *svaki veliki pjesnik pjeva samo iz jedne jedine pjesme ... Ta pjesma nekog pjesnika ostaje neizgovorenom* i tu je zadatak čitatelja u samoći i tišini nastaviti odgonetavati tu *neizgovorenost* i obratiti mu je pozornost na tragove kojima pjesma pokazuje područje iz kojega izvire, a to je ljudska sudbina koju je pokušao izreći pjesnik G. Trakl stihom: *Tako je bolno, dobro i istinito sve što živi*. Veliko je pjesništvo svagda i vrhunsko mišljenje, pa ga čitajući sebe mislimo obogaćujemo, te *mislimo li o pjevanju odmah se već nalazimo u istom onom elementu u kojemu se stječe mišljenje* (M. Heidegger), u potrazi za onim vječnim u jeziku.

U 20. stoljeću ratovi i revolucije stvorili su brojne žrtve, kako pojedina ca tako i naroda, kao da se vrijeme udomilo u smrti, ali mi je ipak zapaziti kako nitko nije iznjedrio takve pjesnike koji su pokušali pjesničkim načinom pronalaziti istinsku misao o smrti, tražeći najbliže riječi za njezinu tajanstvenu prisutnost kao što su to učinili na njemačkome jeziku pripadnici židovskoga naroda, pjesnici Nelly Sachs i Paul Celan. Pjesme N. Sachs željne su izreći neizrecivu tajnu smrti koja je pjesnikinju hipnotizirala, pa joj *u grozi valja poći u potragu* jer, kako kaže, *nalaženje nije kraj mene*, jer je ona *ispunjena šutljivim govorom / što zrak ispunja sijevanjem*. Sveprisutna smrt stalno vabi *bijede i istinu* koju *plač uskrsava*. U njezinoj viziji svijeta u kojemu *strah svijetli* ono što istinski jest, vječna je smrt, ona zastalno biva, a ljudi privremeno bivaju puni ushićenja i očaja. Dok nešto mlađi pjesnik Paul Celan sklada pjesmu koja *pokazuje, to je neporecivo, jaku sklonost spram umuknuću* tolikom opsjednutosti smrću da *noć je noć, ona počinje s jutrom* u kojemu sklada *Fugu smrti*. Stalnim opterećenjem smrću koja ga uvodi u samoubojstvo u 50. godini života, on zajedno sa svojim sunarodnjacima *crno mlijeko zore pijemo ga uvečer / pijemo ga u podne i jutrom pijemo noću / pijemo i pijemo*, a istodobno *u zraku kopamo grob / tu nije nam tijesno*. Toga *zvjezdanosvodnog prebivališta* smrti P. Celan ponavlja u čestome motivu *velike smrti / tako čudesne da je ni shvatiti nije* (R. M. Rilke). Iako smrt nosimo od rođenja, Celan pjesnik riječima njezin trag nalazi svugdje, ali ju *moramo pobjeđivati odavde, obezvječenu i ovjekovječenu*. I tako pjesnici smrti N. Sachs i P. Celan navješćuju živom riječi pjesmu koju ne će progutati pepeo spaljenih i *u vječnu je / rupu kuće / upjevaju* i to jezikom svjedočenja pomoću kojega svojim pjesmama pokreću tužbu, da ne bi *otrcane grobne molitve* bile uzaludne. Budući je smrt nesavladiva tajna, ovo dvoje pjesnika ispisali su ju do neizbrisivosti.

Neki koji uporno pišu pjesme kao pokušaj izraziti ih pomoću jezika koji je bitnost u čovjekovoj osjećajnoj i misaonoj životnoj opstojnosti, nameću javnosti svoja opažanja kako je sve manji interes za poeziju, kao da ona nije ono što postoji oduvijek, otkada je čovjek svagda osjećajno i misaono biće. A poezija se očituje u svim vrstama umjetničkoga iskaza, i u likovnosti,

i u glazbi, a posebno u pjesništvu koje ju iskazuje začudnim znakovima pokretnih riječi čineći ju pomoću njih vidljivom i čujnoj, ali pod uvjetom da stremlje onomu transcendentnom koje se skriva u duhu jezika. A jezik *čuva u sebi neupadljive, ali noseće odnose spram Boga, svijeta, čovjeka i njegovih djela, te spram stvari, ...* ali pod uvjetom da *pjesnički prebivati znači: stajati u nazočnosti bogova i biti zatečen bitnom blizinom stvari* (M. Heidegger). A uz to ako pjesnik biva jedno s trajanjem, s neprekidnim tijekom života i da je njegovo pisanje usklađeno s jezikom i riječima kao vlastitim životom, onda pjesma živi u jeziku koji pamti i sve donosi. Ali postoji i vrijeme istrošenosti jezika, te tada pjesma ne može izražavati poeziju kada joj nedostaju neočekivane dubine, čudesnost, neobičnost i začudenost riječi kojima se sklada pjesma kao *sinteza glazbe i smisla* (P. Valéry). I sve dok biva čovjek kao osjećajno i misaono biće, dotle će se pisati pjesme koje će izražavati bitnost osjećajnoga i misaonoga koje čovjeka u vidu poezije uzdižu odavde i govore mu da je ona uspon do Boga. Ali trebamo prihvatiti i čimbenik da se u pjesništvu stalno *pojavljuju nove vrste jezične igre, dok druge zastarijevaju i tonu u zaborav* (po Wittgensteinu), pa brojni čitatelji pjesama naviknuti na starinsko pisanje začas zastanu dok se ne naviknu na novo, kao da *zapliću svoju sadašnjost raspravljajući prošle osjećaje, a uz to poezija je magija, i prema tome kome fali uopće religiozni smisao u pogledu svemira, a što je to nego svemirsko osjećanje, ne samo što ne može biti pjesnik, nego poeziju uopće ne može razumjeti* (T. Ujević).

U jednome radijskom razgovoru feljtonist Z. Z. govori da je kojim slučajem Arsen Dedić pjevao na engleskome jeziku doživio bi svjetsku slavu. Taj feljtonist koji je iskorijenjen iz hrvatske kulture jer je prihvatio nekakvu jugoslavensku kulturu, tu umjetnu tvorevinu stvorenu od naroda različitih civilizacijskih razina, kultura, vjera, jezika i pisama ne može nikako shvatiti da bi pjevač-pjesnik mogao biti svjetski slavan pjevajući na engleskome jeziku samo pod uvjetom da se rodio u duhu engleskoga jezika, jer jezik pojedinoga naroda je njegov identitet i njegova duša, a pojedincima sredstvo kojim njegova svijest ovladava svijetom. I kako god svaka ptica pjeva pjesmu svoje vrste tako i svaki pjesnik pjeva jezikom naroda kojemu pripada. I sâm je Arsen Dedić kao pjesnik-pjevač nekoliko puta izjavio kako su mu nudili takve primamljive ponude pjevati na jednome od svjetskih jezika, ali da on to nije prihvatio jer je rođen u hrvatskome jeziku i on mu je najmoćnije sredstvo izražavanja u pjevanju. Jer svaki jezik, pa tako i hrvatski, ima svoju glazbu u jedinstvenim glasovima riječi kojima se stvara pjesma koja je i po Platonu *složena od tri stvari, govora (teksta), harmonije i ritma*. Feljtonist ne može shvatiti kako je *poeziji supstancija jezik* (M. Heidegger) i da je tu bitnost i prabit upravo u hrvatskome jeziku pronašao i spomenuti kantautor kao ono pjevano koje spaja smisao i glazbu jer *jezik u sebi krije i čuva ostavštinu svega bitnog* (M. Heidegger), pa tako i hrvatski jezik. Stoga je i A. Dedić svojim materinskim jezikom i mogao izraziti

svoje osjećaje i odnose spram Boga, Domovine, svijeta, čovjeka i njegovim djelima i spram stvari, te biti u blizini i osjećati karakter naroda koji govori hrvatskim jezikom. To mu je priuštilo u Domovini popularnost i slavu jer je svojim pjevanjem uspio približiti mišljenje i osjećaje ljudi i krajolika kojima je i kojemu je pripadao svojim osjećajem i mišljenjem, jer *Pjesme kazivati znači: pjevati. Pjesan je sabiranje kazivanja u pjesmu* (M. Heidegger) jezikom u kojemu si rođen i s kojim si srođen, ako nisi iskorišten kao feljtonist Z. Z.

Pobjedonosni Domovinski rat stvorio je napokon hrvatsku državu, njezinu neovisnost, slobodu i demokraciju i tako Hrvatima omogućio, kako kolektivno tako i pojedinačno, ostvarivati narodnosne i individualne duhovne i životne vrijednosti, pretvarati ih u djela koja će vjerovati u budućnost, a koja će ujedno afirmirati i našu prošlost kako bismo se mogli definirati i posredstvom naše povijesti. Narod tek kada ima svoju državu može se proglasiti nacijom koja je karakterna zajednica što izrasta iz sudbinske zajednice, jer *ne drži država naciju na okupu, već nacija državu – ali ona od nje dobiva motiv i sredstva* (R. Burger). I sada, oslobođeni i od posljednje hegemonije, a to je bila srpska koja nam je nametala i svoj jezik te nam se sada otvara mogućnost da sami i slobodno razvijemo hrvatski jezik kao hrvatski najjači identitet kojim ćemo maksimalno izražavati moguće i cijeli raspon osjećajnog i misaonoga što će ocrtavati karakter hrvatskoga naroda koji govori tim jezikom. Uz to *možemo očekivati da se jezik približuje svojoj zrelosti u onom trenutku kad ljudi posjeduju kritički smisao za prošlost, imaju povjerenje u sadašnjost i kad nisu prisutne svjesne sumnje u budućnost* (T. S. Eliot). I tako ćemo kroz jezik neprestano otkrivati naše srodnosti s onim što postoji, što iščezava i što se naslućuje. Ali sve to pod uvjetom traženja oslonca u velikim duhovno-književnim strujama zapadne Europe koja je svojevrsna i naša tisućugodišnja domovina u latinitetu i katolicizmu, u kojima smo stvarali i našu kulturu. A. G. Matoš i Tin Ujević višegodišnjim su boravkom u Parizu, središtu europske kulture i umjetnosti početkom 20. stoljeća, donijeli svojim darom, znanjem i poticajnošću velike impulse hrvatskoj književnosti, a svojim djelom dali europske oblike njezinoj sudbini koja čuva i tradiciju, kako bi i sada duh vremena osjećao potrebu jezika doći do izražaja, iako *vrijeme i svijet stoje u znaku novoga početka* (T. Mann), ne smijemo snižavati vrijednosne estetske i književne razine koje su utemeljili vrhunski hrvatski pisci: T. Ujević, A. G. Matoš, A. B. Šimić i još neki.

Povampireni Jugoslaveni, izgubivši svoju domovinu Jugoslaviju, objaviše *Deklaraciju o zajedničkom jeziku* kako bi i Hrvatima osporili zvati svoj hrvatski jezik Domovinom jer su i književni velikani svoj jezik tako nazivali. Svojedobno je nobelovac A. Camus napisao da mu je Domovina francuski jezik, a i nobelovac T. Mann, kada je od nacista pobjegao u SAD-e, izjavio je kako je sa sobom ponio svoju Domovinu, a to je njemački jezik.

I upravo tako misle svi značajni pisci-književnici diljem svijeta jer se samo domovinskim jezikom mogu izraziti najsuptilniji osjećaji i najdublje misli, stoga što je u njemu sadržana sva prošlost, sadašnjost i budućnost vlastitoga naroda, a istodobno istinit i zajamčen izvor svjedočenja njegova postojanja, to jest, ono što preko njega nasljeđuju, jer prošlost i jest u jeziku, kao nešto što ih čini da jesu to što jesu.

Čovjek pojedinac govori vlastitim jezikom, a književnik piše jezikom – normiranim pravilima koja su se i u hrvatskome jeziku unosila kako bi se dobio vlastiti jezik kao *kuća bitka* u kojoj se ljudi rađaju i u kojoj žive i u kojoj preko jezika poprimaju jasne crte svojega bića. I kada se god dublje otvara jezik, širi se dubina vlastitoga postojanja, jer je jezik živi dah Domo-vine i duša pojedinoga naroda, njihova vidljivost i čujnost, pomoću kojega kao oruđa njihova svijest ovladava svijetom, potvrđujući tako ono što jesu, jer jezik jednoga naroda sve pamti i u njemu je sve sadržano. *Um je jezik* (Hamann).

Ali ove iznesene istine mimoilaze sastavljače *Deklaracije o zajedničkom jeziku* jer smatraju da su bosanski, crnogorski, hrvatski i srpski samo varijante zajedničkoga jezika, a jedan od njih, povampireni jugoslaven, čak tvrdi da se to *zasniva na neposrednim, i ja držim, bistrim, ali i znanstveno zasnovanim stavovima*. I upravo su toliko izluđeni svojim jugonostalgičarskim zanosima da zaboravljaju povijesne istine, kako su, na primjer, Srbi i Hrvati kao najbrojniji u ovome *zajedničkom jeziku* živjeli do 1918. godine gotovo tisuću godina u dvjema različitim civilizacijama, kulturama, vjorama, čak i u pismu. Srbi u bizantijskoj, pravoslavnoj i ćirilici, a Hrvati u zapadno-europskoj, katolicizmu i latinitetu. Uz to su Srbi bili pet stotina godina pod apsolutnom turskom vlasti, dok su Hrvati imali slobodne gradove Dubrovnik, Split, Trogir, Šibenik, Varaždin, Zagreb..., u kojima su razvijali kulturu jer se ona razvija najviše u gradovima. Ako pogledate samo gradnju vjerskih hramova, vidjet će te kako Srbi imaju samo jedan arhitektonski izraz – *bizantijski stil*, dok Hrvati slijede gradeći u svim stilovima zapadno-europske gradnje kao što su romanika, gotika, renesansa, barok... I upravo ta *najizvanjskija umjetnost* (Hegel) pokazuje kako se u tim dvama narodima i u njihovim kulturama stvarala drugačija i književnost, što potvrđuju i djela starije i novije književnosti koja su oblikovala i različite jezike koji su izrazili duh i dušu kultura tih naroda, pa je stoga gotovo perverzno i umobolno tvrditi da su srpski i hrvatski jezici samo *zajednički standardni jezik policentričnog tipa...*

I upravo ta bolesna čežnja vraćanja u zloglasno *razulareno balkansko bratstvo* (A. Finkelkraut) koje je postojanjem dviju Jugoslavija kao djelo zlih namjera održavanih umjetno i diktaturama završavalo 1941. i 1991. godine u klanju, zapravo je izazivanje novih sukoba, pa bili oni i jezični jer je jezik svakoga naroda njegov najdublji identitet. I tek što smo se dobro upoznali do nepodnošljivosti u dvjema Jugoslavijama i zasvagda se razišli i

vratili se u svoje autentične civilizacije, kulture, vjere, jezike i pisma, ali evo opet onih koji pokazuju da vrug ima dva roga jer nas jednim ponovno žele, kada se ne može oružjem onda preko jezika ugurati u jezičnu Jugoslaviju, a drugim pokazujući *da iskorijenjeni iz vlastite kulture i nacije postaju najgori iskorjenjivači* (S. Weil).

U popisu potpisnika te *Deklaracije* vidim imena gotovo svih Srba u Hrvatskoj koji nešto pišu, potomaka onih koje su sile povijesti prisilile doći u Hrvatsku i tako im odredile sudbine, biti u Hrvatskoj, čak se u njoj i roditi, ali ju nikada ne priznati kao svoju Domovinu, a Hrvatima pravo na državu i ne željeti da im hrvatski jezik na kojemu pišu bude Domovinom.

Uz te apatride vidim imena i svih onih iz splitskoga *Ferala* koji se sjatiše u srpskim *Novostima* blatiti hrvatsku državu.

Jesu li potpisnici *Deklaracije o zajedničkom jeziku* zapravo potomci onih koji su prije pedeset godina osuđivali i proganjali potpisnike *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*?

Davor Velnić

Vrijeme mahnita čovjeka

Propast carstava

Ponekad je teško uočiti koliko se paradigma monarhije (carstva), Crkve i Newtona – Charlesa Dickensa, Balzaca, Hugoa... velikih determinista 19. stoljeća – neumitno mijenja, pa na zaglavnome kamenju 20. stoljeća sada suvereno stoje inicijali, na primjer, Alberta Einsteina, Konrada Adenauera i Thomasa Manna. Izbor je dosta velik. Mogla bi stajati i znanost, ali lišena *axis mundi* još ne ulijeva dovoljno povjerenja. Jer znanost je nesavladiva stvarnost koja se neprestano savladava i nakon vremena ostaje zapamćen tek prikladni dio istine. Prirodne znanosti najčešće se zadovoljavaju „najnovijim istraživanjima“ i debelim istraživačkim proračunima da bi samo nakon nekoliko desetljeća ta velika i presudna otkrića ispala djetinjastima. Moderna znanost teško može polučiti nešto slično Euklidovoj geometriji koja je već preko dva tisućljeća valjana, razlika je samo u tome što se *danās drugačije tumače brojevi*.

Sve se brže i medijski atraktivnije iznose olako smišljene teorije, hipoteze i nude logična rješenja. I tek što su postavljene, istom se brzinom i razolutnošću zamjenjuju drugim, najnovijim znanstvenim rezultatima još većega dometa i kraćega vijeka. Čudovišno gomilanje znanstvenih činjenica i potankosti potpuno je izvan kontrole ili služi iluziji velikoga znanja i još većega znanstvenog napretka. Znanost pripada osjetilnomu svijetu materije i kult (opipljive) činjenice još će dugo dominirati znanstvenim pozitivizmom, negirajući svaku sumnju i otklon od zdravorazumskoga. Znanstvena glad za egzaktnim formulama i silogističkim perfekcijama apstraktnih istina je iritantna, često i agresivna. U tome paketu ide i gruba, gotovo inkvizicijska negacija metafizike i ohola opijenost „egzaktnom“ znanosti. Galileja nije došla glave inkvizicija nego njegovi kolege, njihova ljubomora i denuncijacija, a inkvizicija je samo reagirala na optužbe Gali-

leovih učenih kolega, pravih zavidnika i morala je postupati po ondašnjim regulama.

Otkada se negira umska intuicija, metafizika nije moguća, makar ključni i prvotni dio znanosti ipak ostaje čista metafizika. Astrofizičari o tim dvojabama znaju najviše i nisam siguran kako prihvaćaju tezu o majmunolikome pretku i nastanku svemira iz eksplozije. Znači li to da majmun s ručnom bombom predstavlja kozmološki simbol Čovjeka i Velikog praska: u nastanak čovjeka od majmuna i svijet iz eksplozije? Za znanost je gravitacija svaki dan sve veća nepoznanica, da je to sila teže više ne piše ni u pučkoškolskim udžbenicima, ali se znanost isto tako neće zamisliti nad idejom kako je *gravitacija pokret složen od otpora i težnje prema središtu*, samo zato jer ne prihvaća govor metafizike.

Zato se uporno istražuju svemirske i morske dubine, traže pouzdane teorije i novi, učinkovitiji lijekovi protiv karcinoma, hepatitisa, AIDS-a..., ali nikomu nije na pamet palo naći „liječ“ protiv zavisti, mržnje, ljubomore, srdžbe, vlastohleplja, lijenosti..., osim prevarantima tarota i psiholoziima zavaljenima u kožnate fotelje! Nema tu opipljivih simptoma, nema ni lijeka, od pamtivijeka isti prizori nesreće žare i pale ljudskom slabosti, ali ima zarade. Znajući koliko bi to bio uzaludan znanstveni pokušaj, nije se niti pokušalo.

Društvene se, pak, znanosti i previše oslanjaju na javnu poziciju autora obloženih najvišim akademskim titulama, isto kao i na najčešće poštapalice: „poznato je“ i „smatra se“. Uvlačeći javnost u teško prohodne akademske tekstove i još teže odredive pojmove, pojave i događaje, društvene se znanosti javnosti nameću prosudbeno s visoka i zamagljeno, zato znanost gubi na vjerodostojnosti. Znanost prihvaća prirodu kao beskrajno mnogo razumno i svrhovito upletenih činjenica; ipak, znanost ne može ispraviti narušeno stanje duha naroda i vremena, *nužan je dodir sa živim duhom tradicije* i onim povrh samodopadnosti.

Čovjek je sužanj vlastite psihe; nakrcan tmastim predjelima prošlosti, svojim izmišljajima, nepriličnim iščekivanjima i egoizmom on ne zna za drugačije i bolje. Bez nebeskoga korektiva, a posvećen samo gladnomu ždrijelu svoga želudca i prekomjernoj ambiciji, čovjek je promašeno i posrnutulo biće. Ili je religioznost vrhunskih znanstvenika ipak nagovještaj: znak i mjera civilizacijske (ne)upućenosti u tajne svijeta i čovječanstva. Jer upravo su vrhunski znanstvenici suočeni s nepojmljivo najmanjim i najvećim, i svakim danom sve nesigurniji u svoje teze i otkrića, u sve većoj sumnji prema aksiomskim znanstvenim istinama. Sumnja je poziv na neprestano traženje jer nije lako uvjeriti vlastitu savjest.

Svjestan krhkosti svega što čovječanstvo zna i što je sposobno učiniti, Albert Einstein prilično je religiozno primijetio: *Bog se ne kocka sa svijetom*, pretpostavljajući da tomu postoji dobar razlog. Ili je, možda, zadržao optimizam vjernika ne želeći svojim sumnjama potrovati i u prah pretvoriti

posljednju čovjekovu nadu za spasenjem. No koncem toga istog stoljeća teoretski fizičar Stephen Hawking (1942. – 2018.) izgovara upravo suprotnu misao: *Bog se kocka sa svemirom*, On je okorjeli kockar. Agilni se znanstvenik pokolebao i završio u teškoj sumnji; možda se previše religijske sumnje uvuklo u njegov pomodarski agnosticizam, a to može potrovati i one najprkosnije. Teorijska fizika i subatomske svijet još su uvijek muljeviti ocean nagađanja i čisto metafizičkih pretpostavki, zato smo svakodnevno bombardirani razornim „senzacionalnim otkrićima“ – ustvari hodom između nemoći i nagađanja te će njihova nemoć proizvesti dovoljno dugovječne (znanstvene) okomice. Teoretičari samo ponekad u nečemu uspijevaju, umiru na vrijeme i tako izbjegavaju sramotu opovrgavanja. U utrobi teoretske kulture drijema propast.

*

Britanski okultist, član hermetičkoga reda „Zlatne zore“ i pjesnik Aleister Crowley i njegova *The book of the Law* (1905.) odškrinuli su vrata nečemu zastrašujućem: opipljivoj nelagodi i bezboštvo. Najpoznatija misao iz spomenute knjige glasi: *Čini što te volja, to neka ti bude sav zakon*. I ta je rečenica dobro opisala „napredak“ prema uzoholjenoj destrukciji; obilježila dvadeseto stoljeće mahnita pojedinca slobodnoga od Boga i opsjednutoga sobom, njegov jalov pokušaj da bez mjere uživa u zastrašujućoj slobodi. Međutim, volja (za moć?) smještena između žudnje i trepereće svjetlosti razuma ne prestaje zapovijedati i anticipirati priželjkivanu budućnost. *Gdje god sam našao ono što živi, našao sam i volju za moć; a u volji sluge našao sam volju za gospodarenjem. Slabijeg nagoni da služi jačem njegova vlastita volja da postane gospodar onom slabijem; volja ne može opstati bez tog užitka* (Nietzsche u *Zaratustri*).

Ni izdaleka to nije tek goloruka sila bezuma i kredo egoista, nego nešto najdublje usađeno u smisao života. Tijelo nije zaraćeno s umom, ali se s njime trvi. Svijet kao našu predodžbu prepoznajemo kao volju još od onoga trenutka kada smo kao jedan jedini spermij pobijedili sve ostale milijune njih i prvi došli na cilj, tj. začeli život. I nije volja za moć nikakav trzaj vlastohleplja ni Nietzscheova kulturna izmišljotina pomoću koje se regrutiraju nacisti, već velika utrka oplodnje i neprestano posezanje za sobom.

Crowleyjeve rečenice *Sâm sam* i *Nema Boga gdje sam ja*, priskrbile su individualizmu prije đavolja krila šišmiša nego božja krila golubice. U mome svijetu ja sam gospodar i svi drugi su uljezi... tako nekako. No to nije nastavak Nietzscheove *Ljubite napokon bližnjega svoga kao sama sebe* – ali budite mi prvo oni koji sami sebe ljube, to se zove emancipacija prosječnosti. Nikomu od „emancipiranih“ nije palo na pamet da na taj način svoju beskorisno hrabru prosječnost kuje u okove, a sebe zatvara u tamnice uzaludna čudaštva. Za Ayn Rand (Alisa Zinovjeva Rozenbaum, 1905. Sankt Petersburg – New York, 1982.), a njezin utjecaj u Americi i danas

je skrovit, potajan ali znatan, svaki oblik podaničkoga „mi“ postaje neprihvatljiv i mijenja se u nepripitomljeno samodopadno i autoreferencijalno „ja“, svojstveno tankočutnomu monoteističkom Bogu. Grijeh opaćine i sebičnosti pretvara se u poželjnu vrlinu promjenom kršćanskoga naputka: *ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe u ljubi samoga sebe*.

Za veliku povijest i školske udžbenike oboje su marginalci, isto kao okultist i osnivač Sotonističke crkve Anton LaVey (1930. – 1997.). Ali nipošto bezazleni i bez utjecaja. Oni su karizmatičnost individualizma zarazili agresivnim egoizmom tvrdeći kako čovjek može postići svoj puni potencijal samo ako se predano posveti sebi i vlastitu interesu. Uvjereni da je pojedinac dostatan provoditelj vlastite volje, pokazali su da se takav individualizam žudi suočiti s tamom, čak i uz cijenu posvemašnjega raspada; on želi zaplesati sa silama o kojima čovjek ne zna ništa, ali ih je čovječanstvo itekako iskusilo i malokad prepoznalo. Kod mnogih su napravili pravu pomutnju i ostavili jedva primjetan, ali dubok ožiljak. Promovirali su dolazeća vremena slijepe vjere u čovjeka kojemu Bog više neće biti potreban, ideju sličnu ortodoksnomu komunističkom vjerovanju u aksiomsku istinitost marksističke dijalektike kao podlozi za svaku promjenu, bez obzira na posljedice. Sve toliko tipično za ateističke diktature i fanatične sljedbe autokratski nadutoga ega, koji svoje lutanje između prošlosti i budućnosti završava padom u prazninu.

Individualizam je, međutim, ipak previdio da je pojedinac znatno složeniji od tisuće „najnovijih“ znanstvenih definicija. Okorjeli grešnik i njegov šegrt, naduta *vreća sluzi i spomenik slabosti*, uvijek su spremni proždrijeti, bilo da se radi o plijenu ili čistoj zabavi. Za one što za sve okrivljuju feminizam, početak civilizacijskoga sunovraćanja su, vjerojatno, prve žene sa sveučilišnom diplomom. Možda Charlotte Carmichael Stopes (1840. – 1926.), velika poznavateljica Shakespearea i uvjerena feministica, majka dr. Marie Stopes (1880. – 1958.), autorice knjiga *Ljubav u braku* (1911.) i *Mudro roditeljstvo* (1918.). One osporavaju suprugama pokoravati se svojim muževima radi prokreacije i zagovaraju kontrolu rađanja, dakle, kontracepciju. Feministice se bore za onu slobodu i opušteno seksualno ozračje što su ga donijele oralne kontracepcijske tablete početkom 60-ih godina prošloga stoljeća i LSD (kao i druge psihodelične supstance) hipijejske kontrakulture. Dogodila se promjena perspektive, patrijarhalno doba judeokršćanske tradicije došlo je svomu obzoru. Porastao je osjećaj moći i doseg želja, izmaštana sloboda došla je nadohvat oka i opipa. Religija se izjednačila s prakticirajućom vjerom! No kada se podvuče crta ispod 20. stoljeća, može se zaključiti kako je ambicija žena pokorila volju muškarca u mnogim područjima. Ostali su muškarci brojčano neznatni i usamljeni, ali po civilizacijskome doprinosu itekako značajni muški genij.

Kad je Crowley u svojoj kratkoj poslanici *LiberOZ* napisao: *Čovjek ima pravo ubiti one koji bi stali na put ostvarenju njegovih prava* ili *Sučut je kra-*

ljevski porok, zato zgazimo nesretne i onemoćale, to je zakon jačega, to je naš zakon i radost svijeta – put u fašističku, nacističku diktaturu bio je trasiran. Plod ogorčenosti i bjesnila dočepao se moći, ostatak je krotkost stada što se raduje šarenoj livadi punoj cvijeća. *Čovjek je izjalovljen pokušaj prirode*, palo je na pamet Ernstu Barlachu (1870. – 1938.). *Već sam veoma rano čovjeka doživio kao nakaznoga ... odvratno, sve dok mi nakaznost prirode, njezina prljavština nije doprla do svijesti*, nastavlja Franz Marc (1880. – 1916.) ili *Čovjek je obična stoka*, zaključuje George Grosz (1893. – 1959.). Vjerojatno se radi o grubome mladenačkom zanosu i pozi najbližoj umjetničkoj nesigurnosti; vrsti inicijacijske mantre ekspresionizma, dadaizma, nadrealizma i drugih „izama“, raznoraznih promotora šoka i tjeskobna zadovoljstva. Ali isto tako, to je i pokušaj da se gazeći po nepravdi stvaraju nove nepravde, a potkradajući dio judeokršćanske umjetničke i civilizacijske tradicije dohvati bar nešto te na domišljatu incidentu i spretnosti stekne ime i slava. Riječ je o utisku i pamćenju, zapravo o vlastitoj porciji slave. A slava nastaje iz zamagljenih i selektivnih uspomena i najsladi je obrok samodopadnosti.

Naravno, sve začinjeno obilnim hvalospjevima volji i slobodi. I to je taj duh vremena s početka 20. stoljeća. Međutim, i Montaigneova (1755. – 1825.) misao o sućuti (ambicijama, zlobi i porocima) uznemirava, kao i pokušaj da se samo jednim bljeskom dospije u srž apsurdna, u paradoks koji je istinitiji od istinitoga, i bez trunke oklijevanja i stida izrekne istina: *Unutar same sućuti osjećamo, ni sami ne znamo koliko gorko-sladak zao užitak dok promatramo kako drugi pati: a djeca to osjećaju*. To je opaka dijagnoza čovječanstva, bez obzira o kojemu je stoljeću riječ. Prilično smjelo i avantgardno, ustvari nespretno, zvuči i Le Corbusierova (1887. – 1965.) mladenačka misao ... *Jezgre naših starih gradova s njihovim katedralama i sabornim crkvama moraju se srušiti i zamijeniti neboderima*. Pljesak pomodne publike ni ovoga puta nije izostao. Jednom izrečeno ostaje lebđeti i kidati.

Sve je na razdjelnici stoljeća odjekivalo pomalo teatralno, poput topota malene mračne sljedbe, a opet *ljudsko, odveć ljudsko*, kao i sajmeno variranje Nietzscheove teme. Za Nietzschea je to razlog zašto se čovjek mora nadvladati, dočim Crowley i njemu slični mračnjaci i egzibicionisti od svojih šokantnih rečenica rade cirkusku točku i žele što uspješnije prodati svoj beskrajno puta inkarnirani lik upućenoga maga. I tomu nema kraja, jer pokazalo se da ne postoji revolucionarni poredak i sjajna revolucionarna budućnost, postoji samo ideologijom poduprt režim, sveti nerad i šizofreno ludilo giljotiniranja, torture i strijeljanja. Bolja budućnost još je jedna u nizu ljudima podmetnuta opsjena.

Međutim, patološka prevlast individualnoga brzo se ukorjenjivala kod sljedbenika tiranskih diktatura i preobrazba nacije u vojnike Partije usko-ro će biti zgotovljena. I Benito Mussolini (1883. – 1945.) i Adolf Hitler (1889. – 1945.) svoje su imperije tiranskoga jednoumlja predstavili zabri-

nutoj upravljačkoj klasi europskih kraljevina kao pravi odgovor konfuznoj, potpuno neučinkovitoj poslijeratnoj liberalnoj demokraciji i učinkovit otpor Lenjinovoj diktaturi proletarijata. Radništvu su se približili socijalističkom retorikom bezgrešne pravednosti i opsjenom jednakosti. Mussolini je za svoje ideje uspio pridobiti dobar dio ljevičara, čak i komunista (aktivista Socijalističke internacionale), dok je Hitler išao na „povratak povjerenja“, uvjeren isto kao i njemački ratni veterani kako je Njemačka žrtva nepravde i šire međunarodne zavjere i da nikako nije smjela izgubiti Veliki rat. Barem ne s onakvim uvredljivo ponižavajućim poratnim posljedicama. Želio je – i u tome je u potpunosti uspio – svojom proročkom elokvencijom obratiti njemačku gospodarsku elitu i mladež na doktrinu *Mein Kampf* i uvjeriti njemački narod u zavodljivi sustav Vođe i rase. Revolucionarna retorika drži ljude krotkima i ustrašenima.

Žalosno je da se zavodljivost, perfidija i poguban utjecaj *Mein Kampf*a nedovoljno predstavljaju mladim naraštajima, zapravo je knjiga na krivi način ocrnjena i nepotrebno zabranjena, kao da je riječ o tajnoj recepturi hladne fuzije, pa se znanstvenici plaše da ne dođe u ruke teroristima?! Nitko ne želi proniknuti u tajnu zavodljivosti te knjige, kao da će joj nečitanjem nauditi ili smanjiti moć. Neke prevažne knjige poput *Biblije*, *Tore*, *Kurana*, *Komunističkog manifesta*... doslovno su mijenjale i pokretale svijet i čovječanstvo, uglavnom prema novim podjelama i ratovima. Među njima je, svakako, i *Mein Kampf*, možda najveći „zavodnik“ među knjigama.

No sjeme suvremenih diktatura 20. stoljeća već je davno prije posijano. Jedan propali umjetnik (ne bez talenta) koji nije prošao prijemni ispit na Umjetničkoj akademiji, dodatno opsjednut spašavanjem zapadne kulture sačuvane u naslijeđu glavnoga grada Habsburgovaca, postaje dijabolični političar spreman na sve i započinje političku agitaciju, pravi rat protiv svega što smatra invazijom na slavnu indoeuropsku prošlost plavokrvnih arijaca. Promašeni umjetnik Hitler oduševljava se s *arche*, tu je nekako najsigurniji i uvjeren da će svojim maskeratama odlučnosti i travestijama junačke smrti doista doseći ishodište, prijeći sâm prag početka te uploviti u mitska vremena dok još nisu bile napisane sve iskonske knjige svijeta.

S nastupajućim boljševizmom i njegovim povijesnim dvojnikom naci-fašizmom došlo je vrijeme da čovječanstvo upozna i konzumira zlo ravno-dušnosti. Koliko god je Crowley na svoj osebujan način pokušao zamijeniti porok vrlinom, neobjašnjivo je da Deset zapovijedi ne zadrži zapovijed: *Ne laži*. Postoji zapovijed: *ne svjedoči lažno*, no ta se zapovijed odnosi na praksu svjedočenja pred javnosti i na sudu. Pogubnost „običnoga“ laganja nije prepoznata u Starome svijetu. Međutim, u slučaju levita Ananije, kada ga apostol Petar ukorio: *zašto je sotona zaposjeo tvoje srce tako da lažeš Duhu Svetom i da zadržiš za se nešto novca od svog zemljišta? Nisi lagao ljudima, nego Bogu*, Ananijina laž biva najstrože kažnjena i završava levitovom smrću. Slična starozavjetna neobjašnjivost je što u sedam smrtnih grijehova nije

uvršten sadizam. Može li se previd opravdati „rajskim užitkom promatranja patnje prokletih“, kao dokazom božanske pravednosti? Može, ali samo kod zlih očiju.

Nietzsche je slutio nagovještaje ništavnosti i neslućeno moćnu fiziku razaranja; snagu svejednosti i autodestrukcije modernoga čovjeka 20. stoljeća. Proročanstvo ne govori izravno niti skriva, ali nagovještava. Nietzsche je nagovijestio nezamislivu snagu bez suosjećanja prema drugima; moć tiranskih kumira i neosjetljivost klera te anticipirao *nekoliko ideja današnje fizike* (Martin Heidegger u *Nietzsche I., Incipit tragedia*). Proročki je opisao diktatore 20. stoljeća: *ako zamislimo da se ta povijest nađe u rukama i u glavama darovitih egoista i zanesenjačkih zlotvora, razarat će carstva, ubijati vladari, izazivati ratove i revolucije... (O koristi i šteti povijesti za život)*. Upalio je baklju i osvijetlio primicanje (neobjašnjiva stanja) razarajuće ravnodušnosti i moćnu poziciju nagona ponad savjesti, čak i kada je vlastiti život u pitanju. Razumio je praslike ljudske opsjednutosti sobom i neutaživu čovječju žeđ za svojim odrazom u udivljenome pogledu ljudi: takozvanu paupersku popularnost i javna priznanja ispisana na pozlaćenoj sadri.

Poput kanarinca u rudniku, Nietzsche je upozorio na dotad nezamislivu ravnodušnost i pohvalu androgynosti (ali ne i hermafroditstva) te obznanio brisanje razlike između života umjetnika i njegove umjetnosti: feministički dadaizam barunice Else von Freytag (1874. – 1927.), osebnost Egona Schielea (1890. – 1918.), dosjetljivost Marcela Duchampa (1887. – 1968.), avangardnost Fritza Langa (1890. – 1976.) i Andréa Bretona (1896. – 1966.), ilustrativnost Salvadora Dalija (1900. – 1989.) i nekonvencionalnost Luisa Buñuela (1900. – 1983.)... Dugi niz umjetnika 20. stoljeća koji su *počeli slikati predmete kako ih zamišljaju, a ne kako ih vide*, pa su na krilima lakovjerne publike željne novotarija i pozerske kritike (pro)živjeli život koji su zamišljali i htjeli, a ne koji su kao umjetnici zaslužili. Najavio je Nietzsche čovječanstvo okupano krvlju, umoreno boleštinama, ali i umjetnike kojima je bilo lakše smjestiti sebe u središte vlastita svjetonazora (pogotovo ako je donosilo lagodu i korist), nego se vrhunskim djelima nametnuti Umjetnosti. I prorekao je najezdu njihovih epigonskih skakavaca, *širitelje sumračnog ludila*, one ambiciozne skromna talenta, samoljubive mediokritete prekvalificirane u moderne umjetnike, performere i njihove gospodare što preodjeveni u arbitre, kolumniste i teoretičare umjetnosti besramno prežvakavaju umjetnost. Najavio je one opasne jadnike što samodopadno promoviraju savez dobro prikrivene nemoći i neuništive ambicije, simbiozu žučljive osrednjosti i sveprisutne besramnosti, suživot hinjene skromnosti i lažne bezazlenosti.

Poteškoća je s Nietzscheom, uostalom kao i sa svim prorocima, to što su ga mnogi umjesto kao kanarinca doživjeli kao šišmiša i od straha nisu povjerovali bljeskovima njegove intuicije i najavljenim prizorima. No nije li izuzetna jasnoća (*diakrisis pneumaton*), kao nepogrešiva osjetljivost za

istinu i egzistencijalnu laž, počesto proročanski gruba i nezaustavljiva, a proročke prispodobe neuhvatljive „zdravoj logici“? Prorocima ne smeta što ih ne vole, jednako im je svejedno ako ih vole i poštuju. Jednoga su takvog i spalili da vjetar otpuhne vrući pepeo i sakrije grob. Za mnoge je rimski, tj. vatikanski zrak bivao nezdrav na razne načine. *Slijepa greška, pohlepno vrijeme, nepovoljna sreća, tiha zavist, podlo ludilo, ljubomorna nepravda, okrutno srce, izopačeni duh i umobolna drskost neće biti dovoljne da preda mnoom zamagle zrak, neće postaviti veo ispred mog pogleda i nikada me neće smesti da kontempliram moje prekrasno sunce* (Giordano Bruno). I ne samo jednoga i ne samo Crkva. Veo civilizacije tanak je i osjetljiv, a ponekad se čini da je ispleten mikronskim nitima oštře bodljikave žice.

Njihov proročki zanos, romantična ludost i mistični genij i danas su u okruženju uljudne osrednjosti; ostali su ljudima strani i neprihvatljivi. Osobni fanatizam i kada dosegne nebeske dubine na ljude djeluje zastrašujuće i odbojno. Učas se profana neukost uplaši proročke izravnosti, umjetnikove iskrenosti i vlastitih laži; zamisli nad nezamislivim posljedicama i poduzima sve kako bi neutralizirala taj zanos izvrgavajući ga ruglu. Ako u tome ne uspije, licemjerna ga profanost tada utiša etiketama luđaka ili potkupi zvučnim titulama i zamrzne sinekurnom hladovinom. Pojava genija i proroka nije podložna nijednomu matematičkom obrascu, samo fraktali ponekad ponude objašnjenje, ali ne i analogiju. Ni zanos ni moć ne nude odgovor zašto prorok izrasta iz sebe i čemu ti svjetionici Božje navigacije. Društveni potencijal sukladan je Gaussovoj zvonolikoj krivulji koja malo kada griješi i uvijek tjera na razmišljanje. Proroci se nalaze na samome rubu „zvona“, tamo gdje se obod Gaussove krivulje asimptotski približava osi x. Isto kao i umjetnici, i oni su trajno sumnjiva lica, nelagoda gdje god se pojave i zastanu, stoga im je društvo namijenilo mjesto na samoj margini.

*

Taj razvikani i teško odredivi modernizam – jedno od mogućih obilježja avangardne kulture s početka 20. stoljeća – dosta je zamršen i njegovo samozrenje kao da nikada nije dovršeno, čak i kada je proglašen njegov kraj i najavljeno doba tzv. *postmodernizma* – kao razdoblje masovne proizvodnje identičnih kopija umjetničkoga djela! Ili je pojam postmodernizam ipak drsko bez značenja jer znači previše toga što dolazi nakon modernizma i nema potpuna slaganja oko naravi i dosega „moderne“? Teško je odrediti termin „moderne“ i modernoga doba, njegov početak i dovršetak jer proces nema ni vremenske ni prostorne gabarite. Ipak, razdoblje u zapadnoj misli nakon prosvjetiteljstva, a koje karakterizira uvjerenost u sposobnost čovječanstva da razmišlja bez transcendentalnoga uplitanja božanskih sila i providnosti, prilično bi ispunilo i definiralo pojam. Veliko je to i gotovo nesagledivo razdoblje krcato vrstama i podvrstama u kulturi i umjetnosti čije poslanje i pozicija nisu uvijek ni razgovijetni ni suvisli, ali su našli svoju

sljedbu i zagovaratelje. Za teologa Alistera McGratha, postmodernizam je *promišljeno i sustavno napuštanje usredišnjih naracija*.

Univerzum postmodernoga negira bilo kakve temelje, nesumnjive vrednote i objektivnost – pa je najvažnije zazvučati umno i upućeno, okružiti se lojalnim istomišljenicima te održati pozu „vrhunškoga intelektualca“ i neshvaćenoga umjetnika, a onda taj status poduprijeti lupetanjem i nesuvislim tiradama ni o čemu te na koncu sve dobro upakirati i utržiti skorojevićima s crvenoga tepiha i njihovim imitatorima!

I ta samodopadna intelektualna obijest traje i neuništivo drobi sve što nije od njezina legla; recimo, od 1967. s ogledom Johna Bartha (rođ. 1933.): *Literature of Exhaustion* ili zaključno na istu temu od istoga autora esej iz 1980. *Literature of Replenishment*. ... *Idealni postmoderni roman morao bi prevladati prepirke između realizma i irealizma, formalizma i 'kontenutizma', čiste i angažirane književnosti, proze za elitu i proze za masu...* Zapravo bi trebao srušiti pregradu koja se podigla između umjetnosti i užitka te ući u postreligiozna vremena, potpuno negirajući duhovne korijene. To bi bila poruka. No možda se ipak prije dogovoriti: počinje li moderni roman Cervantesovom rugalicom na viteške romane ili treba pričekati koje stoljeće, pa je otac romanu romantizam zaljubljen u život i u flertu s dosadom?

Kao i svaki igrokaz, predstava etabrirane i dobro ugođene profanosti ima svoju publiku: osobe željne takvoga javnog uvrštenja i pokazivanja. Profesija pismoznanaca nije nikada izumrla, a broj njezinih mušterija neprestano raste. To je ta toliko razvikana i poštovana javnost u rukama klateži piskarala. Zastrašujući sterilni intelektualizam, izrastao na tlu moderne slavohlepnosti i od udivljenja razjapljen ustajajući epigonstva stoljećima se ljube i hodajući ruku pod ruku kroz povijest čine privid znanja i učenosti. Nitko od zabezegnutih u slušateljstvu ne buni se što je ostrizen, važno je da su škare u razvikanim rukama intelektualaca od kalibra. Previše njih stidi se priznati kako pojma nemaju o čemu je zapravo riječ, o čemu se uopće u (post)modernizmu radi i što je zapravo ponuđeno, a što sakriveno. Ima li ičega osim narcisoidna intelektualizma likovnih i inih pismoznanaca te jednočinki osrednjosti neobično ambicioznih, ali trajno uškopljenih autora? Jer kada je to završilo razdoblje „modernoga“ i zašto se postmodernizam, pojam preuzet iz arhitekture tako prijemčivo proširio na umjetnost i cijelu kulturu, zar samo zbog svoje neodređenosti, enormne količine magle koju može proizvesti samo njegovo izgovaranje? Zato jer *je arhitektura društvena umjetnost* ili stoga jer nas arhitektura prati kroz cijeli život u slavi i bijedi, čak i kada to ne želimo, pa je red odužiti joj se pojmom stvorenim pod njezinim okriljem?

U ovome tekstu pojam „modernizam“ ne treba dovoditi u vezu s modernizmom u Katoličkoj Crkvi, izraslim iz liberalnoga njemačkog protestantizma s tezom da je kršćanstvo zastarjelo. Taj je modernizam promovirao kritički, „moderniji“ stav spram tradicionalnoga kršćanskog nauka. Bio je

to pokušaj da se francuski protestantski duh i sekularizam upletu u nauk i praksu Katoličke Crkve i taj pokret nema izravnih poveznica s modernizmom u europskoj umjetnosti i kulturi u 19. i početkom 20. stoljeća. Lijek antimodernizma u Crkvi postao je gori od modernizma samoga i stvorio je crkveni totalitarizam pod dirigentskom palicom Pija X. (pontifikat, 1903. – 1914.). Papa je 1907. enciklikom *Pascendi dominici gregis* osudio modernizam i agnosticizam i duh *antistitum sacrorum* (antimodernističke zakletve) do danas nije napustio Crkvu. Katolička Crkva na svome je vratu osjetila zube modernizma i reagirala je neprimjereno oštro i beskompromisno. Takvu su isključivost i podjelu na „ili mi ili oni“ poslije kopirale ideologije jednoumlja, komunizam i nacifašizam.

Svi aspekti modernizma (u umjetnosti) 20. stoljeća i njegovih derivacija poput ekspresionizma, fovizma, futurizma, kubizma, dadaizma, nadrealizma, nihilizma, pop-arta... žestoko se i agresivno propinju želeći starim vremenima i tradiciji dokazati novu zbilju i njihovu zastarjelost; tezu da ništa nije besmisleno i pretjerano, a da ne bi bilo vrijedno umjetničkoga traga. Nijedan korak Leopolda Blooma nije uzaludan, nijedno pijanstvo, incident i valjanje u vlastitoj rigotini nije toliko beznačajno, a da ne bi bilo zabilježeno i predstavljeno javnosti. Nestaje *tradicionalna razlika između eksperimentalne, nefigurativne umjetnosti s jedne strane i masovne, pripovijedane i figurativne umjetnosti s druge strane* (Umberto Eco). Snage osrednjosti konačno su dobile prigodu zasvirati u pisak.

Poteškoća je što samoproглаšeni „izmi“ ne prihvaćaju činjenicu da su „interesantno“ i novost, nejak i nedostatan da bi samo s njima moderno moglo jurišati i rušiti staro te u isto vrijeme pečatiti vlastitu epohu stvarajući neku beskompromisnu i nedodirljivu „umjetnost kao odraz vremena i revolta“. Odbacivši krinke malograđanskoga licemjerja i potrošene prošlosti, sebi su sašili nove, po mjeri svojih pritajenih ambicija stvorivši poredak „umjetničkoga“ nerada i „kreativnoga ludila“.

Ipak, istinska umjetnost ne dolazi iz vremena, već lomi rešetke vremena i po tome je dio Stvaranja. Ona je neprestano sakrivena u prvobitnome rascjepu ljudske smrtnosti i nebeskih korijena i umjetnici ju neprestano otkrivaju. Daleko od očiju, tu odmah pod srcem, samo ako se dobro i bez straha zagledamo u naše strahove i sramežljivu nadu u ponovni susret sa Životom. Što vrijeme upornije dokazuje našu prolaznost i nagovještava svoju premoć, to nam svaki trenutak postaje panično dragocjen i opterećen turobnom vizijom vlastita odlaska.

A svi ti gnjevni rušitelji odvratnoga establišmenta i zaostale tradicije malokad su nositelji profetske, mesijanske i milenarističke baklje, nego su bili i ostali odveć kruhoborci koji u početku žele samo biti siti i preživjeti svoju umjetničku dionicu. S vremenom i predatorskim strpljenjem, kada sami osjete da bi mogli postati ono po čemu su pljuvali, dakle uvaženi članovi umjetničke zajednice, pozele se ulica i trgova sa svojim imenom.

Veliki ilustrator, i tek nešto malo preko toga, Salvador Dalí, pronicljivo je shvatio kanon uznemirujuće velikoga praznog bogatstva 20. stoljeća i u svome rujanju umjetnosti 20. stoljeća otišao je do samoga kraja pretvarajući probranu likovnu publiku u bezglavu masu snobova. Nije mogao vjerovati koliko blaziranost i neukost pomodnoga svijeta može progutati rujanja i prijevare, a da nikada ne pomisli koliko su namagarčeni. Dalí je debelo unovčio nadrealizam, priskrbivši sebi kraljevski tretman i bez imalo stida postaje ovisnik o laskanju i novcu. Nadrealisti su ga prezirali i jednako mu zavidjeli ili mu se, pak, divili, a on je nietzscheovski živio *trenutak velikog prijezira*, razdoblje u kojemu mu se gadila i vlastita sreća i neumorni um, a najviše ostatci vlastite krijeposti. Njegov opus opsjednut metafizičkim iluzijama i zamršenim snomoricama, ispunjen neusporedivim egzibicionizmom i samodopadnošću, učinio ga je svjetskim promotorom skupocjena kiča. Shvatio je da je u svijetu dosade kičem zamotan onirizam najkurentnija roba.

*

Gubi se i propada sveto kao motiv i povod umjetnosti; sveto postaje podsmijeh i ruglo, a namjesto umjetnika na velika vrata dolazi interpret umjetnosti. Ostaju samo ljudski tragovi u dronjcima, u spermi i krvi; ono što je od čovjeka preostalo postaje dio prašnjave dekoracije kulture. Demonizirana ljudska slika izvučena iz zapečka postaje portret čovječanstva. Moderno na svaki način želi svjedočiti i prethoditi vremenu, novoj zbilji u čijemu stvaranju samo donekle sudjeluje. Stoga se modernizam okrenuo kulturi kao alternativa politici. On izrasta u odraz svekolikoga modernog nereda. Gnjevni mladi umjetnici postaju idoli i paradigma samoljubiva ponašanja željnoga sebe i samo sebe – zarazna ovisnost zove se popularnost, danas je to „celebrity“. *No stigne trenutak kad avangarda (moderna) više ne može dalje, jer je proizvela metajezik koji govori o njezinim nemogućim tekstovima (konceptualna umjetnost). Postmoderni odgovor modernomu sastoji se u priznanju da prošlost, kad se već ne može uništiti, jer njezino uništenje vodi u šutnju, može uskrsnuti u drugačijem duhu – ironično, na nimalo nevin način* (Umberto Eco). Postmodernizam se češe tamo gdje nikoga ne svrbi.

Jean-Paul Sartre (1905. – 1980.) i razvikana *Mučnina* (kao manifest egzistencijalizma) stižu kasnije (1938.), međutim, njegova publika i čitateljstvo „stižu na vrijeme“ te mu nakon klaonice Drugoga svjetskog rata s odobravanjem priznaju da je život jamstvo nesreće, uistinu besmislen, čovjek izopačen i „osuđen na slobodu“, a sadašnji je trenutak toliko važan da se može izjednačiti s beskrajem. Time je trasa od sivoga egzistencijalizma, kao filozofije sadašnjosti u kojoj se očituju strepnje i nedoumice, do pobjede konzumerizma bila okončana.

Planet već stotinjak godina pleše mrtvački ples i to ne može biti bez trajnih posljedica. Sveprožimajuća poslijeratna klima vesele ništavnosti,

isto kao i nuklearna neizvjesnost, morali su naplatiti svoju tjeskobu i strah, a onda se u nadoknadi izgubila mjera. Naraštaj impregniran nuklearnim nihilizmom najprije se želio odmoriti, a potom osvetiti svomu dugogodišnjem strahu. Tamjan egzistencijalističkoga pesimizma bio je slab korektiv zahuktalu konzumerizmu. Na vrata poslijeratne traume zakucalo je obilje, a malo potom hedonizam i konzumerizam.

Polomljeni užasima rata i tjeskobom poraća mnogi, uostalom kao i glavni lik *Mučnine* (Antoine Roquentin), poniru u egzistenciju izoliranoga pojedinca i traže bijeg od očaja besmisla. Možda bi naslov *Mrzovolja* umjesto *Mučnina* bolje odgovarao Sartreovu opusu i opisao njegovu narav. Misao iz romana: *sve što postoji rođeno je bez razloga, živi svojom slabošću i umire po slučaju* interpretacija je Crowleyjeve proklamirane mračne sebičnosti i potvrda sveopćega besmisla. Sartre je izlaz iz besmislenosti potražio u sintezi slabovidna egzistencijalizma i snajperskoga vida komunizma, poklanjajući sebi samomu laskavu poziciju intelektualne savjesti čovječanstva. Kao ideolog egzistencijalizma i vođa neprilagođenih ljevičara, slobodu volje Sartre je postavio na načelima intelektualnoga (euro)komunizma i pokušao uspostaviti odnos između književnosti i (ljevičarske) filozofije, da ne spomenem marksizam. Smetnuo je s uma kako je pisanje romana posuđena moć i kozmološki zahvat; kreacija likova koja se neprestano otimlje kontroli autora, a ne naručena kompilacija književnih karaktera. Isto je tako krio da je eurokomunizam redovito odlazio na blagajnu Kominterne po svoju mjesečnu apanažu.

Zato Sartreu nije bilo mrsko susresti se s masovnim ubojicom Che Guevarom (1928. – 1967.) i proglasiti ga najkompletnijom osobom na svijetu! Fascinacija salonskoga komunista „terenskim“ egzekutorom bila je za francuskoga intelektualca toliko potresna da nije žalio nepromišljene komplimente. Sartrea je pobijedila intelektualna slabovidnost i prašnjavo sivilo salonskoga komunizma ispunjeno očajem pustoši i osjećajem da je na koncu samo običan politikantski plaćenik. Ništavilo u njemu i oko njega, s kojim su on i bratija egzistencijalisti tako rado voljeli koketirati, potaklo je njegovu mrzovolju i pozersku trezvenost. Onaj isti prkos, koji je iz čiste oholosti odbio Nobelovu nagradu za književnost, cijeli ga je život hranio lažiranim junaštvom. Nekako se trebao iskupiti za tri knjige tiskane za vrijeme nacističke okupacije (*Bitak i ništa*, *Muhe* i *Iza zatvorenih vrata*) jer nacisti nijednu nisu bili zabranili, pa je Sartreovo koketiranje s komunizmom ipak oprez i lagani pokušaj iskupljenja? Švedska akademija to je odmah prepoznala i nagradila. Još jedan dobar primjer kako se s pokajništvom može dobro trgovati.

*

I nemoguće je danas misliti, pisati i živjeti kao da ga nije bilo, Nietzschea, naime, i njegovih naslova. Koliko god mu imputiraju, on sâm nije izazvao

tektonske pomake, ali je proročkom intuicijom najavio njihovo primicanje, patnju cijeloga jednog stoljeća natopljena suzama i nakrcana gnojem kadavera. Pronašao je Nietzsche novu dioptriju za pronicljiv pogled u tjeskobnu budućnost. Letio je nebeskim vrhuncima i ronio najdubljim provalijama bezdana, dubljim od tartara, a kada je konačno došao do dna, primijetio je jedan zahrđali poklopac i podigao ga. Potonuo je dublje od dna, zakoračio u unutarnji krug usuda i u toj neshvatljivoj kozmičkoj dubini dotaknuo nebo ponad čovjeka i moralni zakon u njemu. Shvatio je da život nema cilj, već je smisao sâm; fokus naše slobode, ali ne nužno ovozemaljski. Tek je poslije stekao znanje, shvatio je pravu boju sedefa. I uvijek smo na početku: treba li naći Boga i zavoljeti Ga ili Ga zavoljeti pa Ga tek onda potražiti? Možda samo shvatiti kako su prave dubine u nama. *Ostalo je samo teologija*, piše Béla Hamvas dok sjedi pod tamarisom negdje na otoku Korčuli.

Posjedovao je Nietzsche nešto nagonско, čudnovato i nepojmljivo, uostalom kao i svi koje je poslala providnost, a ljudi im poklonili samo duboke ožiljke poniženja. Shvatio je što će se dogoditi kad obijest i zaslijepljenost zaniječu strogost Mojsijevih zakona, a kršćansko se milosrđe sroza na igrokaz indulgencije i kupovinu rajskih zemljišnih čestica. Anticipirao je tragediju kada privid humanosti zasjeni opaku namjeru, a kultura lice-mjerja i laskanja na svim tehnološkim razinama zavlada masama, materijalnim napretkom i vjerskom praksom. Onda kada umjetnost dopre do najšire publike samo zato jer joj je snove napučila užitkom, tada svako malo oklijevalo i ustrašenac postaju os svijeta, središte svoga vlastitog šupljeg svemira negdje u beznađu Face-booka. Neustrašivost oklijevala pogubna je i nema sigurne udaljenosti pred takvim junaštvima.

Ili je Nietzsche jednostavno zapamtio svetoga Pavla, njegove proročke riječi u Drugoj poslanici Timoteju: *A ovo znaj: u posljednjim danima nastat će teška vremena. Ljudi će doista biti sebeljupci, srebroljupci, preuzetnici, oholice, hulitelji, roditeljima neposlušni, nezahvalnici, bezbožnici, beščutnici, nepomirljivci, klevetnici, neobuzdani, goropadnici, neljubitelji dobra, izdajice, brzopletnici, naduti, ljubitelji užitka više nego ljubitelji Boga. Imaju obličje pobožnosti, ali snage su se njezine odrekli* (3,1-5). S ljudima je uvijek slično: čovječanstvo se neprestano nalazi na putu prema savršenstvu. Poriv za mijenjanjem svijeta je konstanta i malo tko tomu porivu želi odoljeti, mladost pogotovo, čak ni oni što se svijeta odriču ili ne prestaju febrilno gorjeti od najavljenih „posljednjih dana“. Smrtno uplašeno Danom gnjeva čovječanstvo je već stoljećima u teatralnoj agoniji iščekivanja.

Francisco Goya (1773. – 1828.) nije previše želio razumjeti, ali je htio zabilježiti. Neprestano je skicirao noćna priviđenja, stvorenja i sablasti, pravu *menadžeriju ljudskih slabosti, strasti i poroka...* sve što je slabovidna i gluhoga Aragonca vrijeđalo, bunilo i tištalo. U mapi bakropisa *Caprichos* i *Los Disparates* zaplesale su oniričke vizije i od bolesti već načet i razdražljiv

duh. Pred kraj života veliki slikar uporno pokušava doploviti i zaviriti na „drugu obalu“ i pri povratku je sve mračniji, uvjeren kako druge obale nema i da je sve laž. Na jednome crtežu vidi se malo odignuta grobna ploča, a ispod nje kostur gura ruku i pokazuje papir na kojemu piše: „Ništa“. Nema poslije i nema za poslije, sve je tu i sada, zapisano u našim nadanji-ma i strahovima i to je sâmo dno Goyina očaja. Francisco Goya je prore-kao (bes)misao i ništavilo prekogrobnoga, snomoricama sličnim vremenā bez vjere; samo šareno beznade tupe veselosti i jednokratnost života, obilje koje će uskoro skončati u razdražljivu ravnodušnost.

I nestao je samoprijegor, povijesno naravoučenje i sabranost. Dobrota je postala bljutava dosadna slabost bez začina. Senzacije je prekrila obilna prašina podignuta mlaćenjem prazne slame. U tome mlaćenju prednjači ambiciozna osrednjost okićena odličjem i titulama. To intelektualno mah-nitanje i prenemaganje mlohavih redovito izaziva stid i nelagodu, čak ni ruganje više ne pomaže.

Teror je najavio i Jacques Cazotte (1720. – 1792.) odmah po izbijanju Francuske revolucije, ali je takav scenarij pripisao nevidljivu svijetu mrtvih i nazočnih. Bio je *zaljubljenik samoće, sabranosti, nejasnoga i bajkovitog meditiranja*; njegova misao: *Nevidljivi svijet pritišće nas sa svih strana* posli-je se u mnoge uselila i ukorijenila kao vlastita. Shvatio je to s dosta zakaš-njenja i Oswald Spengler (1880. – 1936.), njemački nacionalist, neženja i čudak. Njegova knjiga *Propast Zapada* (1918. I. sv. i 1922. II. sv.) nudi neke odgovore što se u ljudima zbiva početkom 20. stoljeća, naročito posli-je Velikoga rata i poručuje da nije sve gotovo, sveti egoizam nacija još nije rekao posljednju. Još u nacijama gori duh osvajača.

Ali Spengler je kod pisanja drugoga sveska, isto kao i Thomas Mann (1875. – 1955.) dok je pisao *Čarobnu goru*, već imao iskustvo Velikoga rata te je bio proživio tragediju poniženja i uškopljenje Njemačke nakon Ver-sajske konferencije. Pod dojmom višestruka njemačkoga poniženja, Spen-gler u formi mističnoga političkog proročanstva dovršava *Propast Zapa-da*. Prstohvat tuge u oceanu nezadovoljstva i olujama srdžbe više nije niti mogao niti želio sakrivati. Dojmljivo iskustvo iz Prvoga svjetskog rata imao je i pronicljivi francuski sociolog i poznavatelj psihologije masa Gustave Le Bon (1841. – 1932.); mnogi kojima je taj rat otvorio pogled u bezdan budućnosti 20. stoljeća. S Velikim ratom sudbina svijeta i čovječanstva već je bila uvelike trasirana i oni pronicljivi znali su da slijedi kraće primirje i još brutalniji nastavak sukoba ideologija i religijskih svjetonazora. U tim će ratovima razlika između vojnoga i civilnoga biti posve poništena, bojišnica će sama ušetati među ljude.

Najprije će s pjesmom na usnicama mladosti dopuzati vrijeme Velikoga rata, potom neimaština i gnjev poraženih, da bi u najvećemu civilizacij-skom sukobu ratna patnja i genocid proželi i osakatili čitave narode, uni-štili kontinente i čovječanstvo zavili u crno. Tek onda će na krilima oslo-

bođenja i pobjede nastupiti, s jedne strane zavodljivo blagostanje tuposti, pretilosti, anoreksije i tehnoloških čarolija – a s druge strane Čelične zavje-se, odmah u susjedstvu, koju ulicu dalje, zavladata komunistička tiranija i pandemična glad Trećega svijeta. Demokratskim svijetom će zagospodariti dobro ugojeni kućni mezimci, njihove pretile gazde i licemjerno zgražanje nad ljudskim sudbinama. Ostatkom svijeta vladat će neimaština i preživljavanje, od neishranjenosti umiruća djeca istoga humanog čovječanstva.

Jedna te ista napovijedana Božja ljubav i kršćansko milosrđe, ali na tere-nu je situacija drugačija. Nezamisliva je glad dječje utrobe i kulinarske delicije s trima *Michelinovim* zvjezdicama u istome čovječanstvu; neshvatljiva bijeda (kao manjak svake ljudskosti) i narcisoidna žeđ objesti; za jed-ne patnja pothranjenosti, za druge patnja dijete – i ne prestaje ples šepava čovječanstva na ivici bezdana. Tehnologija samo donekle izjednačuje i gasi neugasivu gorčinu u čovjeku, ali prethodi kanibalskomu obroku. Kao što je nekada davno žeđ prethodila čovjeku, i tako običnu fiziološku želju za vodom i hranom pretvorila u pretjeranu žeđ za užitkom, a čovjeka u ohol-nika i ljudoždera. Na koncu ljudi dobiju ono što su poželjeli, poteškoća je u tome što nikada ne znaju, dok ne dobiju, što su zapravo poželjeli.

To je nezasićna i beskrajna glad očiju, pohlepa uvećana zavišću. Cilj te gladi je neprestano nezadovoljstvo nezasićne utrobe. Što čovjek više posjeduje, veća je punoća praznine i glad neprekidno raste, pa *hybris* sa zadovoljstvom uzima svoj danak. Neumjerenost je središnja tema grčke tragedije, jer treba se sučeliti s božicom Nemesis i preživjeti prazninu sve-mira u srcu. Mnoge nezamislive stvari ta žeđ učini dostupnima, postaje katalizator kvarne ambicije i osjemenitelj pretjeranih želja. Moderna teh-nologija postaje jedinstvena komunikacija, jezik na kojemu komunicira ta neugasiva pohlepa.

Milijunski brojevi migranata što nadiru u Europu u rukama drže naprave najmodernije elektronske komunikacije i GPS, a tek pokoji bocu s vodom i nešto u najlonskoj vrećici, stoga ne znamo je li ovo tek hro-pac dekadentnoga obilja poražene judeokršćanske uljudbe, jauk poraženih kršćanskih vrijednosti ili se čovječanstvo prkosno usidrilo u istome mjestu čekajući neizbježno, pa se stalno vrti za prvim i posljednjim pitanjima kao pas za svojim repom. Jer *velike teme ljudskog bitka nisu se promijenile* i zato se čovječanstvo sve brže vrti u mjestu s bocom vode ili mobitelom u ruci.

To je tema Mannova *Čarobnoga brijega*, vrletnoga lječilišta u dubokoj podzemnoj planini. Gore je dolje i gore zapravo ne postoji. Pakao je dubo-ko gore u planini. Čarobno je pakleno, *sakra!* Prokleta! Čarobna gora je retorta zla, priprava i novicijat zlodušenja. Pothlađenost na laganoj vru-ćici od „dvije-tri linije“ – priprema čovjeka na prezrivu ravnodušnost, na strahote i ratove što ih je 20. stoljeće tek imalo odratovati. Najprije ide uvjeravanje, slijedi prihvaćanje, potom učešće kao inicijacija, a onda više nema povratka; virus je pušten kako bi se Prvi veliki pokolj mogao izvesti.

Galerija likova, cijela Europa, svi njezini slojevi, profesije i zanimanja, svi su gore-dolje na provjeri, kušnji, preodgoju i završnome ispitu. Priprava je to čovječanstva na jauke očaja i vapaj, na „opasnu lakoću ravnodušja“ i na modernu nastranost spram velikih brojeva, bilo da se radi o žrtvama, pokoljima ili profitu u milijardama. To je ona uljuđena *snošljivost prema nepodnošljivom* i potpuni gubitak kriterija – kada se zgražamo nad malenkostima, samo zato jer imaju nekakvu vezu s nama. Ljudima svojstvena ledena ravnodušnost nimalo ne jenjava, ono daleko uvijek je tuđe. Da bi se zaniijekalo ljude, dovoljno je na njih samo ravnodušno pomisliti.

Možda uz Thomasa Manna treba spomenuti nekolicinu austrijskih i njemačkih autora, 20. stoljeće ipak pripada Nijemcima i oni su ga najiskrenije i na svaki način opečatili, ali su i druge povukli u svoju nacističku kloaku. Austrija se nakon Drugoga svjetskog rata na dovitljiv način distancirala od Njemačke: Austrijanci su uspjeli uvjeriti svjetsku javnost da je Mozart Austrijanac, a Hitler Nijemac i to nije jedini primjer „humanitarnoga preseljenja“ ljudi i događaja. Stoga je teško raspetljati njemačku od austrijske književnosti istoga književnog jezika 19. stoljeća. O posljednjemu odbljesku bidermajerske idile, kada se činilo da čovjek ima dovoljno vremena za malu dangubu, svaki književnik na svoj način pripovijeda o toj velikoj kulturi. Robert Musil (1880. – 1942.), Jacob Wasserman (1873. – 1934.), Frank Wedekind (1864. – 1918.), Bahr Hermann (1863. – 1934.) i Broch Hermann (1886. – 1951.); svi su oni dio intelektualne mreže i književne poveznice 19. i 20. stoljeća, pouzdani svjedoci vremena, ali nisu svi jednako pouzdani navjestitelji novoga doba. Samo onaj tko čita znakove izvan svojih želja i očekivanja, može naslutiti budućnost.

*

Malo tko danas želi upoznati duh izuzetno dugačkoga 19. stoljeća, svih njegovih 125 godina – naime od 1789. do 1914. – da bi uočio prve napukline nadolazećega 20. stoljeća. Burski rat (1899. – 1902.) i balkanski ratovi (1912. – 1913.) na rubu judeokršćanske uljudbe ipak su trublje ratova 20. stoljeća. Nije jednostavno prizvati u povijesno sjećanje stoljeće umjetnosti, koloplet ljudi i događaja, uzlet znanosti i romantizma; uzeti u obzir nagovještaje velikih propasti i još većih promjena, sagledati umorni suton dugoga stoljeća, sve njegove trpeće umjetnike i nezasićne zloduhe ne tako davne povijesti, i bez ispaljena metka pomiriti se s primicanjem tragedije.

Raskošne kulise plemenitaškoga i građanskoga (počesto izlizana i prijetvornoga) kanoniziranog ćudoređa u kršćanskim carstvima i krunjenim državama još su svježije i djeluju stvarno kao i njihovi raskošno obnovljeni bajkoviti dvorci, danas uglavnom turističke atrakcije. Ali novčarska aristokracija i kapitalistička buržoazija Europe nakon giljotinske Francuske revolucije i Napoleonovih ratnih pohoda ne može zatomiti nestrpljenje i gnjev, svoju nemalu ambiciju da bez odgađanja preuzme poluge vlasti i

igrokaze društvenoga života te napokon postane nezaobilazan dio državnoga establišmenta i započne novu preraspodjelu svjetskoga bogatstva – početak Prvoga svjetskog pokolja 1914. Nacije koje su se bogatile i one koje su se smatrale zakinutima u toj globalnoj podijeli u tome su ratu prinijele milijunske ljudske žrtve novomu kumiru – profitu.

Zasićen revolucionarnim nasiljem, masovnim giljotiniranjem i žudnjom za apsolutnom vlasti Friedrich Schlegel (1772. – 1829.), filozof, pjesnik i jezikoslovac, već je 1800. sve shvatio i uputio Europljanima apel: *Ništa u ovim vremenima nije toliko potrebno koliko duhovna protuteža revoluciji i tiraniji*. Vapaj proroka čuo je samo list bijeloga papira. Ništa nova, to je sudbina prostora.

Akumulacija kapitala visoko se podigla ponad negdašnjih plemićkih privilegija i zahtijeva sve bogatstvo svijeta. Koliko god su carstva i kraljevstva još „dobro držeća“ i povijesno pouzdana, akumulacija kapitala u rukama spretnih poduzetnika i beskrupuloznih bankara visoko se uzdigla ponad renti i privilegija plemenitaške elite. Ukinućem kmetstva rente su sve manje, a privilegije i stečena prava ostaju kao da se ništa nije dogodilo. Suvereni europskih kuća na dvorskim balovima rasplesana su i ponešto ljubomorna *vojta*: bliski rod i dokona tazbina, ali u Velikome ratu što se sprema to neće nikomu pomoći. No nitko ozbiljan ne vjeruje da obiteljske čarke i netrpeljivosti mogu toliko strastveno zapaliti nacionalni ponos pretvoren u prkos i Europu početkom 20. stoljeća zaviti u crno. Isto tako, malo tko želi vidjeti ambiciju nove podjele svijeta onih država koje nisu nazočile kada se prvi put rezaio svjetski kolonijalni kolač. Frustraciju Njemačke i kuće Habsburg, na primjer, jer debelo su okasnili na prvo „dijeljenje karata“ pa ne mogu opepeliti niti se nadati nekoj novoj podjeli i preraspodjeli kolonijalnih prostranstava diljem globusa. Cilj Njemačke debelo je premašivao očuvanje Alzasa od francuskoga prisezanja. Računajući na dobronamjernu neutralnost Sjedinjenih Država, njemački je Reich namjeravao povesti borbu protiv kontinentalne i pomorske prevlasti Velike Britanije te postići pravedniju podjelu međunarodnoga utjecaja i kolonijalnoga bogatstva – često zanemarujući interes kolonija i na njihovu štetu. Sirovine bogate zemlje i područja nitko ništa nije pitao. Nakon dvaju svjetskih ratova Sjedinjene Američke Države su prema Njemačkoj donijele doktrinu koja bi se mogla izreći u jednoj rečenici: dokle god su Nijemci taoci svojih osvajачkih ambicija, Njemačka je američki talac – i zato su do daljnjega uspostavljene američke i NATO baze u Njemačkoj.

Bogatstvo pojačava intrigu i pohlepu, neimaština, pak, nepregorivu zavist i neisperivo sjećanje na glad. Imutak ne donosi sreću – likuju siromašni, no ni siromaštvo joj nije sklono. Prvi su željeli trajno zalediti postojeće stanje, drugi su, pak, željeli prevladati postojeću ravnotežu snaga i prisiliti prve na novo, početno dijeljenje. Riječima realne politike: *Status quo* više nije bio u skladu s realnim stanjem na terenu i pod krilaticom

Macht geht vor Recht („moć nadjačava pravo“) Njemačko i Austro-Ugarsko Carstvo krenuli su potražiti ratnu sreću i nadoknaditi propušteno.

I nakon dvaju izgubljenih ratova, možda upravo zbog toga i zbog očigledne tehnološke dominacije, gospodarski vrlo moćna Njemačka ni danas nema relevantnu naftnu kompaniju i pripadajuća naftna polja. „Sedam sestara“ davno je povuklo granice i podijelilo planetarne naftne resurse, čak i u SSSR-u/Rusiji. A tu činjenicu nije promijenio ni sovjetski režim, ni Jeljcin, ni Gorbačov, a još manje Vladimir Putin. Bez suvremene zapadne tehnologije nema vađenja rudnoga bogatstva, sirove nafte i plina, a Rusija ne raspolaže vlastitom suvremenom tehnologijom za eksploataciju nafte i plina. Bog je mudro podijelio svijet: jednima je dao sirovine, drugima znanje i tehnologiju. Zato je željeznička pruga Hamburg – Berlin – Bagdad (Basra) za Njemačku bila presudna u obama svjetskim ratovima i Turska njezin ratni saveznik. To je razlog zašto su Saveznici učinili sve da se ta dva svijeta nikad, pa ni danas ne susretnu u savezništvu niti ujedine.

Papa Aleksandar VI. bulom *Inter caetera* od 4. svibnja 1493.; dakle tri tjedna nakon Kolumbova povratka s putovanja, već je dodijelio Španjolcima i Portugalcima prava vlasti nad novootkrivenim teritorijama. Pod visokim pokroviteljstvom Vatikana, ugovorom iz Tordesillas 1584. godine o kolonijalnoj podjeli Novoga svijeta između Španjolske i Portugala već su bile ispisane kolonijalne granice novootkrivenoga svijeta, a da se ne spominje stoljetno kolonijalno rivalstvo i ratovi Velike Britanije, Francuske, Nizozemske i Belgije. Primatom osvajača, Europljani su svijetu nametnuli privilegij (jedinoga) svjetonazora. Postali su privilegirana strana, čak rasa gospodara imperijalnih povlastica.

Europa postaje carstvo sredine, kao nekad Rim carstvo Sredozemlja. U Europi se rađaju i umiru svi veliki sukobi, ideje i svjetski ratovi. Proboj Zapada – dakako tržišnoga materijalizma u svim njegovim oblicima, a ne u moralnim izgovorima i humanitarnim objavama – nije novijega datuma. Istok mu se dugo opirao da bi na kraju pokleknuo, ali ipak ostao svoj i nepropustan za mnoge zapadnjačke ideje. Naravno, dodir s globalizacijom posve je drugi izazov i tradicionalne civilizacije Istoka sve više posreću pod njom i tim posrtanjem generiraju njezinu moć.

Ne „mjeri“ li se i danas, na primjer, kineska i japanska umjetnost mjerilom europskih estetskih kanona, a povijest (svjetske) umjetnosti ih uzima tek kao bočne pojave i neobičan kuriozitet, vrst dopadljive izrasline ili zamućena rukavca te ih svrstava u egzotiku, baš kao i „primitivnu“ umjetnost? I sve to unatoč činjenici da su velike nacije Dalekoga istoka u svojim svetim knjigama sačuvalе iskonsko znanje i civilizacijsku praksu u čistijem obliku nego Zapad. Mudrost Istoka i štovanje predaka bolje su se snašli u modernim vremenima od nabildane racionalnosti Zapada, od gizdava individualizma i manje podlegli opsesiji neprestana rasta. To ne znači da je europocentrično razdoblje u umjetnosti završeno. Jer dovoljno je pogledati

tko upravlja aukcijskim kućama i tko danas arbitrira i atribuiru svjetsku likovnu umjetnost, glazbu i književnost i koja je u tome cirkusu taštine uloga medija, tj. njihovih kolumnista zaduženih za kulturu. Stara Europa i pridružena Amerika ne ispuštaju iz ruku tek tako moć umjetničkoga arbitra.

Svijet 19. stoljeća nakon Bečkoga kongresa (1815.) izgleda uredno dogovoren i posložen, zadovoljan sobom i gotovo savršen. Europske carske i kraljevske kuće odavno su rodbina potvrđena višekratnim kumstvom na vjenčanjima i krštenjima, sve je okađeno tamjanom i pošćropljeno svetom vodicom i uredno posloženo. Međutim, savršenstvo je jalovo. Uspavane europske carevine žive u staklenu lijesu.

Ono što je prethodilo tragediji 20. stoljeća, prije ili kasnije moralo se oglasiti vonjem truleži. Revolucionarna 1848. ili Proljeće naroda, kako joj vole tepati marksisti, najavila je srdžbu i velike sukobe u Europi te pokazala svu složenost geopolitičkih silnica, predrasuda i složenu netrpeljivost unutar Europe. Te 1848. počelo je od Palerma, razgorilo se na pariškim barikadama, a zahvatilo je Austriju, Kraljevinu Prusku i Mađarsku. Nacije i narodi kao da su uvježbavali generalnu probu za Veliki rat 1914. U tome kaosu „revolucionarnoga vrenja“ koji je trajao nepune dvije godine mnogi su vidjeli prigodu da na ulici ili vojnim pućem, revolucijom ili kontrarevolucijom ostvare svoje ciljeve ili makar steknu prednost u budućnosti.

Bećki kongres bavio se obnovom pokorenih država u postnapoleonovim godinama i restauracijom novog-starog politićkoga poretka nakon demon-taže Napoleonova carstva. Potiho se razgovaralo i o novoj razdiobi povije-snih antagonizama u Europi. Međutim, na kongresu je bilo više zabave i plesa nego što se ozbiljno radilo. Usprkos plesnomu ozračju, povučeni su i neki trajni politićki potezi koji i do danas traju. Na primjer, obnovljena je vatikanska država s pripadajućim teritorijem, zajamćena neutralnost Švi-carske, a nastao je i začetak Njemaćke konfederacije, današnje Njemaćke pod mentorstvom umišljene Austro-Ugarske i Pruske povećanoga politićkog apetita.

Kolonijalna podjela prekomorskih posjeda smatrala se završenom i zakljućenom: broj jarbola i brodskih topova rječito je govorio kojoj zastavi što pripada. Naravno, cijeli je svijet samo Europa i samo europske pomor-ske sile imaju pravo grabežljivo šarati na kolonijalnoma zemljovidu, a cijeli svijet izvan Europe plijen je nekolicine. Velikodušna dodjela većega dije-la „Zapadne Indije“ Ujedinjenomu Kraljevstvu tek je galantna nagrada pobjedniku nad Napoleonom. Austro-Ugarska još nije imala prekomorske planove (vojna luka u Puli dovršena je tek 1850.) ni ratnu mornaricu za takve poduhvate, a Njemaćka je, bez obzira na Lutherovo utjelovljenje njemaćkoga naroda u njemaćkome jeziku, još uvijek bila samo rasuti zbir Pruske, Bavarske, Württenberga, hanzeatskih gradova i mnogobrojnih nje-maćkih kneževina i grofovija.

Pred Veliki rat Austro-Ugarska Monarhija obuhvaća zemlje od Češke i Slovačke na sjeveru do Hrvatske na jugu; od sjevernoga dijela Apenina na zapadu do velikih dijelova Rumunjske i Ukrajine na istoku. Na sjeverozapadu Europe proteže se tehnološki moćno i vojno ambiciozno Njemačko Carstvo Vilima II., a istočno od njega smjestilo se ogromno Rusko Carstvo Romanovih, sve od istočne Europe i Baltika do dalekoistočnoga Vladivostoka i mandurske Kine. U ruskim prostranstvima sunce dobro protegne noge ne bi li obasjalo cijelo carstvo. Već urušeno Otomansko Carstvo na zapadu proteže se od Albanije i Makedonije u Europi, a na istoku dosiže pustinske granice sa Sirijom, Irakom i Iranom. Na svome vrhuncu, a to je pred Veliki rat, Britansko je Carstvo zauzimalo četvrtinu svjetskoga kopna i kontroliralo sve oceane te gotovo sva velika mora svijeta. Toliko je bilo veliko da je pobolijevajući od viška povijesti svoju prošlost izjednačavalo s prošlosti svijeta; zato se može reći da je doba mira prije Velikoga rata omogućavao britanski admiralitet, nesumnjiva vrijednost funte sterlinga i slobodno tržište. Stožerno britansko ministarstvo zove se Admiralitet i zaduženo je za flotu i njezinu dominaciju na svjetskim morima. Britanija se ne brani s mora, nego na moru. Državno gusarstvo već je zaboravljena epizoda, ali gusarstvo iz Britanaca nije nikada nestalo. Kinesko je Carstvo uspješno održavalo kontinuitet Zmajeva prijestolja preko dvije tisuće godina, bez obzira sjede li na Zmajevu prijestolju pripadnici „plemena Han“, Mongoli ili Mandurci. Od 221. prije Krista do samoga početka 20. stoljeća.

Japansko je Carstvo bez imalo prijetvornosti snagu šogunata i svoga cara štovalo kao nebeske poslanike na zemlji. Izvorna carska dinastija ostala je na prijestolju do današnjih dana, ali je zadržala samo carski protokol i vanjska obilježja vlasti; stvarna je vlast bila prešla u ruke vojnih vladara, a danas je u rukama Sjedinjenih Američkih Država.

I to je scenarij kroz koji treba gledati funkcioniranje Sjedinjenih Američkih Država. Ta bezbroj puta ispričana vestern-priča šalje poruku što će se dogoditi i kako će završiti negativci. Kao u tisuću vestern-filmova, na kraju pobjednik i pravednik biva obilno nagrađen: dobiva zemlju i najljepšu djevojku, a negativac biva osramoćen i ubijen, upravo tim redoslijedom. Rijetko se kada zločinac izvuče s ranjavanjem ili odlaskom u zatvor. *Ništa ne kaže zbogom kao metak*, rekao je Raymond Chandler (1888. – 1959.) kroz usta Philipa Marlowea, svoga najpoznatijeg književnog junaka. I to su mjerila američke pravde. Nije, dakle, riječ samo o Japanu, dvjema atomskim bombama i Pearl Harbouru, po istome će se scenariju i predlošku dogoditi i s onima koji su isplanirali i izvršili teroristički napad 11. rujna na Pentagon i „njujorške blizance“. Loši momci i njihovi pomagači jednostavno ne smiju i neće preživjeti.

Istina, harmoniju rodbinskih država-kraljevina 19. stoljeća ponešto narušavaju anarhisti *fin-de-sieclea*, navjestitelji vlastite žrtve i tuđe smr-

ti, oni što žudno priželjkuju smak nepravedna svijeta. Živopisni zazivači svjetskih kataklizmi koji u industrijskom dimu i prašini vide pravoga vra- ga i prepoznaju dehumanizirajući učinak industrijalizacije. Donekle su u pravu: tehnologija i marksizam u ljudima su pokrenuli novu vrst nemira pandemijskih razmjera i probudili duboko ukorijenjenu tjeskobu, ista će postati pratiljom cijeloga 20. stoljeća. Tržišna industrijska proizvodnja i poduzetništvo s jedne strane i revolucionari ljevičari, to jest lijevi Hegelovi učenici koji su se proglasili marksistima s druge, utopijskomu su socija- lizmu dali razarajući politički naputak (*Komunistički manifest*, 1847.). A potom pravi bunt, nove čavle za svoj novootkriveni čekić. Na povijesnu i političku scenu stupa nova klasa, radnički proletarijat i nova politička opcija – samoodređenje naroda, *nacionalno oslobođenje i jedinstvo naroda koji su se gušili pod okriljem Svete alijanse*.

Uspón svih modernizama 20. stoljeća, njihov pohod na svijet i duhovna tjeskoba pred neizvjesnošću svakodnevice, pohađali su isti dječji vrtić. I „tete“ su im bile slično skrojene.

*

Novi čekić zove se Revolucija, samo ovaj put ne francuska nego svjet- ska: revolucionarna praksa, revolucionarni (ne)moral i revolucionarni svje- tonazor ili jednom rečenicom, Revolucija je i otac i majka – jedina mjera za čovjeka i novo čovječanstvo. Pohlepa za prostačkom jednakosti izbezu- mila je i pokrenula mase; regrutirala naplavinu nezadovoljnika milijun- skih razmjera, učinivši ih ravnodušnima i neosjetljivima, a proklamirana mržnja prema svakome drugom mišljenju trebala je revolucionare učiniti nepokolebljivima. Kada je Darwin tomu dodao zajedničkoga pretka svim ljudima i postavio evoluciju namjesto Stvaranja i čovjeka božanske naravi, budućnost je morala milom ili silom, makar samo teoretski, jamčiti jed- nakost i ravnopravnost za sve. Baš kako se izvikivalo i urlalo na pariškim barikadama revolucionarne 1789. i onda dalje sjećimice pod giljotinama i streljačkim vodovima 1948. i do danas ili barem do šezdesetosme u isto- me gradu kada je inačica *kulturkritik* ponovno izišla na barikade i tražila nemoguće.

Revolucija je permanentno generiranje približnih situacija gdje svi mogu činiti kako im se prohtije u ime virtualnoga napretka i revolucionar- noga pravovjerja, a ta se mogućnost naročito privlačno dojmila anarhista i nihilista; intelektualisti i ljenčine u njoj su pronašli svoj istinski zavi- čaj. Svi su oni sebe vidjeli kao pravednike svijeta i borce za slobodu, tzv. *revolucionarima*, i pri tome nisu vodili računa ni o kakvim civilizacijskim standardima i dobrim svjetonazorskim običajima. Anarhizam je prvi doveo bogobojaznost u sumnju; nihilizam suprotstavljen svemu i svakomu, osim vlastitoj ambiciji, pobijedio je čak i sumnju. Pobuni osamljenih mozgova sve je postalo izgledno i nadohvat ruke, sada i ovdje uz mnogo vike i revo-

lucionarne patetike, treskanja po stolovima i previše uzaludna pjesništva. Ubrzo je kontrolu nad „revolucionarnim vrenjem“ preuzela Partija profesionalnih revolucionara i riješila se nepokretnih anarhista i nepouzdanih zanesenjaka. Partiji trebaju poslušnici.

Pod okriljem (fašističke, nacističke i komunističke) Partije Revolucija je amnestirala sve zločine počinjene u njezino ime i one zločine što se tek imaju dogoditi, a čiji je ona tihi pokrovitelj. Mržnja prema neprijatelju znak je revolucionarne ispravnosti i ideološke dosljednosti, pa na takvu mržnju i počinjene zločine revolucionar treba biti ponosan. Tu je posijano sjeme koncentracijskih logora, gulaga, tortura i masovnih grobnica; tu su korijeni sotoniziranja neprijatelja i stvaranje opravdane mržnje kako bi vojnici Partije u ime Revolucije mirne savjesti mogli bilo komu nauditi. Masovne likvidacije znak su ideološke isključivosti i revolucionarne temeljitosti; na primjer, masovna smaknuća u Katynskoj šumi 1940. godine. Nakon Revolucije, a pred Povijesti, takav je revolucionarni terorizam Komunistička partija opravdavala nadriznanstvenim povijesnim metodama takozvanih povjesničara, u stvari partijskih inkvizitora agitpropa i uz pomoć (s tom svrhom) osnovanih instituta za povijest radničkog pokreta. Ti su instituti i filozofski fakulteti bili zaduženi isprati krv s poda, poraditi na „revolucionarnome moralu“ i Revoluciju osloboditi svake krivnje, a pritom joj dodijeliti atribut nepogrešivosti.

Žuđena želja da što više (nasuprot načelu izvrsnosti i zasluži, i po svaku cijenu) sudjeluje u obilju 19. stoljeća odgojila je poslušne i krotke izvršitelje, k tomu još i praktične vjernike; milijune „običnih ljudi“ koji će likvidirati desetke milijuna drugih, ali tek nakon što se nevjerojatna poslušnost masa provjeri *in situ*, zapravo u rovovima krvave kupke Prvoga svjetskog rata. Čak ni to nije bilo dovoljno gadno, nego je 1917. puknuo furunkul izmišljene slobode i lažne drugarske jednakosti – Lenjinov Crveni oktobar koji se odmah pretvorio u ateistički despotizam i primitivni carizam, u restauraciju staroga carističkog nasilja i prešivanje carskih insignija u sovjetsko znakovlje. Lenjinova se vlast, a poslije i Staljinova, temeljila na carističkim i cezaro-papističkim shemama, a *proletarijat je promaknut na razinu izabranog naroda* (Nikola Berdjajev). I ostalo je do danas, Vladimir Putin je vođa sovjetske Rusije prije nego začetnik nove carske dinastije.

Alain Besancon o Lenjinu je rekao: *On vjeruje da zna, a ne zna da vjeruje* i ta je kriva vjera u nevjeru čovječanstvu donijela samo teško zaboravljivu patnju. Gnoj boljševizma i svih njegovih izvedenica trajno je poštrapaio i okužio ljudsku povijest, a čovječanstvo gurnuo u kanibalski lonac. Marksizam nije niti najavio niti zaokružio nove moralne vrijednosti; ostao je izvorno društvena potreba za pravednijim društvom i ideologijom uglanca na laž. Poslužio je profesionalnim revolucionarima i prakticirajućim lenjistima da ga pretvore u „zlatnu podlogu“ djelatnoga sustava nasilja, u crveni komunistički terorizam, u nepatvoreno zlo koje se s mržnjom i oružjem

u ruci prošetalo ulicama, trgovima i crkvama – ne samo u Sovjetskom Savezu – ostavljajući iza sebe gomile leševa, neimaštinu, glad i nesreću. Boljševičkom revolucijom globalni slom imperijalnih sustava nakon Prvog svjetskog rata prilično je dovršen: *strašno nasilje može služiti kao izvor ne samo spiritualnosti i duhovnog napretka nego i moralnih pravila za život u pravednosti i vrlini* (Bluma Goldstein, 1851. – 1931., *Reinscribing Moses*).

*

Iz kaosa se pomalja novi red, društveni poredak, i to standardno načelo drevnih kozmologija (red iz kaosa) uočljivo je nakon obaju svjetskih ratova. Pitanje je li postratovski red i mir, što ih je čovječanstvo s nestrpljenjem priželjkivalo, doista želja iscrpljena čovječanstva, pa krotko prihvaća redove pred trgovinama i obnovu, ili je riječ samo o kratkome predahu pred novim ratnim sukobima? Strpljivi redovi i „točkice“, neimaština i pokornosti što samo liče miru mogu biti zahvala životu i ključanje nezadovoljstva. Frankfurtska škola neomarksista može se jako trsiti izbaviti marksizam iz ralja komunizma, nitko joj ne brani, ugledna imena njezine intelektualne elite donekle ublažuju dorijanovsku sliku prakticirajućega marksizma, ipak čitava „škola“ ne može isprati činjenicu da snosi dio krivice za strašne zločine prema čovječnosti što ih je počinio komunizam, pozivajući se na marksizam, i te zločine nije nikada niti požalio niti okajao.

Ali ne, marksistički *celebrity*, unatoč milijunskim žrtvama komunističkoga terora, vidi svjetlo na kraju marksističkoga tunela; s njima kao vlakovođa. Godine 1964. u Zagrebu je osnovan Institut za društvena istraživanja po ugledu na Frankfurtsku školu, Filozofski fakultet u Zagrebu ni u suverenoj Republici Hrvatskoj nije se odrekao marksističkoga pogleda na svijet i njegovih propovjednika. Ne govori li i taj podatak dovoljno koliko je zaraza marksističko-komunističkim otporna, usprkos moralnoj propasti komunističkih diktatura i marksizma-lenjinizma na svim razinama?

Novo vrijeme broji se u milijardama svjetskoga stanovništva i milijunima ubijenih i raseljenih. Brojke su jednostavno nezamislivo ogromne, posljedice trajno opterećuju budućnost. Godine 1914. Sarajevski atentat prekinuo je razdoblje industrijskoga i gospodarskoga napretka, a opet, na pucanj Gavrila Principa kao da su mnogi jedva dočekali. Započeo je Veliki rat, a potom i majka svih Revolucija 20. stoljeća – Crveni oktobar 1917. Istina, crvenu Revoluciju s Lenjinom na čelu inicirala je njemačka vojna obavještajna služba kako bi oslabila i neutralizirala istočni front i u tome uspjela, sklopivši 3. ožujka 1918. Brest-Listovski mir sa Sovjetima. Mussolinijev Marš na Rim uslijedio je 1924. i svijet već ima jednu komunističku i jednu fašističku tiraniju za vratom. Hitlerova izborna pobjeda 1933. (relativni pobjednik sa 44 % glasova) otvara vrata nacističkoj dominaciji i to govori da su ljudi mentalitetom ostali podanici, kmetovi i sluga više nego su postali slobodni građani.

I posljedice tih nacifašističkih i komunističkih tiranija traju do danas. Razdoblje nacizma i dijalektičkoga materijalizma začinjeno poklonici-
ma Freudove sekte ostavilo je trajnu traumu na čovječanstvo 20. stolje-
ća. Veliki istraživač i revolucionar čovjekove psihe ostao je u umjetnosti
konzervativac, ukusom strogo vezan uz bidermajer, kožnati kauč i dnevnu
sobu krcatu knjigama. U Freuda sjaj tihe idile bidermajerskoga ideala nije
nikada potamnio niti je doveden u pitanje, isto kao već izlizani Edipov
kompleks i, naravno, nezaobilazni snovi: vječita opsesija i neiscrpan izvor
tema i solidnih prihoda planetarno proslavljena psihologa. Psihologija je
ljudima otela prijatelja i umjesto njega instalirala psihologa, lažnoga iscje-
litelja, njegovu ispovjedaonicu u ležućem položaju.

Ni budućnost 21. stoljeća nije pošteđena recidiva jednoulja. Čovječan-
stvo ostaje talac komunizma i svih njegovih vojnih i političkih izvedenica, a
njemu donekle suprotstavljena snaga je *celebrity* tržišna demokracija potpu-
no usklađena s licemjerstvom politike i javnosti, s jalovosti javnoga interesa
i svemogućom državnom birokracijom. Nacifašizam je uz velike žrtve ipak
vojno pobijeđen, ali su za svaki slučaj u Italiji, Njemačkoj i Japanu postavlje-
ne američke vojne baze. Amerika je naučila lekciju iz povijesti i neće po treći
put spašavati Europu od nje same. Na ruševinama komunističkoga totali-
tarizma stvoren je demokratski liberalizam, totalitarizam bankara i državne
birokracije. U ime demokracije građanin je postavljen pred glasačku kutiju i
ta se predstava suverenoga građanina ponavlja svake izborne godine.

Pod noge demokratski osviještena građanstva bačen je crveni tepih i
odjednom svi žele hodati po njemu; lijepi i nasmijani pod svjetlima jav-
ne znatiželje previše njih želi poslati poruku vlastite uspješnosti, sreće i
dobročinstva – ali je u isto vrijeme odaziv na birališta u mnogim zemljama
dugoga demokratskog staža ispod 50 %. *Celebrity* je pobijedio demokra-
ciju; scenska rasvjeta i komad crvene krpe pod nogama nadjačali su borbu
za demokratsku ravnopravnost i jednako pravo glasa. Taj glamurozni svijet
umišljene empatije nutka javnost svojim javnim dobročinstvima i, da bi
izgledao uvjerljivo, doista vjeruje u svoje humano poslanje, iako zna da se
empatija malokad proteže dalje od vidnoga polja i krvnoga srodstva. Gla-
mur žudi upisati vlastito ime u listu nacionalnih dobrotvora i mecena te sa
sebe skinuti etiketu proždrljiva bonvivana, poročna hedonista i suvremena
kirenjanina. Ljudi su podanici boga Mide željni sebe u javnosti, a ne gra-
đanske ravnopravnosti.

*

Regruti se vesele, piju i pjevaju kao da baš nitko od njih neće poginuti
ili se vratiti osakaćen, kao da će se svi vratiti ovjenčani vojnom slavom. Idu
u Veliki rat, na vatreno krštenje kao pravi muškarci. Jer konačno stiže pravi
sukob nacija po mjeri pravih vojničina i vojnih doktrina. Revolucionarna
1948. se ne računa!

Nakon sedmogodišnje izolacije i priprave u švicarskome sanatoriju Hans Castrop je napokon „izliječen“, imun na svoj i tuđi život, i odlazi opasno slobodan od svake želje za izvjesnosti i oslobođen svakoga budućeg grijeha. Stupa u neograničenu slobodu, tamo gdje je sve zamislivo moguće i ostvarivo: u sveopću europsku mobilizaciju 1914. i u prvu svjetsku klao-nicu. To je kraj Mannove *Čarobne gore* i početak Velikoga rata: startna crta 20. stoljeća dostojnoga prijezira i stida. Je li doista oholost razuma suprot-stavljena mračnim silama vrhunac požrtvovanosti i domoljublja?

Moralnim i vojnim debaklom Velikoga rata nestala su carstva, makar za jedno vrijeme; njihove dinastije ostale su bez pravoga nasljednika i lojalnih podanika. Europa je već ozbiljno načela svoj epohalni privilegij na pojam svijeta. Austro-Ugarska Monarhija raspuštena je odmah po svršetku rata, 1918. I od nje su nastale nove države: Čehoslovačka i Jugoslavija, obnovljena je Poljska, povećana je Rumunjska i u svome državnom suverenitetu ostale su Austrija i Mađarska.

U carevini dviju monarhija već neko vrijeme nije vladao božanski pore-dak 13. apostola; car Franjo Josip bio je jednostavno prestar i preumoran i *despocija ublažena slamperajem* išla je svomu povijesnom kraju. U posljed-njim godinama njegove vladavine to više nije onaj carski Beč feudalnoga apsolutističkog režima pod dirigentskom palicom Metternicha (1773. – 1859.), kao što je to bio 1814. i 1815. za vrijeme održavanja Kongresa, nego carevina bez pravoga nasljednika, uspješna samo u otporu na politič-ke novotarije.

Otomansko Carstvo održavalo se na životu do 1922. Toliko je trebalo da Kemal Atatürk uz pomoć vojnih časnika sultanat pretvori u suvremenu sekularnu, ustvari generalsku građansku državu. „Bolesnik na Bosporu“ preminuo je odmah nakon Velikoga rata da bi izrazito građanska Turska postala čuvar Bospora i vojna sila s kojom se od tada neprestano računa. Rigidni sekularist, Atatürk, odbacio je ideju sultanata i Meku kao epicen-tar islamizma. Usmjerio svoju zemlju *prema Zapadu i prihvatio europsku civilizaciju bez strepnje i primisli*. Njegovi nasljednici bili su dovoljno raz-boriti i nisu pošli za davno ugaslom imperijalnom slavom sultanata. Dosta kasnije, zapravo sve do danas, kad je Bruxelles odbijajući turski ulazak u Europsku uniju omogućio pojavu novoga turskog vođe u liku Recepa Tayyipa Erdogana. S Erdoganovim neoosmanizmom i nacional-islamiz-mom Turska želi makar donekle obnoviti vojno-političku poziciju sultan-ske Turske uz visoku cijenu da se izgubi američko gospodarsko i vojno savezništvo. Pritom zaboravlja da se u dvama svjetskim ratovima svrstala na stranu poraženoga i to joj je zbog geopolitičkoga položaja na Bosporu dvaput bilo oprošteno, isto kao i genocid nad Armencima.

Iranska teokratska revolucija Iranu nije donijela ništa osim iscrpljuju-ćega rata s Irakom i dugogodišnje međunarodne izolacije. San o panislam-skoj pobuni je utopija, a pojačana ambicija za vlastitim atomskim oružjem

postaje opaka igra u kojoj se ne gube samo prsti. Revolucijom se pokušava obnoviti idealizirana drevna prošlost i nova povijest ispisati praznim naliv-perom. Ta drevna prošlost velike perzijske povijesti ispisana je dok Iranci nisu prihvatili islam.

Njemački car Vilim II. abdicirao je i završio u progonstvu, a Njemačkoj je nametnuta ponižavajuća kapitulacija. Britanci su mislili, jer o njima je i Britanskome Carstvu cijelo vrijeme riječ u obama svjetskim ratovima, kako je time učinjeno sve da se svjetska dominacija porušene Njemačke više nikada ne oporavi i ne pojavi kao globalna sila. Velikoj je Britaniji bilo nezamislivo da njezinu carsku poziciju vladara svjetskih mora ugrozi bilo koje drugo carstvo. Sve moćnije Sjedinjene Američke Države Britanci su oduvijek smatrali odmetnutim sinom i dobrostojećim prekomorskim rođakom. U Velikome ratu britanski cilj bilo je rušenje i Austro-Ugarskoga i Njemačkoga i Ruskoga Carstva, dok je u 2. svjetskom ratu cilj bio potpuno uništenje Njemačke i zatiranje svake njemačke vanjsko-političke ambicije. Tako se i dogodilo.

Ruskoga cara Nikolu II. i cijelu njegovu obitelj likvidirali su boljševici u jednome podrumu u selu Jaketerinburgu 1918. Komunisti nisu nikad znali drugačije; time su najavili i jednoznačno pokazali kakva će biti njihova strahovlada u sovjetskome carstvu i u kominterninim sovjetskim kolonijama. Komunizam je grubom silom prekinuo povijesnu rusku dvojbu o pristajanju uz Zapad ili onu o rusizaciji Trećega Rima prijenosom carstva (modela vladanja) preko Bizanta u Moskvu. Lenjin i njegov boljševički zdruk odlučili su se za crveno carstvo jednakih kojima vladaju „jednakiji“. Padom komunizma stara je dvojba obnovljena. Mihail Gorbačov i Boris Jeljcin (1931. – 2007.) prihvaćali su načela i ciljeve Zapada, tj. atlantski put, dočim je Vladimir Putin i oko njega novostvorena elita zamislila ojačati Rusiju kao središte nekakve pravoslavne civilizacije te (kao kompetentna euroazijska uljudba) postati mostom između Istoka i Zapada. Teško, jer je sovjetski um još itekako duboko ukorijenjen u ruskim političarima i gospodarstvu. Rusija ne da nije provela lustraciju nego je komunistički kadar od najvećega povjerenja udružen sa sovjetskim organima sigurnosti zasjeo na ključne političke i gospodarske pozicije i ništa se nije promijenilo, osim carske dekoracije orlovima i državnoga protokola. Zato se sovjetski imperij jeftinih sirovina nije preobrazio u suvremeno građansko društvo niti restaurirao tradiciju carske Rusije da se veže i nasloni na europske sile poput Njemačke ili Francuske. Novi gospodari Rusije nisu shvatili kako se ruska moć ne može oslanjati samo na izvozu masovnog oružja, energenata i sirovina. Sjeverni tok I i II moćni su i važni energetske projekti, ali loši geopolitički potezi Njemačke koja je, sve dok su tamo američke baze, još uvijek američka okupacijska zona.

SSSR je nestao, ali ne i sovjetska, KGB-ovska Rusija, bolest je ušla u kosti, strah ostavio trag u genetici. Sovjetski se um ne predaje i ne popušta, nad carskim orlom još je itekako nadvit srp i čekić umjesto kršćansko-

ga križa, a tamjanom okadene predstave s pravoslavljem nisu drugo nego šuplji igrokazi i vjerske farse za vanjsku i unutarnju uporabu, a sibirski zima čuva Rusiju. Nisu to bili ni Romanovi ni Lenjin ni njihove armije, nego je okrutna ruska zima ona državotvorna konstanta koja je barem dva-put spasila državu. Godine 1812. maršal Mihail Kutuzov (1745. – 1813.) samo je asistirao okrutnoj ruskoj zimi u masovnome pomoru francuskih vojnika. Mnogo godina kasnije maršal Žukov 1941./1942. također je samo pomagao sibirskoj zimi zaustaviti njemačke trupe. Time je ruska hladnoća dokazala kako je stvarna gospodarica ruskih prostora i da svakako želi Ruse za svoje podanike, i nikoga drugog. Najveći saveznik Rusije postao je i njezin gospodar. Ruskoj se zimi priključila votka, a potom je došla Revolucija koja je poravnala dobro i zlo te povela ruski narod u jednakost u zločinu prema čovjeku. I Rusi su postali podanici svemoćne hladnoće, loše votke od krumpira i krvavoga boljševizma. Ne sluteći što im se dogodilo, ušli su u epohu teške samoće i očaja, straha i alkoholizma, neizlječiva nezadovoljstva.

Ta želja s Trećim Rimom ruskoga pravoslavlja ispunit će se teško i nikako. Druge autokefalne pravoslavne crkve jedva će se oko toga složiti, carigradska patrijaršija nikako, tim više jer su države Rumunjska, Bugarska, Ukrajina, Crna Gora i Makedonija zauzele drugu društvenu, političku i vojnu geopolitičku poziciju, a istanbulska patrijaršija grca pod Erdoganovom islamizacijom Turske, no usprkos sve manjem broju vjernika još uspijeva održati svoj seniorat i primat među pravoslavnim crkvama. Uostalom, carigradsko priznanje autokefalnosti Ukrajinske pravoslavne Crkve 2018. jasna je poruka Ruskoj pravoslavnoj Crkvi i Trećemu Rimu.

Moglo bi se reći da je ideja jednoga drugačijeg Trećeg Rima donekle ostvarena 1. ožujka 1919. na osnivačkoj konferenciji Komunističke internacionale, poznate pod nazivom Komintern, kad je KP Sovjetskoga Saveza iskoristila poslijeratnu gorljivost vjere u sovjetsku revoluciju i širom svijeta osnovala nacionalne komunističke partije potpuno ovisne o financijskoj i svakoj drugoj potpori SSSR-a. Ustvari, to su bile samo ekspoziture sovjetske partijske pravovjernosti, tj. sovjetske tajne policije i njihov je cilj bio organiziranje oružane borbe za svrgavanje međunarodne buržoazije, rušenje vladavine kapitala i stvaranje Republike Sovjeta, to jest uspostava Svjetskog Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika diljem svijeta. *Središnja uprava svake partije odgovorna je pred partijskim kongresom i pred upravom Komunističke internacionale.* Lenjinistička je vjeroispovijed, poznatija pod imenom lenjinizam, dobila zbiljnu organizaciju, predstražu povijesti 20. stoljeća i propovjednike novoga „evanđelja“. Moskva je imala ambiciju postati prvim i jedinim Rimom revolucije.

Padom mandurske dinastije Qing 1912. godine samo je privremeno utrnuto tisućljetno Kinesko Carstvo i, za jedno kraće razdoblje, Nebo je ostalo bez svoga namjesnika na Zemlji. Mao Ce-tung je Kinesko Carstvo u

potpunosti obnovio 1949. i doveo na vlast Kineze, narod Han, pod žutom zvjezdanom konstelacijom na crvenoj zastavi. Njemu je prvomu uspjelo to carstvo pretvoriti u suvremenu kinesku državu. Prije toga kineskim prostorom vladalo je carsko prijestolje *Deset tisuća godina* i carski protokol, a carska dinastija nije nužno bila iz naroda Han (Kinezi). Važno je bilo da car poštuje i živi u skladu s nebeskom konstelacijom te u svojoj jedinstvenoj osobi uosobljuje sile Neba i Zemlje. Mao Ce-tung je carsko podaništvo pretvorio u narod, a da pri tome nije nimalo oslabio snagu i ovlasti prijestolja. Naravno, cijena je bila pozamašna, u milijunima pobijenih i raseljenih, a sve kako bi se Kina digla iz pepela stalnih pobuna, antagonizama i posljedica japanske okupacije.

Nakon posebno okrutne japanske agresije 1941. Kinezi su prihvatili komunizam/maoizam, očekujući prije svega agrarnu reformu, tj. podjelu zemlje. Civilizacijski je prioritet bio pretvaranje ustrašenoga i potpuno obespravljenoga podaništva u ljudska bića. Najiskrenije vjerujući u gospodarski oporavak i obnovu poništenoga političkog i ljudskog dostojanstva nakon japanskoga rasnog terora u Manduriji te nikada zaboravljenoga Bokserskoga rata, KP Kine dobila je mandat kineskoga naroda i blagoslov Saveznika. General Chiang Kai Shek s građanskom se elitom povukao na Tajvan i taj močvarni otok pretvorio u pravu tehnološku i gospodarsku silu.

Umjesto cara, carskih mandarina i eunuha Zmajeva prijestolja sada Kinom vlada Generalni sekretar, klika tradicionalnih klanova i „partijskih prinčeva“ uza svu silu političkih komesara pomno raspoređenih po čitavoj Kini. Prijezira vrijedni mlohavci kastrirani službenim mišljenjem zaduženi su učinkovito i bespogovorno izvršavati zapovijedi Zhongnanhaia, komunističkoga Zabranjenog grada. I stvar se uredno kotrlja. Car je mrtav, živio car! Stari je Zabranjeni grad u međuvremenu restauriran i prepušten turistima, povijesnim znatiželjnicima i filmskim redateljima. Kinezi jako drže do tradicije, zato se prošlost neprestano prožima sa sadašnjosti i pokazuje obzore budućnosti.

Richard Nixon (1913. – 1994.) i Henry Kissinger (rođ. 1923.) sedamdesetih godina prošloga stoljeća inaugurirali su Kinu kao svjetsku nuklearnu silu, oprostivši Mao Ce-tungu (1893. – 1976.) masovna pogubljenja za vrijeme Velikoga skoka naprijed i tzv. *Kulturne revolucije*, smatrajući to unutarnjom stvari NR Kine. Nakon odlaska Mao Ce-tunga partijska je vrhuška uspješno nastavila držati pod kontrolom carski centraliziranu državu, ali je istodobno učinila velike ustupke tržišnomu gospodarstvu i od Partije odabranim pouzdanicima. Od tada SAD i NR Kina žive kao ona dva ježa iz Schopenhauerove pouke: kada su preblizu, bodu se, kada su predaleko, onda im je hladno, pa svako malo određuju pravu udaljenost. Republika Tajvan na Formozi zamišljena je i kao batina i kao mrkva kojima Amerika određuje ritam američko-kineskih odnosa.

Japansko je Carstvo preživjelo Veliki rat, ali je potrajalo samo do konca 2. svjetskog rata kada je na bojnome brodu Missouriu, pod budnim okom generala Douglasa McArthura (1880. – 1964.) Zemlja Izlazećeg Sunca potpisala bezuvjetnu kapitulaciju. Car je ostao, no carevina postoji samo u preambuli Ustava. SAD više nikada neće dozvoliti šogunatu voditi vlastitu vanjsku politiku i prekrajati tuđe državne granice. Sličan status ima i Njemačka, samo to nitko naglas ne voli spominjati pred njemačkim političarima.

Britansko je Carstvo itekako preživjelo Veliki rat, ipak ne zadugo. Winston Churchill (1874. – 1965.) bio je njegov posljednji suveren i uz Olivera Cromwella (1599. – 1658.) posljednji veliki državnik, ujedno i najuspješniji britanski političar 20. stoljeća. Najuspješnije krunjene glave Velike Britanije bile su i ostale žene. Izlaskom Indije 1947. godine ispod britanskoga carskog šinjela, nestao je najsajjniji dragulj u carskoj kruni i Britanija je ostala novo-staro Ujedinjeno Kraljevstvo i Commonwealth – surogat carstva uz negdašnju planetarnu moć i sva britanska mora i oceane. Već nakon Velikoga rata primat prve sile pripao je Sjedinjenim Američkim Državama. Svršetkom Drugoga svjetskog rata stvar je bila itekako potvrđena, Britanija je sebi izborila status prvoga batlera-savjetnika novom imperiju i to je ostala do danas: dobro upućen batler i majstor planetarnih intriga.

Nakon Velikoga rata, propasti četiriju carstava i stvaranja novih država, pobjednici su željeli spriječiti novo buđenje njemačkih osvajačkih apetita i širenje ruskoga boljševizma iznikla iz ruševina carske Rusije. Tako su nakon Pariške mirovne konferencije (1919. – 1920.) stvoreni izraziti pobjednici (Ujedinjeno Kraljevstvo) i izrazito poniženi (Njemačka); među njima se našla i pobjednička, a opet gubitnička Italija. Svijet se tada prvi put odužio renesansi, njezinim umjetnicima i sjajnoj talijanskoj kuhinji. I ta podjela na pobjednike i ponižene postala je začetak novoga furunkula koji će uskoro puknuti i svojim gnojem poštrapati čovječanstvo.

*

Pogotovo je razdoblje nakon 2. svjetskog rata pokazalo kako novo vrijeme traži drugi tip carstva i novu vrst podaništva. Više to nije jedna osoba na carskome prijestolju koja utjelovljuje suverenitet teritorija i nacije, nije to više ni sužanjska prignutost osiromašenih i pokornih podanika, ponajmanje parlamentarna monarhija. I suverenost države je upitna. Metastazirajuća državna birokracija, njezini silni obrasci i kilometarski šalteri usisavaju naciju tumačeći da bez njih jedva što može i postojati. Predratna europska carstva 19. stoljeća i njihovo izjednačavanje obiteljskih intriga i stvarne politike, njihova zaslijepljenost sjajem zlata, žutilom i nedodirljivim autoritetom kumovali su ulasku Europe u Veliki rat. Zato su carstva kažnjena (privremenim?) nestankom s povijesne pozornice.

Velika Britanija nije se željela odreći pedlja svojih kolonija, sjetimo se samo 1. i 2. svjetskog rata, borbe za Falklande mnogo godina kasnije. No ipak je pred olujnim vjetrovima rata morala „skratiti jedra“ i tražiti američku zavjetrinu. Njemačka, pak, nije htjela prihvatiti povijesnu činjenicu kako je (nad)moćna i tehnološki silna, ali da je odavno zakasnila na podjelu kolonijalnoga plijena. Dotrčala je prekasno punih tri stotine godina; za ono razdoblje dok su njemački izborni prinčevi birali cara Svetoga Rimskog Carstva te svoju carsku moć i suverenitet bespotrebno pokazivali talijanskim gizdavicima i Vatikanu.

Malo poslije Drugoga svjetskog rata kolonijalne imperije doslovno su se rastakale; veći dio kolonija preuzela je doktrina marksizma-komunizma i tek su tada, unatoč bogatstvu sirovina, upoznali pravu bijedu i siromaštvo kao nikad prije. I to traje do danas, negdašnje kolonije danas suverene države postale su sinonim za neimaštinu. Kalašnjikov i Komunistički manifest ostavili su trajne posljedice. Energetski ovisan o nafti, Zapad je gospodarski ojačao zemlje Perzijskoga zaljeva, ali je zadržao ključeve moći: tehnologiju i bankarski sustav, pa je tako suverenitet petrodržava potkresan i stavljen u okvire neokolonijalizma.

Velike zalihe petrodolara inicirale su ljubav prema zelenoj boji i potakle arapski nacionalizam. Nedugo nakon potrošačke objesti, na islamski fundamentalizam nije trebalo dugo čekati. To više jer je po cijelome svijetu nailazio na razumijevanje i podršku Pokreta nesvrstanih, isto kao i ljevičarskoga koridora u medijima i među intelektualcima zapadnih sveučilišta. SSSR se na svaki način želio ubaciti u igru s petrodolarima, pa je u islamskim petrodolarskim državama intenzivirao propagandu o imperijalizmu i američkim izrabljivačima. U tome je bio samo djelomično uspješan; osim lošega i nepouzdanoga naoružanja i komunističke propagande, SSSR tim zemljama nije imao što drugo ponuditi. Tehnološki i financijski daleko nadmoćniji SAD uspio je zadržati kontrolu nad proizvođačima nafte.

Komunistička ideologija u neskladu je s *Kuranom*. Islamska vjerska osviještenost pojačana petrodolarima uskoro će potaknuti ratoborni islam, uvjeren ne samo u nadmoć svoje kulture i opsjednut inferiornošću svoje pozicije u svijetu, kao i poniženjima u prošlosti, nego i u vjersku i političku pobjedu islama. Presađivanje zapadnjačke demokracije, kulturne baštine Zapada i običaja u tradicionalni muslimanski svijet donio je svijetu neviđene probleme. Započne s djecom, a nastavi se s mladim ljudima željnim zabave, provoda i drugačijih običaja koji nemaju nikakvu podlogu u islamskoj tradiciji. Santa Klaus s ogromnom vrećom na leđima u svojoj misiji u islamskome društvu nije uspio, ali je donio nerazumljive običaje, nemir i nervozu.

Bogočovjek je postao Dijete Isus i najveći kršćanski blagdan je Božić. To je nebeska poruka uvučena u intimu doma. Božić je kućni blagdan Djeteta Isusa: obnova Božjega u ljudima i unutarnji sjaj rajskoga ozračja

na kućnome pragu. Makar ta jedna *Tiha noć, sveta noć* (1818.), a ne pretili starac u crvenome kostimu.

No u tome svijetu, islamskom svjetonazoru ustrojenom na šerijatu, zapadna demokracija jačala je protuzapadne političke snage i „trovanje Zapadom“ (*westoxification*) samo je rasrdilo islamske tradicionaliste, dajući im solidne argumente. Naravno, ti isti (ili njihovi rođaci?) nemaju ništa protiv luksuznih proizvoda toga istog Zapada i nisu se nimalo odrekli statusnih simbola i tehnologije bogatog Zapada, upravo suprotno, postali su njegovi najveći ovisnici.

Općenito, zapadne ideje ljudskih prava, individualizma bez mjere i granica, vladavine građanskih zakona i sekularnost imaju slab odjek u hinduističkoj, „konfucijanskoj“, budističkoj, čak i pravoslavnoj kulturi. Pogotovo je islam netrpeljiv prema takvim judeokršćanskim vrijednostima. Vjera obnavlja snagu ne samo religijskoga već i etničkoga identiteta i islam si jednostavno ne može priuštiti izgubiti tu moć ili ju bilo komu dragovoljno predati.

*

Vlast se poistovjetila isključivo s osobnim bogatstvom i povlasticama; nova su vremena početkom 20. stoljeća dozvala i stvorila neka posve nova, korporacijska carstva. Božansko pravo na vlast pretvorilo se u korporacijsko pravo na profit i neotuđivost stečenih prava. Državna je birokracija popuštala u ime i za račun vlastite komocije i privilegija, a političari su se s korporacijskim upravama slizali zbog financiranja stalnih izbornih ciklusa. I to više nije odnos vladara i podanika u ime Neba, već suživot korporacije i države, glasača i potrošača u ime profita i proračuna – u ime čovječanstva koje se svelo na potrošače, glasače i porezne obveznike. Podanik negdašnjih kraljevina i carevina postao je nominalno građanin s pravom glasa, ali bez građanskih vrlina neophodnih za republiku, uistinu samo potrošač i porezni obveznik. Jer građanin je prvoroden s gradom, a ne samo ustavna kategorija. Vrlina je pitanje ukusa.

Sustav carstava nakon Velikoga rata zamijenile su nacionalne države sa sve manje moćnim kraljevima ili bez njih. Država nabujale birokracije sve je zamršenija i sve tromija, bilo da se radi o monarhijama ili republikama, a u isto vrijeme korporacije su sve moćnije, agilnije, sve veće i manje uočljive. Upravo su one potihno preuzele medije, sveučilišta i političare, političke scenarije i njihove glumce: javnu i podzemnu scenu društveno-političke estrade. Korporacijama se mediji rijetko kada bave, uglavnom šute, osim afirmativno i s mnogo pohvala, pa ih upravo mediji čine dobroćudnima i nevidljivima.

Inszeniranje novih carstava pokrenuo je komunistički SSSR i nacifašističke ideologije Hitlera i Mussolinija. Ta je tranzicija paradigme carstva za nacifašizam završila 1945., a za SSSR tek 1989. godine padom Berlinskoga zida. Ipak ne u potpunosti: ostatci boljševičkoga carstva stvorili su Puti-

novu sovjetsku Rusiju, državu bogatu sirovinama i opsjednutu sovjetskim imperijalizmom. Veza s carskom Rusijom ne postoji, sve što je nekad imalo veze s carevinom sustavno je pobijeno i uništeno. Putinova Rusija je imitacija carstva. Nažalost, Vladimir Putin pokušava obnoviti carstvo Leonida Brežnjeva, a ne carstvo Romanovih i zato mu je država pod sankcijama. Zanimljivo je da su kolonijalna carstva i kraljevstva iz svojih kolonija izvlačila sirovine, radnu snagu i enormni profit; SSSR je jedina imperijalna sila koja je u svoje „kolonije“ (SEV, Kuba, Angola, Sjeverni Vijetnam, eurokomunisti...) upumpavala svoje sirovine i financirala njihov politički opstanak! Sve u ime svjetske boljševičke revolucije.

Ostatci ostataka austrijske i carsko-katoličke državnosti sjedinjeni s protestantsko-pruskim imperijalizmom bili su nedostatni da bi samoproglašeni Treći Reich postao prepoznat kod rimskoga Pontifexa. Mussolinijev Rim više nije bio carski Rim, nego papinski i hodočasnički Rim i samo nakratko fašistički. Ni novookrunjeni imperator Napoleon Bonaparte nije bio bolje sreće i namjera: postati car snagom oružja i ratnim pobjedama lakše je nego uspostaviti carsku dinastiju i pridobiti lojalnost europskih kraljevskih kuća i duhovne elite. Napoleonova pljačka vatikanske pismohrane govori o kratkotrajnosti jedne prevelike ambicije maloga Korzikanca. I Napoleon i Mussolini i Hitler uzurpirali su strogo načelo republikanaca Staroga Rima *da se niti jedan vladar ne smije odvažiti vojnom službom okoristiti u miru, kršeći zakone, pljačkajući pokrajine, tiranizirajući domovinu, iskorištavajući svoje ovlasti na neprimjeren način* (Tit Livije, 59. pr. Kr. – 17. po Kr.).

Ambiciozne i nezajažljive korporacije, isto kao i zagovornici nezamislivih seksualnih sloboda, žive podjednako neprimjetno ispod radara javnoga mnijenja i nisu svjesni da su svojim globalističkim zalogajima i skrivanjem od javnosti doveli u pitanje opstojnost i legitimitet judeokršćanske civilizacije. Ključnu ulogu u njihovu pohodu na svijet odigrali su mediji 20. stoljeća. Nije li Chesterton na samome pragu 20. stoljeća (1908. u *Pravovjerju*) zaključio da su novine *po svojoj prirodi, hobi nekolicine bogatih* (?), a ne organ javnoga mnijenja. Umjesto da budu korektiv demokracije i promotor istine, bave se politikom i žele sudjelovati u izvršnoj vlasti. Ima li zorniji primjer za, od vlasničke strukture, *mainstream* novinskih kuća u Hrvatskoj? I što je još preostalo državama stalno probušenih i šupljih proračuna: osim privida socijalne države, samo kao opsjene i načina za kupovanje izbornoga tijela? Olako izrečena predizborna obećanja nakon pobjede svode se na bujanje sinekurnih radnih mjesta i za posljedicu povećanje formulara i broja šaltera na svim razinama.

Mnoga su kraljevstva, makar protokolarno, ipak preživjela oba svjetska rata, dvije krvave kupke priređene njihovim lojalnim i poslušnim građanima. Kršćanstvo je prema kraljevima i plemstvu postupalo kao prema svome osobitom privilegiju i prešućenoj slabosti. To je započelo u 19. sto-

ljeću nakon Francuske revolucije. Katoličkim monarhijama Crkva je dala potporu i jamstvo stabilnosti. Zapadno kršćanstvo postalo je eklezija prava i protokola preuzetih od carskoga Rima, a to je pravno naslijeđe upitne vrijednosti za religiju Evanđelja. Potreba za krunjenim suverenom pozicioniranim izvan građanske demokracije zadržala se više kao politička relikvija nego kao stvarna moć takvih suverena. Samo je u ozbiljnim političkim krizama kraljevski autoritet ponekad odigrao ulogu pouzdanoga nositelja državne i nacionalne suverenosti. Isto kao i središnja (emisiona) banka, bez koje nema državne suverenosti.

Veliki je rat dosta smekšao doktrinu o kraljevu božanskom pravu na vlast pa je kroz nationale parlamente i općim pravom glasa kraljevska moć uskopljena, a ponegdje i svedena samo na državni protokol. Nakon Velikoga rata dogodile su se velike promjene; dugotrajne kampanje za opće pravo glasa urodile su plodom u Poljskoj, Mađarskoj, Austriji, Švedskoj, Norveškoj, Nizozemskoj... U SAD-u tek 1920., a u Ujedinjenom Kraljevstvu odrasli muškarci dobili su pravo glasa 1918., a žene tek 1928. godine. U nekim zemljama, na primjer Japanu, Argentini i Francuskoj žene su morale čekati završetak 2. svjetskog rata. Opće pravo glasa i politička ravnopravnost spolova nije, nažalost, donijela boljitak 20. stoljeću, dapače, najgore dionice tek su uslijedile. Možemo se samo tješiti retoričkim pitanjem: što bi tek bilo bez općega prava glasa i političkih sloboda? Slaba je to utjeha, kombinatorika drugoga kondicionala u kojoj svatko može biti u pravu, čak i kada griješi. Naime, opće pravo glasa i politička ravnopravnost spolova činjenice su 20. stoljeća, kao i najveći ratni sukobi u povijesti čovječanstva.

No vraćam se pitanju zašto je europska mladost s pjesmom na usnicama krenula u prvu svjetsku klaonicu i krotko se podredila zapovijedi nadređenih, pokazujući nezamislivu pokornost vojnoj subordinaciji, odanost rodbinskim i tazbinskim krunama optočenima draguljima što će uskoro popadati s carskih glava? Požurila je uhvatiti vlak bez povratka na čijim su sjedalima već bili urezani njihovi nadgrobni inicijali i godine smrti. Ta raspjevana mladost nije niti slutila koliko je ždrijelo nastupajućega rata razjapljeno i pohlepno. Za njih nije vrijedila Mannova misao da se ne umire prije nego se na to pristane.

Na plakatima za novačenje u Britaniji je pisalo: *Idemo, momci, dok ne bude prekasno*, a ostala je zapamćena i praksa britanskih žena da svima koji nisu mobilizirani uruče bijelo pero i tako ih javno obilježe kao oklijevala i kukavice. Rat je koncem 19. stoljeća očigledno još bio otac svemu i svi su mu se rado pokoravali, ne sluteći kakvu će grimiznu žetvu požnjeti u 20. stoljeću. Romantizam se pozivao na imaginaciju i pokazivao ambiciju uspješno nadomjestiti religiju; klice besklasne jednakosti već su rastakale uljudbu crkve, suverena i državnoga podaništva. Europska se civilizacija počela njihati od milosrđa do utopije, od sakramenta do simbola, od prvoga grijeha do zločina postojanja – *fin-de-siècle* bio je željan akcije, htio je

upoznati smisao života i blisku budućnost na najokrutniji način. Toliko opjevan i hvaljen idilični buntovnik romantizma, njegova sirova elementarnost i probuđeni prvi nagoni 20. su stoljeće postupno pretvorili u revolucionara i ideologa koncentracijskih logora i gulaga.

I nije to samo 1. svjetski rat nego i ono što mu je prethodilo: sučeljavanje ideologije krvi i tla, snažnih nacionalnih osjećaja i socijalističkoga ateizma najavljenog Drugom internacionalom (1889. – 1916.) socijaldemokratskih partija s pravim imperijalnim ambicijama da po svaku cijenu zadrže i prošire svoje geopolitičke obzore.

Oduševljenu europsku mladost dočekala je ubilačka stvarnost Velikoga rata; nitko od mobiliziranih nije „zakasnio“ na smrtonosni hroptac milijuna i svatko je dobio svoju porciju ratnoga užasa, invaliditeta i snomornu poputbinu ratnih uspomena. Prvi industrijalizirani rat ubirao je prve milijunske žrtve i usput okotio najdugovječniju i najfertilniju suvremenu tiraniju: boljševizam i sve njegove izvedenice diljem svijeta. Fašizam i nacizam njegova su mlađa braća, blizanci po užasu i nakaznosti, ali ne i dugovječnosti. Time je pravac u militantan komunistički ateizam i sustavnu dekristijanizaciju Europe bio široko otvoren. Kolektivna se duševna patnja na svakome koraku susretala s patnjom epohe, s dosadom i očajem, sa samim crnim i crvenim Vragom i svijet je pomislio da je Bog abdicirao inatljivo prepuštajući čovjeka toliko žuđenoj slobodi bez granica.

Posljedice te slobode patnja su čovječanstva i učiniti ju logički objašnjivom značilo bi skinuti skorup nadahnuća. Zato umjetnost samo donekle objašnjava. Ne može se i ne smije patnju isprati pozom patetike niti ju tumačiti doskočicama dežurnih intelektualnih pozera. Toj patnji ne može doskočiti pjesništvo lakih rima i olako sročenih zbirki; ona je humus umjetnosti, a ne poza posvećena očaju. Bog i umjetnost kao da su napustili 20. stoljeće ili je čovjek 20. stoljeća ipak zaboravio što je umjetnost, pomahnitao i nije se više mogao sjetiti Božjega imena.

Teško je Ochamovom britvom presuditi ili secirati 20. stoljeće te prstom uprijeti u ono što ga je najbolje i najbolnije atribuiralo, pa i pridonijelo njegovoj dijagnozi. Svekolike interpretacije prošloga stoljeća ne nude jednostavna i pouzdana rješenja; svi još itekako živimo ostatke 20. stoljeća jer se nismo dovoljno odmakli i pamćenje nas itekako vabi i zavodi. Oni što još pamte puninu prošloga stoljeća osjećaju ga kao proživljenu traumu jureće mladosti. O velikome je stoljeću, zaboga, riječ, možda najvećem, ali do sada svakako najupečatljivijem! Nema brzih objašnjenja i povoljnih rješenja, tek poneko pronicljivo pitanje koje može odškrinuti vrata i, pustivši uspomenu slobodan prolaz, osigurati vremenski propuh da bi se odagnao smrad povijesne patušine.

Već na početku stoljeća pojavila se misao kako čvrsta materija i nesvjesnost počivaju na istoj podlozi, da je fizički svijet pet osjetila, svijet uzroka i posljedice tek prizor više stvarnosti za koju čovječanstvo još nije pronašlo

metaforu i samo se umjetnici i oni sposobni voljeti čista srca ponekad usude i bivaju pripušteni toj vizionarskoj i halucinatornoj moći. Ta veća stvarnost više nije bio ni Bog ni religija, već Temelj svega bitka, i uzalud se tražila njihova zamjena. Dosta smiona teza da se prava zbilja očituje tek onda kada su umjetnici svojim životom voljni iskopati istinu, a ne kada pomoću umjetnosti oživljavaju vlastite utvare i s njima izlaze pred plješćuću publiku, dosta je dobro nagovijestila pravu ulogu umjetnosti. Međutim, *umjetnost se nije kretala kroz vrijeme i mijenjala zahvaljujući avangardi, nego umjetnicima koji su se okretali tradiciji i klonili pomodarstva* (Jean Clair). Malo se što postiže kada se umjetnik okreće protiv stvarnosti u želji da po svaku cijenu bude originalan, pa zbilju pretvara u zabludu.

Veliki rat je preambula za novo, još veće genocidno ubijanje – i još do danas nezavršeno geopolitičko preslagivanje koje će napadom na Poljsku uslijediti dvadesetak godina kasnije. Točnije, 1. rujna kada nacistička Njemačka, odnosno 17. rujna kada je Sovjetski Savez napao Poljsku. Sâm pojam „genocid“ nastao je 1944. i označio je namjerno zatiranje cijeloga jednog naroda ili rase. Kovitlac tehnologije te divljanje šovinizma i rasizma, isto kao i politički uspon psihopata i njihovih revnih slugu, uzrokovali su genocid širokih razmjera. To je čin toliko strašan da ga prošlost najlakše zaboravlja smještajući ga u galeriju velikih povijesnih nesreća. Dvadeseto stoljeće povijest će pamtiti kao stoljeće istrebljenja mržnjom i vrijeme masovnih stratišta, razdoblje iskrena rasnog i etničkog prijezira i još veće ravnodušnosti – i to je trajni talog judeokršćanske civilizacije. S koncentracijskim logorima čovječanstvo je sigurnim koracima kročilo u ponor povijesti dovoljno dubok i poticajan za svaki mogući zločin. I taj se jezoviti pad nastavlja, makar mnogi misle da je svijet na krilima elektronike poletio u virtualno bratstvo društvenih mreža. Čovječanstvo leti, ali ljudima nisu narasla krila!

Malo je tko mogao predvidjeti da će padom Berlinskoga zida 9. studenoga 1989. sloboda najaviti novo razdoblje znatnih geopolitičkih promjena i tako jasno dočarati bit epohe u koju smo upravo ugazili. Francis Fukuyama te iste godine euforično najavljuje kraj Povijesti, *kao svjetski sustav strasti i zabluda*, i konac sukoba ideologija te proglašava nezaustavljiv trijumf građanske demokracije! Kriva procjena jer padom komunizma i Europa i SAD nepromišljeno i lakomo sele vlastitu proizvodnju u Kinu i treće zemlje; desakraliziraju rad i za sitniš ga prepuštaju drugima, a to je ozbiljno zanjihalo protestantsko naslijeđe sa svojim individualnim i neposrednim odnosom s Bogom. Već prve godine 21. stoljeća pokazale su koliko je važno posjedovati vlastitu, zanemarenu i po mnogima davno otpisanu, primarnu i sekundarnu proizvodnju.

Fukuyama nije bez pokrića, on ipak pronicljivo predviđa *podmuklu prilagodbu marksizma okolnostima* i ne otpisuje komunističku opasnost s rušenjem prvih cigli Berlinskoga zida, nego najavljuje njegovu pritajenost.

Upravo ono što će se dogoditi u nekim tranzicijskim zemljama kada su nakon pada komunizma na slobodnim izborima pobijedile neokomunističke stranke. Nije li baš partijska nomenklatura u Hrvatskoj najspretnije dočekala demokratske promjene i je li dovoljno slikovit primjer Hrvatske i Slovenije, gdje se uz pomoć komunističkoga antifašizma stara komunistička ideologija kostimirana u građanske manire podvukla pod suvremenu i suverenu parlamentarnu lijevu političku opciju? Od trećesiječanske (2000.) restauracije komunizma Hrvatska se do danas ne može oporaviti, upravo suprotno: sve što diše državotvorno proglašava se nacionalizmom i ustaštvom.

Padom Berlinskoga zida samo su oni jako naivni povjerovali u Weizsäckerovu (Friedrich von) Europu od San Francisca do Vladivostoka. Zid je pao snagom protesta, ali ne i vojnom pobjedom, zato su zidovi komunističkoga svjetonazora ostali gotovo neoštećeni, jednako snažni i cjeloviti. I Francisu Fukuyami promaklo je da će stoljećima vojujuće kršćanstvo i osvajačka judeokršćanska civilizacija postati plijen svoga plijena! Ne zbog manjka snage, već zbog uzmaka, dekadencije i povijesnoga pesimizma. Čovjek se prema van rasporio, a iznutra se zamračio. Broj slijepih je prevelik. Vrstan ekonomski kolumnist William Pfaff (1928. – 2015.) još je 1994. bio uvjeren da *cilj napada islamskih fundamentalista na Zapad jest oslobođenje od utjecaja Zapadnjaka, a ne osvajanje njihovih zemalja*. I oni najumniji promatraju muslimanski svijet kroz milijarde petrodolara u rukama nekolicine šeika i njihovih obitelji, kroz neukusno razmetanje bogatstvom i ne žele vidjeti nemile prizore nasilja i terorizma. Pretjerani luksuz i pozlata neukusa većini judeokršćana izgleda nešto kao bezazlena obnova dvoraca iz Šeherezadininih pripovijetki. Međutim, malo tko želi vidjeti političku ambiciju islama da uvede šerijat gdje god žive muslimani, bez obzira što su to države građanske demokracije.

Teško je smisleno sažeti u jednome ukoričenju poput ovoga intenzivno i neuhvatljivo 20. stoljeće: neopisivu mržnju ideoloških podjela i opisati akumulaciju prolivene krvi, ako se ne uzmu u obzir parametri vjere i Boga. Sagledati britansku dominaciju u znanosti, tehnologiji i kulturi tijekom 19. stoljeća i njemačko preuzimanje te uloge koncem 19. stoljeća i u prvoj polovici 20. stoljeća, da bi nakon Drugoga svjetskog i tijekom Hladnoga rata svijet iznjedrio samo jednu veliku naciju: Sjedinjene Američke Države i 20. stoljeće atribuirao američkim. Nakon toliko stoljeća europske dominacije, globalne se odluke više ne donose u Europi.

*

Washington je postrimska carska tvorevina i neokarolinška kopija (bez znatnoga utjecaja papinstva), izvedena po slobodnozidarskim urbanim nacrtima, a Amerikanci su taj izabrani narod „ere Vodenjaka“. Bez carske ambicije i vjere u „izabranost“ naroda, kod nekih čak i svijesti o nebeskoj

zadaći cara, ne bi nikad nastala velika carstva, moćna kraljevstva i prekomorske kolonije. Prije svih – Britanski Imperij, francusko i španjolsko kraljevstvo, a trzaj te iste izabranosti nije mimoišao ni Nijemce, Belgijance i Nizozemce, Austro-Ugarsko i Rusko Carstvo. Nije to bilo potkradanje židovskoga teološkog privilegija, već posudba starozavjetnih prisposobi i vatikanskoga pomazanja u političke svrhe.

Francuski urbanist L'Enfant svojom je klasičnom arhitekturom prejudicirao izgled i važnost Washingtona, budućega sjedišta novoga i danas gotovo jedinoga imperija, te mu prenio ne samo urbano ozračje buduće carske prijestolnice već i rimske insignije. Duh imperijalnoga Rima uočljiv je i prepoznatljiv u arhitekturi javnih washingtonskih zgrada, a Lincolnov memorijal posebno je monumentalan na već prepoznatljiv imperijalni način. Postolje Lincolнове skulpture krasi snopovi pruća, *fascies*, koje su u rimsko vrijeme nosili rimski liktori, čuvari rimskih konzula. Američki predsjednik priseže na *Bibliju* i on je dužnosnik po milosti Božjoj, ali čeka ga posao rimskih careva u njihovim najboljim danima.

Na koncu su opstala dva carstva i ruševine negdašnjih imperija: demokratsko građansko carstvo anglosaksonaca i mandarinsko carstvo naroda Han. Carstvo tehnologije i slobodoumlja zamišljeno je u američkim i engleskim ložama prije 250 godina, Kinesko je Carstvo tisućljetnoga kontinuiteta pod znatnim utjecajem kineskih tajnih društava. I jedno i drugo carstvo mogu sebi dozvoliti političku i vojnu ekspanziju s vojskovođama kao svojim suverenima (George Washington, Dwight Eisenhower, Kublajkan, Mao Ce-tung...), priuštiti si predsjednika crnca (Barack Obama) u dominantnoj bjelačkoj populaciji, bezvezanta poput Jimmyja Cartera, populista Kennedyja ili neprijateljske Mandurce dovesti na Žmajevo prijestolje, prije njih Mongole (dinastija Yuan) ili, pak, komuniste od 1947. Tim naizgled nelogičnostima carstvo samo jača i anticipira budućnost. Ova će se dva carstva, poduzetnih anglosaksonaca i ambicioznih Kineza, o svemu dogovoriti, njih čvrsto povezuje sveučilište Yale i Yale in China, tisuće njihovih studenata koji od 1903. grade svjetonazorsko zajedništvo.

Europska zajednica prije, danas Europska unija, nije ni približno imperij, makar ima velik broj stanovnika, teritorij i vanjska obilježja suverenosti. Nedostaju carski ustroj i ambicija; uz vodeću njemačku ulogu moglo bi podsjećati na Reich, a Europa i svijet imaju loša iskustva s njemačkim reichovima. Međutim, Europska unija nije ni država ni federacija ni konfederacija; samo neshvatljivo velika birokracija, upravo gigantska – kao da upravlja cijelom Mliječnom stazom! Europska unija ne upravlja zapravo ni sa čime, upravo je to svrha briselske birokracije: učiniti što manje u što dužem razdoblju te neprestano dijeliti packe i naputke.

Imperijalna briselska arhitektura 18. i 19. stoljeća nastala je cijedenjem prekomorskih kolonija, posebno Konga i njegovih stanovnika za vrijeme kraljevanja Leopolda II. Danas Bruxelles predstavlja tihi prijelaz s koloni-

jalne politike na neučinkovitu upravu, zato Europska unija nema silu, ni doslovno ni formacijski. Ona je oličenje nemoći. NATO je, naime, sveprisutna sila američkoga carstva u Europi (i šire). Italija i Njemačka još ne shvaćaju, Angela Merkel to ne može progutati, ali sve dok su američke vojne baze u njihovim državama, oni su kao i Japan pod američkom „okupacijom“. Na kućnome broju 200 Rue de la Roi tisuće eurokrata mješavinom neobavezne naočitosti i kastrirane bezazlenosti glumi silu i odlučnost. Međutim, nemoć Bruxellesa da spriječi višegodišnju srpsku opsadu Sarajeva, kao i tragičnu situaciju na makedonsko-kosovskoj granici 1999. – sjetimo se samo Srebrenice – jezgrovito govori o stvarnoj nemoći Europske unije. I to je kraj jedne iluzije o jedinstvenoj i solidarnoj Europi na razini državnosti. Kršćanska Europa, čije je civilizacijsko poslanje započelo s raspetim tijelom Boga, samu je sebe uskopila nestankom prave solidarnosti s obespravljenima i siromašnima.

SSSR je, uostalom kao i nacistička Njemačka, obilježio 20. stoljeće neprolaznim ožiljcima, pravim traumama čovječanstva od kojih se svijet i Europa još nisu oporavili. Te dvije tiranije, uz fašistički Rim i osvajački Japan, čovječanstvu nisu ostavile ništa osim sjećanja da su ljudi jedni drugima najobičniji kanibalski plijen. Gdje god je na vlasti bila crvena petokraka, zavladaile su ruševine od ljudi i ništa se niti nakon dovoljno dugoga razdoblja tranzicije nije pokrenulo. Moskva i Petersburg su donekle isprali sovjetsko sivilo, centar su zauzele trgovine luksuznom inozemnom robom, skupo i potpisano; isto kao i oprema za bušenje i eksploataciju sirove nafte – skupo i ovisnički.

Nakon Velikoga rata, zavaljen u kožnatu *chesterfield* fotelju, Winston Churchill prilično je zatečen 20. stoljećem. Još niti ne zna kako njega i svijet tek čekaju najopakije dionice. Kao da sluti, pa u svoj dnevnik zapisuje: *Gotovo ništa materijalnoga i institucionalnoga o čemu su me učili da je trajno i vitalno, nije se održalo. Sve što sam vjerovao da je nemoguće, ili su mi govorili da je nemoguće, dogodilo se.*

*

Razdoblje Riba završavalo se s 20. stoljećem i ta se astrološka era privodila kraju, prepuštajući svijet dobu Vodenjaka. Kršćanska era poklopila se s erom Riba i ako se uzme u obzir da riba (IHTIS) simbolizira i ispisuje svete riječi kršćanstva, dva su se simbola, onaj zodijački i kršćanski, znakovito prožela i preklapila posljednjih dviju tisuća godina. Zato je ulazak u treći milenij dodatno medijski i astrološki pojačan. Nalazimo se na samome pragu nove astrološke ere i to je golicavo, čak i od materije iskovanim umovima. Na samome pragu toga astrološkog događaja djeca cvijeća pjevala su o novome dobu punom duhovnoga blagostanja i ljubavi. Stvarnost je bila drugačija. *Aquarius*, prva pjesma u mjuziklu *Kosa*, zaziva liminalno razdoblje do konca 20. stoljeća te najavljuje osvit doba Vodenjaka i novoga

doba punoga ljubavi i razumijevanja. Dolazak toliko očekivanoga „novog čovjeka“ sasvim je izvjestan. No i djeca cvijeća zaboravila su na Freuda i njegovu misao: *nema pravog vraćanja natrag*. Nema novoga rođenja koje nije ispunjeno uskim prolazom rodnoga kanala i pripadajućom traumom. Eru je Riba 20. stoljeće ispratilo svjetskom svetkovinom smrti; padom u ništa jer sve manje ljudi vjeruje u prelazak nekamo drugamo ili vraćanje u zaboravljene krajolike predrođenja, a sve je vjernije kraljevstvu grobnoga crva.

Ipak, konac 20. i početak 21. stoljeća pokazuje kako su sveopći sklad i svjetski mir još na itekako dugome štapu i da nemaju korelaciju sa zodijačkim konstelacijama, već ostaju zodijačka utopija. Prve godine ovoga stoljeća pokazuju da moderna vremena posjeduju napuhanu prazninu ispunjenu pozom licemjerne jednakosti kojom se samo poziva na uzvišene ideale i apelira na moralnost. I na tome ostaje, na apelu, jer stvarnost govori nešto posve suprotno: bespuća uzvišenosti ne vode u dobar život, ali jamče dobru sliku u javnosti. Oscar Wilde živio je umjetnost, a i u poroke je bio dobro upućen; zatočen u tamnici Reading pokraj Londona u svome kapitalnom naslovu *De profundis* o modernim je vremenima i njihovoj umjetnosti proročki zapisao: *Mi naše doba nazivamo utilitarističkim, a ne znamo ni za jednu stvar kako se upotrebljava. Zaboravili smo da voda može nešto oprati, vatra pročistiti, i da nam je svima Zemlja majka. Posljedica je toga da nam je umjetnost od mjesečine i da se igra sjenama, dok je grčka umjetnost od sunca i bavi se samim stvarima. Uvjeran sam da elementarne sile pročišćuju i želim se vratiti njima i s njima živjeti*. Ni kaznionica mu nije pomogla odbolovati svoje ideale.

Pad Berlinskoga zida postavio je taj prag zodijačke ere i milenijuma. Međutim, razdoblje Vodenjaka, barem njegov milenijski početak, nije ispunilo najavljena očekivanja – upravo suprotno. Željezna zavjesa držala je stihijsko kretanje ljudi i migracije naroda pod učinkovitom kontrolom. Svijet i čovječanstvo podijeljeni na Slobodni svijet, komunistički lager i Treći svijet nametnuli su tjeskoban hladnoratovski suživot, ali i pravila ponašanja: virus komunizma na neki je način bio pod ključem.

Svijet je, međutim, tek nakon pada Berlinskoga zida postao zatočenikom globalne pomutnje: islamističkoga terorizma, lokalnih ratova i migrant-skih naplavina. U neilustriranim državama svijet je talac tzv. *reformiranog komunizma* pretvorenoga u militantan antifašizam i pomodno ljevičarenje. Ta je „nova socijaldemokracija“ uvjerena je da je njezina cirkusantska predanost humanizmu, demokraciji, ljudskim pravima i porocima opravdava u njezinoj težnji za ostankom na vlasti u novim političkim okolnostima.

Tjeskoba Hladnoga rata najprije je zamijenjena trijumfalizmom pobjednika slobodnog svijeta, a onda su državne granice i suverenitet postali smetnja liberalnomu kapitalizmu. Ipak, pravi izazov za pobjednika postalo je traganje za novim, dovoljno opasnim neprijateljem, za novim brzorastućim korovom i njegovim sjemenjem.

Prva se na udaru novih posthladnoratovskih vremena našla Europska unija pod opsadom dosad neviđene i sustavno organizirane migracije iz Afrike i Bliskoga istoka. Europa je ostala bez vjere u Boga i počela je živjeti još nepristiglo vrijeme krcato svim mogućim ljudskim pravima. Naš već zaboravljeni Bog pomaknuo se daleko u nepoznate dubine svemira, poistovjetio se s plavetnilom života i razlio nezamislivim crnim prostranstvima daleko od ljudskoga pogleda i pameti. Kao nepotreban, prognan je iz stvarnosti i potjeran iz pojavnoga svijeta, na sâm rub vlastita početka, u dubok zaborav. Bog je napustio svijet. Ne upliće se u ni u čiji život i sudbinu, nikomu ne stoji na putu. Poštujući slobodu čovjeka, ljude je prepustio sebi samima i u nepoznatim dubinama udaljenima svjetlosnim godinama ponekad se prisjeti ljudske patnje pod drugim ljudima, istrebljenja, gladi i ljudske pohlepe. Astronomi ga uzalud traže teleskopima i radarskim sustavima, osluškuju njegove otkucaje dok astrolozi astrološkim jednadžbama globalnoga dosuda procjenjuju dokad će bezboštvo trajati. Oni grešni traže ga u svome zaboravu, pravedni u svojoj slavi. Ipak, Bog nije nestao, nije ni mrtav; njegova se nazočnost itekako osjeća u njegovoj odsutnosti i našoj sve zahtjevnijoj slobodnoj volji.

Oči malobrojnih uprte su u astronomiju kao nekad u astrologiju, a tamo rješenja nema. Beskrajni se svemir nimalo ne obazire na zabrinutost malobrojnih i neprekidno se širi. Bježi od ljudi i svijeta i odlazi dalje od beskraja preko ruba nezamislivoga; oslobađa nas svoje nazočnosti i mi postajemo sve usamljeniji i umišljeniji na istim zodijačkim pozicijama. Od kada znamo za sebe, sami smo s Bogom. Europskim političarima Bog je odavno postao samo agnostički višak ili tlaka nedjeljne mise, i draži im je ovako udaljen iza sedam galaksija i sedamnaest milijardi svjetlosnih godina, Bog zabavljen samim sobom negdje u beskrajnome svemiru.

Nismo ga stvorili niti izmislili, samo smo uočili plavu opnu i otajnost noćnoga neba. Čudesnu šarenicu Božjega oka. Svemir je noću življi i uočljiviji, možda nas noć i treperave zvijezde podsjećaju da jednom i mi moramo krenuti jednosmjernom kartom put njihova treperava svjetla. Zato ga ne prestajemo zadivljeno promatrati: jednom kao *utvrdu zvijeri*, drugi put kao naš jedini dom o kojemu tako malo znamo. Sjevernjača je jedina nepomična točka na noćnome nebu i govori nam o nepromjenjivosti iskona i prolaznosti znanstvenih i svih drugih senzacija. Istoj svrsi služi i Zodijak s dvanaest postaja.

Svemir i njegov nedokučivi bezbroj vraćaju čovjekovu oholost u beskraj podzemlja, u dubine strahova i uzalud je svaka čežnja za udaljenostima kada nas obična pomisao na to putovanje pretvara u stranca sebi i drugima. Može li se potpuno bespomoćno stajati pred tako velikom nepoznanicom i nijednom se ne prepustiti očaju što prati nemoć?

I na nezamislivo udaljenomu planetu najfantastičnijega sazviježđa nema doista ničega novog i zanimljivog. To znamo mi koji smo drugima jednako

nezamislivo udaljeni kao od „nezamislivo udaljenog planeta najfantastičnijega sazviježđa“. Možda će se jednog dana na takvim planetima naći rijetki i vrijedni metali, zbog njih proširiti Mendeljevljev sustav elemenata i pronaći nedokučivi oblici života, ali ne i rješenje za našu narav i stanja... sve naše običnosti s kojima se ne prestajemo hrvati otkada smo se prvi put oglasili plačem.

NOVI PRIJEVODI

Kristian Koželj*

Izbor iz poezije

porto santo. godina '95

rukom posežeš preko glave
u posudu s ringlovima.
zagrižeš. slatko se proširi po jeziku.
ležiš na starome tamnosmeđem kauču.
maminom. s ispucanim skajem
na naslonima za ruke.
kroz baršunaste zavjese lomi se sunce.
u snopovima plešu mucice prašine.
zatvoriš oči.
porto santo. godine '95.
madeira i papaje.
znojna djevojka prelije ti se po bedru.
grize ti ušnu resicu.
desnica klizne preko grudi
i trbuha pod plahtu.
prašina zatalasa u oblaku.
pod vašim prozorom dječji vrtić u šetnji.
jedna mala patka otišla u skitnju
odsijeca se iz njezinih usta.
obožavam kada imaš okus
po ringlovima, kaže.
potom se počne smijati.
znaš, nas dvoje ćemo zajebati svijet.
na koncu još samo uzdiše.
zapališ ručno svijenu portugalsku cigaretu.
mehari's sweet orient.

štoviše, ona je govorila,
da će zajebati svijet.
na portu santu. ljeta '95.
dug gutljaj jeftinoga ruma.
košticu pljuneš u pepeljaru.

kako se opraštam

soba
bez svjetla
koja bi lako mogla biti
bilo koja soba
carla bruni
tu vois quelqu'un m'a dit
znaš, netko mi je pričao
malvazija
u orošenoj čaši
neuramljena u tropskome voću
i nježnu bergamotu
umukli mošus
mahagonij plutnjaka
i tvoja ruka
samo
tvoja
ruka

kamo okrećeš glavu

I.
tko ne govori ništa
nikakvih riječi niti ne treba
za koga misliš da će ići zubima
k tvojim nogama
tko si
neprevediv na tuđe jezike
neovisan
o pički
o muzi
o mjestu sastanka
o dosjedanjima

II.

kada zapuše odakle god da zapuše
oštro mekokobno
po stepama po valovima
riječi su ocoubojice
kada sklizne među prste
mrvice se raspadaju
na bose noge
po starome ogrtaču
izbljedjele brade
bez zuba
ne možeš žvakati
samo lagano trgaš
i gutaš
gutaš

III.

kada prođu pored djece
tako vesele
tako razigrane
tako ispunjene riječi

missa brevis

na posvećeno
nedjeljno jutro
hram je granica
kroz ta vrata
nitko se ne vraća
isti
kada se tamjan postavi
uspravno u stupu
granica je
kada se molitve
rastavljaju na nokte
granica je
tu stupaš po sredini
sva u bijelome
obasjana vitrajima
krilca iz papirmašea
znatiželjno ti podrhtavaju
i ona je glazba

koja dolazi s takvim mogućnostima
upališ svijeću
odložiš krilca
svećeniku na koljena
i stupaš preko
negdje
truplo
leš
tijela koje nije moje
glasa koji nije moj
očiju koje nisu moje
i otvoriš svoje
i ponedjeljak je

četrdeset i dva

od mame je, osim dugova,
naslijedio dva glinena lonca
s oleandrom i ružmarinom.
jednom kada je kupovao alkohol,
djevojka mu je u ruke gurnula
božićni kaktus.
bio je prosinac
i imao je četrdeset i dva šarena cvijeta.
soba je dobila nešto boje,
on je skrbio za isti kaktus
kao za nekakvo dijete.
još jedna je ženska spakirala kovčeg,
pijan ga je bacio kroz prozor.
deset tihih katova niže
razbio se i cvjetovi su
podrhtavali kao umiruće krijesnice.
negdje između također su se osušili
oleandar i ružmarin.

le phare de petit minou

biti unatoč
poznati vjetrove
poznati imena jedara
i utopljenika

brojiti
svoje pješčenjake
prebirati ih
na crvene i bijele
na okrnjene i cijele
na natopljene
izblijedjelim crnilom
sa šaputavim obećanjima
prislonjenih hrbata
tratinčica
pri tvome podnožju
neće nikada biti drvo
nikada neće grane
milovati tvoje oči
kada si se zadnje zacrvenio
kad si pokrio neku djevojku?
vatra si
sâm si
suha si vatra
suh si sâm
suha je noć
suha je smrt

yantra

na njezin besprijekorno
pometen prag
nježnim rižinim brašnom
nacrtáš mandalu
odeš
ona otrči po metlu
nekoliko puta
zamahne njom i
prag se opet
učini netaknutim
sljedeće te jutro
pred vratima čeka
šalica čaja
i tanjur slastica
po kojima je poznata
nadaleko

feniks

te stvari uvijek završavaju slično
hrpe pjesama koje u kaminu čekaju
početak sezone grijanja

kada krajem listopada dovoljno zahladi
potpuno si smiren.

tek kada potegneš šibicu
po brusnome papiru,
jedva vidno zadrhti donja usnica.

to nitko ne vidi.

u vatri je previše obećanja
o novim počecima i teško je
odvojiti pogled

lapidis lacrimae

netko je pomaknuo kamen.
uvjeren si u to.
godinama već hodaš pored njega
i sve je vrijeme ležao tamo.
navikao si se na nj.
još jučer je bio na svome
mjestu na putu. neprimijećen.
danas napola isturen nad provalijom.
divokoza? putnik?
jednom će se konačno prevaliti.
to si već vidio.
ispod na stazi probada ljude.
oca i dva sina.
borit ćeš se da ne vrisneš.
možda će ih previdjeti.
miče još jedan kamen.
i još jedan. i još...
gromade će rasporediti borove.
opustošiti selo. unakaziti dno rijeke.
ili će, pak, sletjeti ispod
u jezero. same.
potonut će u mulj,

gledati gore i pitati se
zašto se sunce lomi u boje,
zašto je planina sva okovana i razlivena
i zašto ribe šute drugačije od ljudi.

viski s Etgarom Keretom

prva čaša

su ljudi koji hodaju po gradu
kao da se radi isključivo o
kućama i blokovima i ulicama
i kakvoj fontani
i drvu.
kada u polumraku vide prostitutke
koje se ljube, okreću se u stranu.
kada ih usred bijela dana prostitutka
žica dinar, okrenu se u stranu dvaput.
imaju djecu.
za laku noć im pročitaju istinitu priču
o junacima koji nikada nigdje nisu stršali,
i tjednima su za zabavu
razbijali glave ribama.

zadnja čaša

ponekad bi volio zaspati na stijeni.
pa bi te noću zeblo samo u leđima.
a izjutra bi te bolio samo križ.

Sa slovenskoga prevela: Livija REŠKOVAC

* KRISTIAN KOŽELJ (Celje, 1984.) informatičar je u Gradskoj knjižnici Celje. Bavi se kazalištem i književnošću. Jedan je od mentora *Celjske gledališke škole*. S mladima u Celju postavio je predstave *Hamlet* (2012.), *Antigona* (2013.), *Premalo za življenje* (2013.), *Kar hočete* (2014.), *Dogodek v mestu Gogi* (2016.) i *Terorizem* (2017.), a 2017. pod mentorstvom Janeza Vajevca režirao je i glumio u monodrami Alessandra Barrica *Devetsto*. Član je *Igralskega studia bratov Vajevec*. Kao književnik sudjelovao je na brojnim festivalima u Sloveniji i inozemstvu (Lirikonfest, Stih u regiji, Galovičeva jesen...) te primio više nagrada i priznanja. Poeziju i eseje objavljivao je u brojnim časopisima kao što su *Poesis*, *LUD Literatura*, *Literatura*, *Sodobnost*, *Poetikon*, *Mentor*, *Vpogled*, a objavljivao je i u hrvatskim časopisima *Artikulacije*, *Poezija* i *Književnost uživo*. Doprvak je Slovenije u *slam*-poeziji (2016.), dobitnik nagrade *Mentorjev feferon* za društvenokritičnu pjesmu i nagrade časopisa *Sodobnost* za najbolji slovenski esej. Pokretač je celjske scene *slam*-poezije te pokretač i umjetnički voditelj pjesničkog festivala *Izrekanja*. U studenom 2018. godine objavio je pjesnički prvijenac *Muzej zaključenih razmerij* (*Muzej prekinutih veza*) kod izdavača *Hiša poezije* u Ljubljani.

Ljubav s krilima na nebu i s nogama na zemlji!

(Ana Horvat, *Ljubila bih te*,
Naklada Đuretić i Studio Moderna
d. o. o., Zagreb, 2017.)

Ana Horvat, pravnica i književnica, osnivačica privatnoga savjetovališta za žene *Eva*, osnivačica udruge za zaštitu napuštenih životinja *Druga prilika*, organizatorica virtualne antologije *Hrvatska ljubavna lirika* (koju financira iz svoje mirovine), objavila je do sada petnaest zbirki poezije (od toga dvije slikovnice za djecu), roman *Pod suknja*, zbirku priča *Pismopriče* te važne, nezaobilazne antologije: *Subića*, *Stablopis*, *More mora* i *Oblizujući suze*.

Izabrane pjesme Ane Hrvat *Ljubila bih te* obuhvaćaju pjesme iz njezinih mnogih zbirki, npr. *Kutija za suncokrete*, *Male pjesme*, *Neke druge riječi*, *Mjera blizine*, *Kuharica za zaljubljene*, *Modri pleter* itd.

Kako načelno tretirati ljubavnu poeziju Ane Horvat u kontekstu cjelokupne hrvatske ljubavne lirike?

Prije svega, uglavnom se opjevava ljubav iz ženskoga kuta, odnosno progovara ženski glas koji je rijedak u hrvatskoj ljubavnoj lirici do najnovijih dana (mnoge pjesnikinje danas pišu o ljubavi u skladu s oslobađanjem ženstva, za što je velikim dijelom zaslužna i feministička borba za ženska prava. Tako će Ana Horvat spomenuti u svojoj poeziji Ericu Jong i Doris Lessing, jedne od autorica koje su utjecale na spisateljice diljem svijeta).

Kako ljubav može oblikovati, preoblikovati, usrećiti, unesrećiti žensko biće? Dok je u tradicionalnoj lirici u prvome planu zaljubljeni muški subjekt, a žena je negdje u pozadini (kao vila, gospa, ide-

al...), u ovoj je zbirci u prvome planu žena, dok su muškarci (muževi, ljubavnici...) u drugome planu, kao nužna (su)bića i prateće sjene što utječu na esenciju ženskoga subjekta.

Zbirka izabranih pjesama *Ljubila bih te* također pristupa ljubavi i tradicionalno, odnosno romantično i metafizički (ukrašena je atributima prirode), no Ana Horvat često ljubavi skreće krila, pa se ona stropošta u zbilju, da vidimo kako to izgleda i u praksi. Dakle, za razliku od tradicionalne ljubavne lirike koja je uglavnom duhovna (muška) lirika, prepunjena čežnjom za neosvojivom ženom, Ana Horvat opjevava i filozofiju i praksu ljubavi! Ljubav nije samo nebo, žudnja, nego i zemlja na kojoj valja saditi, prikupljati plodove, ali i čupati sav korov što ga nesretna ljubav ostavlja za sobom.

Ljubav u poeziji Ane Horvat nije samo u duši – ona je i u kuhinji gdje žena peče kolače, i na livadi punoj krizantema, i u mjesečini, i u postelji, i pored maloga stola sa svjetiljkom, i u kozmetičkome salonu... Ana Horvat u svojim ispovjednim pjesmama (u kojima se obraća Drugomu) opjevava ne samo esenciju ljubavi nego i njezinu svakodnevicu, pa su zato pjesme dinamične, živopisne, odnosno imaju kretanje, ritam, okus, miris, boju, sliku, tj. dosta su nam zorne i bliske.

Zbirka Ane Horvat daje sve fenomene ljubavi. Pjesme su zaigrane poput leptira koji sada slijeće na livadu, sada ulazi u sobu, sada u kuhinju, pa opet oblijeće prirodu. Daju se svi aspekti ljubavi – poetski, svakodnevni, bračni, izvanbračni, metafizički, fizički, misaoni, emotivni, veseli, neveseli... A i žena zadobiva mnoštvo uloga – vjerna žena, nevjerna žena, žena-pralja, žena-kuharica, žena-ljubavnica, sretna i nesretna žena...

Ana Horvat često uzvisuje ljubav kao počelo (što kazuje i zbirka *Počela*) – opi-

suje kozmičku ljubav praelemenata (vode, zemlje, vatre, zraka) kako bi uzdigla prirodu u vječnome ciklusu u kojemu nam ona daruje harmoniju. U ovakvim pjesmama osjećamo milijune iskonskih poljubaca, preplavljuje nas osjećaj metafizičke ljubavi duše i prirode. To su poetsko-filozofske pjesme. Tu spadaju i pjesme o stablima iz zbirke *Stablopis*.

Ana Horvat često opjevava ljubav kao sjedinjenje s drugim – to su romantične pjesme o odanosti, vjeri, davanju cijeloga bića Drugomu, o bezuvjetnoj ljubavi. Te su pjesme baletne, pune verbalnih pirueta, stilski elegantne, lirične, čeznutljive.

No pojavljuje se u zbirci i ljubav kao nemogućnost sjedinjenja. Ljubav je sav onaj neizrečeni međuprostor između dvaju bića, ona je uvijek neostvareno savršenstvo. S vremenom nestaje pozlata na prstenu ljubavi – ljubav, naime, započinje kao svečanost nade, vjere, žudnje, ali se vremenom iluzija urušava, čak i do autodestrukcije. Ostaju tuga, suhi herbarij uspomena, zagonetna tišina u kojoj bi ona htjela nešto reći, ali on to ne bi znao čuti (pjesma *Tišina*). U pjesmi *Staza* ona romantično utire staze kojima on ne može doći, u pjesmi *Proljetna šetnja* ona gleda dva starca, osunčana i osjenjena uspomena, i tvrdi kako ima netko s kim je htjela tako izgledati, ali nikada neće. U pjesmi *Ničija djeca* pita se kamo odlaze ljubavni pupoljci, imaju li neku kuću gdje prezime, pamte ili zaboravljaju one čiji su bili. U pjesmi *Ozračje* boji se otvoriti kutiju s pismima koja dišu prašnjavi zrak, da ne poremeti spavanje i ravnotežu.

Pjesme o rastanku iznimno su misaone, emotivne, mistične, lirične, ali neke su i kruto realistične, poput pjesme *Rastanak od susreta* – u toj se pjesmi pjesnikinja obraća svim rastancima, nježnim, užasnim, galantnim, osvetoljubivim, obraća se muškarcima za koje je uzalud kuhala, pa završava: „nećemo se sresti i varati ni sastajati“. Stavlja prkosni uskličnik, proglašava rastanak činjenicom kako ne bi upadala u zamke patosa napuštena bića. U pjesmi *San o kalifornijskoj glisti* žena se poslije rastanaka vraća samoj sebi – ne želi biti neko ostavljeno nedovršeno biće, nego se spaja sama sa sobom, opjevava

samu sebe, svoju zrelost koja je nabujala poput klupka sa svim sačuvanim i pokidanim nitima.

Mnogo je pjesama koje opisuju ljubav kao rutinu – to su pjesme, kako autorica kaže u jednome stihu, „bez čipke i krila“, pjesme isjeckane od kuhanja, prašnjave od pospremanja. Jer „ljubav je sol u kruhu života“. U tim pjesmama ljubav je trivijalna pojava u našem automatiziranom, autističnom vremenu, ona se brzo usvaja, brzo troši, brzo odbacuje u scenografiji kojekakvih pomodarija, preparata, umjetnih dodataka ljubavi. U pjesmi *Žensko vrijeme sadašnje* pjevat će, otprilike: brzo spavaj, brzo meti, brzo kuhaj, brzo rađaj, ljubav je vrijeme, novac... U pjesmi *Darovnica* nabrajat će pedikere, kozmetičare, šminkere, depilacije kako bi on zavolio njezin njegovani stari leš. U pjesmi *Prigodna prodaja* reći će: „Kupio si me na rasprodaji plaćajući riječima kao čekovima bez pokrića“.

Te su pjesme prozaične, urbane, „stvarnosne“, jer Ana Horvat prilagođava stil tipu ljubavi o kojoj pjeva. Iznimno je stilski raznovrsna – kada pjeva o enigmatičnoj ljubavi, metaforički će zaći u labirinte duše, kada pjeva o trivijalnoj ljubavi, odbacit će sve klasične urese, pisat će kruto realistički, kada piše o počelima, razvit će poetsko-filozofijski ples riječi.

Često se javlja i ljubav kao sudbinska anegdota – to su kratke duhovite pjesme u kojima se ljubav svodi na slikovit fragment, isječak koji u malo riječi kaže sve. U tim kratkim pjesmama Ana Horvat začudno i pronicljivo, u tren, rendgenski ulazi u smisao ljubavi, u njezinu ukletu sudbu prolaznosti. Pjesme su pisane kao gnome – kratke, mudre sentence koje nas često nasmiju do suza.

U zbirci su i bajkovite ljubavne pjesme o voću i povrću i još štošta... Ana Horvat obuhvatila je ljubav u svim manifestacijama, opjevala ju je svim stilovima, zašla je u njezin nukleus duboko i mudro, ali ju je i prkosno i duhovito odbacila kao iluziju. Tako smo dobili iznimno raznovrsnu ljubavnu liriku koja se plodi u duši, ali se živi u zbilji.

Lada ŽIGO ŠPANIĆ

Ideološke „žrtve“ događaja od 5. XII. 1918.

(Mislav Gabelica – Stjepan Matković: *Petoprosinačka pobuna u Zagrebu 1918. – Prva vojna akcija protiv jugoslavenske države*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2018.)

Najveći nedostatak bilo kakvoga i bilo kojega osvrta na ovu knjigu bio bi svrstavanje uz jedne izvore i autore, a odbacivanje drugih, odnosno prihvaćanje isključivo jedne istine, a ne uvažavanje i drugih mogućnosti. Pogotovo što potpuni pregled nema nitko, s nedvojbenim dokazalima i izvornim dokumentima. No to ne znači da o ovome događaju iz hrvatske prošlosti ne treba pisati i o njemu razmišljati, nastojeći ga smjestiti u hrvatsko kolektivno pamćenje na miran i trijezan način.

Nakana je dvojice autora ove knjige bila: „utvrditi relevantne činjenice koje se odnose na taj događaj i interpretirati ih u kontekstu šire političke drame izazvane krajem Prvoga svjetskog rata, raspadom staroga režima, preispitivanjem odnosa prema časniciima koji su dolazili iz redova bivše austro-ugarske vojske i postupkom ujedinjenja Države Slovenaca Hrvata i Srba s Kraljevinom Srbijom [i Kraljevinom Crnom Gorom]“.

U prikazivanju događaja služili su se „kronološkom metodom“ utvrđujući i ukazujući na „neposredne događaje i poteze vlasti u Zagrebu“, na „protureakcije“, brojnost sudionika i žrtava pobune i naknadne interpretacije događaja „simpatizera pobunjenika i njihovih protivnika“ te su „naglasili ulogu republikanske ideje koja je zbog svoje nagle popularnosti, dobrim dijelom izazvana i strukturnim promjenama u Europi, odgovarala željama sve većeg broja ljudi u Hrvatskoj“. Glavni izvori spoznaja, navode, bili su im „istraga Vojnog suda i niz svjedočanstava“, ali i potonje interpretacije, no ne sve. U odabiru građe i kursu interpretacije, jasno se uočava, vođeni su nacionalnim, hrvatskim stajalištima što im sužava interpretativni obzor. Ako ni po čemu drugome, onda već i po podnaslovu knjige – *Prva vojna akcija protiv jugoslavenske države* – što se

poklapa s endehazijskom interpretativnom intencijom. Tako da i ova inače korisna knjiga izaziva svojevrstne ideološke „žrtve“ prilikom tumačenja zbivanja od 5. XII. 1918.

Što se tiče naknadnih instrumentalizacija i interpretacija, autori su kao glavne pobrojili sljedeće. Prvo, pobjednici u Kraljevstvu SHS/Jugoslaviji „pisali su o toj pobuni protiv nove državne tvorbe kao o ispadu nediscipliniranih i pijanih vojnika iz sastava poraženih postrojbi“. Dakako da za monarhistički režim „nije bilo potrebe da na bilo koji način obilježavaju pobunu“, koju su pratili republikanski poklici“.

Drugo, opozicijske stranke i razni opozicijski krugovi, od ljevice do desnice, 1920-ih godina izražavali su „razumijevanje za sudionike događaja koji se nije pretvorio u uspješnu revolucionarnu pobunu, ali je bio potvrda da postoji borbeni duh“. Razlikovali su se u tome što su ili „više naglašavali hrvatski nacionalni ton ili socijalnu pozadinu pobune“.

Treće, nakon uspostave NDH-a „taj je povijesni događaj iskorišten kao izvor poticanja nacionalnog sjećanja na prve žrtve monarhističke Jugoslavije“, a neki su promičbenjaci čak isticali „protoustaško obilježje cijele akcije“.

Četvrto, u komunističkoj Jugoslaviji petoprosinačka pobuna obrađivana je u okviru „šireg prikaza završetka Prvoga svjetskog rata i stvaranja Kraljevstva SHS“. Autori knjige posebno naglašavaju kako su u ovome razdoblju „po prvi put objavljeni i dijelovi arhivskog gradiva različite provenijencije“ što je omogućivalo da se „na odgovarajući način razumiju korijeni vojničke pobune“. Osobito se dragocjenim pokazalo što su „zaslugom tadašnjih povjesničara objavljena i vrlo vrijedna izvješća delegata vrhovne komande pri Narodnom vijeću iz fonda Vojnoistorijskog instituta u Beogradu“, bez čijih izvora najvjerojatnije ne bi bilo ni ove knjige.

Napokon, peto, u osamostaljenoj Hrvatskoj ovo je prvi ozbiljni historioografski rad koji tematizira pobunu od 5. prosinca 1918. Nastao je kao dio projekta Zaklade za znanost *Vojnički život i slike ratnika u hrvatskom pograničju od XVI. st. do 1918.* Ministarstva znanosti i obrazovanja RH. Nešto okasnilo, ali ipak...

Na ovome mjestu nemamo dovoljno prostora kako bismo prikazali rekonstruk-

ciju pobune na Trgu Josipa Jelačića, položaje pobunjeničke i režimske strane te zbivanja neposredno poslije krvoprolića. To zainteresirani čitatelj može pronaći iscrpno i podrobno prikazano u knjizi.

Nama su zanimljivije kontroverzije oko onih vrijednosti koje su mogle biti osnovnim povodom pobune: ukratko, republika ili monarhija, nacionalni ili socijalni motivi pobune.

Republikanizam u hrvatskome političkom životu na razmeđu XIX. i XX. stoljeća pa sve do svršetka Prvoga rata nije bio osobito poznat, a ni poželjna politička tema u zemlji koja je bila široko i duboko uključena u sustav Austro-Ugarske Monarhije. Nagla popularnost republikanizma, kako naglašavaju autori, rezultat je Oktobarske revolucije, ali i djelovanja Ante Starčevića, zatim i braće Radić koji su pripremali široke seljačke i radničke slojeve za odlučan politički rad i utjecaj koji nisu bili zamislivi u uvjetima anakrone monarhije. Rat je, uza sva zla, donio i nešto dobro. Mnogi vojnici na frontama upoznavali su drugačije političke sisteme, pa i revolucionarno preustrojanje velikoga Ruskog Carstva u republiku radnika i seljaka. Primamljivost ondašnjih lozinki bila je ogromna!

Teško se može prihvatiti, a još teže razborito obrazložiti, da nije bilo nikakvoga utjecaja ideja i zbivanja prije, za vrijeme i poslije boljševičke Oktobarske revolucije na pobunjene vojnike. Vojnici se tijekom rata u skupinama, skoro masovno, predaju Rusima, iskazujući jasno svoj stav prema politici i interesima Austro-Ugarske Monarhije. Rusko revolucionarno vodstvo svojim antiratnim i antiimperijalističkim porukama pridobiva izmorene i beznađem ispunjene vojnike, dajući im sasvim drugi smisao borbe. Dok se tresu i jedno za drugim propadaju velika carstva, nemoguće je da odjeci tih kolosalnih zbivanja ne ostavljaju odjeka u ljudima koji pate, krvare i ginu u rovovima. Da i nije bilo nikakve propagande, ljudi koji su doživjeli stvarnost ratovanja za jednu monarhiju u turbulentnim danima 1918., a ipak znajući za neku alternativu, teško prihvaćaju pokoravanje novoj monarhiji i njezinim interesima. Čak i ako izuzmemo vječite hrvatsko-srpske netrpeljivosti.

Mudri i staloženi Iso Kršnjavi (1845. – 1927.), čovjek koji je počeo svoj poli-

tički put kao pravaš, pod nadnevkom od 5. prosinca zapisuje u svome dnevniku, između ostaloga: „Vodeći ljudi su naučili ljude na ekstremističko rusko shvaćanje pojma republike. U svojim su govorima uglavnom govorili o podjeli zemlje. Ali ni riječi nisu kazali o podjeli kapitala ratnih dobitnika... Monarhist sam; prema tome kralj mi je miliji od republike. Borio sam se za ujedinjenje hrvatskih zemalja, a ujedinjenje tih zemalja sa srpskima bio je san moje mladosti, što ga nisam smatrao ostvarivim. Sada taj san prelazi u ostvarenje, ali ono nije nimalo ugodno... Stari Šulek (Bogoslav Šulek, 1816. – 1895.) je jednom kazao: 'Hrvatsku su već u nekoliko navrata vrlo opasne situacije spasile greške drugih, no nikako vlastita mudrost'. I sada su povoljnu današnju situaciju stvorile velike gluposti što su ih počinili drugi. Pribojavam se samo da će Država SHS dospjeti u opasnost zbog gluposti što će biti počinjene s naše strane'. Već se do kasnih 1920-ih, prije smrti, Kršnjavi mogao osvjedočiti u ispravnost ovih svojih riječi!

Kada je riječ o nacionalnim i socijalnim motivima, njih nije moguće, čak ni teorijski, strogo razdvojiti. Obespravljani i izrabljivani slojevi, u konkretnoj situaciji u višemilijunskoj masi vojnika, pod plaštem socijalnih zahtjeva podrazumijevaju i ostvarenje nacionalnih ideala. Obrnut proces događa se kod srednjih i gornjih slojeva koji, najčešće, pod krinkom nacionalnih vrijednosti nastoje ostvariti svoje grupne, klasne interese. Možda je ovaj vid petoprosinačke pobune najbolje, među povjesničarima, procijenio srpski povjesničar Vladimir Dedijer (1914. – 1990.): „Zbog učešća u 5. decembru izveden je pred sud veliki broj oficira i vojnika. Osuđeno je 22 oficira, podoficira i vojnika na 69 godina i 10 meseci robije. U Hrvatsku su poslani hitno novi kontingenti srpskih i kolonijalnih francuskih trupa. To slanje srpskih trupa, a zajedno sa njima i francuskih kolonijalnih trupa, da uspostave red u Hrvatskoj, bilo je jedan od najmračnijih poteza regenta Aleksandra. Srpsku vojsku, koja je pokazala toliko heroizma u odbrani svoga tla od ujedinjenih nemačkih, austro-ugarskih i bugarskih armija, regent je sada bacio protiv hrvatskih radnika i seljaka. Preživele borbe takve vojske, kao što je bila srpska, regent Aleksandar slao je sada u bratoubilač-

ku borbu. Time je on ujedno kršio ugled koji je Srbija, naročito u periodu između 1903. i 1914. bila stekla svojim unutrašnjim životom, koji je, uprkos ekonomskoj zaostalosti zemlje, imao u sebi dosta demokratičnosti, naročito za uslove i prilike na Balkanu“.

Autori su se dosta bavili i pitanjem na koje nisu mogli dati decidan odgovor, odgovor utemeljen na dokumentima i izvorima: je li postojala neka „urotnička organizacija“ koja je upravljala pobunom? Isprva su smatrali „da je neka organizacija koja je upravljala pobunom ipak postojala“. Zatim navode da je uoči pobune „u zagrebačkim pukovnijama stvorena urotnička organizacija... vjerojatno točna, bez obzira na to što je ta tvrdnja prvi puta iznesena naknadno, za vrijeme Drugoga svjetskog rata“. Na koncu zaključuju, ne podastirući nikakav dokaz, nego konfabuliraju: „Urotnička organizacija, ako je postojala, nije osnovana prije stvaranja Kraljevstva SHS, nego netom prije same Pobune, i to kao reakcija na stvaranje Kraljevstva SHS. Nju su stvorili dočasnici i obični vojnici, svijet očito nadahnut hrvatskim nacionalnim duhom, ali bez jasne političke vizije (kojom su mogli previdati događaje) i bez političkog vodstva koje im je u akciji moglo pomoći privlačenjem većeg broja potencijalnih pobunjenika“. (Daleko bi nas odvelo podrobnije logičko, stvarno, teorijsko i jezično analiziranje ove zbrke.)

U uvjetima najstrože konspiracije nije moguće očekivati da će sve biti bilježeno „crno na bijelo!“! Jednakom metodom, čak i s nešto više „materijala“, možemo izvesti zaključnu tvrdnju o „urotničkoj organizaciji“, respektivno o samoj pobuni na sljedeći način.

Kršnjava na istome mjestu u spomenutom dnevniku piše i ovo: „Ćopić (Vladimir Ćopić, 1981. – 1939., prije rata pravaš iz kruga oko „Mlade Hrvatske“ – op. N. M.) se vratio iz Rusije kao potpuni revolucionar, komunist, boljševik... Odmah nas je posjetio i ostao kao gost na večeri. Glavni sadržaj njegovih priča bilo je uzdizanje boljševičkog sustava i režima. Naposljetku je bio tajnik i predstojnik jednog jugoslavenskog 'vijeća' u Moskvi. Svojim je riječima pobudio dojam da je zapravo preuzeo zadatak da ovdje propagira boljševičke i komunističke ideje; učinilo se čak

da je u tu svrhu donio sa sobom i novac, jer uopće nije imao namjeru da stvori kakvu egzistencijalnu osnovu. Dakako, teško mi je saživiti se s tokom misli jednoga mladića i, prema svemu sudeći, uopće mi neće poći za rukom da shvatim taj grandiozni ruski eksperimenat, što se dosad u malom formatu uvijek pokazao besmislenim“.

Da su boljševički agitatori imali udjela u propagiranju republikanskih nazora u austro-ugarskoj vojsci, po uzoru na sličan rad u Rusiji, dokazuje i optužba Središnjega odbora Narodnoga vijeća koje je preko svojih agenata saznavalo podzemne aktivnosti, republikansku agitaciju i znalo za pokret vojske koji se onako tragično završio. Drugo je pitanje zašto su boljševički aktivisti imali malo uspjeha, za razliku od mađarskih, u kaotičnome stanju nastalom oko izlaska iz stare i ulaska u novu državu.

A da pokret vojske nije bio baš spontan i da nije bio vođen isključivo nekim maglovitim nacionalnim idejama, razabire se i iz narednih činjenica. Povijest Komunističke partije/Saveza komunista Jugoslavije navodi kako su se mnogi zarobljenici u Rusiji iz zemalja austrijskih Slavena prijavljivali u dobrovoljačke jedinice za borbu protiv Monarhije. Tako i Hrvati, Srbi i Slovenci. Jedan dio njih, nezadovoljan ratnim ciljevima Kraljevine Srbije, izrađuje deklaraciju za „Ujedinjenje svih Srba, Hrvata i Slovenaca u jednu potpuno slobodnu i nezavisnu državu Jugoslaviju, osnovanu na načelima demokracije i potpune ravnopravnosti svih triju narodnosti... za stvaranje federativne Jugoslavije“. No potaknuti revolucionarnim boljševičkim uzorima sve se više južnoslavenskih državljana boljševizira i pristupa u jedinice Crvene armije, u Komunističku partiju Rusije (boljševika), prihvaćajući revolucionarne metode djelovanja. Kao politički predstavnik jugoslavenskoga revolucionarnog pokreta u Rusiji formira se Komunistička partija (boljševika) Srba, Hrvata i Slovenaca u čiji su centralni komitet ušli Ivan Matuzović, Franjo Drobni, Vladimir Ćopić, Lazar Vukićević, Nikola Kovačević i Dragutin Godina. Izdavali su časopis *Svjetska/Svjetska/Svetovna revolucija* u pola milijuna primjeraka. Do sredine prosinca 1918. ta je skupina poslala „u zemlju 114 svojih aktivista, sa zadatkom da u svim jugoslavenskim zemljama osnuju ilegalne

komunističke organizacije. Po dolasku oni su se uključili u akcije za ujedinjenje proletarijata u novostvorenoj buržoaskoj državi i odigrali su znatnu ulogu u konstituiranju revolucionarne radničke partije“.

Autori ove knjige trebali su temeljiti je istražiti i ovaj krak povijesnih zbivanja. Zašto nisu? Možda iz oportuniteta spram današnjih vladajućih stajališta. Samo, znanstvenici ne bi smjeli o tome voditi računa.

Isto tako, smatramo da nije dovoljno istražen ni odnos Crkve prema pobuni. Onih stranicu i pol (60–61), s navodima iz „Dnevnika“ nadbiskupa Antuna Bauera ni slučajno ne mogu apsolvirati ulogu i aktivnost Crkve u ondašnjim, koliko značajnim toliko sudbonosnim danima na kraju Prvoga rata i na početku jedne nove države. Da nije i u ovome slučaju na djelu još jedan oportunitet...

Događaji koji su se dogodili 5. prosinca 1918. godine nisu bili od neke osobite važnosti niti su proizveli bilo kakav učinak na ondašnje političke odnosno državne poslove. Niti su što spriječili niti su što pokrenuli. Pokazali su tek, vrlo skromno, na neke trendove, ali morat će se u narednim desetljećima dogoditi mnogo značajniji izazovi da bi neke zapretane strasti izbile na vidjelo. Dakako, u ljudskome smislu, ovi su prosinački događaji tragični zbog ljudskih žrtava i sjećanje na njih trebalo bi održavati ne samo onom pločom na Trgu Josipa Jelačića. Žrtve treba cijeniti i dostojno komemorirati. Stoga apeliramo, i to ne samo na povjesničare, sjetiti se i prosinačkih žrtava iz 1943. godine i jednakim im se načinom odužiti, kao i onima iz 1918.

Nikica MIHALJEVIĆ

Jednom kroz sva vremena

(fra Miljenko Stojić, *Jednom*,
Ogranak Matice hrvatske
u Čitluku i Ogranak matice
hrvatske u Šibeniku, Mostar, 2019.)

Hrvatski književnik Miljenko Stojić u osebnosti svoga poetskog nadahnuća, u prepoznatljivosti jezičnoga izričaja, u tematski zacrtanome poetičkom kodu

daruje čitatelju novu zbirku pjesama neobična naslova – *Jednom*. Prilogom *Jednom*, što je recentan izbor, Stojić multiplicira njegovo značenje i u vremenskome i u tematskome diskursu. *Jednom* evocira sjećanja na prošlost, na Badnji dan, kada su impresije jače, a zbilja jasnija. Čitajući Amihaja, javlja se misao o hrvatskome bojovniku, gladnom, bez dostojanstva, na koga je narod nedorečeno ponosan. Unatoč tomu Isus bdije: *kraj uzglavlja mu Hrvat, prašnjav od puta, ali stamen*. Ovom misaonosti koja implicira njegovo domoljublje, autor zapravo, iako piše u prošlosti, apercipira svoju ljudsku i pjesničku zaokupljenost stradalništvom hrvatskoga naroda i njegovim posljedicama u sadašnjemu trenutku, kao i utjecajem na budućnost: *Na Veliki petak, / ljubili smo križ, / u crkvi na brijegu. / Kamenju. / Što ponijesmo kući? / Ljubav, izdaju? / Jednom, / na Veliki petak (Poljubac)*.

Motivi i refleksije u percepciji naslova polazište su i krajnje odredište poetskoga rukopisa ove zbirke. Domoljublje je Stojićev patos otkuda kreću emotivne i misaone silnice prema hrvatskome čovjeku i njegovoj domovini, sintetizirajući ih u duhovni arbitar svoga kršćanskog bića, svoga poetskog poslanja i svjesnosti svoje prolaznosti. Zato se pjesnik u prvome ciklusu *Zavirih danas* utječe pjesmi kao sigurnomu zaklonu od prolaznosti: *ja sam tek uporni pisac iz predgrađa (Pogled)*. Upornost je odraz pjesnikova napora da ide prema kraju, ustrajan u svome poslanju, utješeno od vremenita straha i okrijepljen nadom svoga poslanja, ali nesiguran u suputnike: *Prolazi vrijeme neumitno i samo, / putnici smo u njegovim vagonima... / Bože, samo koje klase, i s kim?* Iako je putnik u vagonu vremena, zdvojan nad identitetom svojih suputnika, snažna je želja da život potraje i da se stihovi nabroje jer oni će nastaviti živjeti njegovim bitkom: *poživi li me dobri dragi Bog, / trebat će još stihova i rečenica stvoriti, / oni će onda nastaviti živjeti dalje, / a ja ću odlaziti u daljinu, sam i zanosan*. Pjesnik osjeća apsolutnu slobodu samo u pjesmi, ona je orbita svih njegovih emocija i spoznaja, ali i usud koji mu je zbog istine koju je prenosila, nanio i bol. Ipak ne odustaje: *sanjam ponovno proći neke staze, sam, tek s Bogom ruku pod ruku*.

Impresivnost poetskoga izričaja stilovorna je poetska tvorba u jednostavnosti narativnoga govora koji je u svojoj strukturi primarno misao, dok se liričnost nadaje kao tiho i glatko riječno korito koje oblikuje misao. Vrstan je to poetski iskaz intoniran blagošću i željom za uzvišenijim i pravednijim životom hrvatskoga čovjeka, ali i svakoga čovjeka na Zemlji: *u ovo crno suvremeno vrijeme!; svijet je raspet u neko kasno popodne!* Stojićev rukopis pretežito duga stiha obogaćen je oksimoronskim poredbenim svezama iznimne stilističnosti: *s crninom teškom na tijelu / s bjelinom prečistom u srcu; teškima poput kamena, lakima poput perca; Pijemo vino crno kao noć / pijemo vino jasno kao dan.* Oprečnost i njezina sinteza kao da su slika našega suvremenog materijaliziranog svijeta nasuprot životu onih na drugoj obali koji žive od duhovnosti i istine. I oblikotvornost pjesama u prevazi je nad onim zgusnutim, bestrofičnim, koje svojom vizurom sliče na bića koja opominju, bore se ili prkose rječotvorjem života kaotičnoj suvremenosti.

I ostala tri ciklusa (*Toga sam dana ponovno čitao; Ogrnuti jedno drugim; Njegov život*) tematska su konstanta početnoga pjeva, iako motivska raznolikost eksplicira širu životnu pojavnost i pojmovnost. Reminiscencije su to na prijateljske susrete, hercegovačke žene, putovanja, ratna zbivanja, poratna suđenja, junake našega doba te sjećanja na Svetu Zemlju. Posebno su dojmivi stihovi posvećeni hercegovačkoj ženi-majci, neshvaćenoj i odbačenoj:

*One nisu smjele plakati,
one nisu smjele pričati,
one nisu nikome pripadale,
osim sebi i svojoj djeci,
osim muci svojoj ljutoj,
osim Bogu svomu blagom.
(U crnom žene)*

Kroz uzburkanu povijest bila je čuvarica ognjišta, obitelji i ljubavi kao sponi po kojoj je sve opstajalo: *na križu ostaje urezano ime nečije mame, / baš onakve kakvu smo i mi nekada imali.* Te patnice, krhke, a stamene, nerijetko s tragikom u srcu, nadilazile su same sebe postajući junakinje neravnopravnih bitki: *sada znam da su uzdigle stijeg, / sada znam da su pobijedile.*

Zbirka simbolički završava pjesmom *Stope* koje su često rabljen leksom u Stojićevu književnome i publicističkom radu. Stope su znak i simbol otiska u vrijeme, opomena i uspomena na one koji su znali ostaviti trag postojanja u vremenu. Bili su to oni kojima je križ bio vodilja: *Rasuti smo diljem kugle zemaljske, / jezici su nam drukčiji, povijest, naročito ona, / tek nam je isti križ na golom zidu.* Zaboravom križa lutali smo izgubljeni pokriveni maglom po stopama. Slijede pitanja o polomljenju životu hrvatskoga čovjeka na koja ni pjesnik ne zna odgovor, ali jedno sigurno zna: *dobre stope treba ostaviti na ovoj zemlji, / kao ratar kad zagazi u napojenu rahlu zemlju.*

Nema sumnje da je Miljenko Stojić i ovom zbirkom potvrdio postojanost svojih književnih, intelektualnih, duhovnih i čovjekoljubivih stopa na ovoj hercegovačkoj zemlji. Potvrđujući svoju zauzetost za njezin opstanak, umiruje i svoju strepnju od prolaznosti. Vjerujemo da će njegove utrte stope biti siguran vodič hrvatskim naraštajima za književnu i povijesnu istinu, puninu slobode i poetsku ljepotu, jednom, kroz sva vremena.

Marina KLJAJO-RADIĆ

Kulturna kartografija Mirka Ćurića

(Mirko Ćurić, *Vjera Biller, umjetnica u zenitu oluje*, Đakovački kulturni krug, Đakovo, 2019.)

Poznati teoretičar postmodernizma Fredric Jameson u svome je eseju *Postmodernizam ili kulturna logika kasnog kapitalizma* iz 1984. predložio tzv. „estetiku spoznajne kartografije“, tj. orijentacije pojedinca u suvremenome megapolisu pomoću nove humanizacije prostora, poput parkova, trgova i sl.

Termin „spoznajne kartografije“ kao prostorne orijentacije bi se mogao, u slučaju najnovije monografije Mirka Ćurića o avangardnoj likovnoj umjetnici rodnom iz Đakova Vjeri Biller, parafrazirati i modificirati u „kulturnu kartografiju“. Mirko

Čurić, koji je ponajprije pjesnik, prozaik, kritičar, esejist i književni povjesničar, potaknut totalitetom kulturnoga megapolisa 20. i 21. stoljeća koji pruža obilje građe i obilje artefakata, orijentira se stvarajući individualni itinerar, ali i oblikujući novu humanizaciju toga ogromnog kulturnoga prostora. To je mogao učiniti autorskim sužavanjem interesa i kulturalnih područja, ograničavajući se npr. samo na književnost. Međutim, Mirko Čurić svojim likovnim monografijama mapira kulturni prostor kao multiestetski, multiumjetnički, multizanrovski i intermedijalno percipiran.

Autorski poticaj Čurić pronalazi posebice u zavičajnome slavonskom prostoru, ali i unutar širega panonskog kulturnog kruga, od Mađarske, austrijskog Gradišta do Vojvodine. Iako je nukleus njegova istraživanja u đakovačkome kraju i posebice gradu Đakovu, on se, kako u fikcijskome tako i u nefikcijskome dijelu opusa fokusirao na prožimanja, veze i univerzalnu prirodu umjetničkoga djela, dokazujući da su prostorno-vremenske granice često tek kalupi znanstvene težnje za klasificiranjem.

Dedukcijom i fokusiranjem na relativno usko lokalno područje, na mikrokozmos rodnoga grada, Čurić se koristi kao premisa čija će konkluzija opet dovesti do induktivnih obzora. U malenu prostoru gradića Čurić otkriva nevjerovatnu širinu i bogatstvo, čak obilje kulturnih i povijesnih paradigmi. Đakovo će Čurić predstaviti kao multikulturalnu i multietničku sredinu, koja je dobrim dijelom takva i zahvaljujući utjecaju biskupa J. J. Strossmayera čije djelovanje Čurić godinama brižljivo istražuje, ali i zahvaljujući nekim drugim, ponajprije povijesnim i političkim okolnostima. Put pod koru etiketiranja provincijalnošću, što je uglavnom sinonim za inerciju i dosadu, doveo je Čurića u poziciju autora koji se ne može zadovoljiti tek jednim diskursom, tj. onim književnim, već ga vodi i prema znanstvenome i publicističkome. U fikcijskome izričaju Čurićeva se nagnuća u tome smislu vide npr. u zbirkama pripovijedaka *Kolbova lista* (Đakovački kulturni krug, Đakovo, 2015.) i *Smrt Petera Esterházyja* (Đakovački kulturni krug, Đakovo, 2017.) u kojima je podloga često u biografijama zanimljivih osoba i događajima u rodnome gradu. U drugoj

zbirci nalazi se i priča *Smrt Vjere Biller*, autoreferencijalno utemeljen tekst koji refleksiju o smrti temelji na jukstapozicioniranju vlastitoga iskustva bolesti i bolesti i smrti umjetnice Đakovčanke Vjere Biller. Riječ je o proširenoj inačici priče *Ugašena Vjera* objavljene u zbirci *Braća u poniženju* još 2013. Međutim, količina građe, zanimljivost Vjerina životnoga i stvaralačkoga puta, težnja za sveobuhvatnim kulturnim mapiranjem, a posebice plodna suradnja s dr. sc. Irinom Subotić, vrsnom poznavateljicom Vjerina djela, koja ju je predstavila na izložbi *Sturm-Frauen: Künstlerinnen der Avantgarde in Berlin 1910–1932*, održanoj u *Schirn Kunsthalle* u Frankfurtu 2015., rezultirala je monografijom Mirka Čurića o Vjeri Biller.

Monografiju je autor podijelio u dvije cjeline. Prvi dio donosi biografiju u kojoj je posebna pozornost posvećena đakovačkomu i osječkomu razdoblju umjetničina života. Drugi dio odnosi se na njezinu umjetničku ostavštinu. I jedan i drugi dio bave se svojevrsnom „slijepom pjegom“ hrvatske povijesti umjetnosti, zavičajne povijesti i istraživanja multikulturalnosti i multietničnosti, kao identitetnih znakova lokalne zajednice.

Diskrepanciju između slikaričine izvršne afirmiranosti u umjetničkim krugovima razdoblja avangarde i ovovjekovnoga slabog interesa, Čurić je nastojao premostiti u prvome dijelu monografije iscrpnim biografskim podatcima. Ponajprije, donosi obiteljsko-zavičajno podrijetlo. Vjera Biller rođena je 1903. godine u židovskoj obitelji u Đakovu gdje je provela dio djetinjstva, a zatim se obitelj preselila u Osijek. Od hrvatskih gradova Billerovi su u dvama navratima bili nastanjeni i u Opatiji gdje su vodili intenzivan kulturni život i, zanimljivo je, prijateljevali i sa slavnim talijanskim piscem Luigijem Pirandellom. Čurić navodi kako je umjetnica provela ukupno 18 godina života u Hrvatskoj.

Tijekom svoga kratkog života Vjera je živjela i boravila u mnogim gradovima Europe: Budimpešti, Berlinu, Beču i Grazu. Stradala je 1940. u Holokaustu, kada je kao psihičku bolesnicu s ostalih 204 bolesnika odvode sa Psihijatrijske klinike i ubijaju karbon-monoksidom u Hartheimu kod Linza.

Ovaj dio monografije pridonosi na nekoliko polja. Prvo je usustavljivanje identitetnih kodova đakovačko-slavonske sredine početkom 20. st. Identitet grada počiva, kako to pokazuje Čurić, na multietničnosti, konfesionalnoj raznolikosti i toleranciji.

Podatci koje Čurić donosi o Vjeri i njezinoj obitelji te o njihovim đakovačkim i osječkim godinama značajno su prošireni, osobito u vrlo iscrpnim podrubnicama. U njima se obitelj Biller smješta u kontekst malobrojne, ali ekonomski i obrazovno moćne židovske zajednice u Đakovu, a kasnije i Osijeku. Podrubnice su autorski postupak uključivanja diskursa u diskurs, odnosno komentatorskoga i tumačećega diskursa u glavni, fundamentalno znanstveni diskurs. Kombinacijom tih dvaju diskursa Čurić je uspio stvoriti uistinu kulturnu, ali i prostorno-identitetnu kartografiju Đakova s početka 20. st. U obilju komentara nalaze se podatci o gospodarskome, vjerskom, obrazovnom, kulturnom i obiteljskom životu onoga doba. Dio podrubnica koji se odnosi na pripadnike židovskoga entiteta može se smatrati prolegomenom za povijest židovske zajednice u Đakovu. O nekim društvenim kretanjima Židova iz toga vremena u Đakovu može se, na temelju Čurićevih istraživanja, saznati mnogo toga. Tako je npr. vidljivo njihovo aktivno sudjelovanje i doprinos kulturnoj sceni i gospodarstvu te započeti proces integracije koji se očitovao i time što su djecu upisivali i u katoličke škole. Vjera je, naime, u Đakovu pohađala katoličku školu pri samostanu Milosrdnih sestara Svetoga Križa, a tek u Osijeku židovsku školu. Također, iako se u obitelji Biller, kao i u svakoj onodobnoj židovskoj obitelji, podrazumijevalo znanje nekoliko jezika, a slavonski Židovi su u svakodnevnoj komunikaciji najviše koristili njemački ili *jüdisch*, Vjera Biller je, kako to pokazuje Čurić, materinskim jezikom smatrala hrvatski, a sebe nacionalno određivala kao Jugoslavenku.

U ovome dijelu monografije Čurić je istražio sve dostupne izvore o umjetničkom djelovanju Vjere Biller, pa je monografija i naslovljena prema njezinim djelovanjima pri avangardnim pokretima, okupljenim oko časopisa *Zenit* Ljubomira Micića, koji je izlazio u Zagrebu i Beogradu, i poznatoga

njemačkog ekspresionističkog *Der Sturm*, tj. u prijevodu *Oluja*. Vjera Biller je od 1921. godine živjela u Berlinu i ondje je od te godine pet puta izlagala u galeriji *Der Sturm* Herwartha Waldena. Umjetnici s kojima je izlagala kasnije su postali ikone avangarde, poput M. Chagalla i V. Kandinskog.

Također je djelovala i u Mađarskoj, pridružujući se grupi aktivista okupljenih oko avangardnoga časopisa MA (*Magyar Aktivizmus*) koji je počeo izlaziti od 1916. godine u Beču i Budimpešti.

S obzirom na umjetničku naobrazbu, početke i angažmane Vjere Biller, Čurić je načinio rekonstrukciju pomoću pronađene građe i već navedenom metodom diskursa u diskursu predočio kontekst vremena i sredina u kojima je Vjera stvarala. Osim podrubnica s podacima o osobama i događajima relevantnim za razumijevanje Vjerina umjetničkoga djelovanja, Čurić donosi i fotografsku i inu dokumentacijsku građu.

Drugi dio monografije naslovljen je *Što je ostalo iza Vjere Biller*. Malobrojna ostavština sadrži: „osam sačuvanih radova, od kojih je šest linoreza i dva pastela, reprodukcija jednog rada, te dvanaest nepoznatih slika, od kojih, za šest znamo nazive, a za šest znamo u kojoj su tehnici napravljeni. Sedam radova se čuva u Narodnom muzeju u Beogradu, a jedan u Narodnom muzeju u Budimpešti“ (str. 59). Već samim tim što precizno evidentira sačuvana djela, ali i tragove o nesačuvanima, autor upozorava na kulturocid kao produkt genocida koji je kao takav poražavajuća činjenica za povijest umjetnosti.

U ovome dijelu monografije autor nastoji pozicionirati, na temelju dosadašnjih malobrojnih stručnih opservacija i dokumenata, Vjeru Biller kao avangardnu, konkretnije ekspresionističku umjetnicu. Pokušava situirati odrednice njezina slikarskoga idiolekta, kao što su infantilizam i naivizam, motivsko-tematske preokupacije kao što su npr. djeca, majčinska figura, turistički motivi ili, pak, amblemski avangardni motiv željeznice, odnosno vlaka. U vlastitim interpretacijama Billerićinih djela, Čurić uočava i neke protopostmodernističke, ali zapravo prvobitno avangardne umjetničke postupke, kao što je referiranje na strip, pa u jednoj figuri iznalazi antipiranu Betty Boop. Naposljetku, Čurić na

temelju dosadašnjih stručnih opservacija eksplicira i katalogizira obilježja stvaralaštva Vjere Biller.

Vjera Biller započela je djelovati na prijelazu iz dječje dobi u mladost, već kao petnaestogodišnjakinja. Je li do svoje naprasne smrti u 37. godini ostvarila mnogo više nego što je to danas poznato, teško je odgovoriti. Ali, upravo zbog bodrijarovske *inteligencije zla* koja joj je na stravičan način oduzela život, ostaje sumnja, a možda i malo vjerojatna nada da će se nešto još pronaći.

Vjera Biller je poput mnogih drugih umjetnika židovskoga podrijetla stradala u Holokaustu, podvrgnuta činu ubojstva i onome što Hannah Arendt naziva *banalnost zla*, a kršćanstvo odavno prepoznaje kao djelovanje Sotone. Monstruoznost ozakonjivanja zločina i progona stajala je života psihički oboljelu Vjeru Biller. Banalnost zla odvela ju je, kao i znamenitoga književnika Brunu Schulza kojega je jedan nacist iz osvete drugome kojemu je Schulz bio dodijeljen kao sluga ubio na ulici, u smrt. Bilo je to vrijeme, koje je M. Heidegger 1949. okarakterizirao kao *fabrikacija leševa*, a Giorgio Agamben u svojoj knjizi o „ostatcima“ Auschwitzta (*Ono što ostaje od Auschwitzta*, Zagreb, AB, 2008.) zagovara umjesto termina Holokaust hebrejski *šo'ah* što znači *događaj bez svjedoka. Teror povijesti*, o kojemu govor M. Eliade uvlači pojedinca u stradavanje, ali, još gore, u zaborav. No nasilno odvođenje Vjere Biller u logor, u *sivu zonu*, kako ga naziva Primo Levi, gdje se manifestirala banalnost zla, nije samo prekinulo njezino djelovanje, nego je u buri vremena, promjena karte Europe, drastičnoga smanjenja Židova u njoj, pa i u zemlji njezina rođenja i djelomičnog življenja Hrvatskoj, iščeznuo interes za nju.

Stoga ova monografija ima višestruki značaj – stvara kulturnu kartografiju zavičaja, upozorava na Vjeru Biller kao međunarodno priznatu avangardnu umjetnicu, ali i ispravlja dug prema prošlosti i njeguje obvezu živih da skrbe o djelima mrtvih te ih tako prenose sljedećim generacijama. Taj je posao Mirko Čurić učinio temeljito, savjesno i kompetentno.

Ne treba zaboraviti kako je dio monografije posvećen autorovim zahvalama suradnicima. Iz zahvala je vidljivo kako je pisanje monografije o Vjeri Biller iziski-

valo međunarodno istraživanje kojemu je autor pristupio vjerojatno svjestan napora i poteškoća koje ono zahtijeva. No to ga nije obeshrabilo.

Naposljetku je progovoriti i o njemu iz perspektive Hegelove, koji je razlikovao *Moralität*, kao individualnu moralnost i *Sittlichkeit*, kao društvene vrednote, odnosno pravila iz čije sprege proizlazi moralno djelovanje. Možda je danas, u globaliziranome svijetu, svijetu simulakrumu, svijetu postpostmoderne nivelacije staromodno govoriti Hegelovim rječnikom. Čini se da je Čurić suradničkim odnosima, radom na upitno profitabilnome projektu i velikim trudom pokazao i moralne autorske kvalitete.

Čurićeva monografija može se smatrati i kulturno-povijesnim i znanstvenim i ekumenskim i moralnim doprinosom jer se bavi umjetnicom koja je bila osuđena na zatiranje.

Vlasta MARKASOVIĆ

Hrvatski mir i srpski rat

(Maciej Czerwiński, *Drugi svjetski rat u hrvatskoj i srpskoj prozi (1945-2015)*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2018.)

Iako sam, već kao recenzent rukopisa, prilično opširno komentirao istraživanje Macieja Czerwińskoga *Drugi svjetski rat u hrvatskoj i srpskoj prozi (1945-2015)*, moram reći da me čitanje knjige ispunilo respektom koji često imamo u posljednje doba, posebno kada je riječ o inozemnim hrvatsko-srpskim, hrvatskim i srpskim književnim temama i historiografskim obradama. Osobno sam pratio i upozoravao na doprinose njemačkih slavista poput Reinharda Lauera ili Roberta Hodela, objavljena je kod nas studija Renate Lachman *Phantasia/Memorial/Rhetorica*, iz Sarajeva je stigao prijevod izvrsne monografije britanskoga povjesničara Marka Thompso-

na *Izvod iz knjige rođenih – Priča o Danilu Kišu*, a nedavno je Miljenko Jergović s pravom upozorio na još jedan sarajevski prijevod, na knjigu Maxa Bergholza *Nasilje kao generativna sila*, podnaslovljenu kao *Identitet, nacionalizam i sjećanje u jednoj balkanskoj zajednici*, iz koje mnogo možemo naučiti o našim naravima i spremnosti na osvetu i ratovanja.

U tome nizu Maciej Czerwiński, nakon objavljene knjige *Naracije i znakovi – Hrvatske i srpske sinteze nacionalne povijesti* (2015.), javlja se novom knjigom u kojoj se istraživanje ne zaustavlja na granicama jedne književnosti, nego se koncentrira na poredbeni, dijelom i kontrastivni aspekt prikazivanja promjena (posebno) u hrvatskome i srpskome ratnom poslijeratnom romanu (jedan je rat sustigao drugi, a treći kao da je bio posljedica ideološkoga razmimoilaženja nakon obaju prethodnih), s osobitim osvrto na prozu koja tematizira rat i posljedice Drugoga svjetskog rata (od 1945. do 2015.).

Dakako, jedna od najočiglednijih posljedica Drugoga svjetskog rata na području bivše Jugoslavije bila je relativno samostalno izvedena socijalistička revolucija, s autentičnom antiratnom i domoljubnom poezijom, slikarstvom, kulturom općenito, u čemu je posebno prednjačio hrvatski partizanski pokret (ne mislim samo na konferenciju i kongres kulturnih radnika na Hvaru i u Topuskom, nego posebno na izvornu ratnu-antiratnu poeziju Gorana Kovačića, Nazora, Jure Kaštelana i Jure Franičevića-Pločara, koja još traži autora poput pjesnika Miklavža Komelja koji je slovensku partizansku umjetnost svojom zauzetom analizom s pravom nedavno ponovno reafirmirao. Ali, kako stvari stoje, možda ćemo i to prije dočekati od strane stranih slavista, nego od domaćih kroatista).

Međutim, moram i sâm priznati da se teme koje se prihvatio poljski slavist mlađe generacije Czerwiński ne bismo mnogi od nas rado prihvatili, ni „onda“ ni danas. Onda zbog ideološke preopterećenosti teme (osjećaju da se zapravo radi o režimskim temama) i istinske okrenutosti drugom, normalnijim, mirnodopskim temama i suvremenim piscima, a danas zbog situacije u kojoj je studij hrvatske i srpske književnosti (pa i sve što tomu kompleksu

pripada) strogo institucionalno podijeljen, kao da se nikada korpus središnje južnoslavenske međuknjiževne zajednice nije proučavao i predavao zajedno. Kao da su na djelu daljnje parcelizacije studija po nacionalnome modelu, a ako baš književnost nije prepoznata kao svjetska, ni komparativisti za nju ne pokazuju interesa.

Iako se odmah na početku autoru opsežnoga pročitavanja i pretraživanja hrvatske i srpske književnosti o ratu mora priznati kako je pažljivo konzultirao dostupnu literaturu, preglede i povijesti književnosti nakon Drugoga svjetskog rata i vjerno prenio današnje, možda i prenaglašeno razračunavanje s doktrinom socijalističkoga realizma, jer kako čitamo, ne samo iz poljske perspektive, ipak je teško cijelo to razdoblje kvalificirati kao socrealizam. On se ispravnije promatra kao jedna od tendencija, iako (posebno u književno-kritičkim napisima) dominantna. Maciej Czerwiński za tu svoju tvrdnju iznosi nekoliko razloga: pojavljuju se vrijedne knjige koje se nika-ko ne uklapaju u socrealističku poetiku (spomenimo samo Andrićeve i Šegedino-ve romane, Desničino *Zimsko ljetovanje* ili Davičovu *Pesmu*, bez obzira na sukobe s književnom kritikom oko tih romana). Zatim, odjeci neslaganja iz međuratnoga sukoba na književnoj ljevici osjećaju se i u agitpropu koje se uskoro i ukida, tako da je utjecaj socrealističke doktrine bio vidljiviji u kritici, dok se istodobno neki od spomenutih pisaca razumiju kao modernisti. Za temu je posebno značajna i činjenica kako u knjigama objavljenima neposredno nakon rata „nema ujednačene reprezentacije rata na svim razinama“ pa dolazi do povezivanja „komunističkog i nacionalnog koda“, što smo mi svojedobno tumačili kako je revolucija i socijalna i nacionalno-oslobodilačka. Osobno mislim da je u tome, skoro nemogućem *stapanju*, kako navodi autor, i najveća aporija partizanskoga pokreta i socijalističke revolucije koja narodima Jugoslavije donosi novo, federalističko uređenje.

U krajnjoj liniji, mogli bismo reći da istraživanje Czerwińskog baš zasijeca u tu kontradikciju, odnosno veoma podrobno analizira „optimalnu projekciju“ socijalizma kako se ona može iščitati najprije iz djelovanja književne kritike, a onda i u roma-

nima ili drugim proznim djelima, pri čemu će hrvatska i srpska književnost izabrati dvije različite strategije, jedna će više voditi brigu o oslobođenju naroda i republičkoj državnosti, a druga će više polagati vjere u komunizam (koji pak neće riješiti srpsko nacionalno pitanje). Kada se pažljivo čitaju već rani, upravo ratni romani s tom problematikom, osjeća se značajna razlika, kod hrvatskih autora javlja se tema „hrvatskog državnog prava“, a kod srpskih autora narodnooslobodilački rat nije „općejugoslavenski ustanak, već rat srpskih heroja“, pa će se tako zarana i povezivanje komunizma i nacionalne ideje kod Hrvata i Srba različito shvaćati, ne samo u književnosti, sa znakovitim aktualizacijama postojećih književnih tradicija, nego i „u drugim simboličkim praksama“, pa u krajnjoj liniji i u nacionalnim ideologijama kako su se one postupno formirale sve do njihova tragičnoga sraza krajem osamdesetih, odnosno u novome ratu devedesetih godina.

Zanimljiv je postupak kojim autor knjige hitro dolazi do binarne konstrukcije o srpskim *deobama* i o *dvije Hrvatske*, pri čemu se dobiva dojam kako je srpskih podjela više (i da su tragičnije), a da podijeljeno hrvatstvo trajno, iako neuspješno, teži međusobnomu pomirenju: nakon ovjera u književnim tekstovima put nas vodi prema postajama na kojima se one pokazuju i u stvarnosti, najčešće u političkome diskursu, pa se kao krajnji rezultat zapravo sretno-nesretno pogodi ishodišna točka interpretacije, a to je, dakako, krah ideologija, propast socijalizma, nova ratna trauma i posebno – raspad Jugoslavije: „Paradoks je u tome da se interpretacija povijesti, npr. razdoblja komunističke Jugoslavije, ne ostvaruje više bez interpretacije njezinog raspada, što mijenja opću predodžbu o toj državi“ (str. 223).

Rekao bih, ukratko, onako kako nam često nije jasno u povijesti književnosti jer ne znamo zapravo kakva je suvremena književnost i kamo će poći (ona nije dovedena do kraja), ovdje se iz perspektive tragičnoga kraja vrlo uvjerljivo razlažu putevi i stranputice hrvatske i srpske ratne proze, pa ako i sve nije vodilo k tomu što se dogodilo, dovoljno je građe za pokazivanje i prokazivanje razdvojenoga puta. Pri čemu se, kako čitamo, „u srpskom slučaju češće

naglašava herojska matrica (odlučujem svjesno, borim se časno i snosim odgovornost), u hrvatskom se naglašava pacifizizam (protiv rata sam, sam ga ne iniciram; a kad u njemu sudjelujem, netko drugi upravlja mojom sudbinom“ (str. 88). Iako se s tim mnogi možda neće složiti, moram reći da sam u mnogočemu dijelim autorovu dijagnozu, jer ona je dijelom i rezultat književne tradicije prije Drugoga svjetskog rata i prije Domovinskoga rata, pa sam zato već više puta zazivao da se okrenemo istraživanju pacifizma u našem kulturnom i javnom životu jer se bojim kako pretjerano njegovanje „kulture sjećanja“ na rat možda opet pridonosi njegovu oživljavanju, odnosno ponavljanju. Bojim se da je i danas problem kako se od rata odmaknuti i baviti se važnijim životnim pitanjima koja suvremena književnost ipak vrlo često tematizira.

Međutim, to ne znači da su ovakva *post festum* propitivanja ideologija koje se mogu očitati povodom tematiziranja Drugoga svjetskog rata u hrvatskoj i srpskoj prozi u posljednjih šezdesetak godina nemaju svoju punu svrhu, baš obratno, smisao je takvoga istraživanja upravo u racionalnome razjašnjavanju, objašnjavanju puta koji nas je tako sigurno doveo do novoga rata i koji nas je poslije ratova ostavio u zaraćenu stanju, na sličan način i sa sličnim tezama koje se ovdje iznose kao sporadični rezultati. Zanimljiv je i način na koji Maciej Czerwiński dolazi do rezultata, od početne, opće i često prerano u vezu s društvenim stanjem dovedene analize, u kasnijim poglavljima, osim opsežnijih analiza, nailazimo i na poneku nadopunu prethodnih procjena (npr. isticanje humorističkoga stila *Nikoletine Bursaća* Branka Čopića ili proširenje teme opširnijim tumačenjem Pekićeva romana *Kako upokojiti vampira*), na aktualizaciju sasvim novim romanima, kao što je Šnajderovo *Doba mjedi* (2015.) ili na komplementarne poredbene rasprave, kao što su *Unuci i preci. Ratne traume u novom sukobu* i *Predodžbe o Holokauustu*, koje smatram, uz dva poglavlja koja im prethode, upravo uzornim poredbenim hrvatsko-srpskim, kroatističkim i serbiističkim, južnoslavističkim analizama. Iz kronološkoga rasporeda građe i početnih naznaka analize, knjiga kao da raste do složenijih međuknjiževnih tumačenja, pri

čemu nikako ne trebamo ispustiti i ponešto neutralan glas inozemnoga slavista (koliko god on bio nekako prirodno više na hrvatskoj strani, po čemu se mjestimice gotovo približava perspektivi domaćega istraživača, na kraju to je po jeziku kojim je pisana i mjestu izdavanja i naša, hrvatska knjiga). Ne prečesti, ali točni oslonci na tradicionalne hrvatske i srpske povjesničare, spretno su popunjeni „savezničkim“ ili novijim uvidima Bitija i Bagića, Envera Kazaza ili Tihomira Brajovića i mnogih drugih. Nije bez utjecaja ni njegova mentorica, a naša draga kolegica Maria Dabrobwska-Partyka, kako u identificiranju pogranične, međukulturne situacije tako i u nekim idejnim osloncima. Ne izostaju, dakako, ni mnoga recentna mjesta suvremene znanosti o književnosti i historiografije (popis literature, kao i opseg pretraživanoga korpusa proze zaista je ogroman).

Na kraju, ne znam koliko bi značilo navođenje ključnih autora i reprezentativnih tekstova, jer mnoge smo od njih zaboravili ili isključili iz našega školskog kanona (većinu srpskih autora danas poznaju samo još rijetki južnoslavisti sa subspecijalizacijom iz srpske književnosti, nekada su ih morali poznavati svi kroatisti), a hrvatski su autori s tematikom iz Drugoga svjetskog rata uglavnom zaboravljeni, osim Gorana, Kaštelana i Ranka Marinkovića). Što se tiče hrvatske liste djela i autora, ona je prilično široka, od Vjekoslava Kaleba, Jože Horvata, Jure Franičevića-Pločara, Čede Price, Ivana Supeka, Krste Špoljara, do Marinkovića i *Četveroreda* Ivana Aralice. Sa srpske strane najčešće se analiziraju tekstovi Dobrice Ćosića, Oskara Davića, Branka Ćopića, Mihaila Lalića, Slobodana Selenića pa do Pekića, Mirka Kovača ili Vidosava Stevanovića.

Ponešto izdvojeni stoje autori tekstova o Holokauustu, od Andrićeve pripovijetke *Bife Titanik*, Ivana Ivanjija, Aleksandra Tišme, Danila Kiša i Filipa Davida, pa sve do Davida Albaharija, Daše Drndić i Šnajdera te „donekle Miljenka Jergovića“. Širi popis autora i osobito analiziranih tekstova još je veći, pri čemu mi se nameće problem izbora, odnosno načelne orijentacije na kanonske tekstove jer nisam uvijek siguran da će sutra i sâm idejni rodonačelnik srpske ratno-ideološke proze Dobrica Ćosić

ostati na svome mjestu, budući da suvremena književnost nastaje po mnogočemu (posebno prema književnim kriterijima) u nasuprotnim idejnim i umjetničkim kodovima prema naslijeđenima.

Znanstveni doprinos djela, kako sam već zapisao u recenziji za izdavača, može se mjeriti razinom uvida u hrvatski, pa srpski korpus tekstova kao književno-ideološki pojedinačne i različite korpuse, ali i kao uvid koji prekoračuje granice nacionalne historiografije, kao istinski poredbeno-slavistički rezultat općenitije vrijednosti. I to bih ukratko proširio, jer naša se književna historiografija mora znati suočiti i nositi s knjigama koje hrvatsku književnost proučavaju unutar užega hrvatsko-srpskog, danas i unutar hrvatsko-bosansko-srpsko crnogorskoga interliterarnog konteksta, kao i u širemu post-jugoslavenskom ili najširemu južnoslavenskom, balkanskom, jugoistočno-europskom kulturnom i književnom polju. Morali bismo imati otvorenosti i spremnosti prihvatiti sve i jednoga stručnjaka koji hrvatsku književnost vidi, izrecimo i taj kompromitirani i netočan izraz, u „regionalnom kontekstu“, a posebno one, poput dragoga kolege Macieja Czerwińskoga, koji s toliko metodološke opremljenosti, čitateljske strasti i analitičke spretnosti na hrvatsku književnost gleda ne (samo) kao distancirani stranac, što je ali za domaću situaciju itekako poticajno, nego s prijateljskom prisnošću, kao prvim uvjetom dobroga razumijevanja.

Zvonko KOVAČ

Hibridna obiteljska kronika Jergovićeva obiteljska priča, i još ponešto (uvod u *Rod*, nadopuna ili epilog?)

(Miljenko Jergović, *Selidba*,
Zagreb, Fraktura, 2018.)

Htio sam započeti s toplom noticom o Zagrebu, kratkim Jergovićevim prisjećanjem na boravak u novome dijelu hotela *Dubrovnik*, kada je dobio Goranovu nagradu za mlade pjesnike: nagradu su

dobili Krešimir Bagić i Boris Gregorić za zajedničku knjigu *Svako je slovo kurva* i Miljenko Jergović za *Opservatorija Varšava*, 1988. Kako sam bio član žirija za Nagradu *Goranov vijenac* koji je te godine zaslužio dobio Oskar Davičo, pisao sam o tome „živom klasiku“ modernizma i obrazložio koje sam i čitao na dodjeli u Lukovdolu. Prof. Milivoj Solar je bio s nama kao ministar kulture, no sve nas je (možda kao režimske kritičare i pisce) mladi Jergović gledao pomalo podozrivo i s nepovjerenjem, bio je nekomunikativan i plašljiv, ali danas na taj trenutak kao povjesničar književnosti mogu gledati kao na smjenu epoha. Kod nas je na sceni već bio *Quorum*, naši studenti, poput spomenutog Bagića ili Ferića, koji su diplomirali kod mene, uskoro će si zaslužiti relativno dobra mjesta u književnosti ili u znanosti i kulturi, a za koju godinu će im se pridružiti i Miljenko Jergović sa sarajevskom diplomom sociologije i objavljivati u *Novom Danasu*. Osobno sam ga ozbiljnije počeo čitati tek nakon ratova, posebno od kada je počeo redovito pisati za *Jutarnji list* i ostao sam njegov vjerni čitatelj do danas. Oskar Davičo uskoro će i umrijeti, preko noći sam još za stari *Danas* napisao *In memoriam* (za neprežaljenu urednicu Meri Štajduhar) i tako je jedna epoha za mene otišla u povijest.

Zatim sam htio otvoriti pitanje žanra, odnosno određene *hibridnosti* vrste knjige poput *Selidbe*: narativna zagonetka koja me mučila prilikom drugoga čitanja knjige bila je, s jedne strane, nedvojbeno mogućnost intenzivnoga čitateljeva poniranja u tekst, upravo uživanje u brojnim narativnim digresijama, ljutnjama ili opservacijama pisca-pripovjedača (još jedna značajka hibridnosti), pri čemu se pripovjedač često oslanja na autora, koliko god njegovo sjećanje bilo nepouzđano i veoma emocionalno, osobno. I, s druge strane, nepostojanje forme ili strukture teksta koje bi nam lakše omogućilo pamćenje (pa onda i pisanje) cjeline teksta, koji kao da se nadaže samo u toj „zbrci“ poglavlja, naslova, asocijacija, zapisa, prijepisa dokumenata ili komentara. Žanrovski, dakle, izrazito hibridan tekst, od putopisne proze do manjih prijepisa dokumenata ili zapisa, kao da nam od romaneskne cjeline odvrća pozornost prema brojnim kraćim narativnom dioni-

cama, koje su po iskazu, strukturi, tempu i vremenu pripovijedanja toliko dispartane da je tekst ove knjige najbolje nazvati *suvremenom pripovjednom prozom*, za koju još nemamo pravoga naziva, pri čemu putopisna, dnevnička ili autobiografska fikcija prevladavaju nad epistolarnom ili dokumentarističkom prozom i zapisima. Oblikovno i kompozicijski *kabast*, nezgrapan, neujednačen i pomiješan, *križan*, baš hibridan tekst, kod mene osobno izazivao je u tim kritičkim terminima indikatorima više negativnu, zapravo manje afirmativnu konotaciju.

Ne na kraju, kritičko bi se čitanje moglo otvoriti u na planu autopoeitike, kao što je to učinio nedavno književni kritičar Dario Grgić, koji ističe kako Jergović piše kao *jazzzer*, piše kao da kuha jestivo jelo, piše kao dobri kuhari koji su poput džezista, dok se meni otvarala slika samotničke igre sa špekulama kao svojevrсна metonimija unutarnje poeitike Jergovićeva pisanja: *Igrao sam klikera sam protiv sebe, ali zamišljajući da to nije igra klikera, nego je golf*. Igrao je svjetsko prvenstvo s dvanaest golfera, a kasnije je nastavio s drugim igrama, pri čemu je važno bilo igrati, pa i pisanje djeluje kao stvarnost, kao da ima mnogo sudionika, iako se igra samo u njegovoj glavi:

Nastavio sam s drugim društvenim igrama, igrajući ih, opet, sam protiv sebe. Nikada nisam bio monološki tip. Vodio sam dijaloge, kvadriloge, višeglasne rasprave, katkad i s nekoliko desetina sudionika, sve dok jednoga dana društvene igre sasvim zamijenio pisanjem. Ali pisanjem prema istom obrascu kao u igri klikera, koja je, ustvari, vila svjetsko prvenstvo u golfu. Važno je da ono napisano djeluje kao stvarnost, da društvena igra ima mnoštvo sudionika, iako se igra samo u mojoj glavi (str. 112).

I *Selidba* je slična igra, njegova partnerica ili pratilja koja ne zaslužuje ni ime, pa i jedva da s njom razgovara, premda mu je silno važna kao odani oslonac (i obratno), kao da ima ulogu nijemoga svjedoka te mučne igre s naslijeđenim *klikerima* kuće na Sepetarevcu u Sarajevu. Pri čemu špeku- le nisu samo stvari i sjećanja na njih nego i narativne špekulacije o njima. Posebno o svojim najbližima, o svome rodu. Kako je monumentalna obiteljska kronika *Rod*

bila već prije napisana i proslavila pisca i izvan granica naših jezika, premda je u hrvatskoj kritici od strane vodećih kritičara i časopisa dočekana suzdržano, pitao sam se možemo li *Selidbu*, zbog većega oslonca na naknadne uvide i korekcije, uzimati kao uvod u svako ozbiljnije razlaganje *Roda* ili je to nadopuna, odnosno epilog, kojim pisac stavlja točku na svoju sarajevsku „tačku identiteta“, obiteljski dom i predratno Sarajevo. Razmišljao sam kako bi možda kritička analiza ove obiteljske kronike mogla početi ispisivanjem obiteljskoga stabla, što bi onda svakako dobro poslužilo i tumačenjima *Roda*, ali bi se vjerojatno izgubio čar pripovijedanja koje živi od nesigurnosti sjećanja i nadopričavanja sudbina, situacija i prilika. Pri čemu ne treba smetnuti s uma snažnu emocionalnu vezanost, ljubav i srdžbu, uz najbliže, sitnice u ostavštini podjednako kao i uz najteže obiteljske ili osobne traume.

Kada se kao odrasli čitatelji, posebno s iskustvom roditeljstva, koje je drugi, ublažujući pol naše egzistencije, pitamo tko je zapravo Miljenko Jergović i koje su mu najvažnije uporišne markacije, odgovore čitamo još od pjesama-priča *Opservatorije Varšava* u opreci likova majke i none, djeda Franje Rejca i (psihoanalitičke) „praznine“ lika oca, obiteljske traume s ujakom Mladenom, kao i drugih nesreća, nesprenosti i lutanja obitelji s bakine strane, kod Stubblerovih, od čijih su nesnalaženja veća samo ona od strane obitelji oca, Jergovića. Sve se priče, kroz rekonstrukcije prisjećanja i zadobivanja njihove proširene, književne funkcije, prepričavaju kao sudbine „kuferaša“, izbjeglica ili doseljenika, u neuspjelu traganju za trajnim domom koje kao da konačno određuje mučna selidba tri godine nakon smrti majke. Ne mogu se oteti dojamu da je u pripovjedaču ostalo tragova obračuna osjetljiva (možda i razmaženoga) dječaka s hirovima rastavljenih roditelja, koje su ali višestruko „pokrivali“ djed i baka, s onim svojim naknadnim, u biti konzervativnim iskustvom koje će odlučiti i o nadogradnji sobe u nacionaliziranome „društvenom stanu“, vjerojatno i u odluci da se stan u zgradi zamijeni stanom u obiteljskoj kući s dvorištem, u nadogradnjama vikendice na moru i sl. Možda je moja bliskost s piscem iz Sarajeva baš u toj kulturi

„sitnoposjedničkoga mentaliteta“ koju su na Jergovića prenijeli baka i osobito djed, a na mene moji roditelji, svatko na svoj način (mirenjem da se ostane domaćica i zato vrsna kuharica i odgajateljica unuka ili nemirenjem s podruštvljenjem našega pojedinačnog života ili u ustrajnosti u poduzetništvu, obrtu), kao da su se kulture življenja obitelji na privatnome posjedu s kućom neslučajno povezale s netipičnim gradskim stanovanjem u kući s dvorištem, od upotrebe sokovnika do kiseljenja kupusa, na kojemu su odrasle mnoge srednjoeuropske ili balkanske obitelji itd.

Ukratko, ne otkrivaju nam Jergovićeve priče samo dom i likove na Sepetarevcu ili u Drveniku, nego svojom razantnom prozom prodiru i u naša djetinjstva, naša sjećanja ili obiteljske traume na koje smo možda i zaboravili, ali je uvijek ljekovito prisjetiti se kriza odrastanja i muka s roditeljima. I premda bih mnogo toga danas iz svoga iskustva roditelja i djeda drugačije opisao, posebno odnos sinova prema očevima (priča o novome brijačem aparatu koji otac kupuje djedu pred smrt, a onda se s njim prvi puta brije njegov sin, neposredan je način priča o ljubavi očeva prema sinovima), svjedočenje Miljenka Jergovića o svojim roditeljima i odgajateljima upozorava koliko su odnosi unutar najbliže rodbine često opterećeni međusobnim nerazumijevanjem, nepotrebnom ljubomorom ili zanosima, koji nam na kraju ipak pomažu – isplivati, spasiti se toga najmanje dvojnog alteriteta koji nas je podigao. Rođeni i odgajani kao bastardi u hibridnim kulturama, sami sebi više ličimo na necjelovite, na nesigurne i osjetljive egzistencije koje su stalno u potrazi za izgubljenom sukladnošću, identifikaciji s okolinom; s društvom i svijetom. Iz svega se rađaju pjesme i priče kojima želimo objasniti ili prevladati svoja ograničenja, krize i melankolije, i što ih više objašnjavamo, to se više u njima ne snalazimo, ali odrastamo. Zato neće biti čudno što će se Jergović često zaustavljati na grobljima kao svojevrsnim mjestima sjećanja kulturne, intelektualne povijesti, kao ovdje u neobično preciznome ideološkom komentaru uz grob Vuka Krnjevića (pomišljam da bi neke od autorovih knjiga, kao i one Mirka Kovača, trebalo opremiti primjerenim rječnicima o kod nas već zabo-

ravljenim piscima i književnim pojavama), iz kojih uvijek iznova očitamo nedvojbenu političku prosudbu, određenu besmisлом rata i jasnom sugestijom krivnje. Jergović se pripovijedanje stoga ne zaustavlja samo na kronici jedne atipične sarajevske obitelji, nego staje u obranu svake neuobičajene, hibridne, interkulturalne situacije koja tako često uznemirava naše malograđanske duhove, premda su nam već djeca na putu nove emigracije, a time i novih trauma i priča, i sami „kuferasi“, kojima je odavno pun kufer naše ekonomske, intelektualne i kulturne samodostatnosti. Sretno ili tragično ishodi?

Naravno, središnji je emocionalni odnos pripovjedača – autora, kao i u *Rodu*, odnos prema majci. Njezino prerano umiranje, pri čemu se sin osjeća nemoćno utoliko više što mati baš u njemu traži spasenje, pri čemu u njegovu „spasenju“ kao njezina djeteta nije s voljom sudjelovala ili nije nikako. Iz te posebne ljubavi-mržnje sina i njegove majke rodila se priča kojom se vjerojatno demistificira obostrana bezuvjetna ljubav, ali se zato u zamjenu ostaje vezan uza sva dobra sjećanja na nonu, kao onu s kojom će se dječak lakše identificirati, odnosno za koju uvijek ima riječi pohvale. Izdvojimo dva kratka nasuprotna primjera:

Portret majke u *Selidbi* nadopunjuje se izvještajem o plaćenju partijskoj članarini i više je dokument poštenja, možda i straha jedne sredine (za razliku od naše zagrebačke koja je pri tome bila „opozicijski“ nemarna) od majčine ideološke zastranjenosti ili dosljednosti. U svakome se dobu plaća neki porez pukomu preživljavanju, često je to i zato što misliš o bližnjima, kao što je hoćeš-nećeš trebala Javorka brinuti o sinu i ostarjelim roditeljima. Nekako mi se jednostranom čini legenda o sinu i noni, njezinoj ljubavi spram unuka u zamjenu za Mladena i njegovom ljubavi prema bakinoj kuhinji. Evo, portret majke opisom slike s partijske knjižice:

Na unutrašnjoj strani naslovnice ime i prezime ispisani majčinom rukom, kao i datum ućlanjenja, Potpis sekretara osnovne organizacije je nečitljiv, vjerojatno latinični. Na fotografiji, veličine kao za ličnu kartu, sedamnaest joj je godina, kratke je, smeđe kose, glave nagnute udesno, zagledana u

objektiv. Izraz lica, ono što se vidi na usnama, drugačije je nego što će biti za nekoliko godina, a onda i do kraja života. Madež iznad gornje usne koji će imati i kao starica. Odrasla je, odgovorna, ali joj se život nije utisnuo u lice. U obrvama smo slični, ona i ja. kasnije više nećemo biti (str. 62–63).

S druge strane, u priči o Noni pod naslovom *Kuhinja*, osim što saznajemo o trima kulturama kuhanja koje su se na Sepetarevcu s mjerom miješale zazirući od nekih mirisa, u sedamnaest godina nonine predstave na pozornici kuhinje, najviše okrenute njezinu princu (premda ne uvijek i uspješne), naš će *Sarajevskim Marlborom*, *Ocem* i *Rodom* već proslavljeni pisac napisati majstorsku priču o baki dostatnu za oveću novelu, premda i s mjerom distanciranu; evo jednoga toplog fragmenta:

Kuhala je rutinirano, naizgled nezainteresirano, onako kako već stari džezeri sviraju svoj blues i swing. Usred spremanja ručka, recimo kuhanja satarasa – sataras je bio još jedno od jela koja sam volio, pa ga je trebalo često pripremati – prilegla bi na kauč i udubila se u knjigu koju je upravo čitala. U našoj kućnoj biblioteci bile su stotine knjiga, većinom domaćih i nešto njemačkih – koje smo tokom priče već preseljavali – koje je ona čitala po nekom svom redu i interesu. Knjige koje bi voljela, čitala bi više puta, a čitala je brzo i vrlo temeljito (str. 325).

Pretvarajući svoj i majčin život u priču i legendu, umjesto da ode kod psihijatra, čemu valjda i služi književnost, Miljenko Jergović probija se kroz stvari, prisjećanja i bogato svoje asocijativno pripovijedanje (čemu bismo trebali jednom posvetiti veću pozornost), bacanjem špekula u roše vrta na Sepetarevcu kao da stvarno igra svjetsko prvenstvo u pripovijedanju, takoreći ni o čemu, o krhotinama klikera koji su se sačuvali u decenijskome neredu majčina i njegova doma; ne na kraju, zapuštena zbog rata i njegova odlaska. Ali, tko zna, možda bi se nered na Sepetarevcu njegovim ostankom samo povećao? Pa ipak, to ne znači da ga hrvatska zajednica, možda i uz pomoć našega ministarstva kulture, njemačka i slovenska manjina u Sarajevu, uz zadužbinu kojega bogatog kulturnog Bosanca, Bošnjaka ili Srpkinja, ne bi mogla već sada otkupiti od jedinog nasljednika (za cijenu koja ne bi bila ponižavajuća),

kao buduću spomen-kuću međukulturne postjugoslavenske književnosti, kojoj je njezin najmlađi i posljednji stanar dao već sada nemjerljiv doprinos. I svojim ustrajnim novinarskim radom, i svojom feljtonistikom, esejima i kritičkom prozom, narativnim pjesništvom kao i pripovjednim tekstovima koji će trajno obilježiti naše prijelazno, tranzicijsko doba. A da je to Jergović, kao pomalo buržujski odgojen Sarajlija, s kasnijim bolnim iskustvom izbjeglica i iseljeničke književnosti zaslužio, već sada govore brojne domaće i međunarodne nagrade za književnost. Stoga je dobro Jergovića čitati s povjerenjem, više-struko, vraćati mu se i voljeti ga, premda ga Hibris, starogrčka božica objesti, drskosti i prkosa zna zavesti, kao i svakoga moćnog pisca jer ako nije vrijeme, onda je srce Bog (*Nisam vidio ništa tako veselo i šašavo, slobodno od svih ljudskih slabosti, od svakog svakodnevnog jada i jeda, kao što je srce na zaslonu ultrazvučnog aparata.*, str. 148), a to znači bog je ljubav, pa makar samo i ova naša nedostatna, kršćanska.

Zvonko KOVAČ

Pouzdan uvid u književnu dijasporu

(Željka Lovrenčić: *Književnosti predana: (Prikazi i eseji)*, Naklada Bošković, Split, 2018.)

Kada netko ima tako opsežnu bibliografiju kao što ju ima Željka Lovrenčić (Koprivnica, 1960.), esejistica, prevoditeljica, urednica i proučavateljica hrvatskoga iseljeničtva, osobito onoga na španjolskome govornom području, onda se čitatelj može naći u nedoumicama jer brojke s popisa znaju zaplesati i lako se otmu kontroli. Naime, u biobibliografskoj bilješci u njezinoj novoj knjizi *Književnosti predana* (tiskana u veljači 2018. godine) sumarno se navodi da je autorica 12 knjiga i panorama, da je uredila 14 knjiga, a prevela 38. No na mrežnim stranicama Društva hrvatskih književnika, u autoričinoj bibliografiji otkrio sam kako se sve tri prije spomenute

brojke tamo razlikuju: navodi se da je autorica 14 knjiga, da ih je uredila 16, a prevela 46! Za potvrdu, precizno su navedeni autori, naslovi djela, mjesto izdanja, nazivi nakladnika i godina izdanja. Nisam siguran koji su podatci točni (premda mislim da bi bliže istini mogli biti ovi iz DHK jer se čini da su ažurirani), ali to i nije toliko bitno budući da razlike ipak nisu drastično velike, osim u stavci prevedenih knjiga.

No pogled na bibliografiju Željke Lovrenčić podsjetit će čitatelja na jednu drugu važnu stvar: na to da je djelo *Književnosti predana* umnogome legitimni „nastavak“ knjige *Književni prikazi i drugi zapisi*, koju je ova autorica objavila 2011. godine u Maloj knjižnici DHK. U tome su izdanju okupljeni književni prikazi i publicistički zapisi što ih je autorica od 2004. do 2011. godine objavljivala u domaćim časopisima i listovima te kao predgovore ili pogovore svojim knjigama objavljenim u Hrvatskoj i inozemstvu. U tim se tekstovima bavi kroatističkim i hispanističkim temama, donoseći prikaze knjiga klasika toga govornog područja, ali i nama potpuno nepoznatih pisaca, te prikaze knjiga nekolicine hrvatskih autora; jedan dio knjige posvećen je tematici hrvatskoga iseljeničtva. Prilog je prilagođavala medijima u kojima su bili objavljivani, pa knjiga stoga nije strogo žanrovski i stilski profilirana – u neku je ruku ona nacrt ili, metaforički rečeno, putopis autoričina prevoditeljskoga i uopće kulturnoga radnog angažmana, i ta joj heterogenost ponekad daje šarm životnosti. Na sličnoj je koncepciji autorica zasnovala i knjigu *Književnosti predana*: u njoj je okupila tekstove koje je objavljivala u hrvatskoj periodici (najviše u *Književnoj Rijeci*, *Republici*, *Zadarskoj smotri*, *Novoj Istri* i *Kolu*) u razdoblju od 2014. do 2017. godine, a tematski su vezani uz područje njezina rada – kroatologiju, kroatistiku i hispanistiku.

Nova je knjiga formalno podijeljena na dva dijela. U prvome je dijelu dvadeset devet kraćih kritičko-obavijesnih prikaza, od kojih je dvadeset sedam posvećeno izdanjima domaćih autora, a samo se dva odnose na prevedena djela (*Dora Maar* – životopis slikarice i fotografkinje Dore Maar iz pera barcelonske povjesničarke umjetnosti Victorije Combaliје, i dvojezično izdanje knjige priča čileanske književnice hrvat-

skih korijena Pepite Turine *Božićne i druge priče / Cuentos navideños y otras narraciones*). U drugome je dijelu, naslovljenomu *Eseji*, četrnaest nešto dužih i problemski obuhvatnijih esejističko-publicističkih tekstova. U prikazima svrstanim u prvi dio knjige Lovrenčić se bavi pjesničkim zbirkama, romanima i zbirkama priča, a dobar dio prostora zauzimaju knjige kritičko-publicističkoga karaktera.

Među pjesničkim zbirkama prikazala je *Macbetha na fajruntu* E. Fišera, *Lirska svjetla* A. Gjerek, *Vrt T. M. Bilosnića*, *Bili smo istok i zapad* D. Detoni Dujmić, *Nedovršeno stvaranje svijeta* D. Štambuka, *Povratak* A. Polegubića, *Stoj ili pucam od zdravlja* Z. Baloga, *Tragove izvanzemaljaca* I. Bradvice, *Zalog sidrenja* D. Grgurića i *Hortus Dei* P. Pavlovića. Pišući o Fišerovoj knjizi, koja donosi cjelokupan pjesnikov kajkavski opus, Lovrenčić zaključuje kako on nastavlja tradiciju vrhunskih pjesnika koji su pisali na kajkavskome (Krlježa, I. G. Kovačić, Galović) i da je „pjesnički magičar istančana ukusa i jedinstvenoga pjesničkoga izričaja u kojem je naglašena snažna veza između regionalnoga i univerzalnoga“. Za Balogovu pjesničku zbirku kaže, pak, da se „opet igra na svoj prepoznatljiv način – riječima, jezikom, pjesničkim formama, ritmom, retorikom... [...] I ovdje je razvidno da ne robuje nikakvim pravilima [...]“.

Iz prozne produkcije Lovrenčić je za prikaz odabrala *Mediteranski putopis* T. M. Bilosnića, zbirku priča M. Gregura *Divan dan za Drinkopolj*, *Priče iz dani* B. Gašparić, „lirski zapis nabijen osjećajima“ *Mrvice na pijesku ili Dok vrijeme krotko odmara* E. Bijač, zbirku priča D. Rosandić Živković *Strah od konja*, zbirku priča *Omorina* V. Jakopanca, pisca koji od 1987 živi i radi u Melbourneu, te *Sportski život letećeg Martina* D. Jelačića Bužimskog, u povodu *Alfina* izdanja prvoga romana iz tada već vrlo popularne omladinske trilogije o tome neobičnom liku. Evo, na primjer, kako autorica vidi što sve ulazi u Bilosnićevo obzor dok literarno oblikuje svoju sliku mediteranskoga svijeta: „Dok slijedimo opise njegovih utisaka i doživljaja, zaključujemo da je Bilosnić i revni promatrač koji pozorno bilježi pojedinosti sa svojih susreta s raznim ljudima. U zapise vješto umeće i isječke iz povijesti te promišlja-

nja o političkim, gospodarskim i drugim aspektima. Uz živopisne opise mjesta, daje i sliku načina života stanovništva [...]“.

Treća skupina djela o kojima je autorica pisala prikaze i uvrstila ih u prvi dio svoje knjige *Književnosti predana* žanrovski je najheterogenija. Tu je npr. prikaz monografije M. Baričević o likovnom umjetniku Rudolfu Matutinoviću, pa *Antologije 20. Galovićevih jeseni* (ur. E. Bijač), hrestomatije *Hrvatska pisana riječ u Bačkoj* P. Šarčevića i N. Zelića, a piše i o dvjema knjigama M. Vekić: *Sluga Božji Franjo Kuharić – hrvatski kardinal* i *Sida Košutić – vrna hrvatska književnica*. Posebnim uvažavanjem autorica predstavlja studiju hispanistice i vrsne prevoditeljice S. Delić, izvorno pisanu na španjolskome jeziku i objavljenu u elektroničkome obliku, čiji naslov na hrvatskome glasi: *Barca Bela. Žanr balade na Sredozemlju. Teorijsko-književni i književno-antropološki aspekti hrvatske i hispanijske usmene tradicije XX. stoljeća*. Prikaz završava zaključkom kako „španjolsko i hrvatsko tradicionalno pjesničko stvaralaštvo potječu iz istih izvora i da su im povijesne i kulturološke okolnosti istovjetne“.

Pišući o monografiji Đ. Vidmarovića *Jurica Čenar – hrvatski pjesnik iz Gradišća* Lovrenčić kaže da, zahvaljujući prije svega tomu „našem vrijednom istraživaču književnosti pisane izvan hrvatskih granica“, Čenara „možemo uvrstiti među vodeća imena hrvatske književnosti rasute po svijetu, ali i u suvremenu hrvatsku poeziju“. Autorica se osvrnula i na knjigu esaja, feljtona i prikaza zagrebačke kulturne djelatnice i novinark V. Kukavice *Umreženi identiteti: Izbor publicističkih radova*, za koju kaže da ruši „uobičajene stereotipe koje naša javnost ima o hrvatskom iseljništvu“. Za autora knjige *Galović i zadnje stvari: Podravski eseji i zapisi* Z. Seleša autorica ističe kako „njeguje zavičajnu tematiku“ i da su mu rodni kraj i njegova književnost „često nadahnuće“. U povodu zbirke književnokritičkih tekstova Ljerke Car-Matutinović *Umjesto samoće* Lovrenčić ovako piše o njezinu pristupu piscima i djelima te ocjenjuje njezine kritičarske vrline: „Uz iznimnu informativnost, jedno od najznačajnijih obilježja njezina načina pisanja jest jednak i pozitivan pristup prema svakome od njih. Razvidno je da svako-

me djelu o kojemu piše pristupa na jednak način i iznosi objektivnu sud o njemu. U njezinome izričaju nema pretjerane afektivnosti, ali isto tako nikoga ne kritizira“.

Drugi, esejistički dio knjige *Književnosti predana* sadrži tematski obuhvatnije i opsežnije tekstove o hrvatskim književnicima i njihovim djelima, o hispanoameričkim piscima i temama te o piscima hrvatskoga podrijetla koji djeluju diljem svijeta, osobito onoga svijeta koji se izražava na španjolskome jeziku. Nije teško zaključiti da je interes Željke Lovrenčić za te teme blisko vezan uz njezinu struku (hispanistica, prevoditeljica; kritičarka) i njezin profesionalni radni angažman (dugogodišnja voditeljica Zbirke inozemne Croatice u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici; sada vodi tribinu na tu temu).

Jedna od tema koje Željku Lovrenčić osobito zaokupljaju jest fantastična književnost. Nije to neobično ako se zna da i sama potječe iz Galovičeva kraja, pa joj je njegovo stvaralaštvo posebno blisko (tekst *Dvije pripovijesti Frana Galovića u kontekstu fantastične književnosti*); s druge strane, fantastika je sastavni dio magijskoga realizma koji je bitna karakteristika hispanoameričke književnosti 20. stoljeća (tekst *Ne(sloboda) i fantastična književnost*). Posebne esejističke tekstove autorica je posvetila dvojici velikana južnoameričke (i svjetske) književne scene – sjajnomu Kolumbijcu, dobitniku Nobelove nagrade G. Garciji Márquezu (*Nasilje, samoća i ljubav u djelima Gabriela Garcije Márqueza*) i Čileancu N. Parri, pokretaču *antipoezije*, pjesniku koji je suprotstavljajući se tradicionalnim pjesničkim načelima postao silno utjecajan (*Uz stoti rođendan Nicanora Parre*). U tekstu *Pjesnik u struji vremena* predstavlja knjigu prevedenih izabranih pjesama pjesnika, prevoditelja i izdavača G. Droogenbroodta, Belgijca integriranoga u španjolski književni život.

Memoarsko-publicistički tekst *Domingo Mihovilović Rajčević – tračak svjetlosti na mojoj životnoj stazi* osobna je posveta istaknutomu glumcu, kazališnom redatelju i povjesničaru, dramaturgu i piscu, Čileancu hrvatskih korijena koji je u kulturnome životu svoje zemlje ostavio dubok trag, a održavao je i intenzivne veze s Hrvatskom. Lovrenčić je pisala i o dvojici značajnih

Hrvata koji su nedugo nakon završetka Drugoga svjetskog rata emigrirali u Južnu Ameriku: u tekstu *Raimundo Kupareo i Čile* govori o djelovanju toga književnika i istaknutoga sveučilišnog profesora u Santiagu, osnivaču Instituta za estetiku (1964.), jedine znanstveno-nastavne i istraživačke ustanove te vrste u Južnoj Americi, a u tekstu *Viktor Vida – pjesnik, prozaik, prognanik* piše o Vidinu književnome stvaralaštvu i tragičnoj sudbini „našeg najpoznatijeg emigrantskog pjesnika“. U eseju *A. B. Šimić u hispanskom kontekstu* autorica nastoji dokazati tezu da se Šimićeva poezija može uklopiti u hispanski kontekst i traži sličnosti između njegova pjesništva i pjesništva Španjolaca A. Machada, J. R. Jiménez i V. Aleixandrea te Čileanca V. Huidobra i Argentinca R. Molinarija. Autorica upozorava i na zanimljiv pokušaj kajkavskoga pjesnika M. Frčka da formu soneta prilagodi kajkavskom narječju (*Kajkavski soneti Milana Frčka*), a u trima tekstovima iznosi dragocjene informacije o prijevodima djela troje naših pisaca na strane jezike: *Prijevodni prozih djela Mire Gavrana na strane jezike i njihova recepcija*; *Vesna Parun u prijevodima na strane jezike*; *Tomislav Marijan Bilosnić – međunarodni uspjesi*.

Esej *Poezija Doroteje Zeichmann Lipkovič* autorica započinje konstatacijom da su Hrvati u svojoj dugoj iseljeničkoj povijesti uvijek uspješno čuvali svoj (nacionalni i kulturni) identitet, a da su važan udio u izgradnji te svijesti imali nostalgija za rodnim krajem, ljubav prema domovini svojih predaka i briga za hrvatski jezik. Konstatirajući kako su to ključne i k tomu zajedničke teme brojnim pjeskinjama hrvatskih korijena koje su stvarale ili sada stvaraju diljem svijeta – od južnoameričkih država i Australije pa do naše dijaspare u europskim zemljama – autorica zapravo opisuje širi kontekst u koji onda uklapa i tumači djelovanje gradišćanskohrvatske književnice D. Zeichmann Lipkovič.

U cjelini gledano, upravo je nastojanje Željke Lovrenčić da čitatelju pruži pouzdanu informaciju i uvid u zbivanja na književnoj sceni hrvatske dijaspare najvažniji doprinos ove knjige.

Strahimir PRIMORAC

Ljubav nije samo riječ

(Irena Matijašević, *Igra istine*,
Hena com, Zagreb, 2019.)

(Marko Gregur, *Mogla bi se zvati*
Leda, Hena com, Zagreb, 2018.)

Na jednome mjestu u svojim dnevničko-intimnim zapisima, pripovjedačica u *Igri istine* veli da muškarci „lako odvajaju strast od emocija”, a da kod žena nije tako. No je li doista baš tako, jesu li svi muškarci isti, jesu li sve žene iste? Gregurov novi roman, također u formi intimističkih poluautobiografskih zapisa, svjedoči upravo suprotno: muškarci nisu ništa drukčiji od žena kada je posrijedi patnja zbog ljubavne boli. (Da, pak, kažem kako sam i ja sâm tomu živi dokaz bilo bi ipak preuzetno i mnogi ne bi povjerovali... Pa tko još miješa autobiografski impuls i tzv. bezosjećajnu, objektivnu književnu kritiku?) Literatura i umjetnost su uopće zato tu da nam kao model zbije posluže za analogije, poredbe i smisaone zaključke o čovjeku i svijetu u kojemu živimo. Dakle, o nama samima u društvenoj zbilji, između strepnje i nade. U produkciji HRT-a nastao je 1996. dokumentarni film *Samohrani očevi* koji zorno i vrlo emotivno pokazuje kako su muški roditelji uspješno zamijenili svoje supruge, odnosno majke svojoj djeci. Naravno, jer su morali i jer su bili primorani na to, ali njihove suze i njihove teškoće u brizi za svoju djecu jednako bole kao i one majčine... U francuskome filmu *U sigurnim rukama* (Pupille, 2018., red. Jeanne Herry), koji obrađuje temu posvojenja neželjena djeteta, profesionalni udomitelj – muškarac srednjih godina – nakon dvomjesečne brige za bebu, dakle osoba koja radi taj osjetljivi posao samo zbog novca i koja se u pravilu emotivno nikako ne povezuje s djecom, ne može zaustaviti suze u trenutku kada shvaća da njegov mali štićenik odlazi zauvijek u dom posvojiteljice. Identičnom temom bavi se i Gregurov roman koji je zapravo ispovijest o nemogućnosti mladoga bračnog para da dobije svoje biološko dijete, a kada se konačno odluče na posvojenje ili barem udomiteljstvo, nastupa ono što se obično naziva: sustav. Ispričan iz perspektive

muškoga pripovjedača, jasno pokazuje kako je muškarcima upravo teško „odvojiti emocije od strasti”... Zato je važno ponoviti: kada je o emocijama i ljubavnoj boli riječ, između muškaraca i žena nema nikakve razlike. Baš nikakve. Dakako, nije teško pronaći odstupanja, i ona, nažalost, itekako postoje, ali se uvijek treba kloniti poopćenih, generalizirajućih gledanja. Spomenuti dokumentarac, francuski film i dva predmetna romana odapeli su strelicu u pravome smjeru, u onome koji pokazuje kako su i žene i muškarci na potpuno istoj, ili barem na vrlo srodnoj emotivnoj razini, da ih od slučaja do slučaja krase one iste ljudske kvalitete i da između njihova unutarnjega bića nema razlike. Dobar i osjećajan čovjek je dobar i osjećajan čovjek, kao što je dobar roditelj dobar, a loš roditelj loš roditelj, i tu nema razlike u spolu.

Krenimo, ipak, nekim redom. Novi, epistolarni roman Irene Matijašević pokušaj je mentalnoga i intelektualnoga čišćenja pripovjedačice/autorice pisama nakon višegodišnjega „traženja sebe”, od djevojačkih ljubavnih veza preko braka do nedavna odnosa s Aleksom, kojemu je posvećen najveći broj pisama i koji je zapravo početna točka njezina monumentalnoga obračuna „sa svima”, a ponajprije s „njima”, muškarcima koji su prošli, prolaze ili će tek doći/proći kroz njezin život. Posvećenom krugu primatelja njezinih epistola pripadaju i roditelji/brat sa središnjim likom oca koji prema njoj od svih pokazuje najviše u emotivnome smislu, upravo ono što pripovjedačica i traži u svome životu: razumijevanje i ljubav. Na neki su način pripovjedačica i on srodne duše, spojene zasebnim i ne baš uvijek razumljivim vezama (su)osjećanja i intuicije. Uopće, odnos oca i kćeri pripada sferi markirane naravi... kao što odnos majke i kćeri nosi sa sobom otajstvenu prtljagu ženskoga „obračuna” na rubu sukoba, opraštanja i shvaćanja, s potočićima suza i onom: imat ćeš i ti djecu jednog dana, pa ćeš vidjeti, kćeri moja... Pred nama je, dakle, lanac ispovjednih fragmenata koji svjedoče o činjenicama i naravi promjene jedne sredovječne ženske osobe, razvedene majke dvoje djece, s nizom prijateljica i prijatelja kojima odašilje izvješća o stanju svoje duševne i intelektualne mikroklimе. Uporište, sidro svoje psihološke stabilno-

sti nakon apsolvirane muke pripovjedačica pronalazi, dakako, u sebi samoj, a na temelju životnoga iskustva koji uključuje propali brak, nekoliko propalih ozbiljnih ljubavnih veza, obitelj (oca ponajprije), vjeru u Boga, što je tako rijetko u suvremenoj hrvatskoj prozi...: „Draga Selena, danas sam bila na misi. Evanđeoska poruka dana je hrabrost. Oni koji imaju vjeru se ne boje jer Bog može pomoći uvijek, samo treba vjerovati. I kad se nalazimo u životnim brodolomima, i na olujama na moru, Bog može napraviti čudo kao što je Isus čudom zaustavio valove na moru. I kad Bog spava, on pomaže”. Jezik kojim se autorica služi rafinirani je opisni katalog analitičkoga i poetskoga izričaja, mjestimiце vrlo gusta mreža asocijativnih slojeva i struje svijesti koja se podcrtava u izdvojenim redcima na kraju svakoga pisma. Ti su redci nešto poput fusnota u kojima se bilježi „ostatak” iskaza o temi pisma kao neki udaljeni kontekst koji s tekstom pisma stoji u neposrednoj ili, češće, u metaforičkoj, simboličkoj vezi. Za Matijaševićku pisanje je proces oslobađanja, spasonosni postupak preživljavanja, mogućnost potpunije unutarnje revitalizacije. Povjerenje u riječ, jezično izražavanje kao lijek, Krležina Riječ mati čina, što kolose rađa... Oblik samopomoći, najbolji od svih. Zašto naše misli staviti u riječi i rečenice, zašto im dati pismeni trag? Zato što one, tako postavljene u sintagmatski niz, u slova-riječi-rečenice, započinju novi život, pokazuju svoj spoznajni put, one sada postaju opterećene našim životima, a nas odtirećuju, skidaju egzistencijalni jaram nakupljen godinama i traumama, barem nam se tako čini, barem tako kažu (ako već sami nismo imali takvo iskustvo...). To je ono što književnost doista i može učiniti, to je ono za što je jezik ponekad doista sposoban. Autorica pisama u to čvrsto vjeruje, a u to vjerujemo i mi, strpljivi svjedoci njezina emocionalnoga izbjavljenja. Uvjerljivost njezinih pisama koja proizlazi iz uvjerljivosti njezina jezika i diskursa, a ovi, pak, iz uvjerljivosti životnoga iskustva i lako zamislivih, modelativnih situacija, tomu je najbolji dokaz.

Jezikom se brani i Marko Gregur jer je u njemu dovoljno vješt prenijeti nam osjećaje i razmišljanja, radosti i tuge, razočarenja i nadanja... sve ono što se može naći u zami-

šljenoj knjizi o pokušaju dobivanja djeteta medicinski potpomognutom oplodnjom. Pripovjedač donosi precizan popis i opis emocija koja se javljaju svaki put, redovito, u sličnome registru, kada se braćni par željan vlastita djeteta, pripovjedač i Jana, odlučuje krenuti u još jedan pokušaj, pa u još jedan, pa u još jedan... Međusobne vremenske točke pokušaja začeca *in vitro* garnirane su pripovjedačevim sjećanjima na djetinjstvo i odrastanjem u obiteljskome krugu, uz razvijanje perspektive o djetinjstvu nerođenoga djeteta, djevojčice Lede, kao onoga idealnog djeteta, superbića koje bi im bilo dodijeljeno nekim čudom „iz epruvete”. Nažalost, mikstura dvoje odraslih nije donijela ploda, ali je zato ostao zapis o toplini ljudskoga srca i mjera iskrene želje da se novomu biću podari dobar, lijep i pošten život. Vizura muškarca, oca *in spe*, pokazala je koliko dirljivih i duboko emotivnih meandara skriva njegova i njihova ljubav spram djeteta. Pripovjedač je unutarnji glasnogovornik braćne zajednice koja nikako ne može do svoga potomka, pa čak ni iskazanom željom za posvajanjem tuđega djeteta ili barem udomljavanjem. Začudnim (ili možda ne toliko začudnim) društveno-političkim intervencijama tko zna otkuda i od koga, nije im uspjelo ni to... Razočaranje na vrhuncu, a misao na nerođenu Ledu ostaje temelj zajedničke ljubavne boli i mogućnost da njihova mala zajednica od dvoje ljudi – kada već nije od troje – postane još čvršća, a to se i dogodilo.

Oba romana tematiziraju, u kontekstu svoga preslika zbilje, staru i vječnu temu književnosti i umjetnosti: ljubav. Pokazuju na svojim slučajevima kako se u ljubavi nikada ništa ne mijenja – jedni pate više, drugi manje, jedni imaju više sreće, drugi manje ili ju uopće nemaju. A neki ljubav nisu niti upoznali, dok ju drugi iskorištavaju za svoje sitne interese. U jednome se trenutku Gregurov pripovjedač gorko pita: zar nije bolje ne voljeti nikoga, barem onda ne bismo patili za njim/njom ako se razočaramo u ljubavi? Ali što bi onda od našega života ostalo – protočnost životnih događaja u ravnoj liniji, bez sinkopa, bez dodane radosti, bez neravnina, sa sigurnom dozom predvidljivosti i poražavajućega opetovanja istoga koje ne vodi nikamo. Poželjan je cilj

ostati nakon svega čvrst, postojan, restrukturirati u sebi preostale emotivne snage i krenuti dalje u budućnost, što uopće nije lako, ali se može i mora. Netko to postigne na lakši, netko na teži način. I jedan i drugi

roman svjedoče kako je to moguće, jer je posve jasno da je samo i jedino zbiljni život onaj koji ispisuje književnost.

Ivica MATIČEVIĆ

KRONIKA DHK – lipanj, srpanj 2019.

– 14. – 15. svibnja

U Sofiji je održano niz kulturnih događanja povodom desete obljetnice uspješne suradnje Društva hrvatskih književnika i Narodnog čitališta dr. Petar Beron. Izaslanstvo Društva hrvatskih književnika – Đuro Vidmarović, predsjednik DHK, Borben Vladović i Joso Živković, te Raško Ivanov, predsjednik Zajednice Bugara u Hrvatskoj sudjelovali su u predstavljanju jubilaranoga zbornika MOST OD RIJEČI, zajedničkim snagama tiskana na hrvatskome i bugarskome jeziku. Odnosi hrvatskih i bugarskih književnika mogu poslužiti kao ogledni primjer suradnje ljudi od pera dvaju bliskih slavenskih naroda.

– 22. – 26. svibnja

Na poziv Tiita Aleksejeva, predsjednika Društva estonskih književnika (Eestikirjanike Liit), književnice Ivana Šojat i Ružica Cindori gostovale su na Talinskome književnom festivalu *HeadRead* (Tallinn Literary Festival *HeadRead*). Cilj poziva bio je potaknuti književnu suradnju i kulturni dijalog između Estonije i Hrvatske. Osnovni razlog i tema okupljanja, kako je to apostrofirano u programskoj knjižici, jest – literatura. U prostorijama Društva estonskih pisaca, u živopisnome starom dijelu grada, održavali su se razgovori s književnicima, prezentacije knjiga, čitanja proze i poezije. Brojni su ugledni svjetski književnici bili ovogodišnji gosti festivala: Julian Barnes, Philip Gross, David Lagerkrantz, uz reprezentativne estonske pisce (Martin Algus, Jan Kaus, Doris Kareva, Berk Vaher itd). Tiit Aleksejev, predsjednik Društva estonskih književnika, posebno je izrazio želju da se uspostavi čvršća suradnja između hrvatskih i estonskih književnika, dugo-

vore budući susreti te omogućće prijevodi recentnoga hrvatskog i estonskog književnog stvaralaštva.

– 2. – 3. lipnja

Na Izornoj skupštini organizacije European Writers' Council, koja je održana u Rigi, Ružica Cindori izabrana je po treći put u Upravni odbor.

– 5. lipnja

U prostorijama DHK održano je predstavljanje knjige Vladimira Halovanića *Sve mi ide na jetru* (vlastita naklada, Duga Resa, 2019.). Uz autora su sudjelovali Ana Zubčić Kuhar, Josip Palada i Lada Žigo Španić.

U Pazinu, u Državnome arhivu, Istarski ogranak DHK predstavio je knjigu D. i V. Dukovskoga te D. Matike: *Istra u domovinskom ratu 1991. – 1995., Model društvene i vojne povijesti* (IO DHK, Pula, 2018.). Sudjelovali su prof. dr. sc. Darko Dukovski, prof. dr. sc. Dario Matika, Vedran Dukovski, mag. hist., Josip Šiklič, prof. i dr. sc. Boris Domagoj Biletić.

– 6. lipnja

U prostorijama DHK održano je predstavljanje zbirke pjesama Gojka Polegubića *Pred kamenitim vratima* (Zagreb, Biakova d. o. o., 2019.). Uz autora su sudjelovali Josip Sanko Rabar, Ivan Bekavac Basić i Lada Žigo Španić. Stihove je čitala dramska umjetnica Dunja Sepčić.

U prostorijama Istarskoga ogranka u Puli održano je predstavljanje romana Mate Curića *Zenga* (Istarski ogranak DHK, Ogranak slavonsko-baranjsko-srijemski DHK, Pula, Osijek, 2019.). Uz autora sudjelovali su Božidar Cvenček i Boris Domagoj Biletić.

– 6. – 7. lipnja

U Preku i Malom Lukoranu u organizaciji Zadarskoga ogranka DHK i POU Dom na žalu održani su Treći dani Petra Preradovića. Sudjelovali su prof. dr. Tihomil Maštrović, prof. dr. Robert Bacalja, Slavica Vrsaljko, Vesna Grahovac Pražić i Katarina Ivon. Stihove Petra Preradovića čitali su učenici 6. razreda OŠ Valentina Klarina u Preku: Enola Brižić i Luka Dunatov.

– 10. lipnja

U 85. godini života u Osijeku je preminuo professor emeritus Stanislav MARIJANOVIĆ.

– 12. lipnja

Održana je sjednica Odbora Fonda Miroslava Krlež.

U prostorijama DHK održano je predstavljanje pet zbirki pjesama Ladislava Prežigala u nakladi Studio moderna iz Zagreba. Uz autora su sudjelovali Veseljko Stojak i Lada Žigo Španić. Pjesme su interpretirali dramski umjetnici Dea Presečki, Denis Bosak i Antun Tudić.

U Centru za kulturu u Splitu u organizaciji Splitskoga ogranka DHK i izdavačke kuće V. B. Ž. održano je predstavljanje novoga romana Veljka Barbierija *Sfinga* (V.B.Ž., Zagreb, 2019.). Uz autora su sudjelovali prof. dr. sc. Ivan Bošković i Siniša Vuković. Kratke ulomke iz romana čitala je Ljubica Hardman.

– 13. lipnja

U prostorijama DHK održano je predstavljanje knjige u suizdanju DHK, Ogranka slavonsko-baranjsko-srijemskoga autorice Vlaste Markasović *Sonetist Antun Gustav Matoš*, a u okviru obilježavanja 146. godine rođenja i 105. godine smrti A. G. Matoša. Uz autoricu su sudjelovali dr. sc. Andrea Milanko i Mirko Ćurić. Prigodan umjetnički program izveli su Zrinka Posavec, Maja Posavec i Mario Igrec.

– 15. lipnja

U prostorijama DHK održana je redovna Godišnja skupština DHK.

– 17. lipnja

U prostorijama DHK održano je predstavljanje knjige Julijane Matanović *Ljuta godina* (V. B. Ž., Zagreb, 2019.). Uz auto-

ricu su sudjelovali Antonija Ćosić, Andrea Divić i Vanja Kulaš. Dramska umjetnica Anja Šovagović Despot čitala je odabrane ulomke iz knjige.

– 24. – 28. lipnja

U okviru međunarodne suradnje Društva hrvatskih književnika, dr. sc. Željka Lovrenčić i Darko Pernjak boravili su u Bukureštu gdje su predstavili trojezičnu knjigu *Šapat Drave / El Murmullo de Drava / Murmurul Drave*.

– 27. – 28. lipnja

Matica hrvatska – Ogranak Matice hrvatske u Đakovu i Društvo hrvatskih književnika – Ogranak slavonsko-baranjsko-srijemski organizirali su 22. Đakovačke susrete hrvatskih književnih kritičara. Program je započeo u Rockklubu *King* u Đakovu s predstavljanjem Zbornika Đakovačkih susreta hrvatskih književnih kritičara XXI; Književna kritika u fokusu, a slijedilo je predstavljanje knjige Josipa Palade: *U olovnom vremenu* (Đakovo, 2019.), predstavljanje romana Adama Rajzla: *Martin Tišljer* (Alfa, Zagreb, 2019.), predstavljanje knjige Zorana Predina: *Glavom kroz zid* (Fraktura, Zagreb, 2019.) te je završen kantautorskim koncertom Zorana Predina. Drugi dan program se odvijao u Spomen-muzeju biskupa Josipa Jurja Strossmayera: 25 GODINA OD SMRTI ZLATKA VINCEA – predstavljanje knjige: *Vatroslav Kalenić, Vladimir Anić, Zlatko Vince: Rasprave i članci*, priredio Ivo Pranjković (Stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, 2019.), MATICA HRVATSKA I STVARANJE KNJIŽEVNOG KANONA – predstavljanje knjige: *Skrb za duh nacije, Prilozi za povijest nakladništva Matice hrvatske*, uredili Damir Barbarić i Stjepan Damjanović (Matica hrvatska, Zagreb, 2019.) i KATEDRALA U GRADU KATEDRALE – predstavljanje romana Karl-Jorisa Huysmansa: *Katedrala* (Verbum, Split, 2017.), preveo Božidar Petrač

– 1. srpnja

Održana je 20. sjednica Upravnoga odbora DHK.

– 5. srpnja

U Tinovoj kuli u Vrgorcu dodijeljena je književna nagrada TIN UJEVIĆ pjesni-

kinji Božici Jelušić za knjigu *Kotačev slavo-
poj* (Tonimir, Varaždinske toplice, 2018.).
Nagradu je uručio predsjednik DHK Đuro
Vidmarović.

– 8. srpnja

U prostorijama DHK održana je sve-
čana dodjela Nagrade Fonda Miroslava
Krlježe. Nagrada Odbora Fonda Mirosla-
va Krlježe dodijeljena je prof. dr. Cvjetku
Milanji za knjigu znanstvenih eseja *Hrvat-
sko pjesništvo 1930-1950. Novostvarnosna
stilska paradigma*.

Spomen priznanje Fonda Miroslava
Krlježe za razdoblje od 2017. do 2018.
godine dodijeljeno je kazališnom autoru

Reneu Medvešku za predstave *Tko pjeva
zlo ne misli* u Hrvatskome narodnom kaza-
lištu u Zagrebu i *Huddersfield* u Zagrebač-
kom kazalištu mladih.

U svečanosti su, uz dobitnike nagrada,
sudjelovali Đuro Vidmarović, predsjednik
DHK, akademik Boris Senker, predsjednik
Odbora Fonda. Izbor iz poezije Miroslava
Krlježe interpretirao je dramski umjetnik
Joško Ševo. Glazbeni program: Wilhelm
Friedemann Bach: Sonata u e-molu –
Allegro, Larghetto, Vivace izvele su Lucija
Petrač, flauta i Sanae Mizukami, oboa.

MAJA KOLMAN MAKSIMILJANOVIĆ